BIBLIOTECA
Montefusco
SALA Aula Magna
SCAFFALE III
NUMERO 119

BIBLIOTECA
Montefusco
SALA Aula Magna
SCAFFALE III
NUMERO 119

BIBLIOTECA S. F. M. CAP.
MONTEFUSCO
(Av)

3879

ANGELICI DOCTORIS DIVI THOMÆ AQUINATIS COMMENTARIA IN EPISTOLAS OMNES DIVI PAULI

Omni adhibita cura a mendis expurgata, atque in ſex Tomos diſtributa.

TOMUS QUINTUS

Complectens Expoſitiones in Epiſtolas

AD THESSALONICENSES II. AD TIMOTHEUM I. ET II. AD TITUM, ET AD PHILEMONEM.

EDITIO PRIMA NEAPOLITANA.

NEAPOLI)(MDCCLXXIX.
EXCUDEBANT FRATRES PACI
PROPRIIS SUMPTIBUS.

PUBLICA AUCTORITATE.

BIBLIOTECA O. F. M. CAP.
MONTEFUSCO
(Av)

D. THOMÆ AQUINATIS
DOCTORIS ANGELICI
IN EXPOSITIONEM
D. PAULI APOSTOLI
AD THESSALONICENSES II.
PROLOGUS.

Congregamini, ut annuntiem quæ ventura ſunt vobis diebus noviſſimis. Gen. xlix. 1.

Æc verba competunt huic Epiſtolæ: duo enim tanguntur quæ ei conveniunt, ſcilicet fructus, & ejus materia. Unde dicitur: *Ut annuntiem quæ ventura ſunt vobis diebus noviſſimis*: agitur enim in ea de his quæ ventura ſunt in diebus noviſſimis: quæ ſunt tria, ſcilicet pericula Eccleſiæ, tempore Antichriſti. II. Timoth. III. 1. *In noviſſimis diebus inſtabunt tempora periculoſa*. Item malorum ſupplicia. Pſalm. lxxii. 17. *Donec intrem in ſanctuarium Dei & intelligam in noviſſimis eorum. Verumtamen propter dolos poſuiſti eis: dejeciſti eos dum allevarentur*. Item præmia bonorum. Prov. ult. 25. *Fortitudo, & decor indumentum ejus*. Et de his agitur in hac Epiſtola. Utilitas oſtenditur, quia *congregamini*. Sic acqui-

ritur ex hac Epiſtola congregatio, ſcilicet concordantium in veritate: quia diſcordabant de judicio futuro, propter hoc quod dicit in prima Epiſtola, cap. IV. 16. *Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, ſimul rapiemur cum illis obviam Chriſto in aera*. Pſal. CXLVI. 2. *Diſperſiones Iſraelis congregabit*. Item voluntatum, quia cum conſiderant quod quæcumque temporalia ſunt, in noviſſimo mundi peribunt, datur intelligi quod eos congregat ad unum quærendum, ſcilicet cæleſte præmium. Eccli. XXX. 24. *Congrega cor tuum in ſanctitate ejus*. Item cogitationum ad unam ſtabilem veritatem. Eſa. ult. 18. *Ego autem opera eorum, & cogitationes eorum venio ut congregem cum omnibus gentibus, & linguis*. Sic ergo patet fructus, & materia: quia in prima munivit eos contra perſecutiones præteritas; hic munit eos contra futuras.

EX-

EXPOSITIO
EPISTOLÆ
AD THESSALONICENSES II.

CAPITIS PRIMI
LECTIO I.

Aulus, & Silvanus, & Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. Gratias agere debemus semper Deo pro vobis, fratres, ita ut dignum est quoniam supercrescit fides vestra, & abundat caritas uniuscujusque vestrum in invicem; ita ut & nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei, pro patientia vestra, & fide, & in omnibus persecutionibus vestris, & tribulationibus, quas sustinetis in exemplum justi judicii Dei, ut digni habeamini in regno Dei, pro quo & patimini.

DIviditur hæc Epistola in salutationem, & epistolarem narrationem, ibi, *Gratias agere de-*

bemus ſemper pro vobis. Item primo ponuntur perſonæ ſalutantes; ſecundo perſonæ ſalutatæ; tertio bona optata. Sunt autem eædem perſonæ quæ & in prima. Tres autem perſonæ ſalutantes ponuntur, ut auctoritas Epiſtolæ robuſtior appareat. Eccle. IV. 12. *Funiculus triplex difficile rumpitur. Eccleſiæ Theſſalonicenſium*. Eccleſiam congregationem dicit, quæ debet eſſe in Deo; alias eſt mala. De bona dicitur Pſalm. XLIX. 5. *Congregate illi ſanctos ejus*. *In Chriſto*, ideſt in ejus fide. Rom. V. 2. *Per quem acceſſum habemus per fidem in gratiam iſtam*.

Deinde optat eis bona: & primo gratiam: ipſa eſt enim principium omnium ſpiritualium donorum. I. Corinth. XV. 10. *Gratia Dei ſum id quod ſum*. Item pacem, quæ eſt finis omnium. Pſalm. CXLVII. 14. *Qui poſuit fines tuos pacem*. Et hoc *a Deo Patre noſtro*. Jac. I. 17. *Omne datum optimum & omne donum perfectum, deſurſum eſt, deſcendens a Patre luminum. Et Domino Jeſu Chriſto*. II. Petr. I. 4. *Per quem maxima, & pretioſa nobis donavit*.

Gratias agere debemus ſemper Deo pro vobis. Hæc eſt epiſtolaris narratio: & primo inſtruit eos de futuris in noviſſimis diebus; ſecundo admonet eos familiariter de quibuſdam, in III. cap. ibi, *De cetero, fratres, orate pro nobis*. Item primo monet, ſicut dictum eſt, quantum ad præmia bonorum, & pœnas malorum; ſecundo quantum ad pericula tempore Antichriſti, II. cap. ibi, *Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini noſtri Jeſu Chriſti*. Item primo agit gratias de præparatione ad futurum judicium; ſecundo deſcribit ipſum judicium, ibi, *Si tamen juſtum eſt apud Deum, retribuere tribulationem iis qui vos tribulant*. Item primo gratias agit de profectu; ſecundo oſtendit fructum profectus; tertio ſignum. Dicit ergo: *Gratias agere debemus ſemper Deo pro vo-*

vobis. Nam quia in prima Epiſtola commendavit eos de fide, & caritate, & aliis bonis, in quibus abundabant; ideo dicit: *Gratias agere debemus ſemper pro vobis:* quia bonum quod habetis, reputo meum. III. Joan. 4. *Majorem horum non habeo gratiam, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare*. Et hoc *Deo*, ſine quo nihil boni poteſt fieri. Et hoc *dignum eſt*, quia de magnis bonis agimus gratias. II. Mach. 1. 11. *De magnis periculis a Deo liberati, magnifice gratias agamus.* Quare? Quia ſupercreſcunt bona ſpiritualia. Periculoſe enim cuſtodiuntur, niſi proficiat in eis homo. In his donis autem Dei primum eſt fides, per quam Deus habitat in nobis, & in hac proficimus ſecundum intellectum. Epheſ. III. 17. *Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris*. Et ſic proficit homo per cognitionem, devotionem, & inhæſionem. Secundum eſt caritas, per quam Deus eſt in nobis ſecundum affectum. I. Joan, IV. 16, *Deus caritas eſt, & qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo*. Et ideo dicit, *Et abundat*. Proverb. XV. 5. *In abundanti juſtitia virtus eſt maxima*. I, Theſſal. IV. 9. *De caritate autem fraternitatis non neceſſe habuimus ſcribere vobis: ipſi enim a Deo didiciſtis ut diligatis invicem*. Et tunc ponitur profectus, cum dicit: Ita quod ego glorior inde apud alios, quia veſtra reputo mea. Bonum enim diſcipulorum eſt gloria prælatorum. Proverb. X, 1, *Filius ſapiens lætificat patrem*. Ibid. XVII. 6, *Corona ſenum filii filiorum, & gloria filiorum patres eorum*. II, Corinth. IX, 2. *Pro quo de vobis glorior*. Et tunc ponit ſignum profectus, ſcilicet patientiam, quæ oſtenditur maxime in tribulationibus. Jac. I, 12, *Beatus vir qui ſuffert tentationem*. In tribulationibus ſunt duo ſervanda; ſcilicet patientia, ne diſcedat a fide: Jac. I. 4. *Patientia opus perfectum habet:* & fides in perſecutionibus; I, Corinth. IV. 12, *Perſecutionem patimur*

MONTEFUSCO (Av)

nemus. Unde dicit: *In fide, in omnibus per-*
ibus vestris, & tribulationibus. Quæ qui-
bulationes dicuntur a tribulis, quibus in-
er afflictiones pungimur. Gen. III. 18. *Spi-*
tribulos germinabit tibi. Psal. XXIV. 17. *Tri-*
es cordis mei multiplicatæ sunt. Et hæc san-
nent propter duo: scilicet propter terrorem
m: si enim Deus non parcit bonis in hoc
, quomodo parcet malis in futuro? I. Petr.
Si autem primum a nobis. quis finis eorum
credunt Dei Evangelio? Hierem. XLIX. 12.
ibus non erat judicium ut biberent calicem,
bibent; & tu quasi innocens relinqueris? sc-
ad augendum meritum: unde dicit: *Ut di-*
eamini in regno Dei. Nam, ut dicitur Mat-
12. *regnum cælorum vim patitur, & violen-*
unt illud: & Luc. ult. 26. *Nonne hæc oportuit*
m pati, & ita intrare in gloriam suam?
III. 17. *Si tamen compatimur, ut & glorifi-*
Unde dicit: *Pro quo & patimini*. Tribula-
m quæ fertur pro Deo, facit dignum regno
Matth. V. 10. *Beati qui persecutionem patiun-*
opter justitiam, quoniam ipsorum est regnum
n. I. Petr. IV. 15. *Nemo vestrum patiatur*
omicida, aut fur, aut maledicus, aut alie-
appetitor; si autem ut Christianus, non erube-
glorificet autem Deum in isto nomine.

LECTIO II.

men justum est apud Deum retribuere tribu-
ionem his qui vos tribulant, & vobis qui
mini, requiem nobiscum, in revelatione Do-
esu de cælo cum Angelis virtutis ejus, in
ignis dantis vindictam his qui non nove-
Deum, & qui non obediunt Evangelio Domi-
ri Jesu Christi, qui pœnas dabunt in interi-
rnas a facie Domini, & gloria virtutis ejus

cum

cum venerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt : quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo. In quo etiam oramus semper pro vobis, ut dignos vos faciat vocatione sua Deus, & impleat omnem voluntatem bonitatis suæ, & opus fidei in virtute ut clarificetur nomen Domini nostri Jesu Christi in vobis, & vos in illo, secundum gratiam Dei nostri, & Domini Jesu Christi.

SUpra egit de eorum idoneitate ad futurum judicium; hic agit de forma judicii : & primo ponit judicium, quantum ad punitionem malorum, & præmia bonorum; secundo de utraque parte sigillatim, ibi, *In flamma ignis*. Item primo ponit judicium quantum ad punitionem malorum; secundo quantum ad præmia bonorum, ibi, *Cum venerit glorificari in sanctis suis*. Quantum ad primum dicit supra : *Sustinetis in exemplum justi judicii :* hic subinfert: *Si tamen justum est*. *Si* pro quia: unde alia littera habet, *Si quidem*. Vel *si tamen* referatur *in exemplum justi judicii* ; quasi dicat: Justum est quod hæc patiamini ; si tamen ex hoc mereamini. Sed prima littera, & expositio est melior. *Justum est retribuere*. Psalm. XCVIII. 2. *Exaltare qui judicas terram, redde retributionem superbis*. Esa. XXXIII. 1. *Væ qui prædaris, nonne & tu prædaberis? Tribulationem*, scilicet æternæ damnationis. Rom. II. 9. *Tribulatio, & angustia in omnem animam hominis operantis malum. Et vobis qui tribulamini, requiem*. Luc. XVI. 35. *Recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala. Nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris*. Apocal. XIV. 13. *Amodo enim jam dicit spiritus ut requiescant a laboribus suis*. *Nobiscum*, idest æqualem gloriam.

Sed numquid hoc est verum? Respondeo. Duplex est æqualitas, scilicet absoluta quantitatis,

&

& proportionis. Et prima non eſt æqualis quantum ad participationem hominis, ſed æqualis quatum ad beatitudinem participatam, quæ eſt Deus: homo enim participat ſecundum magis & minus, ſcilicet ſecundum quod ardentius, vel minus ardenter amat Deum. Sed ſecundum ſecundam omnimoda æqualitas erit: quia ita eſt gloria Petri ad gratiam ſibi datam, & meritum ſuum, ſicut gloria Lini ad ſuam.

Hoc, inquam, erit *in revelatione Domini Jeſu de cælo*. Joan. v. 22. *Pater omne judicium dedit Filio ſuo*; & hoc inquantum Filio hominis: unde ſequitur, verſ. 27. *Et poteſtatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis eſt:* quia in forma humana omnibus apparebit; ſed modo non apparet, quia humanitas ejus latet in gloria Dei; ſed tunc apparebit; & ideo dicit, *In revelatione*. Eſa. xl. 5. *Et revelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum eſt*. Et hoc *cum Angelis virtutis ejus*, miniſtris ſuis. Matth. xxv. 31. *Cum venerit Filius hominis in majeſtate ſua, & omnes Angeli ejus cum eo.*

Deinde cum dicit, *In flamma ignis*, agit de utraque, ſcilicet punitione malorum, & præmiatione bonorum; ſed punitionem malorum oſtendit acerbam, juſtam, & diuturnam. Dicit ergo, *Dantis vindictam*, ideſt judicantis puniendos in flamma ignis, faciem orbis comburentis, & involventis reprobos, & detrudentis in perpetuum. Pſalm. xcvi 3. *Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos ejus*. Item erit juſta propter duplicem culpam, ſcilicet infidelitatis, & malæ vitæ. Quantum ad primum dicit: *Qui non noverunt*, ideſt noluerunt cognoſcere, *Deum*. Job xxi. 14. 14. *Scientiam viarum tuarum nolumus*. I. Corinth. xiv. 38. *Ignorans ignorabitur*. Quantum ad ſecundum dicit: *Qui non obediunt Evangelio Domini noſtri Jeſu Chriſti*. Rom. x. 16. *Non omnes obe-*

obediunt Evangelio. Inobedientia enim eſt tantum peccatum, quod per eam mors venit in hunc mundum, ut dicitur Rom. v. Item eſt diuturna, quia pœnas dabunt in interitu æternas. Et poteſt legi dupliciter, ſecundum quod duplex eſt pœna, ſcilicet ſenſus, & damni. De pœna ſenſus poteſt intelligi ſic. *Dabunt*, ideſt ſuſtinebunt, *pœnas æternas*, non finiendas; & hoc *in interitu*, quia ſemper morientur. Aliter enim eſt de pœnis hujus vitæ, & illis: nam hic quanto plus acerbiores, tanto ſunt breviores, quia extinguuntur; ſed illæ ſunt graviſſimæ, quia ſunt pœnæ mortis, & ſunt interminabiles: unde dicit, quod ſemper erunt quaſi in morte: Pſal. xlviii. 15. *Mors depaſcet eos*. Eſa. ult. 24. *Vermis eorum non morietur*. Pœna autem damni eſt duplex. Quia ſeparabuntur a viſione Dei: unde dicit, *A facie Domini*, ſcilicet remoti. Job xiii. 16. *Non veniet in conſpectu ejus omnis hypocrita*. Alia eſt privatio viſionis gloriæ ſanctorum. Eſa. xxvi. 10. *Tollatur impius, ne videat gloriam ſanctorum*. Vel aliter. *A facie Domini, & a gloria virtutis ejus*. In hoc oſtenditur cauſa acerbitatis pœnæ ſenſus. Senſus enim alicujus evacuatur vel propter ſuperiorem judicem, vel propter ſuperioris potentiam; ſed hoc non erit, quia hoc judicium procedet a facie Domini. Pſal. xvi. 2. *De vultu tuo judicium meum prodeat*. Et ideo dicit: *Dabunt pœnas*, ideſt ſuſtinebunt, *a facie Domini*.

Deinde cum dicit, *Cum venerit glorificari in ſanctis ſuis*, agit de præmiatione ſanctorum: & primo ponit præmium; ſecundo meritum, ibi, *Qui crediderunt*. Gloriam ſanctorum commendat & quantum ad eſſentiam, per participationem gloriæ Dei, cum dicit, *Glorificari in ſanctis ſuis*; & quantum ad ejus exceſſum, ibi, *Et admirabilis fieri in omnibus*. Dicit ergo, *Cum venerit*. Chriſtus certe glorioſus eſt. Phil. ii. 11. *Omnis lingua con-*

confiteatur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. Glorificari in sanctis ejus: quia bonum, sui est communicativum. Vel *glorificari in sanctis ejus*, qui sunt membra sua, in quibus habitat, & in quibus glorificatur, quando sua gloria, scilicet capitis, derivatur usque ad sua membra. Esa. xlix. 3. *Servus meus es tu, Israel, quia in te gloriabor*. Et hoc excedet omnem admirationem: unde dicit: *Admirabilis fieri in omnibus.* Siquidem admiratio est stupor procedens ex magna phantasia. Tanta vero sanctorum gloria non potest cadere in opinionem hominum; & ideo dicit, *Admirabilis*. Sap. v. 2. *Mirabuntur in subitatione insperatæ salutis*.

Deinde ponit meritum, ibi, *Qui crediderunt:* & ponit primo meritum fidei; secundo suffragium orationis, ibi, *In quo etiam oramus semper pro vobis*. Dicit ergo: Hæc erit gloria, *quia creditum est nostrum testimonium super vos*, quod credidimus de Christo vobis, *in illo die*, idest propter illum diem: quia bona quæ agimus, sunt propter illum diem. Sed dicit, *Super vos;* idest, hoc testimonium est super vos, idest super sensum humanum. Eccli. iii. 25. *Plurima super sensum hominis ostensa sunt tibi*. Fides enim non habet meritum, ubi humana ratio præbet experimentum. Nisi enim esset supra vos, non esset magni meriti credere. Vel dicit, *Super vos;* idest, dominatur vobis subjicientibus intellectum vestrum humiliter ad credendum. II. Corinth. x. 5. *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*. Sic exponit Glossa. Vel aliter, & magis secundum litteram. Dico, quod glorificabitur Christus in vobis, qui credidistis in die judicii, quando Apostoli judicabunt; & tunc testimonium, quod est *super vos*, idest de promptitudine fidei vestræ, erit certum, & *creditum*, idest credibile.

Deinde cum dicit, *In quo etiam oramus semper*

pro

pro vobis, ſubjungit ſuffragium orationis: & primo proponit quod petit; ſecundo quo fine, ibi, *Ut dignetur vos vocatione ſua Deus*; tertio per quod poſſet aſſequi petitum, ibi, *Secundum gratiam Dei noſtri*. Petit autem unum ex parte Dei, & duo ex parte noſtra. Dicit ergo. *In quo*, ideſt propter quem diem, *etiam* nos *oramus ſemper*. Rom. I. 9. *Sine intermiſſione memoriam veſtri facio ſemper in orationibus meis*. I. Reg. XII. 23. *Abſit autem hoc peccatum a me in Domino, ut ceſſem orare pro vobis*. Sed ad quid? *Ut dignetur vos vocatione ſua Deus*; ideſt, faciat vos in mundo digne converſari ſuæ vocationi. Epheſ. IV. 1. *Digne ambuletis vocatione qua vocati eſtis*. Item ex parte noſtra duo petit. Ex parte voluntatis, ut plene fruatur omni bonitate: unde dicit: *Ut impleat omnem voluntatem bonitatis ſuæ*; ideſt, impleat in vobis voluntatem omnis boni. Philip. II. 13. *Qui operatur in nobis velle, & perficere pro bona voluntate*. Item ex parte intellectus, ut perfecte credant; ideo dicit, *Et opus fidei*. Rom. X. 10. *Corde enim creditur ad juſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem*. Et hoc operemini *in virtute*, ideſt in conſtantia, & fortitudine, ut nullo timore ceſſetis a confeſſione ejus. Vel ſic. *In quo*, ideſt propter quem diem, *oramus*, ut Deus dignetur vobis dare illud ad quod vocavit vos: I. Pet. III. 9. *In hoc vocati eſtis, ut benedictionem hereditate poſſideatis*: & impleat omne bonum quod deſideratis; quod eſt in vita æterna, quando habebimus Deum: Pſalm. CII. 5. *Qui replet in bonis deſiderium tuum*. Item impleat *opus fidei*, quod erit quando id quod hic per ſpeculum, & in ænigmate videmus, videbimus tunc facie ad faciem. Sed quo fine? *Ut clarificetur nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti in vobis*, ideſt ad gloriam Chriſti ſit, & per vos tam in præſenti, quam in futuro nomen Chriſti glorificetur in bonis veſtris. Matth.

v. 16. *Videant opera veſtra bona, & glorificent Patrem veſtrum qui in cælis eſt.* E converſo de malis dicitur Eſa. lii. & Rom. ii. 24. *Nomen Dei per vos blaſphematur.* Sed per quid poterimus illud conſequi? *Secundum gratiam Dei noſtri*, quæ eſt radix omnium bonorum noſtrorum. I. Corinth. xv. 10. *Gratia Dei ſum id quod ſum, & gratia ejus in me vacua non fuit.*

CAPITIS SECUNDI.

LECTIO I.

ROgamus autem vos, fratres, per adventum Domini noſtri Jeſu Chriſti, & noſtræ congregationis in ipſum, ut non cito moveamini a veſtro ſenſu, neque terreamini, neque per ſpiritum, neque per ſermonem, neque per epiſtolam, tamquam per nos miſſam, quaſi inſtet dies Domini. Ne quis vos ſeducat ullo modo: quoniam niſi venerit diſceſſio primum, & revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adverſatur, & extollitur ſupra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur; ita ut in templo Dei ſedeat, oſtendens ſe tamquam ſit Deus. Non retinetis quod cum adhuc eſſem apud vos, hæc dicebam vobis?

SUperius Apoſtolus oſtendit futura quantum ad pœnas malorum, & præmia bonorum; hic annuntiat futura quantum ad pericula Eccleſiæ, quæ erunt tempore Antichriſti: & primo nuntiat veritatem de futuris periculis; ſecundo monet ut in veritate permaneant, ibi, *Itaque, fratres, ſtate, & tenete traditiones.* Circa primum duo facit: quia primo excludit falſitatem; ſecundo inſtruit de veritate, ibi, *Quoniam niſi venerit diſceſſio primum.*

mum. Iterum prima in tres: quia primo commemorat illud ex quo debent induci; ſecundo oſtendit ad quid debent induci, ibi, *Ut non cito moveamini à veſtro ſenſu*; tertio removet illud quod eos movere poſſet, ibi, *Neque per ſpiritum*. Inducit autem ex tribus, ſcilicet propriis precibus, ibi, *Rogamus*, non præcipimus. Ad Philem. verſ. 8. *Multam fiduciam habens in Chriſto Jeſu imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter caritatem magis obſecro*. Secundo ex adventu Chriſti, deſiderabili bonis, licet terribili malis. Amos v. 18. *Væ deſiderantibus diem Domini*. II. Timoth. IV. 8. *Non ſolum autem mihi, ſed & his qui diligunt adventum ejus*. Apoc. ult. 20. *Veni Domine Jeſu*. Tertio ex deſiderio, & amore totius congregationis ſanctorum *in idipſum*, ſcilicet ubi Chriſtus eſt, quia Matth. XXIV. 28. *Ubi erit corpus, ibi congregabuntur & aquilæ*. Vel *in idipſum*, ideſt in idem: quia omnes ſancti loco, & gloria erunt in eodem. Pſal. XLIX. 5. *Congregate illi ſanctos ejus*. Sed ad quid inducit? *Ut non cito moveamini a veſtro ſenſu*. Eſt autem aliud moveri, aliud terreri. Movetur autem a ſuo ſenſu qui prætermittit quod tenebat. Quaſi dicat: Non cito dimittatis doctrinam meam. Eccli. XIX. 4. *Qui cito credit, levis eſt corde*. Terror autem eſt quædam trepidatio cum formidine, contrarii: & ideo dicit: *Neque terreamini*. Job XV. 21. *Sonitus terroris ſemper in auribus ejus; & cum ſit pax, ille ſemper inſidias ſuſpicatur*. Sap. XVII. 10. *Cum enim ſit timida nequitia, dat teſtimonium condemnationis*.

Deinde cum dicit, *Neque per ſpiritum*, removet quod eos movere poſſet: primo in ſpeciali; ſecundo in generali, ibi, *Ne quis vos ſeducat ullo modo*. Seducitur autem quis per falſam revelationem: unde dicit: *Neque per ſpiritum*; ideſt, ſi quis dicat ſibi revelatum per Spiritum ſanctum, vel a Spiritu ſancto aliquid quod eſt contra doctri-

[illegible] I. Joan. iv. 1. No-[illegible] Ezech. xiii. 3. *Vae prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, & nihil vident.* [illegible] etiam Satanas transfigurat se in Angelum lucis, ut dicitur II. Corint. xi. 14. [illegible] *& ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus.* Secundo per falsam rationem, vel falsam expositionem Scripturae, unde dicit, *Neque per sermonem.* II. Timoth. ii. 17. *Sermo eorum ut cancer serpit.* Ephes. v. 7. *Nemo vos seducat inanibus verbis.* Tertio per auctoritatem intellectam in malo intellectu. II. Petr. iii. 15. *Sicut charissimus frater noster Paulus, secundum sibi datam sapientiam scripsit vobis, sicut in omnibus Epistolis, loquens in eis de his, in quibus sunt quaedam difficilia intellectu, quae indocti, & instabiles depravant, sicut & caeteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem.* Sed de quo seducunt? *Quasi instet dies Domini.* Et dicit: *Neque per Epistolam, tamquam per nos missam:* quia in prima Epistola nisi bene intelligatur, videtur dicere, instare Domini adventum, ut illud cap. iv. 16. *Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo.*

Deinde cum dicit, *Ne quis vos seducat ullo modo*, facit idem in generali. Luc. xxi. 8. *Videte ne seducamini.* I. Corinth. xv. 33. *Nolite seduci.*

Ratio autem quare haec removet Apostolus, scilicet de adventu Domini, est, quia praelatus nullo modo debet velle quod per mendacium aliqua bona procurentur. I. Corinth. xv. 15. *Invenimur autem & falsi testes Dei.* Item quia res credita erat periculosa, quasi scilicet instaret dies Domini. Primo quia daretur occasio majoris seductionis: quia futuri erant post tempora Apostolorum aliqui qui dicerent se esse Christum. Lucae xxi. 8. *Multi dicent, Ego sum, & tempus appropinquavit.* Et ideo Apostolus noluit. Item daemon frequenter praeten-

dit

dixit se esse Christum, sicut patet de beato Martino. Et ideo ne seducantur, noluit. Augustinus autem ponit aliam rationem, quia immineret periculum fidei: unde diceret aliquis: Tarde veniet Dominus, & tunc præparabo me ad eum. Alius diceret: Veniet cito, & ideo nunc me præparabo. Alius diceret, Nescio. Et hic melius dicit, quia concordat Christo. Sed ille plus errat, qui dicit, Cito: quia elapso termino homines desperarent, & crederent falsa esse quæ scripta sunt.

Deinde cum dicit, *Quoniam nisi venerit discessio primum*, adstruit veritatem: & primo ostendit quæ ventura sunt ad Antichristi adventum. Et sunt duo: quorum unum præcedit adventum Antichristi; aliud est ipse adventus ejus. Primum est *discessio*, quod multipliciter exponitur in Glossa. Et primo a fide, quia futurum erat ut fides a toto mundo reciperetur. Matth. XXIV. 14. *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe*. Illud ergo præcedit quod, secundum Augustinum, nondum est impletum; & post multi discedent a fide. I. Timoth. IV. 1. *In novissimis temporibus discedent quidam a fide*. Matth. XXIV. 12. *Refrigescet caritas multorum*. Vel *discessio* a Romano Imperio, cui totus mundus erat subditus. Dicit autem Augustinus, quod hoc figuratur Dan. II. in statua, ubi nominantur quatuor regna, & post illa adventus Christi; & quod hoc erat conveniens signum: quia Romanum Imperium firmatum fuit ad hoc quod sub ejus potestate prædicaretur fides per totum mundum.

Sed quomodo est hoc? Quia jamdiu Gentes recesserunt a Romano Imperio, & tamen necdum venit Antichristus. Dicendum est, quod nondum cessavit, sed est commutatum de temporali in spirituale, ut dicit Leo Papa in sermone de Apostolis. Et ideo dicendum est, quod discessio a Romano Imperio debet intelligi non solum a tem-

porali, ſed a ſpirituali, ſcilicet a fide catholica Romanæ Eccleſiæ. Eſt autem hoc conveniens ſignum, quia ſicut Chriſtus venit quando Romanum Imperium omnibus dominabatur; ita e converſo ſignum Antichriſti, eſt diſceſſio ab eo.

Secundo prædicit ſecundum futurum, ſcilicet Antichriſtum: & primo quantum ad ejus poteſtateſtatem, ibi, *Eum cujus eſt adventus ſecundum operationem ſatanæ*. Item primo communiter, & implicite tangit culpam ejus, & pœnam; ſecundo explicat utrumque, ibi, *Qui adverſatur, & extollitur ſupra omne quod dicitur Deus*. Dicit ergo: Diſceſſio primo veniet, & tunc revelabitur. Dicitur autem eſſe *homo peccati, & filius perditionis*, ſecundum Gloſſam, quia ſicut in Chriſto abundavit plenitudo virtutis, ita in Antichriſto multitudo omnium peccatorum; & ſicut Chriſtus eſt melior omnibus ſanctis, ſic ille pejor omnibus malis. Et propter hoc *homo peccati* dicitur, quod totaliter erit peccatis deditus. Sed non dicitur ſic homo peccati quin poſſet eſſe pejor: quia numquam malum corrumpit totum bonum, licet quantum ad actum non poterit eſſe pejor. Chriſto autem nullus homo potuit eſſe magis bonus. Dicitur autem *filius perditionis*, ideſt deputatus extremæ perditioni. Job xxi. 30. *In die perditionis ſervabitur malus, & ad diem furoris ducetur*. Vel *perditionis*, ideſt diaboli, non per naturam, ſed per ſuæ malitiæ complementum, quæ in eo complebitur. Et dicit, *Revelabitur*, quia ſicut omnia bona, & virtutes ſanctorum qui præceſſerunt Chriſtum, fuerunt figura Chriſti; ita in omnibus perſecutionibus Eccleſiæ, tyranni fuerunt quaſi figura Antichriſti, & latuit ibi Antichriſtus; & ita tota illa malitia quæ latet in eis, revelabitur in tempore illo.

Deinde cum dicit, *Qui adverſatur*, explicat quæ dixerat: & primo oſtendit quomodo ſit *homo peccati*;

cati; ſecundo quomodo *filius perditionis*, ibi, *Et tunc revelabitur*. Item primo prænuntiat ejus futuram culpam; ſecundo aſſignat ejus cauſam, ibi, *Et nunc quid detineat ſcitis*. Item primo deſcribit culpam; ſecundo dicit ſe non annuntiare doctrinam novam, ibi, *Non retinetis quod cum adhuc eſſem apud vos, hæc dicebam vobis*. Item primo oſtendit culpam; ſecundo ejus ſignum, ibi, *Ita ut in templo Dei ſedeat*. Duplex eſt autem ejus culpa, ſcilicet contrarietas ad Deum: unde dicit: *Qui adverſatur*, omnibus ſpiritibus bonis, Job xv. 26. *Cucurrit adverſus Deum erecto collo, & pingui cervice armatus eſt*; ſicut & membra ejus, Eſa. III. 8. *Lingua eorum, & adinventiones eorum contra Dominum, ut provocarent oculos majeſtatis ejus*. Secunda eſt quia præfert ſe Chriſto: ideo dicit: *Extollitur ſupra omne quod dicitur Deus*. Dicitur autem Deus tripliciter. Primo naturaliter: Deut. VI. 4. *Audi Iſrael, Dominus Deus tuus, Deus unus eſt*. Secundo opinative; Pſal. xcv. 5. *Omnes dii gentium dæmonia*. Tertio participative: Pſal. lxxxi. 6. *Ego dixi: Dii eſtis*. Omnibus autem his ſe præferet Antichriſtus: Dan. XI. *Elevabitur, & magnificabitur adverſus omnem Deum, & adverſus Deum deorum loquetur magnifica*. Signum autem culpæ eſt cum dicit: *Ita ut in templo Dei ſedeat*. Superbia enim Antichriſti major eſt ſuperbia omnium præcedentium. Unde ſicut de Cajo Cæſare legitur, quod cum in vita iſta adhuc eſſet, coli voluit, ſtatuam ſuam ponens in quolibet templo; & Ezech. XXVIII. 2. de Rege Tyri dicitur: *Dixiſti, quia Deus ego ſum, & in cathedra Dei ſedi in corde maris*: ita credibile eſt quod ſic etiam faciet Antichriſtus, dicens ſe Deum eſſe, & hominem; & in hujus ſignum ſedebit in templo.

Sed in quo templo? Nonne eſt deſtructum a Romanis? Et ideo dicunt quidam, quod Antichri-

ſus eſt de tribu Dan, cujus tribus inter alias duodecim non nominatur Apoc. VII. Et ideo Judæi primo eum recipient, & reædificabunt templum in Hieruſalem; & ſic implebitur illud Dan. IX. 27. *Erit in templo abominatio, & idolum.* Matth. XXIV. 15. *Cum vero videritis abominationem deſolationis, quæ dicta eſt a Daniele Propheta, ſtantem in loco ſancto; qui legit intelligat.* Quidam vero dicunt, quod numquam Hieruſalem, nec templum reædificabitur, ſed uſque ad conſummationem, & finem perſeverabit deſolatio: & hoc etiam aliqui Judæi credunt: ideo exponitur. *In templo Dei*, ideſt in Eccleſia, quia multi de Eccleſia eum recipient. Vel ſecundum Auguſtinum, *in templo Dei ſedeat*; ideſt, principetur, & dominetur, tamquam ipſe cum ſuis nuntiis ſit templum Dei, ſicut Chriſtus eſt cum ſuis.

Deinde cum dicit, *Non retinetis quod cum adhuc eſſem apud vos, hæc dicebam vobis?* oſtendit quod nihil novi ſcribit; quaſi dicat: Olim, cum eſſem apud vos, dixi hoc. I. Joan. II. 7. *Non mandatum novum ſcribo vobis, ſed mandatum vetus, quod habuiſtis ab initio.* II. Corinth. X. 11. *Quales fuimus verbo per Epiſtolas abſentes, tales & præſentes in facto.*

LECTIO II.

ET nunc quid detineat, ſcitis, ut reveletur in ſuo tempore. Nam myſterium jam operatur iniquitatis: tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat. Et tunc revelabitur ille iniquus quem Dominus Jeſus interficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet illuſtratione adventus ſui eum cujus eſt adventus ſecundum operationem ſatanæ in omni virtute, & ſignis, & prodigiis mendacibus, & in omni ſeductione iniquitatis his qui pereunt.

Su-

SUperius Apoſtolus prænuntians narravit adventum, & culpam Antichriſti; hic oſtendit cauſam dilationis: & primo oſtendit eos habere hujus ſcientiæ cauſam; ſecundo cauſam illam obſcure proponit, ibi, *Nam myſterium jam operatur iniquitatis*. Dicit ergo: Dico, quod oportet revelari hominem peccati: *& quid nunc detineat*, ideſt quæ ſit cauſa quod tardet, *ſcitis*, quia ego dixi vobis; ita quod ſic ad præſens detinet, *ut ſuo tempore*, ideſt congruo tempore, *reveletur*. Eccle. VIII. 6. *Omni negotio tempus, & opportunitas eſt*: & ibidem III. 11. *Omnia fecit Deus bona in tempore ſuo*.

Deinde cum dicit, *Nam myſterium jam operatur iniquitatis*, cauſam ejus ponit. Et hæc littera multipliciter exponitur: quia hoc myſterium poteſt eſſe nominativi caſus, vel accuſativi. Si primo modo, eſt ſenſus. Dico, *Ut ſuo tempore*, quia *etiam myſterium*, ideſt figuraliter occultatum *operatur* in fictis, qui videntur boni, & tamen ſunt mali: & hi operantur officium Antichriſti. II. Timoth. III. 5. *Habentes ſpeciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes*. Sed ſecundo modo eſt ſenſus. Nam diabolus, in cujus poteſtate veniet Antichriſtus, jám incipit operari occulte iniquitatem ſuam per tyrannos, & ſeductores: quia perſecutiones Eccleſiæ hujus temporis ſunt figuræ illius ultimæ perſecutionis contra omnes bonos, & ſunt ſicut imperfectæ, comparando ad illam. *Tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat*. Hoc exponitur multipliciter. Uno modo ſecundum Gloſſam, & Auguſtinum XX. de Civit. Dei qui dicunt, quod quidam opinati ſunt, Neronem, qui primo perſecutus eſt Chriſtianos, eſſe Antichriſtum, & quod non fuerat occiſus, ſed ſubtractus, & quandoque reſtituendus. Unde Apoſtolus hoc evacuans, dicit: *Tantum ut qui tenet nunc*, Romanum imperium, *teneat, donec de me-*

dio fiat, ideſt donec moriatur. Sed hoc non eſt conveniens: quia multi anni ſunt quod Nero mortuus eſt, illo ſcilicet anno quo Apoſtolus. Sed melius eſt quod referatur ad Neronem, prout eſt perſona publica Romani Imperii. *Donec de medio fiat*; ideſt, tollatur Romanum Imperium de hoc mundo. Eſa. XXIII. 9. *Dominus exercituum cogitavit hoc, ut detraheret ſuperbiam omnis gloriæ, & ad ignominiam deduceret univerſos inclytos terræ*. Vel aliter. *Tantum ut qui tenet*, ideſt detinet modo adventum Antichriſti, *teneat*, ne veniat; quaſi ſit neceſſarium quod adhuc aliqui veniant ad fidem, & aliqui recedant; quaſi dicat: Ut diſceſſus, & acceſſus, *qui nunc tenet* donec veniat, *teneat* donec tollatur ille obſcenus. Vel ſic. *Tantum qui nunc tenet* fidem, *teneat*; ideſt firmus ſit in ea: Apoc. III. 11. *Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam: donec de medio fiat*; ideſt, congregatio malorum permixta, ſeparetur, & fiat ſeorſum; quod erit in perſecutione Antichriſti. Vel *tantum ut qui tenet nunc, teneat*; ideſt, ut myſterium iniquitatis, ideſt iniquitas myſtica, quæ detinet, detineat, *donec fiat de medio*; ideſt, donec iniquitas reducatur in publicum; & fiat, quaſi aliquid exiſtens in publico, de medio. Multi enim modo occulte peccant; ſed tamen quandoque fiet in aperto: quia Deus ſuſtinet peccatores quamdiu ſunt occulti, donec publice peccent, & tunc non ſuſtinebit, ut patet de Sodomitis, Geneſ. XIX. Sed tamen Auguſtinus confitetur ſe neſcire quid Apoſtolus loquatur, quia illis loquitur qui jam ſciebant: unde dicit: *Quid nunc detineat ſcitis*: & præterea hoc non erat multum neceſſarium ad ſciendum.

Deinde cum dicit, *Et tunc revelabitur ille iniquus*, ponitur adventus iniqui, & pœna ejus: & primo manifeſtatio; ſecundo ejus pœna. Quantum ad primum dicit: *Ille* ſingulariter *iniquus revela-*

bi-

bitur: quia manifesta erit ejus culpa: *quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui.* Esa. IX. 7. *Zelus Domini exercituum faciet hoc*, ideſt zelus juſtitiæ, qui eſt amor: ſpiritus enim Chriſti eſt amor Chriſti: & hic zelus eſt Spiritus ſancti, quem habet ad Eccleſiam. Vel *ſpiritu oris ſui*, ideſt mandato ſuo: quia Michael interfecturus eſt eum in monte Oliveti, unde Chriſtus aſcendit. Sic & Julianus manu divina extinctus eſt. Et hæc eſt pœna præſens; licet futura etiam æternaliter punietur: quia *deſtruet illuſtratione adventus ſui eum*, ideſt in adventu ſuo omnia illuſtrante. I. Corinth. IV. 5. *Illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium.* Et deſtruet, inquam, æterna ſcilicet damnatione. Pſal. XXVII. 5. *Deſtrues illos, & non ædificabis eos.* Et dicit, *Illuſtratione* quia ipſe viſus eſt Eccleſiam obtenebrare: & tenebræ expelluntur illuſtratione: quia quidquid Antichriſtus oſtenderit, oſtendetur fuiſſe mendacium.

Deinde cum dicit, *Eum cujus eſt adventus ſecundum operationem ſatanæ*, prædicit poteſtatem Antichriſti; & circa hoc duo facit: quia primo ponit poteſtatem ejus ad ſeducendum; ſecundo hujus cauſam ex Domini juſtitia, ibi, *Eo quod caritatem veritatis non receperunt*. Item prima in tres: quia primo ponit actorem hujus poteſtatis, ſecundo modum ſeducendi, tertio oſtendit ſeducendos. Actor hujus poteſtatis eſt diabolus; & ideo deſtruet eum Chriſtus. I. Joan. III. 8. *In hoc apparuit Filius Dei, ut diſſolvat opera diaboli.* Et ideo dicit, quod *adventus Antichriſti erit ſecundum operationem ſatanæ*, ideſt ex inſtinctu ejus. Apocal. XX. 7. *Solvetur ſatanas de carcere ſuo, & exibit, & ſeducet gentes*. Operatur enim aliquid ſecundum operationem ſatanæ, ſicut arreptitius; in quo non ſolum inſtigat voluntatem, ſed etiam impedit uſum rationis; quod tamen non imputatur ad culpam ejus, quia non habet uſum liberi arbitrii.

Antichriſtus autem non ſic; ſed habebit uſum liberi arbitrii, in quo eſt diabolus ſuggerens, ſicut dicitur de Juda Joan. XIII. 27. *Introivit in eum ſatanas*, ſcilicet inſtigando. Decipiet autem hoc modo, primo per potentiam ſæcularem; ſecundo per virtutem miraculorum. Quantum ad primum dicit, *In omni virtute*, ſcilicet ſæculari. Daniel. XI. 43. *Dominabitur theſaurorum auri, & argenti, & in omnibus pretioſis Ægypti*. Vel *virtute*, ſcilicet ſimulata. Quantum autem ad ſecundum dicit: *In ſignis, & prodigiis mendacibus*. Signa ſunt quædam mira, etiam parva; prodigia vero magna, quæ aliquem prodigioſum oſtendunt, quaſi procul a digito. Apocal. XIII. 13. *Fecit ſigna magna, ita ut & ignem faceret deſcendere de cælo in terram in conſpectu hominum*. Matth. XXIV. 24. *Dabunt ſigna magna; & prodigia, ita ut in errorem inducantur, ſi fieri poteſt, etiam electi*. Et dicit, *Mendacibus*. Miraculum mendax dicitur, vel quia deficit a vera ratione facti, vel a vera ratione miraculi, vel a debito fine miraculi. Primum fit in præſtigiis, quando per dæmones illuduntur aſpectus, ut aliud videatur quam eſt; ſicut Simon magus fecit decollari arietem, & poſtea oſtenſus eſt vivus; & homo decollatus eſt; & poſtea homo qui credebatur decollatus, oſtenſus eſt vivus, & creditus eſt reſuſcitatus. Et hoc faciunt dæmones commutando phantaſamata, & decipiendo. Secundo modo illa dicuntur miracula improprie, quæ plena ſunt admiratione, quando effectus videtur, & ignoratur cauſa. Quæ ergo habent cauſam occultam alicui, & non ſimpliciter, dicuntur quidem mira, & non miracula ſimpliciter; ſed quæ ſimpliciter cauſam occultam habent, ſunt proprie miracula; quorum cauſa eſt ipſe Deus glorioſus, quia totum ordinem naturæ creatæ tranſcendunt. Aliquando vero ſunt aliqua mira, ſed non præter ordinem naturæ, ſed occultas cauſas habent; &

hæc

hæc multo magis faciunt dæmones, qui virtutes naturæ ſciunt, & qui habent determinatas efficacias ad ſpeciales effectus (hæc faciet Antichriſtus) ſed non quæ habent veram rationem miraculi, quia non poſſunt in illa quæ ſunt ſupra naturam. Tertio modo dicuntur miracula ſecundum quod ſunt ordinata ad atteſtandum veritati fidei, ad reducendum fideles in Deum. Marc. ult. 20. *Domino cooperante, & ſermonem confirmante ſequentibus ſignis.* Sed ſi alicui adeſt gratia miraculorum, & non utatur eis ad hoc; miracula quidem ſunt vera quo ad rationem rei factæ, & quo ad rationem miraculi; ſed ſunt falſa quantum ad finem debitum, & intentionem Dei. Sed tamen hoc non erit in Antichriſto: quia nullus contra fidem facit vera miracula, quia Deus non eſt teſtis falſitatis. Unde aliquis prædicans falſam doctrinam non poteſt facere miracula, licet aliquis habens malam vitam poſſet.

Deinde oſtendit ſeducendos, cum dicit, *His qui pereunt*, ideſt in præſcitis ad perditionem. Joan. XVII. 12. *Nemo ex eis periit, niſi filius perditionis.* Et hoc ideo, quia Joan. x. 27. *oves meæ vocem meam audiunt.*

LECTIO III.

EO quod caritatem veritatis non receperunt, ut ſalvi fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio; ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. Nos autem debemus gratias agere Deo ſemper pro vobis, fratres dilecti a Deo, quod elegerit vos Deus primitias in ſalutem in ſanctificatione ſpiritus, & in fide veritatis; in qua & vocavit vos per Evangelium noſtrum, in acquiſitionem gloriæ Domini noſtri Jeſu Chriſti. Itaque fratres ſtate, & tenete traditiones quas didiciſtis ſive

per

per ſermonem, ſive per epiſtolam noſtram. Ipſe autem Dominus noſter Jeſus Chriſtus, & Deus, & Pater noſter, qui dilexit nos, & dedit conſolationem æternam, & ſpem bonam in gratia, exhortetur corda veſtra, & confirmet in omni opere, & ſermone bono.

POſtquam oſtendit in quibus habet locum deceptio Antichriſti, ſcilicet in præſcitis ad damnationem, hic aſſignat cauſam prædictorum: & primo oſtendit cauſam hujus, & quomodo decipientur; ſecundo quomodo fideles ab eo liberentur, ibi, *Nos autem debemus gratias agere Deo ſemper pro vobis*. Item primo ponit eorum culpam tantum; ſecundo pœnam cum culpa; tertio pœnam tantum. Et eſt hic proceſſus peccati: primo enim quis ex demerito primi peccati deſeritur a gratia, & cadit in aliud peccatum; & poſt in æternum punitnr. Dicit ergo, quod cauſa quare decipientur, eſt, quia noluerunt recipere caritatis veritatem, ideſt veritatem Evangelii. Joan. VIII. 46. *Si veritatem dico, quare non creditis mihi?* Job XXIV. 13. *Ipſi fuerunt rebelles lumini*. Et dicit, *Caritatem veritatis*, quia niſi ſit formata fides per caritatem, nihil eſt. I. Corinth. XIII. 2. *Si habuero fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil ſum*. Gal. ult. 15. *In Chriſto Jeſu neque circumciſio, neque præputium aliquid valet, ſed nova creatura*. Et ſubdit utilitatem veritatis, dicens: *Ut ſalvi fierent*. Rom. V. 1. *Juſtificati ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum*. Sed culpa, & pœna eſt eorum ſeductio: unde dicit: *Mittet*, ideſt permittet, *illis venire operationem erroris*. Eſa. XIX. 14. *Miſcuit Dominus in medio ejus ſpiritum vertiginis*. III. Reg. ult. 22. *Ero ſpiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus*. Et ideo dicit: *Ut credant mendacio*, ideſt falſæ doctrinæ Anti-

tichriſti. Rom. 1. 28. *Propter quod tradidit illos Deus in reprobum ſenſum, ut faciant ea quæ non conveniunt*. Sed pœna tantum, eſt æterna damnatio: unde ſubdit: *Ut judicentur*, ſcilicet judicio damnationis: Joan. v. 29. *Et procedent qui malæ fecerunt, in reſurrectionem judicii: omnes qui non crediderunt veritati*. Joan. III. 18. *Qui non credit, jam judicatus eſt*.

Deinde cum dicit, *Nos autem debemus gratias agere Deo ſemper pro vobis*, oſtendit quare fideles Chriſti liberentur: & primo agit gratias pro eis; ſecundo commemorat divina beneficia, quibus a talibus liberantur. Dicit ergo ſic. Illi decipientur, ſed *nos debemus gratias agere*. Rom. 1. 8. *Primum quidem gratias ago Deo meo ſemper pro vobis per Dominum Jeſum Chriſtum*. Duplex autem ponit Dei beneficium, ſcilicet electionem Dei, quæ eſt æterna; & vocationem, quæ eſt temporalis, ibi, *In qua, & vocavit vos*. Dicit ergo: *Quod*, pro quia, *elegerit nos*, ſcilicet Apoſtolos, & *vos*, ſcilicet fideles. Epheſ. 1. 4. *Elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, ut eſſemus ſancti, & immaculati in conſpectu ejus*. Joan. XV. 16. *Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos*. Circa electionem tria tangit, ſcilicet ordinem electorum, finem electionis, & medium conſequendi finem. Electi ſunt omnes ſancti a principio mundi. Deut. XXXIII. 3. *Dilexit populos: omnes ſancti in manu illius ſunt*. Sed Apoſtoli ſpecialiter ſunt primitiæ. Rom. VIII. 23. *Nos ipſi primitias ſpiritus habentes*. Et ideo dicit, *Primitias* fidei. Finis item electionis eſt ſalus æterna; & ideo dicit, *In ſalutem*. I. Timot. II. 4. *Omnes homines vult ſalvos fieri*. Hoc autem fit primo ex parte Dei per gratiam ſanctificantem, unde dicit, *In ſanctificatione ſpiritus*. Secundo ex parte noſtra eſt conſenſus liberi arbitrii per fidem; ideo ſubdit, *Et in fide veritatis*.

Deinde cum dicit, *In quam & vos vocavit*, ponit

nit ſecundùm beneficium, quod eſt vocatio temporalis Chriſti, quæ ſequitur electionem. Rom. VIII. 30. *Quos vocavit, hos & juſtificavit*. Et de hac vocatione nota parabolam Luc. XIV. de eo qui fecit cœnam magnam, & vocavit multos. Et addit, *Per Evangelium noſtrum*, ideſt a me prædicatum. Sed ad quam cœnam? *In acquiſitionem gloriæ*; ideſt, ut acquiramus Chriſti gloriam.

Deinde cum dicit, *Itaque fratres ſtate*, monet tenere veritatem: & primo ponit monitionem; ſecundo orationem, ibi, *Ipſe autem Dominus noſter ... exhortetur corda veſtra*. Et facit primum, quia opus noſtrum dependet a libero arbitrio; ſecundum vero, quia indiget auxilio gratiæ. Et primo monet ad ſtandum, cum dicit: *State in veritate*: Galat. v. 1. *State*, & *nolite iterum jugo ſervitutis contineri*: ſecundo docet modum ſtandi, ibi, *Et tenete traditiones*, ideſt documenta quæ a majoribus traduntur: nam documenta quæ traduntur a minoribus, quandoque non ſunt ſervanda, quando ſcilicet contrariantur documentis fidei. Matth. v. 6. *Irritum feciſtis mandatum Dei propter traditionem veſtram*. Sed ſervanda ſunt quæ ordinantur ad mandata Dei. *Quas didiciſtis*. Act. XV. Paulus docebat ut tenerent traditiones, & documenta quæ erant decreta ab Apoſtolis, & ſenioribus, qui erant Hieroſolymis. Et has traditiones dupliciter ediderunt: quaſdam verbis, unde dicit, *per ſermonem*; quaſdam in ſcripturis; ideo addit, *Sive per epiſtolam*. Unde patet quod multa in Eccleſia non ſcripta, ſunt ab Apoſtolis docta, & ideo ſervanda. Nam multa, ſecundum judicium Apoſtolorum, melius erat ut occultarentur, ut dicit Dionyſius. Unde Apoſtolus I. Corint. II. 34. dicit: *Cetera cum venero diſponam*.

Deinde ponit orationem, ibi, *Ipſe autem Dominus noſter Jeſus Chriſtus .... exhortetur corda veſtra*; quaſi dicat: Sic moneo; ſed nihil valet,

niſi

niſi adſit divinum auxilium. Et ideo ponit primo duplex Dei beneficium. Primum eſt amor ejus ad nos, quo talia nobis impedit: ideo dicit, *Dilexit nos*. Secundum eſt ſpiritualis conſolatio, ibi, *Et dedit conſolationem æternam*. II. Corinth. 1. 4. *Qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra*. Eſa. xl. 1. *Conſolamini, conſolamini populo meus, dicit Dominus Deus veſter*. Et dicit conſolationem æternam, ſcilicet contra omnia mala imminentia, & futura. Et ideo expectamus *ſpem bonam*, ideſt bonorum æternorum infallibilitatem. I. Pet. 1. 3. *Qui ſecundum magnam miſericordiam ſuam regeneravit nos in ſpem vivam*. Et hoc *in gratia*, ſcilicet per quam ſperamus conſequi vitam æternam. Rom. VI. 23. *Gratia Dei vita æterna*. Petit autem pro eis exhortationem, quæ eſt monitio ducens animum ad volendum. Et hanc poteſt facere homo exterius; ſed non eſſet efficax, niſi eſſet interius ſpiritus Dei: unde dicit: *Exhortetur corda veſtra*, ideſt inſtiget. Oſeæ II. 14. *Ducam eam in ſolitudinem, & loquar ad cor ejus*. Item petit confirmationem: unde dicit, *Et confirmet*. Pſal. LXVII. 29. *Confirma hoc Deus quod operatus es in nobis*. Quaſi dicat: *Exhortetur* per gratiam, ut velimus; & *confirmet*, ut efficaciter velimus. Et hoc *in omni opere bono, & ſermone*. Præcedit opus ſermonem, quia *cæpit Jeſus facere, & docere*: Act. I. 1.

CAPITIS TERTII

LECTIO I.

DE cetero, fratres, orate pro nobis, ut ſermo Dei curat, & clarificetur, ſicut & apud vos; & ut liberemur ab importunis, & malis homi-

minibus: non enim omnium est fides. Fidelis autem Deus est, qui confirmabit vos, & custodiet a malo. Confidimus autem de vobis, fratres, in Domino quoniam quæcumque præcepimus, & facitis, & facietis. Dominus autem dirigat corda vestra in caritate Dei, & patientia Christi. Denuntiamus autem vobis fratres, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate & non secundum traditionem quam acceperunt a nobis. Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos; quoniam non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo; sed in labore, & in fatigatione, nocte ac die operantes, ne quem vestrum gravaremus. Non quasi non habuerimus potestatem, sed ut nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos.

SUpra instruxit eos de futuris in novissimis; hic instruit eos de quibusdam quæ particulariter eis agenda erant. Ubi primo ponitur instructio; secundo Epistolæ conclusio, ibi, *Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam*. Item primo monet qualiter se habeant ad ipsum; secundo ostendit quid de eis confidat ipse, ibi, *Fidelis autem Deus est*, tertio quomodo se habeant ad alios, qui inordinate ambulant, ibi, *Denuntiamus autem vobis, . . . ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate*. Circa primum primo ponit orationem; secundo quid in oratione est petendum, ibi, *Ut sermo Dei currat*. Dicit ergo: *De cetero*, scilicet quia estis sufficienter instructi, *orate pro nobis*. Roman. xv. 30, *Obsecro igitur vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum, & per caritatem Spiritus sancti, ut adjuvetis me orationibus vestris pro me ad Deum*. Et hoc est debitum, quia curati habent curam utilitatis gregis. Hebr. xiii. 7. *Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei; quorum intuentes exi-*

exitum conversationis, imitamini fidem. Secundo ostendit quid petendum est, ut scilicet tollantur impedimenta prædicationis; & ideo dicit: *Ut sermo Dei currat*: quia non potest totaliter impediri, sed retardari: ideo dicit, *Currat*. Coloss. IV. 3. *Orantes simul etiam pro nobis, ut Dominus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi*. Item *ut clarificetur*, scilicet per claram, & lucidam expositionem apud rudes, & sapientes; *sicut & apud vos*. Rom. I. 14. *Sapientibus, & insipientibus debitor sum*. Prov. XIV. 6. *Doctrina prudentum facilis*. Item per miracula, quæ sunt demonstrationes fidei: est enim omnis scientia clara per demonstrationes: & hoc est orandum. Act. IV. 29. *Da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum*. Item secundo orandum est pro prædicatoribus, *ut liberentur ab importunis, & malis hominibus*, scilicet pseudoapostolis, qui sunt importuni in disputando, mali in seducendo. Vel a persecutoribus, qui cogitaverunt iniquitatem in corde. Et ratio petitionis est, quia *non omnium est fides*. Quia licet videantur habere eam non tamen habent veram. Esa. LIII. 1. *Domine, quis credidit auditui nostro?* Rom. X. 16. *Non omnes obediunt Evangelio*.

Deinde cum dicit, *Fidelis autem Deus est*, ponit fiduciam quam habet de eis: & primo facit hoc; secundo orat pro eis, ibi, *Dominus autem dirigat corda vestra in caritate Dei*. Fiducia autem pendet ex Deo, qui gratiam dat, & ex hominibus, qui sunt liberi arbitrii, ut dirigantur in gratia. Dicit primo ex parte Dei: Confido quod orabitis, & exaudiemini: quia *fidelis est Dominus, qui confirmabit vos*, in bonis, quæ in vobis est operatus: I. Petr. ult. 10. *Perficiet, confirmabit, consolidabitque: & custodiet a malo*, culpæ, & pœnæ. Si tamen in mala pœnæ incidant, est eis in bonum: quia *diligentibus Deum omnia cooperantur*.

cur in bonum, ut dicitur Rom. VIII. 28. Secundo ex parte eorum dicit: *Confidimus autem de vobis, fratres*, scilicet ex gratia quam accepistis; sed *in Domino*, non in virtute vestra. Hebr. VI. 9. *Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora, & vicinora salutis. Quoniam quæcumque præcepimus, & facitis, & facietis*; id est, quoniam perseverabitis. Exod. XXIV. 7. *Omnia verba quæ locutus est Dominus, faciemus.*

Deinde cum dicit, *Dominus autem dirigat corda vestra in caritate Dei*, pro eis orat, dicens: *Dominus autem dirigat*, scilicet ut perveniatis. *Est autem hominis, animam præparare, & Domini linguam gubernare*, ut dicitur Proverb. XVI. 1. & paulo post vers. 9. *Cor hominis disponit viam suam; sed Domini est dirigere gressus ejus*, scilicet ad destinatum bravium. Et ideo dicit: *Dirigat corda nostra*, non solum exteriora opera; & hoc *in caritate Dei*. Duo autem sunt per quæ in via salutis incedimus, scilicet bona quæ facimus, & mala quæ sustinemus. Sed opera non sunt bona, nisi directa in finem caritatis. I. Timoth. I. 5. *Finis præcepti est caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta*. Item nec patientia nisi per Christum. Luc. XXI. 19. *In patientia vestra possidebitis animas vestras*. Matth. V. 11. *Beati eritis, cum maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum adversus vos, mentientes, propter me*. Et ideo dicit, *Et patientia Christi*, id est tolerantia malorum propter Christum, vel ad exemplum ejus. I. Petr. II. 21. *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.*

Deinde cum dicit, *Denuntiamus vobis . . . ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate*, ostendit quomodo se habeant ad homines inordinatos: & primo proponit edictum; secundo exponit, ibi, *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat*

eat imitari nos; tertio oſtendit neceſſitatem edicti proponendi, ibi, *Audivimus enim inter vos quoſdam ambulare inquiete*. Dicit ergo: Sic vos vivitis, & ſic confido. Sed quia ſunt quidam mali inter vos, *denuntiamus vobis, fratres*, ſcilicet perfectis, *in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti*: hoc enim ad prælatum pertinet. Eſa. LVIII. 1. *Annuntia populo meo ſcelera eorum, & domui Jacob peccata eorum*. Ezech. III. 20. *Sanguinem illius de manu tua requiram*. Et ſequitur edictum, dicens: *Ut ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate*. Ex hoc introductum eſt in Eccleſia quod mali vitentur; & hoc ne infirmiores ex eorum conſortio maculentur. Eccli. XIII. 1. *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea*. I. Corinth. v. 6. *Modicum fermentum totam maſſam corrumpit*. Item ad ſanationem peccantis, ut confuſio cedat ei in ſalutem. Eccli. IV. 25. *Eſt confuſio adducens peccatum, & eſt confuſio adducens gloriam*. Nec hoc debet fieri paſſim, ſed cum deliberatione, & maturitate. I. Corinth. v. 4. *Congregatis vobis, & meo ſpiritu cum virtute Domini Jeſu, tradere hujuſmodi hominem ſatanæ in interitum carnis, ut ſpiritus ſalvus ſit in die Domini noſtri Jeſu Chriſti*. Et ſic hic dicitur: *Ut ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate*. Nec debet fieri excommunicatio, niſi pro aliquo peccato: quia hic dicitur, *Inordinate*; & hoc eſt quando aliquid eſt ſecundum ſe malum, & contra ordinem juris naturalis, ut Gloſſa exponit. I. Corint. XIV. 40. *Ut omnia honeſte, & ſecundum ordinem fiant in vobis*. Rom. XIII. 1. *Omnia quæ ſunt, a Deo ordinata ſunt*. Vel quia eſt prohibitum, & contra doctrinam Eccleſiæ: unde dicit: *Et non ſecundum traditionem quam acceperunt a nobis*. Supr. II. 15. *Tenete traditiones quas didiciſtis, ſive per ſermonem, ſive per epiſtolam noſtram*.

Deinde cum dicit, *Ipſi enim ſcitis quemadmodum*

dum oporteat imitari nos, exponit quantum ad ultimum quod dixerat, scilicet *secundum traditionem*; ostendens quæ sit traditio hæc, & quomodo acceperunt ab ipso. Est autem hæc traditio, ut non essent otiosi, vel curiosi. Et primo ostendit quomodo acceperunt verbo; secundo quomodo exemplo. Item primo ostendit quod vitavit inquietudinem; secundo quomodo; tertio assignat causam. Dicit ergo: *Traditionem quam acceperunt: scitis enim quemadmodum oporteat imitari nos*: quia prælati sunt imitandi non in omnibus, sed in his quæ sunt secundum regulam Christi. I. Corinth. IV. & XI. 1. *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi*. Et in quo? *Quoniam non inquieti fuimus inter vos*. Erant enim Thessalonicenses valde liberales. I. Thessal. IV. 9. *De caritate fraternitatis non necesse habemus scribere vobis: ipsi enim didicistis a Deo ut diligatis invicem*. Et hac ratione pauperes otiose vivebant, & ex otio dabant se operibus indebitis, nec pertinentibus ad eos; & hoc erat inquietudo: & ideo dicit: *Quoniam non inquieti fuimus inter vos*. I. Thessa. IV. 11. *Operam detis ut quieti sitis*. Item *neque gratis panem manducavimus ab aliquo*: quia operibus manuum operabatur. Act. XX. 34. dicitur: *Ipsi scitis quoniam ad ea quæ mihi opus erant, & his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ*. Et Prov. ult. 27. *Panem otiosa non comedit*. Num. XVI. 15. *Tu scis quia nec asellum quidem umquam acceperim ab eis, nec afflixerim quempiam eorum. Sed in labore, & fatigatione*, non parum, sed *nocte & die*, idest continue: quia aliquando oportebat eum prædicare, & docere; & residuum ponebat in labore. *Ne quem vestrum gravaremus*. II. Corinth. XII. 13. *Quid est quod præ ceteris minus habuistis, nisi quod non gravavi vos?*

Deinde cum dicit, *Non quasi non habuerimus potestatem*, assignat causam sui operis manualis.

Ubi

Ubi excludit primo causam falsam; secundo ponit veram. Falsa quidem causa esset, si quis diceret, quod ei non liceret accipere ab eis sumptus: & ideo dicit: *Non quasi non habuerimus potestatem*: immo habuimus potestatem vivendi de sumptibus fidelium. I. Corinth. IX. 13. *Qui altari deserviunt, cum altari participant*. Matth. X. 10. *Dignus est operarius cibo suo*. I. Corinth. IX. 14. *Sic & Dominus ordinavit his qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere*. Et sic ex Evangelio sunt duo genera hominum potestatem habentium vivere ex aliorum sumptibus, qui scilicet altari deserviunt, & prædicatores.

Deinde cum dicit, *Sed ut nos formam daremus vobis ad imitandum*, ponit veram causam. Nam duplicem causam invenimus quare Apostolus manibus laboravit. Una apud Corinthios, alia hic. Illi enim erant avari, & graviter tulissent, sicut ibi dicitur. Causa autem quare laboravit hic, fuit horum otium. Et ideo dicit: *Ut nos formam daremus vobis*, scilicet laborandi. I. Timoth. IV. 12. *Exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in caritate, in fide, in castitate*. I. Petr. V. 3. *Forma facti gregis*. Alia causa ponitur in Glossa I. Corinth. IV. scilicet quando non invenimus qui det nobis; & tunc laborabat. Quarta causa erat ut, sicut monachi Ægypti, non essent otiosi. Eccli. XXXIII. 29. *Multam malitiam docuit otiositas*. Unde qui non habent exercitium officii, vel studii, vel lectionis, periculose vivunt otiosi.

LECTIO II.

NAm cum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quoniam si quis non vult operari, nec manducet. Audivimus enim inter vos quosdam ambulantes inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes. His autem qui ejusmodi sunt denun-

tiamus, & obsecramus in Domino Jesu Christo, ut cum silentio operantes, suum panem manducent. Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes. Quod si quis non obedierit verbo nostro per epistolam, hunc notate, & non commisceamini cum illo, ut confundatur. Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite ut fratrem. Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni Epistola, ita scribo. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

SUpra ostendit Apostolus quid eis suo exemplo tradidit, ut scilicet non essent inquieti, sed ut operarentur; hic ostendit quomodo hoc præsens verbis, & factis tradidit: unde dicit: *Cum essemus*, quasi dicat: Ut formam daremus vobis, fecimus quod docuimus: quia *hoc denuntiabamus, quoniam si quis &c.* Hæc verba, sicut dicit Glossa, & Augustinus in Lib. de Operibus monachorum, quidam pervertebant, quod non sit licitum servis Dei manibus operari, propter hoc quod dicitur Matth. VI. 34. *Nolite soliciti esse in crastinum* Nam dicunt hanc operationem pertinere ad solicitudinem victus. Et propter hoc istud referebant ad spiritualia opera; quasi dicat: Si quis non vult facere opera meritoria, & spiritualia, non est dignus manducare. Sed hoc est contra intentionem Apostoli, qui dicit: *Denuntiabamus*, nos sic fecisse, scilicet in labore, & fatigatione.

Sed quid est *Quoniam si quis non vult operari, nec manducet?* Est ne hoc consilium, vel præceptum? Et videtur esse præceptum: quia infra dicitur: *Si quis non obedierit verbo nostro, per Epistolam hunc notate, & non commisceamini cum illo, ut confundatur.* Ergo omnes tenentur manibus operari. Qui igitur non operatur manibus, sed

stat

ſtat otioſus, peccat mortaliter.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod eſt præceptum. Sed aliquid præcipitur dupliciter: ſimpliciter, vel ſub conditione. Simpliciter præcipitur quod per ſe eſt neceſſarium ad ſalutem; & hæc ſunt opera virtutum: ſub conditione vero, ut quando talis eſt caſus quod ſine opere manuali præceptum ſervari non poteſt. Præcipitur autem homini quod corpus ſuum ſuſtentet: alias enim eſt homicida ſui ipſius. Gen. II. 16. *De omni ligno paradiſi comede*. Ex præcepto ergo tenetur homo corpus ſuum nutrire, & ſimiliter ad omnia ſine quibus corpus non poteſt vivere, tenemur. Unde quicumque non habet alias unde corpus ſuſtentet licite, vel poſſeſſione, vel licito negotio, tenetur laborare, ne furetur. Epheſ. IV. 28. *Qui furabatur, jam non furetur; magis autem laboret operando manibus ſuis, quod bonum eſt, ut habeat unde tribuat neceſſitatem patienti*. Eſt ergo præceptum, quando aliter non poteſt licite vivere. Unde dicit: *Si quis non vult operari, nec manducet*. Eſt ergo alterum duorum neceſſarium, ut homo poſſit manducare, ſcilicet vel quod habeat poſſeſſionem, vel quod licite procuret. Pſalm. CXXVII. 2. *Labores manuum tuarum quia manducabis*. I. Theſſal. IV. 11. *Operamini manibus veſtris, ſicut præcepimus vobis*.

Deinde cum dicit, *Audivimus enim inter vos quoſdam ambulantes inquiete*, ponit neceſſitatem hujus præcepti: quia Apoſtolus dicit hoc non tam ex officio docentis, quam propter vitium gentis. Ideo primo ponit culpam, quæ inducit neceſſitatem præcepti; ſecundo adhibet remedium, ibi, *His autem qui ejuſmodi ſunt denuntiamus . . . ut cum ſilentio operantes, ſuum panem manducent*. Dicit ergo: *Audivimus enim inter vos quoſdam ambulantes inquiete*; quaſi dicat: Ideo non occulto hoc præceptum, quia audivimus quoſdam ambula-

re inquiete. Anima enim hominis semper oportet quod circa aliquid occupetur ; & ideo necesse est quod otiosi inquietudinem patiantur circa illicita. I. Thessal. IV. 11. *Operam detis ut quieti sitis*. Et addit : *sed curiose agentes*, scilicet de negotiis aliorum. Prov. XXI. 25. *Desideria occidunt pigrum*.

Deinde adhibet remedium, cum dicit : *His autem qui ejusmodi sunt denuntiamus . . . ut cum silentio operantes, suum panem manducent :* & primo ex parte peccantium ; secundo ex parte aliorum, ibi, *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes*. Dicit ergo: *His qui sunt ejusmodi denuntiamus*, severe, ut prælatus, & *obsecramus*, caritative, ut pater eorum, ut *panem suum*, non alienum, sed debitum sibi, scilicet licite acquisitum, *cum silentio*, idest sine inquietudine, non discurrendo, *manducent*. Esai. XXXII. 17. *Cultus justitiæ, silentium*. Eccli. XXXIII. 29. *Multam malitiam docuit otiositas*.

Deinde cum dicit, *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes*, ex parte aliorum non peccantium duplex adhibet remedium: primo scilicet quod non cessent benefaciendo, secundo quod illos corripiant, ibi, *Quod si quis non obedierit verbo nostro, per Epistolam hunc notate*. Dicit ergo: *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes*; quasi dicat: Nolite deficere a benefaciendo, licet otiosi abutantur. Galat. VI. 9. *Bonum facientes, non deficiamus*. Et hoc necessarium est, etsi operentur manibus, & non deesset illis aliquid, quia necessaria est aliis subventio.

Deinde cum dicit, *Quod si quis non obedierit verbo nostro, per Epistolam hunc notate*, innuit quod corrigantur : & primo ostendit quo ordine puniantur; secundo ostendit effectum pœnæ, ibi, *Ut confundatur*; tertio finem, ibi, *Et nolite quasi inimicum existimare*. In ordine vero primo ponit culpam; secundo ejus manifestationem; tertio ejus

pu-

punitionem. Culpa eſt inobedientia; & ideo dicit: *Quod ſi quis non obedierit*. I. Reg. xv. 23. *Quaſi peccatum ariolandi eſt repugnare, & quaſi ſcelus idolatriæ, nolle acquieſcere*. Manifeſtatio, & convictio ponitur, cum dicit: *Hunc per epiſtolam notate*; ideſt, manifeſtate, ſed per veritatis inquiſitionem. Job. xxix. 16. *Cauſam quam neſciebam, diligentiſſime inveſtigabam*. Pœna eorum eſt ſententia excommunicationis: unde dicit: *Et non commiſceamini cum illo*: I. Corinth. v. 11. *Cum hujuſmodi nec cibum ſumere*. II. Joan. i. 10. *Nolite recipere eum in domum, nec Ave ei dixeritis*.

Hic nota quod excommunicatio infligitur pro inobedientia, debet tamen eſſe convictus: unde dicit: *Si quis non obedierit, per epiſtolam* veſtram *hunc notate*; ideſt, ſignificate nobis, ut puniatur; & tamen vos interim ne commiſceamini cum illo.

Sed effectus pœnæ eſt, ut confundatur, & ex hoc reſipiſcat. Eccli. iv. 25. *Eſt confuſio adducens peccatum, & eſt confuſio adducens gloriam*. Finis autem, & intentio debet eſſe ejus correctio, quam intendit caritas: unde dicit: *Et nolite quaſi inimicum exiſtimare*: quia non debet fieri ex livore odii, ſed ex ſtudio caritatis: quaſi dicat: Quod ipſum vitatis, non fiat ex odio inimicitiæ. Matth. v. 44. *Diligite inimicos veſtros, benefacite his qui oderunt vos*. Et ideo dicit: *Sed corripite ut fratrem*: in quo oſtenditur caritas. Pſal. cxxxii. 1. *Ecce quam bonum, & quam jucundum habitare fratres in unum*.

Deinde cum dicit, *Ipſe autem Deus pacis det vobis pacem ſempiternam*, concludit Epiſtolam. Et primo ponitur concluſio; ſecundo ſalutatio, quæ eſt quaſi Epiſtolæ ſigillum, ibi, *Salutatio mea manu Pauli*. Iterum prima in duas: quia eis primo optat dona Dei; ſecundo ipſum Deum, ibi, *Dominus ſit cum omnibus vobis*. Quantum ad primum dicit: *Ipſe autem Deus pacis det vobis pa-*

cem ſempiternam. Deus dicitur eſſe pacis, quantum ad duo: pax enim conſiſtit in duobus, ut ſcilicet homo concordet ad ſeipſum, & ad alios: & neutrum poteſt haberi ſufficienter niſi in Deo: quia ſibi non concordat ſufficienter niſi in Deo, & minus aliis: quia tunc affectus hominis concordat in ſeipſo, quando quod appetitur ſecundum unum, ſufficit quantum ad omnes; quod nihil poteſt eſſe præter Deum. Pſalm. CII. 5. *Qui replet in bonis deſiderium tuum*. Quæcumque enim alia præter Deum non ſufficiunt ad omnes, ſed Deus ſufficit. Joan. XVI. 33. *In me pacem habebitis*. Item homines non uniuntur inter ſe niſi in eo quod eſt commune inter eos; & hoc eſt maxime Deus: & ideo dicit: *Deus pacis det*, non *pacem* temporalem, ſed *ſempiternam*, ideſt ſpiritualem, quæ hic incipit, & ibi perficitur. Pſalm. CXLVII. 14. *Qui poſuit fines tuos pacem*. Et hoc *in omni loco*, & in toto mundo apud fideles. Quantum ad ſecundum dicit: *Dominus ſit cum omnibus vobis*: quia nihil aliud bene habetur, niſi ipſe habeatur per fidem, & caritatem. *Salutatio mea manu Pauli*. Hoc dicit propter infideles pervertentes Epiſtolas ejus. Galat. ult. 11. *Videte qualibus litteris ſcripſi vobis manu mea*. *Quod eſt ſignum in omni Epiſtola, ita ſcribo*. *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti*, ideſt gratuitum donum Dei, quod gratos vos reddit Deo, *cum omnibus vobis*. Joan. I. 17. *Gratia, & veritas per Jeſum Chriſtum facta eſt*.

D. THO-

D. THOMÆ AQUINATIS
DOCTORIS ANGELICI
IN EXPOSITIONEM
D. PAULI APOSTOLI
AD TIMOTHEUM I.
PROLOGUS.

In manu Dei poteſtas terræ, & execrabilis omnis iniquitas Gentium: & utilem rectorem ſuſcitabit in tempore ſuper illam. Eccli. x. 4.

HÆc verba materiæ hujus Epiſtolæ conveniunt. Prius enim inſtruxit Eccleſiam in his quæ ad ejus unitatem pertinent; hic inſtruit ipſos rectores Eccleſiæ, qui ſunt quaſi principalia membra ejus. Circa quod videnda eſt iſta inſtructio, & utilitas. Inſtructio eſt in Deo: quia *in manu Dei poteſtas terræ*. Et hoc tripliciter, quia ab ipſo exoritur: Rom. XIII. 1. *Non eſt poteſtas niſi a Deo*. Item quia ſecundum Deum debet regulari: Proverb. VIII. 15. *Per me Reges regnant, & conditores legum juſta decernunt*. Item quia ſecundum Dei diſpoſitionem, eorum poteſtas fundatur: Dan. II. 21. *Et ipſe mutat tempora, & ætates; transfert regna, atque conſtituit*. Item uti-

utilitas eorum oſtenditur, quia eſt ad cohibendam nequitiam hominum : quia *execrabilis omnis iniquitas Gentium*. Infra 1. 9. *Juſto non eſt lex poſita*. Rectores legis tripliciter debent ſe habere ad mala. Primo ut ea corde odio habeant : II. Machab. III. 1. *Animo odio habentes mala*. Secundo ut prohibeant ea ne fiant : Proverb. xx. 8. *Rex qui ſedet in ſolio judicii, diſſipat omne malum intuitu ſuo*. Tertio ut facta puniant : Rom. XIII. 4. *Miniſter enim Dei eſt, vindex in iram ei qui male agit*. Secundo videnda eſt utilitas, ibi, *Utilem rectorem ſuſcitabit*. Et ad tria eſt utilis rector, quæ notantur Eccli. XLIX. 17. *Joſeph princeps fratrum, firmamentum gentis, rector fratrum, ſtabilimentum populi*. Primo *princeps fratrum* ut gentem ſuſtentet per potentiam : Eſai. XIX. 4. *Et Rex fortis dominabitur eorum : rector fratrum*, dirigendo per ſapientiam : Eſa. XXXII. 8. *Princeps ea quæ ſunt digna principe cogitabit, & ipſe ſuper duces ſtabit* : Eccli. x. 24. *In medio fratrum, rector illorum : ſtabilimentum populi*, ut cohibeat ab injuſtis per juſtitiam : Pſalm. XVII. 28. *Tu populum humilem ſalvum facies, & oculos ſuperborum humiliabis*. Et ſic patet materia harum Epiſtolarum, quia eſt ad inſtructionem rectorum populi fidelis : in quo quidam præferuntur in ſpiritualibus, ſicut prælati Eccleſiarum, quos primo inſtruit ; quidam vero in temporalibus, quos ſecundo monet ; & hoc in Epiſtola ad Philemonem. Circa primum tres ſunt Epiſtolæ, ſecundum tria quæ competunt prælato : quorum primum eſt ut gubernet populum ; ſecundum ut pro populo ſubdito patiatur ; tertium ut malos coerceat. Primum in prima ad Timotheum ; ſecundum in ſecunda, ubi agit de martyrio ; tertium in Epiſtola ad Titum, ubi agit, ac docet quomodo vitet hæreticos, ut etiam patet in argumentis Epiſtolarum.

CA-

CAPITIS PRIMI

LECTIO I.

Paulus Apoſtolus Jeſu Chriſti ſecundum imperium Dei Salvatoris noſtri, & Chriſti Jeſu, ſpei noſtræ, Timotheo dilecto filio in fide. Gratia, & miſericordia, & pax a Deo Patre, & Chriſto Jeſu Domino noſtro.

Dividitur hæc Epiſtola in ſalutationem, & epiſtolarem narrationem, ibi, *Sicut rogavi te*. Circa primum tria facit: quia primo ponitur perſona ſalutans; ſecundo perſona ſalutata; tertio bona optata. Deſcribit autem perſonam ſalutantem primo ex nomine, *Paulus*, quod convenit auctoritati propter duo. In Apoſtolatu enim duo ſunt: ſcilicet altitudo poteſtatis, ad quam exaltantur humiles: I. Reg. xv. 17. *Cum eſſes parvulus in oculis tuis, caput in tribubus Iſrael factus es:* & Paulus dicitur modicus. Item claritas ſapientiæ; & hanc Dominus præbet parvulis. Matth. xi. 25. *Revelaſti ea parvulis.* Secundo ex auctoritate: quia *Apoſtolus*, ideſt miſſus. Joan. xx. 21. *Sicut miſit me Pater, & ego mitto vos.* I. Corinth. ix. 2. *Signaculum Apoſtolatus mei, vos eſtis in Domino.* Tertio ex origine hujus auctoritatis: unde dicit: *Jeſu Chriſti ſecundum imperium Dei Salvatoris noſtri, & Chriſti Jeſu, ſpei noſtræ.* Act. xiii. 2. *Segregate mihi Barnabam, & Saulum in opus ad quod aſſumpſi eos.* I. Reg. xiii. 14. *Quæſivit ſibi Dominus virum juxta cor ſuum, & præcepit ei Dominus ut eſſet dux ſuper populum ſuum.* Ex quo patet quod prælati ex neceſſitate præcepti tenentur ad ea quæ ſunt proprii officii. I. Corinth. ix. 16. *Væ mihi enim*

eſt

eſt, ſi non evangelizavero. Et Chriſti Jeſu, ſpei noſtræ, quia eſt ſpes noſtra, ut ad eum veniamus. Philip. 1. 23. *Deſiderium habens diſſolvi, & eſſe cum Chriſto.* Vel *ſpei noſtræ*, quia per ipſum ſperamus adipiſci bona æterna. I. Petr. 1. 3. *Regeneravit nos in ſpem vivam per reſurrectionem Jeſu Chriſti ex mortuis.* Rom. xv. 4. *Per conſolationem Scripturarum ſpem habeamus.*

Perſonam ſalutatam deſcribit tripliciter. Primo ex nomine, cum dicit, *Timotheo*, de quo Act. xvi. Item ex affectione, dicens, *Dilecto:* Philip. 11. 20. *Neminem habeo tam unanimem, qui ſincera affectione pro vobis ſolicitus ſit.* Item ex filiatione, dicens, *Filio in fide*, ſcilicet a ſe converſo. I. Corinth. IV. 17. *Miſi ad vos Timotheum filium meum cariſſimum, & fidelem in Domino.*

Tunc autem primo ponit bona optata, & deinde a quo ſunt. Sciendum eſt autem, quod in aliis Epiſtolis duo ponuntur; hic tria, quia prælati pluribus indigent: & ideo dicit: *Gratia, & miſericordia*, primo ſibi, & deinde aliis. Et ſumitur hic *miſericordia* pro remiſſione peccatorum, quia hæc eſt ex Dei miſericordia; *gratia* vero pro munere gratiarum, quo indigent prælati. Vel *gratia*, ſicut in aliis, pro gratia juſtificante; ſed *miſericordia* pro munere divino in ſpiritualibus chariſmatibus exaltante. Sapient. IV. 15. *Gratia Dei, & miſericordia in ſanctos ejus, & reſpectus in electos illius. Et pax*, ſcilicet tecum, & per te aliis. Pſal. lxxi. 3. *Suſcipiant montes pacem.* Sed unde? *A Deo*, ut dent populo. Jac. 1. 17. *Omne datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt, deſcendens a Patre luminum. Et Chriſto Jeſu Domino noſtro*, ſcilicet *per quem maxima nobis, & pretioſa donavit:* II. Petr. 1. 4.

LE-

LECTIO II.

Sicut rogavi te, ut remaneres Epheſi, cum irem in Macedoniam, ut denuntiares quibuſdam, ne aliter docerent, neque intenderent fabulis, & genealogiis interminatis, quæ quæſtiones præſtant magis quam ædificationem Dei, quæ eſt in fide. Finis autem præcepti eſt caritas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta.

HIc incipit epiſtolaris narratio: & eſt hæc epiſtola quaſi paſtoralis regula, quam Apoſtolus tradit Timotheo, inſtruens de omnibus quæ ſpectant ad regimen prælatorum, & eo ordine quo debet eſſe intentio. Primo ergo inſtruit eum de ſpiritualibus miniſtrandis; ſecundo de temporalibus in IV. cap. ibi, *Spiritus autem manifeſte dicit*. Item ad prælatum pertinet primo quod doceat de forma fidei, ne fides ſubditorum corrumpatur. Luc. XXII. 32. *Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua; & tu aliquando converſus confirma fratres tuos*. Secundo ut inſtruat eos de pertinentibus ad cultum Dei, quod non poteſt eſſe, niſi fides ſit recta. Ideo primo inſtruit de fide; ſecundo de cultu Dei, II. cap. ibi, *Obſecro igitur primum omnium fieri obſecrationes*; tertio agit de inſtitutione officiorum eccleſiaſticorum, in III. cap. ibi, *Fidelis ſermo*. Sciendum eſt autem, quod in primitiva Eccleſia error fuit periculoſus quorumdam dicentium, legalia debere ſervari ſimul cum Evangelio: quod Apoſtolus excludit, primo oſtendens legis conditionem; ſecundo probat per experimentum in ſeipſo, ibi, *Gratias ago ei qui me confortavit*. Circa primum tria facit: quia primo oſtendit quid de lege ſit repudiandum; ſecundo quid in ea acceptandum, ibi, *Finis autem præcepti eſt caritas*; tertio concludit legis conditionem, ibi,

Sci-

Scimus autem quia bona est lex. Repudiandum est autem in lege quod alii male addiderunt, non quod a Deo est datum, nisi jam secundum carnalem intellectum. Et primo docet, falsas fabulas, & traditiones esse repudiandas; secundo rationem assignat, ibi, *Quæ quæstiones præstant magis quam ædificationem Dei*. Dicit ergo: Dico, quod debes facere *sicut rogavi te*, cum tamen possem imperare; Eccli. xxxii. 1. *Rectorem te posuerunt? Noli extolli; esto in illis quasi unus ex ipsis; ut denuntiares quibusdam, ne aliter docerent, neque intenderent fabulis, & genealogiis interminatis*. Vel aliter. Duo pertinent ad prælatum, ut cohibeat docentes falsa; & ideo dicit, *Ne aliter docerent*, Galat. i. 9. *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit*. Deuter. iv. 2. *Non addetis ad verbum quod ego loquor vobis, neque auferetis ex eo*. Secundo ut, si contigat quod aliqui falsa docerent, prohibeat populum ne eis intendant: unde dicit: *Neque intenderent fabulis, & genealogiis interminatis*.

Fuerunt autem quidam hæretici, qui detestantes vetus testamentum, exponebant, quod Apostolus ipsum repudiabat, deridendo historias ejus, dicens: *Fabulis, & genealogiis interminatis*: contra quod dicit Augustinus, quod Apostolus utitur historiis, & genealogiis veteris testamenti. Galat. iv. 22. *Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, & unum de libera*. Si ergo reprobaret, non eis uteretur. Dicit ergo fabulas, non datam legem in scriptis, sed in ore, scilicet Talmuth; non quæ Moyses ore tradidit, sed quæ alii addiderunt, ut sunt stultæ fabulæ, scilicet quod Adam habuit aliam uxorem, ex qua dicunt natos dæmones. Matth. xv. 6. *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram*. II. Timoth. iv. 4. *Ad fabulas autem convertentur*. Ratio hujus est, quia *præstant quæstiones*, idest contentiones: II. Timot.

11. 14. *Noli verbis contendere:* Proverb. xx. 3. *Honor est homini qui se separat a contentionibus: magis quam ædificationem Dei quæ est in fide*, quando scilicet aliquis est confirmatus in veritate fidei, ad quod debet omnis doctrina tendere.

Deinde cum dicit, *Finis autem præcepti est caritas*, ostendit quid de lege sit tenendum; & circa hoc duo facit: quia primo ostendit hoc; secundo quod periculum est his qui hoc non tenent, ibi, *A quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium*. Circa primum sciendum est, quod lex vetus dicitur lex mandatorum: quia mandatis, & præceptis continetur. Ephes. 11. 15. *Legem mandatorum, decretis evacuans*. Illud ergo ad quod ordinantur omnia mandata legis; est præcipue tenendum; hoc autem est caritas. Matth. xxii. 37. *Diliges Deum tuum ex toto corde tuo & in tota anima tua, & in tota mente tua*: & paulo post 40. *In his duobus mandatis universa lex pendet, & Prophetæ*.

Sed quomodo caritas est finis præcepti? Ad hoc sciendum, duo sunt consideranda. Primo quod omnia præcepta legis sunt de actibus virtutum, & quod per omnes actus virtutum ordinatur homo unus ad alium. Secundo quod objectum unius virtutis est finis alterius: quia quandocumque una potentia est circa aliquem finem, ad illam ordinantur omnia quæ sunt ejusdem, sicut ad finem; sicut frenifactiva ad equestrem, quia officium equestris est ejus finis; hæc autem ad ducem. Virtutes autem theologicæ ultimum finem habent pro objecto; aliæ autem sunt circa ea quæ sunt ad finem. Virtutes ergo omnes respiciunt theologicas, sicut finem; inter theologicas vero illa plus habet de ratione finis quæ propinquius se habet ad ultimum finem. Fides autem ostendit eum, spes facit tendere in eum, caritas unit. Ergo omnes ordinantur ad caritatem; & sic dicitur caritas finis præceptorum. Sed cum ea quæ

sunt

ſunt ad finem, diſponant ad finem; præcepta autem ſint ad caritatem, ideo diſponunt ad ea: ideo dicit, *De corde puro*. Ad hoc enim quod cor ſit purum, dantur præcepta virtutum; quarum quædam ordinantur ad modum rectificandi paſſiones, quarum ſcilicet virtutum materiæ ſunt paſſiones; ſicut temperantia, quæ ordinat concupiſcentiam, manſuetudo iras, fortitudo timores, & audacias. Per has autem paſſiones turbatur puritas cordis; & ideo iſtæ virtutes faciunt cor purum.

Sed numquid hoc requiritur ad caritatem? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod ſic: quia impoſſibile eſt quod cor impurum ſit promptum ad caritatem: quia unicuique eſt diligibile quod ſibi eſt conforme. Cor impurum diligit illud quod competit ei ſecundum paſſionem. Ergo neceſſe eſt quod ſit expeditum a paſſionibus. Cant. 1, 3. *Recti diligunt te*. Aliæ virtutes ſunt quæ rectificant hominem ad proximum; & ex hoc ſequitur quod habeat conſcientiam bonam: quia non facit alteri quod ſibi non vult fieri. Matth. VII. 12. *Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis*. Et ideo quæ contra proximum ſunt, ſunt contra conſcientiam: unde dicit: *Et conſcientia bona*. Qui ergo non habuerit conſcientiam bonam, non poteſt Deum pure diligere: quia qui non habet conſcientiam bonam, timet pœnam. Timor autem non eſt in caritate; ſed fugit Deum, & non unitur ei: & ideo præcepta quæ conſcientiam rectificant, bene diſponunt ad caritatem. Aliæ ſunt virtutes ad habendam veram fidem, ſcilicet virtutes quibus Deum colimus, ſcilicet latriæ, & hujuſmodi, quæ ſunt ordinatæ ad removendum errores, & ad confirmandum in cordibus fidei firmitatem de Deo. Qui enim non habent veram fidem, non poſſunt Deum diligere: quia qui falſo credit de Deo, jam non diligit Deum. Non enim diligit qui non credit: quia non figitur affectus niſi

in

in illo quod ostendit intellectus. Et ideo quæ faciunt fidem veram, ordinantur ad caritatem. Et ideo dicit, *De corde puro*, quia faciunt hoc: Matth. v. 8. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt: & conscientia bona:* II. Corinth. I. 12. *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ: & fide non ficta*, idest vera. Et ideo virtutes, & præcepta ordinantur ad finem, qui est caritas, quæ sumitur secundum ista tria.

LECTIO III.

A *Quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitime utatur, scientes hoc, quia lex justo non est posita, sed injustis, & non subditis, impiis, & peccatoribus, sceleratis, & contaminatis, parricidis, & matricidis, homicidis, fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, & perjuris, & si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur quæ est secundum Evangelium gloriæ beati Dei, quod creditum est mihi. Gratias ago ei qui me confortavit in Christo Jesu Domino nostro, quia fidelem me existimavit ponens in ministerio: qui prius blasphemus fui, & persecutor, & contumeliosus; sed misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundavit autem gratia Domini nostri cum fide, & dilectione quæ est in Christo Jesu.*

SUpra ostendit virtutum dignitatem, & utilitatem; hic declarat harum necessitatem: quia quicumque ab his discedit, in periculum falsæ doctrinæ cadit; & circa hoc duo facit: quia primo ponitur falsitas doctrinæ, in quam incidunt; secundo conditio falsa docentium, ibi, *Volentes esse*

legis Doctores: Dicit ergo: *Finis præcepti est caritas*. Et hæc sunt principalia legis, a quibus quidam discedunt. Psal. xi. 3. *Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum*. Et nota, quod recessus a caritate, causa est falsæ doctrinæ: quia qui non amant caritatem, cadunt in mendacium. II. Thessal. ii, 12. *Qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati*. Similiter qui dimittunt cordis puritatem: habentes enim cor infectum passionibus, judicant secundum affectum earum, & non secundum Deum. I. Cor. ii. 14. *Animalis homo non percipit quæ Dei sunt*. Similiter habentes conscientiam malam, quia non possunt quiescere in veritate; & inde est quod quærunt falsa, ut in eis quiescant. Infra eodem: *Habens fidem, & conscientiam bonam*. Similiter qui habet fidem fictam: Esa. xxi. 2. *Qui incredulus est, infideliter aget*.

Deinde cum dicit, *Volentes esse legis doctores*, ponitur conditio falsa docentium: & primo inordinata ambitio; secundo defectus eorum. Quantum ad primum dicit: *Volentes esse legis doctores*. Matth. xxiii. 6. *Amant primos recubitus in cœnis, & vocari ab hominibus Rabbi*. Jac. iii. 1. *Nolite plures magistri fieri*. Quantum ad secundum dicit: *Non intelligentes*. Psal. lxxxi. 5. *Nescierunt, neque intellexerunt; in tenebris ambulant*: Sapient. v. 6. *Sol intelligentiæ non est ortus nobis: neque quæ loquuntur*, per auctoritates, quas non intelligunt, *neque de quibus affirmant*, scilicet concludendo.

Deindo cum dicit, *Scimus autem quia bona est lex*, ponit legis conditionem quantum ad duo. Primo quantum ad bonitatem legis; secundo quantum ad finem, & intentionem legislatoris, ibi, *Scientes hoc quia justo non est lex posita*. Dicit ergo: *Scimus*, scilicet per certitudinem, *quod lex bona est*, non mala, ut hæretici dicunt. Psal. xviii. 8. *Lex Domini immaculata, convertens animas*. Ro-

man. VII. 12. *Lex quidem ſancta eſt, & mandatum ſanctum, & juſtum, & bonum.* Sed contingit quod aliquis bono utatur male. Cum ergo lex ſit bona, requiritur quod homo ea bene utatur; & ideo dicit: *Si quis legitime ea utatur.* Alias fit ei mors, ut dicitur Roman. VIII. In lege enim ſunt quædam moralia, & quædam cæremonialia. Cæremonialia quidem in figura Chriſti, & Eccleſiæ ſunt data; ſed indigent ut intelligantur non ſolum carnaliter, ſed etiam ſpiritualiter, & in figura futurorum, & ut ſcias quod non ſunt perpetuo ſervanda, ſed ceſſant veritate veniente. Hier. XXXI. 31. *Et feriam domui Iſrael, & domui Juda fœdus novum, non ſecundum pactum quod pepigi cum patribus veſtris, in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra Ægypti*, Et ſic exponit Gloſſa. Sed Apoſtolus videtur loqui de moralibus, quia ſubdit, quod lex poſita eſt propter peccata, & hæc ſunt præcepta moralia. Horum legitimus uſus eſt ut homo non attribuat eis plus quam quod in eis continetur. Data eſt lex ut cognoſcatur peccatum. Rom. VII. 7. *Quia niſi lex diceret*, *Non concupiſces* (quod dicitur in decalogo) *concupiſcentiam neſciebam.* Non eſt ergo in eis ſpes juſtificationis, ſed in ſola fide. Rom. III. 28. *Arbitramur juſtificari hominem per fidem, ſine operibus legis.*

Deinde cum dicit, *Scientes hoc quia juſto non eſt lex poſita*, oſtendit conditionem legis quantum ad legislatoris intentionem: & primo ponit exiſtimatam; ſecundo ponit veram intentionem, ibi, *Sed injuſtis.* Exiſtimata intentio excluditur, cum dicit: *Juſto non eſt lex poſita.* Ubi poſſet eſſe duplex falſus intellectus. Unus quod juſtus legem non ſervat; quod falſum eſt: quia niſi ſervaret eam quantum ad moralia, juſtus non eſſet: unde & Chriſtus factus eſt ſub lege. Alius quod juſtus non obligatur ad præcepta legis, & non peccaret, ſi faceret contra ea. Sed verus eſt ſequens ſenſus,

ſupponendo quia quod imponitur alicui, imponitur ſicut onus; ſed lex juſtis non imponitur ſicut onus; quia habitus eorum interior inclinat eos ad hoc ad quod lex; & ideo non eſt onus eis. Rom. II. 14. *Ipſi ſibi ſunt lex*. Vel aliter. *Lex non eſt poſita* pro juſtis, ſed pro injuſtis; quaſi dicat: Si omnes eſſent juſti, nulla neceſſitas eſſet dandi legem, quia omnes eſſent ſibi lex. Intentio bonorum debet eſſe ut alios inducant ad virtutes. Quidam autem per ſe ſunt bene diſpoſiti ad virtutes: alii habent mentem bene diſpoſitam, ſed per alium; & de iſtis ſufficit paterna monitio, non coactiva: alii autem nec per ſe, nec per alium bene diſponuntur; ideo eis omnino eſt neceſſaria lex, ut patet in Ethicis.

Deinde cum dicit, *Sed injuſtis, & non ſubditis*, ponit veram intentionem: & primo deſcribit eos in generali quibus neceſſaria eſt lex; ſecundo in ſpeciali, ibi, *Parricidis, & matricidis &c.* Sciendum eſt autem, quod ſicut I. Joan. III. 4. dicitur, *omne peccatum eſt iniquitas*; & ideo repugnat alicui juri. Cum autem ſit duplex jus, ſcilicet naturale, & poſitivum: naturali repugnat quod ſecundum ſe eſt malum; poſitivo autem repugnat quod eſt malum, quia prohibitum. Quantum ad primum dicit, *Sed injuſtis*, qui ſcilicet agunt contra jus naturale. Eſa. XXIV. 5. *Tranſgreſſi ſunt leges, mutaverunt jus, diſſipaverunt fœdus ſempiternum*. Quantum ad ſecundum dicit, *Non ſubditis*, ſcilicet præcepto humano. Roman. I. 30. *Parentibus non obedientes*. Et hæc duo reſpiciunt rationem peccati. Ponit autem alia quæ ſumuntur per comparationem ad aliud; & hoc eſt vel contra Deum, vel contra proximum, vel in ſeipſum. In Deum dicitur impietas, quia pietas importat cultum Dei; ideo dicit, *Impiis*. In proximum ſic dicit, *Peccatoribus*. Pſalm. I. 6. *Non reſurgent impii in judicio, neque peccatores in concilio juſtorum*.

Ga-

Galat. II. 15. *Nos enim natura Judæi, & non ex Gentibus peccatores.* Sed ſecundum Auguſtinum de Doctr. Chriſt. peccata diſtinguuntur in duo; ſcilicet in ſpiritualia; quæ dicuntur facinora; & in carnalia, & hæc dicuntur flagitia: & ideo dicit, *ſceleratis*, quantum ad ſpiritualia: Proverb. XXVIII. 13. *Qui abſcondit ſcelera ſua, non dirigetur:* quantum ad carnalia dicit, *Contaminatis*. Malach. II. 11. *Contaminavit Judas ſanctificationem Domini, quam dilexit.* Deinde connumerat peccata in ſpeciali: & primo nominat quædam in ſpeciali; ſecundo colligit alia in generali, ibi, *Et ſi quid aliud ſanæ doctrinæ adverſatur*. Primo ponit peccata operis; ſecundo peccata oris, ibi, *Mendacibus, & periuris*. Circa primum primo ponit quantum ad facinora; ſecundo quantum ad flagitia. Facinora dicuntur quæ ſunt in nocumentum proximi; & quanto eſt proximius conjunctius, tanto eſt eorum peccatum gravius, quia plus eis tenemur: & ideo dicit de patre, ſecundo de matre. Exod. XX. 11. *Honora patrem tuum, & matrem tuam:* & poſtea XXI. 15. *Qui percuſſerit patrem ſuum, aut matrem, morte moriatur.* Deinde proſequitur de aliis proximorum homicidiis, dicens Exod. XXI. 14. *Si quis per induſtriam occiderit proximum ſuum, & per inſidias, ab altari meo evellas eum, ut moriatur*. Deinde ponit flagitia: & primo quæ ſecundum naturam ſunt, cum dicit, *Fornicariis:* Hebr. ult. 4. *Fornicatores, & adulteros judicabit Deus:* ſecundo contra naturam, dicens, *Maſculorum concubitoribus*. I. Corinth. VI. 10. *Neque maſculorum concubitores regnum Dei poſſidebunt*. Deinde ponit nocumenta oris: & primo quantum ad ſimplex mendacium; dicens, *Mendacibus:* Epheſ. IV. 25. *Deponentes mendacium, loquimini veritatem unuſquiſque cum proximo ſuo:* ſecundo quantum ad juramentum, dicens, *Perjuris*. Et tunc colligit alia in generali, dicens: *Et ſi quid aliud ſanæ doctri-*

næ adverſatur. Job VI. 30. *Non inveniet in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis ſtultitia perſonabit*. Tit. II. 1. *Loquere quæ decent ſanam doctrinam*.

Deinde cum dicit, *Quæ eſt ſecundum Evangelium*, oſtendit quod Evangelium communicat ſanam doctrinam: quod tripliciter deſcribit: & primo a fine, cum dicit, *Gloriæ*, ſcilicet quam annuntiat. Pſal. XCV. 3. *Annuntiate inter gentes gloriam ejus*. ſecundo ab auctore gloriæ, cum dicit, *Beati Dei*: infra ult. 15. *Quem ſuis temporibus oſtendet beatus, & ſolus potens, Rex regum, & Dominus dominantium*: tertio a miniſtro, cum dicit: *Quod creditum eſt mihi*. Galat. II. 7. *Cum vidiſſent quod creditum eſt mihi Evangelium præputii, ſicut & Petro circumciſionis . . . Jacobus, & Cephas, & Joannes, qui videbantur columnæ eſſe, dexteras dederunt mihi, & Barnabæ ſocietatis*.

Deinde cum dicit; *Gratia ago ei qui me confortavit*, probat per experimentum in ſeipſo, quid fuerit ipſe tempore legis, & quid conſecutus ſit tempore gratiæ: & primo oſtendit quid circa ſe utroque tempore ſit actum; ſecundo inducit Timotheum ad imitandum ſe, ibi., *Hoc præceptum commendo tibi*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quid datum ſibi fuit in legè, & quid ſibi ſit datum in Evangelio; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus*. Item prima pars dividitur in tres particulas: quia primo ponit dignitatem quam conſecutus eſt in Evangelio; ſecundo peccata quibus ſubjacuit in ſtatu legis, ibi, *Qui prius fui blaſphemus, & perſecutor*; tertio quomodo liberatus fuit, ibi, *Sed miſericordiam Dei conſecutus ſum*. Sed ad hoc quod aliquis ſit miniſter Evangelii, tria requiruntur. Primo quod ſibi committatur: Rom. X. 15. *Quomodo prædicabunt, niſi mittantur?* Se-

cundo idoneitas, ideſt ut ſit fidelis : I. Corinth. IV. 2. *Hic jam quæritur inter diſpenſatores ut fidelis quis inveniatur*. Item ut ſit fortis ad proſequendum. Et hæc tria ponit ordine retrogrado: & primo tertium, dicens : *Qui me confortavit*, ſcilicet ad proſequendum officium injunctum. Ezech. III. 14. *Manus Domini erat mecum, confortans me*. Secundum ponit, ibi, *Quia fidelem me exiſtimavit, ponens in miniſterio*. Matth. XXIV. 45. *Fidelis ſervus, & prudens, quem conſtituit dominus ſuper familiam ſuam*. Et hoc quia quærebat ſolum quæ Dei erant. Primum vero oſtendit, cum dicit, *In miniſterio*, ideſt committens mihi miniſterium hoc. Act. XIII. 2. *Segregate mihi Barnabam, & Saulum in opus ad quod aſſumpſi eos*. I. Corinth. XI. 21. *Miniſtri Chriſti ſunt, & ego*. Sed qualis erat in ſtatu legis? Peccator, & primo in Deum, cum dicit : *Qui prius fuit blaſphemus*, ſcilicet nominis Chriſti. Lev. XXIV. 14. *Educ blaſphemum extra caſtra, & ponant omnes qui audierunt, manus ſuas ſuper caput ejus, & lapidet eum populus univerſus*. Unde ſibi illud competebat. Item in proximum, cum dicit, *Et perſecutor*. I. Corinth. XV. 9. *Non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum Eccleſiam Dei*. Item *& contumelioſus*, verbis, & factis. Hier. XX. 10. *Audivi contumelias multorum*.

Deinde cum dicit, *Sed miſericordiam Dei conſecutus ſum*, oſtendit quomodo fuit liberatus per Chriſtum; & circa hoc duo facit : quia primo ponit miſericordiam liberantem; ſecundo oſtendit quod ſuperabundanter bonis repletur, ibi, *Superabundavit autem gratia Domini noſtri*. Quantum ad primum dicit : *Sed miſericordiam Dei conſecutus ſum*. Thren. III. 22. *Miſericordiæ Domini quod non ſumus conſumpti*. Rom. IX. 18. *Cujus vult miſeretur, & quem vult indurat*. Sed ex parte mea aliqua eſt excuſatio peccati : *quia igno-*

xans feci. Minus dicit, plus significat: quia aliud est ignoranter agere, aliud per ignorantiam: quia ignoranter facit aliquid qui nescit quod facit; tamen si sciret, etiam faceret illud: sicut credens se interficere feram, occidit inimicum suum; quem tamen occidisset, etiam libentius, si novisset eum. Sed per ignorantiam facit qui facit aliquid quod non faceret, si nosset; sicut occidens patrem, quem si sciret, non occideret eum, quem tamen occidit, quia eum credit inimicum. Sed Paulus fecit per ignorantiam: quia si sciviſſet quod Christus esset Filius Dei, hoc non feciſſet. Sed Judæi per ignorantiam non occiderunt Christum, sed ignoranter: quia si sciviſſent ipsum esse Christum, libentius occidiſſent eum. Luc. XII. 47. *Servus qui cognovit voluntatem domini sui, & non se præparavit, nec fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis; qui autem non cognovit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis*. Quantum vero ad secundum dicit: *Superabundavit autem gratia Domini nostri*. Rom. V. 20. *Ubi abundavit delictum, superabundavit & gratia. Cum fide, & dilectione:* nam fecit ibi effectum fidei per dilectionem operantem *quæ est in Christo Jesu*. Gal. III. 14. *In Christo Jesu, ut pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem.*

LECTIO IV.

FIdelis sermo, & omni acceptione dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum; sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam ad informationem eorum qui crediturí sunt illi in vitam æternam. Regi autem sæculorum immortali, invisibili, soli Deo honor, & gloria in sæcula sæculorum. Amen. Hoc præceptum commendo tibi, fili

Ti-

Timothee, ſecundum præcedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam, habens fidem, & bonam conſcientiam: quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt, e quibus eſt Hymenæus, & Alexander; quos tradidi ſatanæ, ut diſcant non blaſphemare.

SUpra oſtendit conditionem ſuam & quantum ad peccata ſub lege, & quantum ad bona tempore gratiæ; hic oſtendit rationem horum beneficiorum, quæ ſumitur ex divina miſeratione: & primo proponit divinam miſericordiam in communi; ſecundo aptat ad ſe, ibi, *Quorum primus ego ſum*; tertio ponit gratiarum actionem, ibi, *Regi autem ſæculorum immortali, inviſibili, ſoli Deo, honor, & gloria*. Circa primum duo facit: quia primo commendat veritatem proponendam; ſecundo proponit divinam miſerationem, ibi, *Quia Chriſtus Jeſus venit in hunc mundum peccatores ſalvos facere*. Quantum ad primum dicit: *Fidelis ſermo & omni acceptione dignus*. Duo autem ſunt in ſermone commendanda, ſcilicet quod ſit verus, & quod ſit acceptabilis. Aliquando enim ſermo verus eſt durus, & odia excitans. Galat. IV. 16. *Inimicus factus ſum vobis, verum dicens vobis*. Sed hic ſermo primo quidem habet veritatem: unde dicit, *Fidelis ſermo*. Apocal. ult. 6. *Hæc verba fideliſſima, & vera ſunt*. Item acceptabilis eſt, quia de ſalute noſtra: ideo dicit, *Et omni acceptione dignus*. Zach. I. 13. *Et reſpondit Dominus Angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba conſolatoria*. Alia littera habet, *humanus ſermo*, quia de ſuſceptione hominum. Ad Titum III. 4. *Apparuit benignitas, & humanitas Salvatoris noſtri Dei*. Et hic ſermo eſt talis. *Quia Chriſtus venit in hunc mundum peccatores ſalvos facere*. Quod in mundum venit, exprimit duplicem naturam; ſcilicet divinitatis, in qua erat antquam in mundo ap-

pa-

pareret: Joan. xvi. 28. *Exivi a Patre, et veni in mundum:* & humanitatis, in qua apparuit. Et quia Deus eſt, cælum, & terram implet, Hier. xxiii. Idec non competit ei ſecundum divinam naturam in aliquo loco eſſe, ſed competit ei ſecundum humanam naturam. Joan. i. 10. *In mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt, & mundus eum non cognovit. In propria venit, & ſui eum non receperunt.* Sed ad quid venit? *Peccatores ſalvos facere*, ideſt propter ſalutem populorum. Joan. iii. 17. *Non enim miſit Deus Filium ſuum in mundum, ut judicet mundum, ſed ut mundus ſalvetur per ipſum.* Ibid. xii. 47. *Non enim veni ut judicem mundum.*

Sed ſi nullus fuiſſet peccator, numquid incarnatus non fuiſſe? Videtur quod non: quia venit peccatores ſalvo facere. Non ergo fuiſſet neceſſaria incarnatio. Iem Gloſſa: *Tolle morbum, & medicinæ non opus erit.*

Reſpondeo. Dcendum eſt, quod ex verbis ſanctorum ſatis hocpatet. Sed hæc quæſtio non eſt magnæ auctoritats: quia Deus ordinavit fienda ſecundum quod res fiendæ erant. Et neſcimus quid ordinaſſet, ſi nonpræſciviſſet peccatum. Nihilominus tamen auctoritates videntur expreſſe ſonare quod non fuiſſet incarnatus, ſi non peccaſſet homo: in quam partem ego magis declino.

Deinde cum dicit, *Quorum primus ego ſum*, adaptat hoc ad ſe: primo confitens ſe peccatorem; ſecundo dicens ſe ſlvatum, ibi, *Sed miſericordiam Dei conſecutus ſum* Dicit ergo: *Quorum primus ego ſum.* Hic dicithæreticus, quod anima Adæ fuit in Paulo, & tanſivit de corpore in corpus; quaſi dicat: Ego prius peccator; quia anima Adæ eſt anima mea. Sed hoc eſt contra Apoſtolum, Rom. ix. 11. *Cum nodum nati eſſent, aut aliquid boni egiſſent, aut mal (ut ſecundum electionem propoſitum Dei manert) non ex operibus, ſed ex vo-*

vocante dictum est ei, quia major serviet minori. Ergo anima non est ante corpus. Primus ergo non in tempore, sed peccatorum magnitudine. Et hoc dicit ex humilitate. Prov. XVIII. 17. *Justus prior est accusator sui.* Ib. XXX. 2. *Stultissimus sum virorum, & sapientia hominum non est mecum.*

Sed numquid fuit Apostolus maximus peccator? & videtur quod Judas fuit major. Sed quidam dicunt, quod peccatum Pauli generalius fuit, quia contra totam Ecclesiam. Sed hoc nihil est: quia Paulus in incredulitate, & multi Judæi persequebantur ex malitia.

Dicendum est ergo, quod est primus, non quod inter peccatores maximus, qui tunc erant; sed maximus inter peccatores salvos; quasi dicat: *Venit peccatores salvos facere; quorum*, scilicet peccatorum salvatorum, *ego sum primus:* quod est de illis intelligendum qui præcesserant Apostolum, quia prius etiam multi alii sunt Ecclesiam persecuti.

Et hoc dicit, ut ostenderet quod omnia quæ Deus facit, facit ad ostensionem bonitatis suæ. Prov. XVI. 4. *Universa propter semetipsum operatus est Dominus.* Eccli. XLII. 16. *Gloria Domini plenum est opus ejus.* Item propter nostram utilitatem; & ideo dicit: Ideo salvavit me primo propter gloriam suam: unde exponitur *primo*, tempore; vel *primo*, idest potissime. *Omnem patientiam*, idest perfectam: quia provocatus non punivit; sed potius adversarium exaltavit: & hoc ad utilitatem nostram: unde dicit, *Ad exemplum*, idest informationem, & eruditionem; quasi dicat: Ut non diffidant peccantes ad eum accedere. I. Petr. ult. 3. *Forma facti gregis.*

Deinde cum dicit, *Regi sæculorum immortali, invisibili, soli Deo, honor & gloria*, ponit gratiarum actionem; & circa hoc duo facit: quia primo commendat eum cui gratias agit; secundo gratias refert, ibi, *Honor, & gloria.* Commendat au-

autem eum primo ex poteſtate; ſecundo ex naturæ proprietate. Quantum ad primum dicit, *Regi.* Dominium ſuum eſt maximum, quia ſolus dominatur, & habet liberam poteſtatem, non ſecundum ſtatuta, ut politicus. Deus autem unus eſt Dominus omnium; & ideo dicit, *Deo.* Apoc.xix. 16. *Rex regum, & Dominus dominantium.* Pſalm. xlvi. 8. *Quoniam Rex omnis terræ, Deus.* Item alicujus Regis poteſtas ut plurimum non ultra quam quinquaginta annis durat; ſed iſte eſt omnium ſæculorum. Pſal.cxliv. 13. *Regnum tuum, regnum omniam ſæculorum; & dominatio tua in omni generatione, & generationem.* Eccli. x. 4. *In manu Dei poteſtas terræ.* Cui etiam convenit proprietas naturæ Dei.

Circa quod ſciendum eſt, quod in rebus prima differentia rerum naturalium eſt corruptibile, & incorruptibile: & incorruptibilium quædam viſibilia, & corporalia, ut corpora terreſtria; quædam autem inviſibilia, & ſpiritualia, ut Angeli. Et hæc dividuntur, ſecundum Platonicos, in deos, qui per naturam ſupremi ſunt; & in intellectus, qui non ſunt dii, ſed divini; & in animas. Sed apud nos eſt unus ſolus Deus. Deuter. vi.4. *Audi Iſrael: Dominus Deus tuus, Dominus unus eſt.* Dicit ergo primo, *Immortali*, ut diſtinguat a corruptibilibus; *inviſibili*, ut ad inviſibile oſtendat pertinere, & ut diſtinguat ab aliis viſibilibus. Dicit, *Soli Deo*, & non ſoli immortali, vel inviſibili: quia ſolus eſt Deus per naturam: licet poſſet dici ſolus immortalis, & ſolus inviſibilis, id eſt ſpecialis præ aliis. Infra ult. 16. *Qui ſolus habet immortalitatem.*

Deinde cum dicit, *Honor & gloria*, agit gratias; quaſi dicat: Exhibendus eſt ei honor ex ſubjectione totius creaturæ, & in manifeſtationem excellentiſſimæ ipſius bonitatis, claritas, & gloria. Apocal. vii. 12. *Benedictio, & claritas, & ſa-*

ſapientia, & *gratiarum actio*, *honor*, *virtus*, & *fortitudo Deo noſtro*. *In ſæcula ſæculorum*: quia ſeculum aliorum eſt modico tempore. Eſa. xl. 6. *Omnis caro fenum*, & *omnis gloria ejus ut flos feni*.

Deinde cum dicit, *Hoc præceptum commendo tibi*, inſtruit Timotheum permanere in his quæ dicuntur. Primo commemorat quid ſit ei commiſſum; ſecundo monet ad debitum uſum; & tertio docet utendi modum. Dicit ergo: *Hoc præceptum*, ut ſcilicet tu cuſtodias finem legis, id eſt caritatem conſerves ſemper, non autem fabulas Judæorum, *commendo tibi*, ſicut fidele depoſitum, quia tibi ideo eſt commiſſum. Et quomodo? *ſecundum præcedentes in te prophetias*; ideſt, quia hoc Evangelium non diſcordat a prophetiis; quas ante dixerat, quia fuit filius mulieris Judææ. II. Petr. 1. 19. *Habemus firmiorem propheticum ſermonem*, *cui bene facitis attendentes*, *quaſi lucernæ ardenti in caliginoſo loco*, *donec dies eluceſcat*. I. Theſſ. ult. 20. *Prophetias nolite ſpernere*. Vel *ſecundum præcedentes in te prophetias*, ideſt ſecundum quod ego, & alii ſancti de te per ſpiritum prophetiæ cognoverunt tradendum eſſe tibi: *ut in illis milites*, ſcilicet prophetiis, *bonam militiam*. Militia eſt duplex, quædam ſpiritualis, quædam carnalis. II. Corinth. x. 4. *Arma militiæ noſtræ non ſunt carnalia*, *ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionum*. In bona militia requiruntur duo ex parte militis, ſcilicet ut nihil agat contrarium diſciplinæ militari, & ut non marceſcat otio. I. Corinth. ix. 25. *Omnis qui in agone contendit*, *ab omnibus ſe abſtinet*. Item ex parte militiæ duo requiruntur, ſcilicet ut expugnet contrarios reipublicæ, & ut ſubjiciat eos qui debent eſſe ſubjecti. Sic & in militia ſpirituali eſt: quia ordinatur ad deſtruendum omnes extollentes ſe, & ad ſubjiciendum omnem intellectum in obſequium

Chri-

Chriſti, ut dicitur II. Corinth. x. Et hæc eſt vera militia, de qua dicit: *milites in illis bonam militiam*. Ubi etiam primo modus utendi ponitur; & ſecundo ejus neceſſitas, ibi, *Quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt*. Dicit ergo: *Milites in illis bonam militiam*; quaſi dicat: Potes quidem facere bonam militiam: primo per fidem bonam quam habes: I. Joan. ult. 4. *Hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides noſtra*: item per conſcientiam bonam, quia de facili homo recedit ab eo quod mordet eum: unde remorſus conſcientiæ eſt ſicut quidam ſtimulus qui habentem malam conſcientiam pungit; & ideo cito a peccatis per bonam conſcientiam, & rectam fidem recedit. Act. xxiii. 1. *Ego omni conſcientia bona converſatus ſum ante Deum uſque in hodiernam diem*. II. Corint. i. 12. *Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ*.

Neceſſitas bonæ conſcientiæ conſequenter oſtenditur, cum dicit: *Quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt*. Ubi primo ponit culpam; ſecundo pœnam; tertio fructum pœnæ. Culpam ibi, *Quam*, ſcilicet conſcientiam bonam, *quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt*: qui enim contra fidem errat, perdit omnia quæ habet. Hebr. xi. 6. *Sine fide impoſſibile eſt placere Deo*. Item moritur, quia *juſtus meus ex fide vivit*: Habac. ii. & Rom. i. 17. *Ex quibus eſt Alexander, & Hymenæus*. II. Timoth. iv. 17. *Alexander ærarius multa mala mihi oſtendit*.

Deinde ponitur eorum pœna, cum dicit: *Quos tradidi ſatanæ*: quia excommunicavit eos, ut fideles vitent eos, ne coinquinent ipſos. Fuit autem excommunicatio Apoſtoli tantæ virtutis quod excommunicati mox corripiebantur a diabolo, & corporaliter vexabantur. I. Corinth. v. 4. *Congregatis vobis, & meo ſpiritu in virtute Domini Jeſu, tradere hujuſmodi hominem ſatanæ in interitum*

car-

carnis, ut ſpiritus ſalvus fiat. Tamen etiam modo traduntur ad vexandum ſpiritualiter: quia amittunt ſuffragia Eccleſiæ, quæ multum juvant contra diabolum. Et *tradidi*, ſicut Deus tradidit in reprobum ſenſum, Rom. 1. quaſi ſubtrahendo ſuum auxilium, & communionem Eccleſiæ, & ſuffragia. Et hoc non ex odio, ſed ex caritate ad profectum eorum. I. Corinth. v. 5. *Ut ſpiritus ſalvus fiat.* Unde dicit: *Ut diſcant*, ſaltem per pœnam, *non blaſphemare.*

Dicitur autem quis recedere a peccato tripliciter. Quandoque ſcilicet ex pœna, quando corporaliter vexatur; item ex confuſione excommunicationis; item ex hoc quod cum Eccleſia tradit aliquem ſatanæ, ruit in peccata manifeſta: unde confuſus humiliatur, & abſtinet etiam ab occultis, quæ prius non cognoſcebat ſe habere.

CAPITIS SECUNDI.

LECTIO I.

OBſecro igitur primum omnium fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro Regibus, & omnibus qui in ſublimitate conſtituti ſunt; ut quietam, & tranquillam vitam agamus in omni pietate, & caſtitate, Hoc enim bonum eſt, & acceptum coram Salvatore noſtro Deo, qui omnes homines vult ſalvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Unus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum, homo Chriſtus Jeſus, qui dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus.

SUpra docuit Timotheum quomodo reducat populum ad formam veræ fidei; hic agit de pertinentibus ad cultum fidei, ſcilicet orationibus, & obſequiis: & primo ponit doctrinam orationis in communi; ſecundo deſcendit ad determinatas conditiones hominum, ibi, *Volo ergo viros orare in omni loco*. Item primo diſtinguit diverſos modos orationis; ſecundo oſtendit pro quibus ſit orandum, ibi, *Pro omnibus*; tertio aſſignat rationem, ibi, *Hoc enim bonum eſt*. Dicit ergo: Quia ita eſt quod *Chriſtus venit peccatores ſalvos facere:* ſupra 1. 15. igitur *primum omnium obſecro fieri obſecrationes*. In quo aperte oſtendit quod inter omnia neceſſaria ad vitam chriſtianam præcipua eſt oratio, quæ valet contra pericula tentationis, & ad proficiendum in bono. Jacob. ult. 16. *Multum valet oratio juſti aſſidua*. Diſtinguit ergo orationem in quatuor, ſcilicet *obſecrationes*, *orationes*, *poſtulationes*, & *gratiarum actiones:* quorum tria pertinent ad beneficia impetranda, ultimum ad beneficia accepta. In impetrandis autem beneficiis tria requiruntur. Primo ſcilicet ut impetrans aſſignet cauſam quare debet ei concedi; ſecundo oportet quod oſtendat cauſam rationabilem; tertio concludit petitionem. Et ſicut rhetores faciunt, ſic & nos in orando debemus facere. Primo excogitare cauſam quare ſit concedendum; & hoc non merita noſtra, ſed miſerationem divinam. Dan. IX. 18. *Non in juſtificationibus noſtris proſternimus preces ante faciem tuam, ſed in miſerationibus tuis multis*. Et ad hoc eſt obſecratio, quæ eſt atteſtatio per ſacra, ſicut per paſſionem, & crucem tuam libera nos Domine. Hac cauſa excogitata, neceſſe eſt quod meditemur quod hoc ſacrum eſt cauſa ſalutis: & ideo requiritur oratio, quæ eſt aſcenſus mentis in Deum. Pſa. LXVIII. 14. *Ego vero orationem meam ad te, Domine*, Dicitur autem oratio, quaſi oris ratio. Perſuaſiones enim rhetorum dicuntur ora-

orationes, quia persuadent; sed aliter ibi, aliter in nostra ad Deum: quia non intendimus quod animum Dei flectamus, qui semper ad bonum est paratus; sed ut nostrum cor sit in oratione ad Deum elevatum. Tertio *postulatio*. Jacob. 1. 6. *Postulet autem in fide nihil hæsitans*. Item de acceptis donis *gratiarum actiones*. I. Thessal. ult. 18. *In omnibus gratias agite*. Philip. IV. 6. *In omni oratione, & obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestræ innotescant ante Deum*. Unde iste modus orandi est in Ecclesia Dei. *Omnipotens sempiterne Deus*; ecce ascensus mentis, qui est oratio: *qui dedisti Ecclesiæ tale beneficium*; ecce gratiarum actio: *præsta quæsumus*; ecce postulatio: *per Dominum*; ecce obsecratio. Similiter in missa est obsecratio usque ad consecrationem corporis, & sanguinis, quia in eis est commemoratio sacrorum, ex quibus est fiducia impetrandi; in mysterio consecrationis est oratio, quia meditatio eorum quæ Christus egit; in aliis vero usque ad communionem est postulatio pro vivis, & mortuis, & pro se, in fine autem est gratiarum actio. Vel hæc quatuor referuntur ad quatuor quæ nos volumus in oratione obtinere: ut obsecratio referatur ad difficilia impetranda, ut ad impiorum conversionem; oratio, quando jam conversis imploramus gratiam, ut proficiant; postulatio, ut præmia pro meritis retribuantur: & pro beneficiis jam acceptis est gratiarum actio.

Deinde cum dicit, *Pro omnibus hominibus*, ostendit pro quibus est orandum; & circa hoc duo facit: quia primo ostendit orandum esse pro omnibus; secundo assignat fructum orationis, ibi, *Ut quietam, & tranquillam vitam agamus*. Circa primum ergo dicit esse orandum *pro omnibus hominibus*. Cujus ratio est, quia oratio est interpres desiderii nostri: orando enim petimus quod desideramus. Caritas autem requirit quod desideremus

bonum omnibus, ad quos se extendit. Jacob. ult. 16. *Orate pro invicem, ut salvemini.* Sed pro quibus specialiter? *Pro Regibus, & omnibus qui in sublimitate sunt.* Baruch 1. 11. *Orate pro vita Nabuchodonosor Regis Babyloniæ, & pro vita Balthassar filii ejus.* Et Apostolus dicit Rom. 13. 1. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* I. Pet. II. 13. *Subjecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum: sive Regi quasi præcellenti, sive ducibus tamquam ab eo missis.* Subjecti quippe oportet quod impendant dominis suis de suis officiis. Utilitas autem est, quia per hoc etiam procuramus bonum nostrum: in pace enim eorum est pax nostra: unde dicit: *Ut quietam, & tranquillam vitam agamus.* In his duobus est pax mundi. Ecclesia siquidem habet pacem propriam, in qua non est mundus, quia non est pax impiis; sed quædam est pax communis utrisque, & hac indiget Ecclesia Hierem. XXIX. 7. *Quærite pacem civitatis ad quam transmigrare vos feci.* Pax terrena quandoque perturbatur ab interiori, quandoque ab exteriori. II. Corinth. VII. 5. *Foris pugnæ, intus timores.* Quantum ad primum dicit, *Ut quietam*; quantum ad secundum dicit, *Et tranquillam vitam*. Et licet pax terrena communis sit bonis, & malis; tamen diversimode utrique illa utuntur. Mali enim tunc ad duo ea utebantur, scilicet ad cultum dæmonum quia illam prosperitatem falsis diis attribuebant: item ad lasciviam, quia tempore pacis vitia carnalia abundabant. Sap. XIV. 22. *In magno viventes inscientiæ bello, tot & tam magna mala pacem appellant.* Sed sancti e converso ea utuntur, quia in cultu veri Dei, & in castitate; & ideo dicit: *In omni pietate, & castitate.* Tit. II. 12. *Sobrie, & juste, & pie vivamus in hoc sæculo.*

Deinde cum dicit, *Hoc enim bonum est*, ponitur ratio orationis; & circa hoc duo facit: quia primo ponit rationes; secundo probat quoddam

pro-

propoſitum, ibi, *Unus enim Deus*. Item primo aſſignat rationem ex ſpecie operis; ſecundo ex parte Dei, ibi, *Et acceptum coram Salvatore noſtro Deo*. Ponit ergo rationem ex operis ſpecie: quia quando aliquid eſt ſecundum ſe bonum, illud debemus facere; ſed pro aliis orare eſt hujuſmodi, quia eſt actus caritatis: & ideo dicit: *Hoc enim bonum eſt*. Pſalm. li. 11. *Quoniam bonum eſt in conſpectu ſanctorum tuorum*. Item ex parte Dei, quia eſt *acceptum coram Deo*. Pſalm. l. 21. *Tunc acceptabis ſacrificium juſtitiæ*. Et hoc non niſi in caritate fuerit oblatum. Et dicit, *Salvatore noſtro Deo*, quia ſolus Deus ſalvat. Eſa. xliii. 11. *Non eſt abſque me Salvator*. Et probat quod ſit acceptum, ibi, *Qui vult omnes homines ſalvos fieri*. II. Petr. iii. 9. *Nolens aliquos perire, ſed omnes ad pœnitentiam reverti*.

Sed contra. Pſalm. cxiii. 11. *Omnia quæcumque voluit fecit*. Ergo omnes ſalvat. Sed ſi dicis, quod non, quia homo non vult; videtur inconveniens quod omnipotens impediatur per voluntatem non omnipotentis.

Reſpondeo. Velle ponitur quandoque pro voluntate beneplaciti, quandoque pro voluntate ſigni. Pro voluntate ſigni vult ſalvare omnes, quia omnibus propoſuit ſalutis præcepta, conſilia, & remedia. Pro voluntate beneplaciti ſic exponi poteſt quatuor modis. Uno modo ut ſit locutio cauſalis; ſicut Deus dicitur aliquid facere, quia facit alios illud facere, ſicut Roman. viii. Spiritus poſtulat, ideſt poſtulare nos facit. Sic ergo Deus vult, quia ſcilicet facit ſuos ſanctos velle quod omnes ſalvi fiant. Hoc velle enim debet eſſe in ſanctis, quia neſciunt qui ſint prædeſtinati, & qui non. Alio modo ut ſit diſtributio accommoda; ideſt, omnes qui ſalvabuntur, quia nullus ſalvatur niſi per voluntatem ejus; ſicut in una ſchola magiſter docet omnes pueros hujus civitatis, quia

nullus docetur nisi ab eo. Alio modo ut sit distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum; ideſt, nullum genus hominum excipitur a salute: quia olim tantum Judæis, sed modo omnibus præbetur. Et hoc magis facit ad intentionem Apoſtoli. Alio vero modo secundum Damascenum, ut intelligatur de voluntate antecedente, non consequente. In voluntate enim Dei licet non sit prius, & posterius, dicitur tamen voluntas antecedens, & consequens. Item secundum ordinem volitorum, secundum quod voluntas potest dupliciter considerari; scilicet in universali, vel absolute, & secundum aliquas circumstantias, & in particulari. Et prius est absoluta consideratio, & in universali quam in particulari, & comparata: & ideo voluntas absoluta est quasi antecedens, & voluntas alicujus rei in particulari, est quasi consequens. Exemplum de mercatore, qui vult omnes merces suas salvare absolute, & hoc voluntate antecedente; sed si consideret salutem, non vult omnes merces per comparationem ad alia salvare, scilicet quando cum salute sequitur submersio navis. Et hæc voluntas est consequens. Sic in Deo salus omnium hominum secundum se considerata habet rationem ut sit volibilis: & Apoſtolus hic ita loquitur; & sic ejus voluntas est antecedens. Sed si consideretur bonum justitiæ, & quod peccata puniantur, sic non vult; & hæc est voluntas consequens. Et subdit, *Ad agnitionem veritatis:* quia salus non est nisi per agnitionem veritatis. Joan. VIII. 32. *Agnoscetis veritatem, & veritas liberabit vos.*

Deinde cum dicit, *Unus enim Deus*, probat quod dixerat per rationem: & sunt tres probationes. Una ex parte Dei; alia ex parte hominis Christi; tertia ex parte testium Christi. Dicit ergo: Quod Deus velit omnes homines salvos fieri, patet, quia *unus est Deus* omnium, qui salvat. Rom. III. 29.

An Judæorum Deus tantum? An non & Gentium? Immo & Gentium: quoniam quidem unus Deus, qui justificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem. Tunc ponitur ratio ex parte hominis Christi, ibi, *Unus & mediator Dei & hominum, homo Christus Jesus.* Ubi primo probat intentum; secundo inducit signum, ibi, *Qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus.* Dicit ergo: *Homo Christus Jesus est mediator Dei, & hominum:* non quorumdam, sed inter Deum & omnes homines: & hoc non fuisset nisi vellet omnes salvare. Et potest dici, quod Christus mediator est similis utrique extremo, scilicet Deo, & homini, inquantum Deus, & inquantum homo, quia medium debet habere aliquid de utroque extremorum. Et hæc sunt homo & Deus. Sed quia medium est distinctum ab utroque extremorum, & Filius non est alius Deus a Patre; ideo melius est dicendum, quod mediator est secundum quod homo. Sic enim communicat cum utroque extremorum. In Deo enim sunt duo, scilicet justitia, & immortalitas; in hominibus vero est injustitia, & mortalitas. Media ergo sunt duo. Unum in quo est justitia, & immortalitas, aliud in quo est immortalitas, & injustitia. Et utrumque est medium; sed primum medium convenit Christo, secundum vero diabolo. Et ideo diabolus est medium disjungens, quia per injustitiam suam disjungit nos a divina justitia; sed Christus est medium conjungens, quia est justus, & mortalis, & per suam mortem conjungit nos Dei justitiæ. I. Joan. II. 2. *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris*, pro aliquibus efficaciter, sed pro omnibus sufficienter: quia pretium sanguinis ejus est sufficiens ad salutem omnium; sed non habet efficaciam nisi in electis propter impedimentum.

LECTIO II.

Cujus teſtimonium temporibus ſuis confirmatum eſt: in quo poſitus ſum ego prædicator, & Apoſtolus (veritatem dico, non mentior) doctor Gentium in fide, & veritate. Volo ergo viros orare in omni loco, levantes puras manus ſine ira, & diſceptatione: ſimiliter & mulieres in habitu ornato, cum verecundia, & ſobrietate ornantes ſe; non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veſte pretioſa; ſed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona.

SUpra dixit, quod Deus vult omnes ſalvos fieri, & probavit hoc ex parte Dei, qui eſt unus omnium, & ex parte Chriſti, qui eſt unus mediator omnium; hic probat idem ex parte teſtimonii: & primo inducit alios teſtes; ſecundo ſuum teſtimonium, ibi, *In quo poſitus ſum*. Dicit ergo: *Dedit ſe pro omnibus redemptionem*. Sed numquid ſubito Deo in mentem venit ut qui elegerat ſalvare Judæos ſolum, vellet ſalvare totum mundum? Hoc excludens dicit: *Cujus teſtimonium temporibus ſuis confirmatum eſt*; quaſi dicat: Hæc lex non eſt ſubita, ſed antiquitus atteſtata per legem, & per Prophetas. Eſa. xliv. 8. *Vos eſtis teſtes mei.* Act. x. 43. *Huic omnes Prophetæ teſtimonium perhibent. Confirmatum eſt*, ſcilicet impletione, & oſtenſione ſignorum, & prædicatione Apoſtolorum, *temporibus ſuis*, ſcilicet quibus prædeterminatum erat fieri. Eccle. iii. 1. *Omnia tempus habent*. Vel teſtimonium Apoſtolorum confirmatum eſt temporibus determinatis. Act. i. 8. *Eritis mihi teſtes in Hieruſalem, & in omni Judæa, & Samaria, & uſque ad ultimum terræ.*

Deinde cum dicit, *In quo poſitus ſum ego prædicator, & Apoſtolus*, ponit teſtimonium ſuum; & pri-

& primo oſtendit ſuum officium; ſecundo officii ſui uſum, ibi, *Veritatem dico, non mentior*. Dicit ergo: *In quo* ſcilicet a Deo: Joan. xv. 16. *Poſui vos ut eatis, & fructum afferatis, & fructus veſter maneat: ego prædicator:* quia ad hoc non poſuit, ut prædicarem. Marc. ult. 15. *Euntes in mundum univerſum, prædicate Evangelium omni creaturæ.* Sed in quolibet artificio ſunt duo: quidam miniſterialiter operantes, quidam qui diſponunt de aliis, ſcilicet architectores. Sed in officio Eccleſiæ diſponentes ſunt Apoſtoli; & ideo dicit, *Apoſtolus*, quaſi cum auctoritate. I. Corinth. ix. 2. *Signaculum Apoſtolatus mei vos eſtis in Domino.* Uſus autem officii eſt prædicare veritatem; & hoc eſt officium prædicatorum ut veritatem dicant. Prov. viii. 7. *Veritatem meditabitur guttur meum.* Epheſ. iv. 25. *Loquimini veritatem.* Sed non eſt aliqua doctrina quæ non habeat aliquam veritatem; ſed in hoc damnatur aliqua doctrina, quia miſcet veritati falſitatem: & ideo dicit: *Veritatem dico, non mentior.* Prov. viii. 8. *Recti ſunt omnes ſermones mei.* Job vi. 30. *Non invenietis in lingua mea iniquitatem.* Et hic eſt uſus officii, ſcilicet veritatem ſine mendacio prædicare, qui competit meo officio, qui ſum *doctor Gentium*. Doctor autem generat ſcientiam in anima diſcipuli; ſcientia autem non eſt de falſo; unde docens falſum non eſt doctor.

Sed contra. Matth. xxiii. 8. *Nolite vocari Rabbi.* Reſpondeo. Non prohibet miniſterium doctrinæ, ſed ambitionem officii. Act. ix. 15. *Vas electionis eſt mihi iſte, ut portet nomen meum coram Gentibus, & Regibus, & filiis Iſrael.* Eſa. xlix. 6. *Dedi te in lucem Gentium, ut ſis ſalus mea uſque ad extremum terræ.*

Et debeo eas docere *in fide, & veritate:* quia debet docere fidem, & bonos mores. Et dicit, *In fide*, ideſt de his quæ pertinent ad ſtatum præſentem, in quo ſecundum fidem vivimus, *& in*

veritate quantum ad ſtatum gloriæ.

Deinde cum dicit, *Volo ergo viros orare in omni loco*, deſcendit ad ſpeciales gradus hominum; & circa hoc duo facit: quia primo monet viros de oratione; ſecundo mulieres, ibi, *Similiter & mulieres*. Dicit ergo: *Volo viros orare in omni loco*. Tria exigit a viris in orando: primo quod oratio ſit aſſidua, ſecundo pura, tertio quieta. Aſſidua, ut in omni tempore, & in omni loco. Et dicit, *Volo*, quia bonum eſt quod homo oret. Et ego doctor *volo viros orare in omni loco*, non in Hieruſalem tantum, ut Judæi, nec in monte Garizim, ut Samaritani, Joan. IV. In omni loco poteſt homo ſpiritualiter, & mentaliter orare. Soph. II. 11. *Adorabunt eum viri de loco ſuo, omnes inſulæ Gentium.*

Sed quomodo Dominus reprehendit phariſæos ſtantes in angulis? Matth. VI. Reſpondeo. Oratio mentalis ubique poteſt fieri; ſed ſigna orationis exterius non debent fieri in omni loco, quia homo non debet ſingularis apparere in exterioribus, quia propter hoc poſſet haberi inanis gloria.

Sed quare nunc ſunt factæ Eccleſiæ. Reſpondeo. Non quod locus ſit de neceſſitate orationis, ſed ad bene eſſe ejus: quia oratio requirit ſolitudinem, & quietem.

Item pura: ideo dicit: *Levantes puras manus*. Auguſtinus: *Quod exterius orando agimus, facimus ut affectus noſter interius excitetur*. Genuflexiones enim, & hujuſmodi non ſunt per ſe acceptæ Deo, ſed quia per hæc tamquam per humilitatis ſigna homo interius humiliatur; ſicut elevatio manus ſignificat elevationem cordis. Thren. III. 41. *Levemus corda noſtra cum manibus ad Dominum in cælo. Levantes puras manus*, ideſt orantes cum devotione cordis. Job VIII. 5. *Si diluculo conſurrexeris ad Deum, & Omnipotentem fueris deprecatus; ſi mundus, & rectus inceſſeris: ſtatim evigi-*

la-

habit ad te, & pacatum reddet habitaculum justitiæ tuæ. Item quieta: ideo dicit: *Sine ira, & disceptatione.* Et ponit duo: primo scilicet ut mens sit sine ira, quæ animum inquietat ad inferendum nocumentum proximo, a qua oportet liberum esse animum orantis. Eccli. XXVIII. 3. *Homo homini servat iram, & a Deo quærit medelam.* Item liber debet esse homo a disceptatione, quod potest intelligi dupliciter. Uno modo secundum Glossam, ut non disceptemus contra Deum, increduli verbis ejus, & murmurando contra ejus ordinationem. Rom. IX. 20. *O homo, tu quis es qui respondeas Deo?* Item contra proximum, ut non rumpamus pacem cum eo, quod fit per disceptationem: pax enim est necessaria oranti. Matth. XVIII. 19. *Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petierint fiet illis a Patre meo.*

Deinde cum dicit, *Similiter & mulieres*, ordinat mulieres: & primo quantum ad orationem; secundo quantum ad doctrinam, ibi, *Mulier in silentio discat.* Item primo ostendit quid requiratur a muliere orante; secundo exponit quæ dixerat, ibi, *Non in tortis crinibus.* Circa primum sciendum est, quod omnia quæ requiruntur ad virum orantem, requiruntur & ad mulieres; & ideo dicit, *Similiter & mulieres*, quasi dicat: Omnia servent quæ dicta sunt. Sed addit duo, scilicet ornamenta, & verecundiam, dicens: *In habitu ornato, cum verecundia.* Cujus ratio est, quia naturale est quod sicut mulieres sunt mollioris corporis quam viri, ita & debilioris rationis. Rationis autem est ordinare actus; & effectus uniuscujusque rei. Ornatus vero consistit in debita ordinatione, & dispositione. Sic in interiori decore nisi sint omnia ordinata ex dispositione per rationem, non habent pulchritudinem spiritualem. Et ideo quia mulieres deficiunt a ratione, requirit

ab

ab eis ornatum. Item verecundia est de turpi actu; & ideo est laudabilis in illis qui facile solent declinare in actus turpes ; cujusmodi sunt juvenes, & mulieres, & ideo hoc in eis laudatur; non autem senes, & perfecti. Eccli. xxvi. 19. *Gratia super gratiam mulier sancta, & pudorata*. Item sobrietatem requirit: unde sequitur, *Et sobrietate*. Quia enim in mulieribus ratio est debilis, sobrietas autem conservat virtutem rationis ; ideo in mulieribus maxime reprehenditur ebrietas. Unde antiquitus apud Romanos eis non dabatur vinum.

Non in tortis crinibus, & auro, aut margaritis, vel veste pretiosa. Exponit quod dixerat: & primo de ornatu; secundo de verecundia, ibi, *Sed quod decet mulieres promittentes pietatem*. Circa primum primo excludit ornatum corporalem ; secundo ponit spiritualem, ibi, *Sed quod decet mulieres promittentes pietatem*. Circa primum dicit: Quod dixi de habitu ornato, non intelligo de exteriori, quia *non in tortis crinibus*, idest non ornato capite, vel toto corpore. Sed præcipue mulieres ornant caput, quod est naturale mulieri, ut dicitur I. Corinth. xi. & ideo ornamenta in capite habent. In capite vero est duplex velamentum. Unum est naturale, scilicet capilli, ut dicitur I. Corinth. xi. item artificiale : & in utriusque se ornant, quia capillos torquent. Unde dicit, *Non in tortis crinibus*, idest in crispatis. Esa. iii. 24. *Erit pro crispanti crine calvitium*. Item artificialia prohibet, cum dicit: *Aut auro, aut margaritis*. I. Pet. iii. 3. *Non extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti, aut vestimentorum cultus*. Vel *non in tortis crinibus, & auro*; idest, non habentes crines tortos auro, vel margaritis. Quantum vero ad totum corpus dicit, *Vel veste pretiosa* : hoc enim damnat Apostolus, & Esa. iii.

Sed numquid hoc est peccatum? Respondeo. Dicen-

cendum est, quod, secundum Augustinum, duo sunt considerandа in ornatu mulierum, scilicet simplex ornatus, & fucatus. Simplex ornatus, puta in veste, & in auro, & hujusmodi; quod potest fieri cum peccato tribus modis: scilicet ex prava intentione, ut si intendant commotionem concupiscentiæ, ostentationem, vel inanem gloriam. Prov. VII. 10. *Præparata ad capiendas animas*. Secundo si fiat præter consuetudinem patriæ; quod fit diversimode: quod enim excedit modum consuetum patriæ, hoc ex levitate animi est. Tertio si conditionem sui status excedit. Sed servata recta intentione, consuetudine patriæ, & conditione status, non est peccatum. De fucato autem semper est peccatum. Mulieribus enim non permittitur ornari nisi propter viros; & viri nolunt decipi, ut fucatæ eis appareant.

Sit ergo non talis ornatus; *sed qualis decet mulieres promittentes pietatem*. Exteriora enim opera hominis sunt quasi quædam professio interioris hominis; sicut religiosi ad hoc habent habitum, & clerici similiter. Unde, nisi concordet interior cum exteriori, est fictio. Ita etiam de aliis operibus interioribus. Interius enim debemus colere pietatem, idest cultum Dei habere; exterius vero promittere per bona opera, quæ concordant pietati; & similiter habere interius sicut ostendimus exterius. Vel dico, quod debent se ornare non exterius, *sed* secundum *quod decet eas promittentes*, idest quæ promittere debent, *pietatem per opera bona*. Eccli. XIX. 27. *Amictus corporis, & risus dentium, & ingressus hominis annuntiant de illo.*

LECTIO III.

MUlier in ſilentio diſcat, cum omni ſubjectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum, ſed eſſe in ſilentio. Adam enim primus formatus eſt, deinde Eva; & Adam non eſt ſeductus, mulier autem ſeducta in prævaricatione fuit. Salvabitur autem per filiorum generationem, ſi permanſerit in fide, & dilectione, & ſanctificatione, & cum ſobrietate.

SUperius Apoſtolus ordinavit mulieres quo ad orationem; hic ordinat eas quantum ad doctrinam: & primo ponit ſuam ordinationem circa earum doctrinam; ſecundo rationem ordinationis aſſignat, ibi, *Adam enim primus formatus eſt*; tertio reſpondet racitæ quæſtioni, ibi, *Salvabitur autem per filiorum generationem*. Item primo oſtendit quid mulieribus conveniat; ſecundo quid eis non competat, ibi, *Docere autem mulieri non permitto*. Circa primum tria ponit eis competere, ſcilicet taciturnitatem, diſciplinam, & ſubjectionem: quæ tria ex una ratione procedunt, ſcilicet ex defectu rationis in eis: quibus primo indicit ſilentium, dicens: *Mulier in ſilentio diſcat*. Jac. III. 2. *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus eſt vir:* & I. Corinth. XIV. 34. *Mulieres in Eccleſiis taceant: non enim permittitur eis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit*. Nam verba mulieris ſunt inflammantia. Eccli. IX. 11. *Colloquium illius quaſi ignis exardeſcit*. Secundo ut diſcant: quia eorum qui deficiunt ratione, proprium eſt addiſcere I. Corinth. XIV. 35. *Si quid volunt diſcere, domi viros ſuos interrogent*. Viris autem datur quod doceant. Tertio indicit ſubjectionem: quia naturale eſt quod anima dominetur corpori, & ratio viribus inferioribus: & ideo, ſicut Philoſophus

do-

docet, quandocumque aliqua duo ad invicem ſic ſe habent, ſicut anima ad corpus, & ratio ad ſenſualitatem; naturale dominium eſt ejus qui abundat ratione, & illud eſt principans, aliud autem eſt ſubditum, quod ſcilicet deficit ratione. Gen. III. 16. *Sub viri poteſtate eris.*

Item excludit ea quæ eis non competunt, dicens: *Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum.* Et ſunt duo: ſcilicet ut non doceant.

Sed contra. Proverb. ult. 7. *Erudivit eum mater ſua.* Reſpondeo. Dicendum eſt, quod doctrina alia eſt publica; & hæc non competit mulieri, & ideo dicit, *In Eccleſia:* alia eſt privata, & hac mater erudit filium.

Sed contra Judic. v. Debbora erudivit populum Iſrael. Reſpondeo. Illa eruditio eſt per ſpiritum prophetiæ, & gratia Spiritus ſancti non diſcernit inter virum, & mulierem; non tamen publice prædicabat, ſed inſtinctu Spiritus ſancti conſilia dabat.

Secundo interdicitur eis dominium in virum. Eccli. xxv. 30. *Mulier, ſi primatum habeat, contraria eſt viro ſuo.* Et Philoſophus dicit, quod dominium mulierum eſt corruptio familiæ, ſicut tyranni in regno. Et ſic prohibet duo, contra duo quæ competunt eis, ſed primum repetit, ſcilicet *ſed eſſe in ſilentio.*

Deinde cum dicit, *Adam enim primus formatus eſt*, aſſignat rationem ejus quod dixerat: & primo ex ordine creationis; ſecundo ex ordine culpæ, ibi, *Et Adam non eſt ſeductus, mulier autem ſeducta in prævaricatione fuit.* Circa primum ſciendum eſt, quod in ordine rerum, perfectum, & imperfectum diverſimode ordinantur: quia in uno & eodem imperfectum præcedit tempore, & perfectum præcedit natura, quia natura tendit ad perfectum; ſed in diverſis perfectum eſt prius tem-

po-

pore, & natura, quia natura ſemper incipit a perfectis: & ſecundum hunc ordinem agit hic: quia vir perfectus eſt in natura humana, mulier vir occaſionatus. Unde primo formatus eſt Adam: Geneſ. II. 7. *Formavit Deus hominem de limo terræ:* ſecundario mulier, ſicut quoddam imperfectum a perfecto originatum, ſcilicet de coſta. I. Corin. XI. 8. *Non enim vir ex muliere, ſed mulier ex viro eſt.* Et inde eſt quod homo non dicitur factus propter mulierem, ſed ad ſimilitudinem Dei. Gen. I. 26. *Faciamus hominem ad imaginem, & ſimilitudinem noſtram.* Mulier autem propter virum; ideo vir debet præeſſe. Item ex parte culpæ. Ordo enim generationis, & corruptionis eſt contrarium: quia quod eſt primum in generatione, eſt ultimum in corruptione. Peccatum autem eſt corruptio naturæ; & ideo generatio incipit primo ab Adam, ſed corruptio a muliere: unde dicit: *Adam non eſt ſeductus*, ſcilicet primo, quia fortior erat; ſed tentator incepit a debiliori, ut facilius ſeduceretur fortior. Alludit autem hic verbis Adæ Geneſ. III. 12. Cum enim Dominus reprehendit Adam, dixit: *Mulier, quam dediſti ſociam, dedit mihi de ligno, & comedi.* Et ideo dicit: *Adam non eſt ſeductus, ſed mulier.* Seductio autem duplex eſt, ſcilicet in univerſali, & in particulari eligibili, quæ eſt ignorantia electionis. Quicumque ergo peccat, ſeducitur ignorantia electionis in particulari eligibili. Mulier autem fuit ſeducta ignorantia in univerſali, quando ſcilicet credidit quod ſerpens dixit; ſed vir non credidit hoc, ſed deceptus fuit in particulari, ſcilicet quod gerendus eſſet mos uxori, & cum ea comedere deberet; & inexpertus divinæ ſeveritatis credidit quod facile ei remitteretur.

Sed contra. Ignorantia eſt pœna peccati: ergo pœna præceſſit culpam. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod non præceſſit, quia ſtatim ad verba ſerpen-

pentis fuit elata, eo quod alius esset de ea solicitus; & ex illa elatione seducta est: unde elatio præcessit.

Deinde cum dicit, *Salvabitur autem per filiorum generationem*, respondet cuidam tacitæ quæstioni: quia diceret quis, quod si mulier non est propter virum, & ex ea est initium peccati, ergo viro est nociva; sed si aliquid non est propter aliud, sed est ei nocivum, debet tolli: ergo mulier non debet salvari.

Dicendum est ergo, quod duplex est salus: scilicet temporalis, & hæc est communis etiam brutis: alia est æterna, & hæc est propria hominum. Esaiæ 11. 6. *Salus autem mea in sempiternum erit.* Utramque autem salutem mulier non amisit: non temporalem, quia statim non privatur sexu muliebri propter generationem prolis; nec æternam, quia secundum animam capax est gratiæ, & gloriæ. Et ideo quantum ad primum dicitur, *Salvabitur*, idest non extirpabitur; & hoc *per generationem filiorum*, ad quam est a Deo ordinata. Quantum ad secundum dicit, *Si permanserit*.

Sed quia *si* importat causam, numquid quæ non permansit, non salvabitur; cum Apostolus dicat, quod mulier melius facit, si non nubat?

Respondeo. Uno modo potest esse locutio figurativa: & sic per virum ratio superior intelligitur; ratio inferior est mulier; opera bona sunt filii inferioris rationis, & caritas, quam per virum concipit; & per hæc salvabitur. Alia est expositio litteralis, ut ly *per* non dicat causam, sed repugnantiam: & est sensus: *Mulier salvabitur*, etiam si incedat per generationem, scilicet si nubat, & non sit virgo. Et tunc ly *per* dicit augmentationem salutis; quasi per generationem filiorum ad cultum Dei magis salvabitur. Eccli. VII. 25. *Filii tibi sunt. Erudi illos, & incurva illos a pueritia illorum.*

Quæ

Quo ad ſalutem æternam conſequendam tria ponit. Primo aliquid quo ad intellectum; ſecundo quo ad affectum; tertio quo ad exteriorem actum. In intellectu eſt fides, per quam intellectus Chriſto ſubjicitur: unde dicit, *In fide*. Hebr. XI. 6. *Sine fide impoſſibile eſt placere Deo*. Et quia fides nihil valet ſine dilectione, ideo quo ad affectum ſtatim ſubjungit, dicens, *Et dilectione*. I. Corinth. XIII. 2. *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil ſum*. In exteriori autem ponit duo contra laſciviam; quæ conſiſtit in duobus: ſcilicet in luxuria, & quantum ad hoc dicit, *In ſanctificatione*, id eſt in caſtitate. I. Theſſ. IV. 3. *Hæc eſt voluntas Dei, ſanctificatio veſtra: ut abſtineatis vos a fornicatione*. Item in crapula, contra quod dicit, *Cum ſobrietate*. At Tit. II. 12. *Sobrie, juſte, & pie vivamus in hoc ſæculo*.

CAPITIS TERTII

LECTIO I.

Fidelis ſermo. Si quis Epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat. Oportet enim Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe, unius uxoris virum, ſobrium, ornatum, prudentem, pudicum, hoſpitalem, doctorem; non vinolentum, non percuſſorem, ſed modeſtum; non litigioſum, non cupidum.

SUpra inſtruxit Timotheum de pertinentibus ad fidem rectam, & cultum Dei; hic agit de inſtructione officiorum eccleſiaſticorum: & primo ponitur inſtitutio; ſecundo ſuæ inſtitutionis occaſio, ſeu neceſſitas, ibi, *Hæc tibi ſcribo, ſperans me ad te venire cito*. Item primo inſtruit de pertinentibus

bus ad Episcopum; secundo quo ad diaconos, ibi, *Diaconos similiter pudicos*.

Sed cum secundum Dionysium tres sint ordines; scilicet Episcoporum, qui perficiunt; presbyterorum, qui illuminant; diaconorum, qui purgant: quare non facit mentionem de presbyteris?

Respondeo. Dicendum, est quod presbyteri intelliguntur cum Episcopis: non quod sit indistinctio inter ordines quantum ad rem, sed quantum ad nomina: quia presbyter idem est quod senior, & Episcopus superintendens. Et ideo presbyteri, & Episcopi quantum ad nomen vocabantur & Episcopi, & presbyteri.

Circa hoc ergo primo agit de desiderio perveniendi ad Episcopatum; secundo describit conditionem Episcopi ibi, *Oportet autem Episcopum irreprehensibilem esse*. Præmittit ergo suæ institutionis assertionem, dicens: *Fidelis sermo*, scilicet quem dicam, vel dixi. Apoc. ult. 6. *Hæc verba fidelissima, & vera sunt. Si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat*. Ex hoc sumpserunt aliqui occasionem ambitionis Episcopatus, & prælationis. Sed non recte intelligunt quod hic dicitur. Apostolus enim hic voluit ostendere quid pertineat ad Episcopum. Episcopus est nomen Græcum: scopos enim idem est quod intendens, epi, id est supra: Episcopus ergo dicitur quasi superintendens. Duo ergo sunt consideranda in Episcopo, scilicet gradus superior, & actio plebi utilis. Aliqui enim projiciunt forte oculum ad ea quæ circumstant eum, scilicet quod qui præest honoratur, & quod habet potestatem. Et qui propter ista desiderat Episcopatum, nescit quid sit Episcopus. Et ideo dicit Apostolus quid sit Episcopus, & quid desiderat qui Episcopatum desiderat, quia *bonum opus*. Non dicit bonum desiderium habet, sed *bonum opus*, scilicet utilitatem plebis.

Sed numquid licet ipsum desiderare? Augustinus

dicit, quod non. Gloſſa: *Locus ſuperior ſine quo regi non poteſt populus, etſi teneatur, & adminiſtretur decenter, tamen indecenter appetitur.* Et idem dicit XIX. de Civit. Dei. Cujus ratio eſt, quod nullus debet appetere aliquid ſupra vires ſuas non ſibi proportionatum; alias eſſet ſtultus. Horatius: *Ludere qui neſcit, campeſtribus abſtinet armis.* Ille ergo bene Epiſcopatum deſiderare poſſet cujus facultas Epiſcopatui eſſet proportionata. Ad hoc autem nullus eſt idoneus: quia prælatus ſecundum gradum, & convenientiam debet omnes alios excedere in converſatione, & contemplatione; ita ut in reſpectu ſui, alii ſint grex. Et hanc idoneitatem de ſe præſumere eſt maximæ ſuperbiæ. Aut ergo appetit circumſtantias; & tunc neſcit quid appetat, quia non eſt hic Epiſcopatus: vel ipſum opus; & hoc eſt ſuperbiæ. Et ideo non eſt accipiendum niſi impoſitum.

Gloſſa: *Si dicis: Status Epiſcoporum eſt perfectior ſtatu religioſorum; hunc autem licet appetere: igitur &c. reſpondeo. Perfectio aliter ſe habet in hoc, & in illo: quia ſtatus Epiſcoporum præſupponit perfectionem; & ideo nullus appetere debet niſi habeat eam: ſed ſtatus religioſorum eſt via; & ideo non requiritur perfectio jam habita, ſed quod teneatur acquirere eam, niſi habeat.* Et hoc patet Joan. ult. ubi Dominus Simoni, non dicit: Si vis perfectus eſſe, paſce oves meas: & juveni dicit Matth. XIX. 21. *Si vis perfectus eſſe, vade, vende quæ habes, & da pauperibus.*

Sic ergo intelligendum eſt in nomine Epiſcopatus bonum opus. I. Petr. v. 3. *Non ut dominantes in cleris, ſed forma facti gregis ex animo.* Quaſi dicat: Si tu Epiſcopatum deſideras, hoc eſt quod deſideras, quia *bonum opus.*

Sed qualis debeat eſſe Epiſcopus, oſtendit cum ſubdit: *Oportet Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe:* quem primo inſtruit in generali; ſecundo in ſpecia-

ciali, ibi, *Unius uxoris virum &c.* Dicit ergo: Dico, quod bonum opus desiderat; sed ad hoc non omnis est idoneus, sed oportet quod sit talis. Primo irreprehensibilis: unde de Zacharia dicitur Luc. 1. 6. quod *incedebat in omnibus mandatis, & justificationibus Domini sine querela.* Lev. xxi. 17. *Qui habuerit maculam non offeret panes Deo suo, nec accedet ad ministerium ejus.* Nec intelligendum est quod omnino sit sine peccato: quia dicitur I. Joan. 1. 8. *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.* Nec est dicendum sicut aliqui dixerunt, quod quicumque peccavit mortaliter post baptismum, non est idoneus: quia pauci essent tales. Sed irreprehensibilis, id est non subjectus alicui peccato, unde ab aliis reprehendi possit: quia indecens est si reprehensibilis sit reprehensor. Matth. vii. 5. *Eiice primum trabem de oculo tuo, & tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.*

Deinde cum dicit, *Unius uxoris virum*, instruit eum in speciali; & primo quantum ad se; secundo quantum ad multitudinem, ibi, *Filios habentem subditos.* Iterum prima in duas: quia primo ostendit quibus virtutibus ornetur; secundo a quo mens debet esse immunis, ibi, *Non vinolentum &c.* Omnis autem moralis virtus est primo circa passiones. Et sunt duo quæ faciunt sanctitatem, scilicet castitas, & sobrietas: quia per delectationem, vel delectabilia carnis, maxime inquietatur anima. Et ideo primo ponit quod pertinet ad castitatem, dicens, *Unius uxoris virum.* Simile ad Tit. 1. In hoc autem discordia videtur esse inter Augustinum & Hieronymum. Hieronymus enim dicit, quod hoc intelligitur post baptismum: quia si ante baptismum duas habuit uxores, vel unam primo, & aliam postea, non impeditur ab ordinatione, quia per baptismum omnia delentur.

Auguſtinus, & Ambroſius contrarium dicunt: quia ſive ante, ſive poſt, ſi duas habuit, non ordinatur:

Et numquid baptiſmus non omnia delet? Reſpondeo ſic, quo ad peccata, non autem quo ad irregularitatem, quæ interdum etiam ſine peccato incurritur ex ſola eccleſiaſtica inſtitutione. Sed matrimonium non eſt peccatum, etiam in paganis.

Sed quæ eſt cauſa hujus inſtitutionis? Numquid non magis impeditur qui multas concubinas habet? Reſpondeo. Dicendum, quod hoc fit non propter continentiam tantum, ſed propter repræſentationem ſacramenti, quia ſponſus Eccleſiæ eſt Chriſtus, & una eſt Eccleſia: Cant. VI. 8. *Una eſt columba mea.*

Secundo agit de ſobrietate, dicens, *Sobrium.* Ad. Tit. II. 12. *Sobrie, & pie, & juſte vivamus in hoc ſæculo.* Hic enim docet Epiſcopum, qui dicitur ſuperintendens, ut vigilet. Luc. I. 8. *Paſtores autem erant vigilantes, & cuſtodientes vigilias noctis ſuper gregem ſuum.* Et ebrietas obſtat vigiliis. I. Petri ult. 8. *Sobrii eſtote, & vigilate.*

Tertio ordinat rationem, dicens, *Prudentem:* quia hæc eſt regitiva omnium virtutum; & Epiſcopus eligitur, ut alios regat. Matth. X. 16. *Eſtote prudentes.* Matth. XXIV. 45. *Quis putas eſt fidelis ſervus, & prudens, quem conſtituit dominus ſuper familiam ſuam, ut det illis cibum in tempore?*

Conſequenter ponit virtutes quæ ordinant actiones exteriores: primo quantum ad ſe; ſecundo quantum ad alios. Quantum ad ſe dicit, *Ornatum, pudicum.* Ornatus eſt quando bene componitur in factibus, & dictis. Ornatus enim importat pulchritudinem, quæ conſiſtit in proportione. Unde tunc eſt ornatus quando agit, & loquitur ut decet. Eccli. XLIV. 6. *Homines divites in virtute, pulchri-*

ëhritudinis ſtudium habentes. Hoc requiritur in Epiſcopo quia per exteriora judicamus de interioribus. Eccli. XIX. 27. *Amictus corporis, & riſus dentium, & ingreſſus hominis enuntiant de illo.* Quia prælatus ponitur in aſpectu hominum, oportet quod ſit ornatus: unde dicitur de Ambroſio, quod quoſdam ordinare nolebat, quia diſſolute incedebant. Item quandoque contingit quod occurrunt alicui aliqua turpia in aliis vel agentibus, vel dicentibus; & ad hæc debet habere pudicitiam, ut verecundetur, ſi videat, vel audiat. Auguſtinus (in Regula ad monacos.) *Impudicus oculus impudici cordis eſt nuntius*. Eccli. VII. 21. *Gratia enim verecundiæ illius ſuper aurum.*

Deinde cum dicit, *Hoſpitalem, doctorem*, agit de Epiſcopo in comparatione ad alios. Imponitur autèm Epiſcopo ut paſcat oves, Joan. ult. & I. Petr. ult. Et duplex eſt eleemoſyna, ſcilicet corporalis, & ſpiritualis. Ergo debet in utraque paſcere. Quantum ad primum dicit, *Hoſpitalem*, ſcilicet peregrinorum, & hoſpitum. Rom. XII. 13. *Hoſpitalitatem ſectantes*. Hebr. ult. 2. *Hoſpitalitatem nolite obliviſci*. Job XXXI. 32. *Oſtium meum viatori patuit*. Quantum ad ſecundum dicit, *Doctorem*. Epheſ. IV. 11. *Alios paſtores, & doctores dedit*. Et hoc eſt officiorum proprium prælati. Hierem. III. 15. *Dabo vobis paſtores juxta cor meum, & paſcent vos ſcientia, & doctrina.*

Conſequenter cum dicit, *Non vinolentum &c.* removet vitia oppoſita. Tria autem removet: unum quod pertinet ad concupiſcentiam carnis, aliud ad iram, aliud ad cupiditatem. Quantum ad primum dicit, *Non vinolentum*. Minus dicit, & plus ſignificat: Epheſ. V. 18. *nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria:* quaſi dicat, non guloſum, non luxurioſum. Quantum ad iram duo ponit. Primo quantum ad actum, cum dicit, *Non per-*

cussorem. Decenter prohibet hoc post vina, quia ebrii de facili percutiunt. *Sed modestum*, id est patientem: Philip. IV. 5. *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus:* Psalm. XCI. 15. *Bene patientes erunt, ut annuntient*. Christus passus non percutiebat. Secundo quantum ad verba, cum dicit, *Non litigiosum*. II. Timoth. II. 24. *Servum Dei non oportet litigare*. I. Corinth. XI. 16. *Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei*.

Et hoc, quia Episcopi sunt successores Apostolorum, quos Christus instruxit ut pacem annuntiarent. Item in passione sua Christus dixit (Joan. XIV.) *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis*, quantum ad res temporales dicit, *Non cupidum:* quia ponitur judex, & ordinator Ecclesiæ, si sit cupidus, de facili declinat a justitia. Exod. XXIII. 8. *Ne accipias munera, quæ excæcant etiam prudentes; & subvertunt verba justorum*. Sed heu! Hierem. VI. 13. *A majore usque ad minorem, omnes avaritiæ student*.

LECTIO II.

Sed suæ domui bene præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? Non neophytum, ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli. Oportet autem & illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt, ut non in opprobrium incidat, & in laqueum diaboli. Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes, habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi autem probentur primum, & sic ministrent, nullum crimen habentes. Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus.

Su-

SUpra oſtendit Apoſtolus, qualis debet eſſe Epiſcopus ſecundum ſe; hic oſtendit qualis debet eſſe in comparatione ad multitudinem: & primo quo ad multitudinem domeſticæ familiæ; ſecundo quo ad multitudinem Eccleſiæ, ibi, *Non neophytum*; tertio quoad multitudinem infidelium, ibi, *Oportet autem & illum teſtimonium habere bonum ab his qui foris ſunt*. Item primo oſtendit qualis debet eſſe in comparatione ad familiam domeſticam; ſecundo rationem hujus aſſignat, ibi, *Si quis autem domui ſuæ præeſſe neſcit, quomodo Eccleſiæ Dei diligentiam habebit?* Item primo oſtendit quod ab Epiſcopo requiritur gubernatio debita familiæ; ſecundo bona inſtructio filiorum, ibi, *Filios habentem ſubditos cum omni caſtitate*. Dicit ergo: Oportet Epiſcopum bene præeſſe domui, ideſt familiæ ſuæ, ut eam bene gubernet. Bona autem gubernatio non ſolum eſt acquiſitio divitiarum, quia ea non ſunt finis œconomiæ, ſed inſtrumenta; ſed finis ejus eſt recta vita. Eccli. xliv. 6. *Pacificantes in domibus ſuis*. Specialiter autem in domeſtica familia præcipui ſunt filii; & ideo dicit de eis ſpecialiter: *Filios habentem ſubditos*; ideſt, quod ſuis filiis dominetur, non emollitus ex teneritudine amoris, quam quandoque extendit ad filios. Inter alia autem quæ requiruntur in filiis Epiſcoporum, quos habuerunt antequam eſſent Epiſcopi, requiritur quod ſint caſti: & ideo ſubditur, *Cum omni caſtitate:* quia mala eorum vita eſſet teſtimonium contra parentem, & prælatum. Eccli. x. 2. *Secundum judicem populi, ſic & miniſtri ejus; & qualis rector civitatis, tales & habitantes in ea*. Sap. iv. 6. *Ex iniquis enim omnes filii qui naſcuntur, teſtes ſunt nequitiæ adverſus parentes in interrogatione ſua*. Secunda ratio eſt, quia ad domum Epiſcopi concurrit populus; ideo oportet eos eſſe caſtos: contra illud I. Reg. ii. ubi filii Heli non caſti corrumpebant mulieres venien-

tes ad templum: unde & Heli a Domino eſt pu-nitus.

Deinde cum dicit, *Si quis autem domui ſuæ præeſſe neſcit, quomodo Eccleſiæ Dei diligentiam habebit?* dicti ſui rationem aſſignat. Poſſet enim dici: Quid ad Epiſcopum, quod bene regat familiam, cui imminet cura communis? Et ideo dicit: *Si quis autem domui ſuæ*, propriæ familiæ, *præeſſe neſcit, quomodo Eccleſiæ Dei diligentiam habebit?* Lucæ XVI. 10. *Qui fidelis eſt in minimo, & in majore fidelis eſt.* Contingit tamen frequenter quod aliqui non ſunt bene regitivi in parvis domeſticis, qui tamen bene regunt in majoribus. Sed quod dicit, *Neſcit*, hæc neſcientia refertur ad negligentiam: nam qui parva negligit, de facili magna negligit; licet qui non curat de parvis, aliquando bene ſe habeat in majoribus.

Conſequenter oſtendit qualiter ſe habeat ad multitudinem Eccleſiæ: in qua non debet eſſe novitius in fide, ſed antiquus: unde dicit, *Non neophytum*, ideſt novam fidem habentem. Act. I. 29. *Oportet eligere unum ex his qui nobiſcum ſunt congregati.* Item Num. XI. 16. *Congrega mihi ſeptuaginta viros de ſenioribus, quos tu noſti quod ſenes ſint populi, ac magiſtri; & duces eos ad oſtium tabernaculi fœderis &c.* Sed, ſicut dicitur Sap. IV. 8. *Senectus venerabilis eſt, non diuturna, neque numero annorum computata.* Contingit enim quandoque quod in aliquibus novis ſuperabundet gratia, & habeant ſimul cum ætate juvenili morum ſenectutem: qui diſpenſative promoventur; ſicut Ambroſius divina inſpiratione. Unde hoc quod dicit hic, ad eos pertinet qui non ſolum ætate neophyti, ſed & qui neophyti ſunt perfectione. Et hujus eſt ratio, *ne in ſuperbiam elatus, in judicium incidat diaboli.* Quando enim aliquis de novo veniens ad fidem, & ad conditionem aliquam promovetur, reputat ſe aliis meliorem, &

val-

valde neceſſarium; quaſi niſi ipſe eſſet, non haberent unde provideretur Eccleſiæ. Et dicit; *Diaboli*, quia ipſe condemnatus fuit propter peccatum ſuperbiæ.

Deinde cum dicit, *Oportet autem & illum teſtimonium habere bonum ab his qui foris ſunt*, oſtendit qualiter ſe habeat ad multitudinem infidelium, & ponit documenta. Primo ut ſit bonæ famæ. Coloſſ. IV. 5. *In ſapientia ambulate ad eos qui foris ſunt*. I. Petr. II. 12. *Converſationem veſtram inter Gentes habentes bonam*. Et hoc neceſſarium eſt prælato, quia converſatio totius congregationis judicatur ex prælato.

Sed contra. II. Corinth. VI. 8. *Per infamiam, & bonam famam*. Reſpondeo. Infamia inſurgit quandoque ex culpa ejus qui infamatur, & hanc prohibet hic; quandoque ex malitia detrahentium, & in hac oportet habere patientiam, & de hac loquitur Apoſtolus ibi. Sed hic loquitur de aſſumendo in Epiſcopum, qui, etſi ſit bonus, & infamatur falſo, debet patienter ferre. Secundo aſſignat rationem: unde ſubdit: *Ut non in opprobrium incidat*. Ubi tangit duplex periculum: ſcilicet ne fiat opprobrioſus, & per hoc ejus auctoritas minuatur, & per conſequens auferatur audacia corrigendi. Matth. VII. 5. *Eiice primum trabem de oculo tuo, & tunc videbis eiicere feſtucam de oculo fratris tui*. Secundo *ne incidat in laqueum diaboli*, quandoque ſcilicet impatienter ſuſtinendo, per quod infamis concitetur ad odia, & deſperet, & hujuſmodi. Et quod prælatus ſit odioſus laicis contingit, ſi negligit cultum divinæ laudis. Malach. II. 8. *Irritum feciſtis pactum Levi, dicit Dominus exercituum. Propter quod dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis*.

Deinde cum dicit, *Diaconos ſimiliter pudicos*, oſtendit pertinentia ad diaconos, quod in Græco idem eſt quod miniſtri. In primitiva enim Eccle-

ſia ſolum erant tres ordines, ut dicit Dionyſius, ſcilicet Epiſcoporum, presbyterorum, & miniſtrorum; & non dividebantur per diverſos gradus, ſed omnia erant in uno ordine, propter paucitatem miniſtrorum, & propter novitatem Eccleſiæ. Primo ergo oſtendit quales debent eſſe ſecundum ſe; ſecundo quantum ad alios, ibi, *Mulieres ſimiliter pudicas*. Item primo oſtendit quales debent eſſe; ſecundo quomodo examinandi ſunt, ibi, *Et hi autem probentur primum*. Item primo oſtendit quales debent eſſe quantum ad eorum proprium corpus; ſecundo quantum ad res exteriores, ibi, *Non turpe lucrum ſectantes*; tertio quantum ad alia, ibi, *Habentes myſterium fidei in conſcientia pura*. Item quantum ad corpus primo oſtendit quoad totius corporis qualitates; ſecundo quantum ad oris refrenationem. Dicit ergo: Dico, quod Epiſcopi debent eſſe pudici: ſimiliter oportet diaconos eſſe, quia contrarium pudicitiæ facit ineptum ad ſpiritualia, quia deviat animum a ſpiritualibus, quem neceſſe eſt tales habere elevatum. Eſa. lii. 11. *Mundamini qui fertis vaſa Domini*. Luc. xii. 35. *Sint lumbi veſtri præcincti*. Deinde oſtendit quales debent eſſe in ore. Os ſervit locutioni, & guſtui. Quantum ad primum dicit, *Non bilingues*. Eccli. xxviii. 16. *Lingua tertia multos commovit, & diſperſit illos a gente in gentem.* Bilinguis eſt habens duas linguas. Non erunt tales diaconi miniſtri pacis. Quantum ad ſecundum dicit: *Non multo vino deditos*. Proverb. xxiii. 29. *Cui væ? cujus patri væ? cui rixæ? cui foveæ, cui ſine cauſa vulnera? cui ſuffoſſio oculorum? Nonne his qui commorantur in vino, & ſtudent calicibus epotandis?* Eſa. v. 22. *Væ qui potentes eſtis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miſcendam ebrietatem.*

Deinde cum dicit, *Non turpe lucrum ſectantes*, oſtendit quomodo ſe habeant ad res exteriores.

Non

Non ſolum enim divertitur a juſtitia quandoque propter cupiditatem lucri, ſed etiam a veritate, dicentes quæ non oportet. Et ideo prohibetur eis temporale lucrum, in quo intelligitur omne lucrum inhoneſtum. Sed quantum ad affectionem dicit: *Habentes myſterium fidei in conſcientia pura:* & inſtruit eos primo quantum ad fidem; ſecundo quantum ad conſcientiæ puritatem: unde dicit, *Myſterium fidei*, non fidem; ideſt, non tantum fidem ſimplicem, ſed intelligentiam ejus quod in fide occultum eſt. Myſterium enim idem eſt quod occultum: quia miniſtri debent ſcire non tantum ea de fide quæ & populus intelligit; ſed & myſteria, quia debent alios inſtruere. I. Petr. III. 15. *Parati ſemper ad ſatisfactionem omni poſcenti vos rationem de ea quæ in vobis eſt fide, & ſpe.* Item conſcientiam puram, quia impura facit in fide errare: ſupra I. 25. *Finis autem præcepti eſt caritas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta.*

Deinde cum dicit, *Et hi probentur primum, & ſic miniſtrent*, oſtendit quomodo examinentur. Poſſet enim dicere aliquis: Puto omnes bonos: hoc enim debet eſſe in tua reputatione. Sed quantum ad eorum promotionem omnes ſunt examinandi: unde etiam ipſi examinantur: unde dicit: *Et hi probentur primum, & ſic miniſtrent, nullum crimen habentes*, ideſt peccatum mortale. Non autem intendit de peccato veniali: quia, ut dicitur I. Joan. I. 8. *ſi dixerimus, quia peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt.* Nec dicit, Qui habuerunt, ſed *habentes*; ideſt, qui ſunt notabiles, & habent infamiæ crimen. Alioquin hoc eſſet derogare clavibus Eccleſiæ.

Deinde cum dicit, *Mulieres ſimiliter pudicas*, oſtendit qualiter ſe habeant ad alios: & primo ponit ſuam inſtructionem; ſecundo rationem, ibi, *Qui enim bene miniſtraverint, gradum bonum ſibi ac-*

acquirent. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit qualiter ſe habeant ad uxores, quas habebant in primitiva Eccleſia, & loquitur pro ſtatu illo; ſecundo quomodo ad filios, ibi, *Qui filiis ſuis bene præſint*. Iterum prima in duas: quia primo oſtendit quales debent eſſe eorum uxores; ſecundo qualiter ipſi habeant ſe ad illas, ibi, *Diaconi ſint unius uxoris viri*. In uxoribus eorum requirit quatuor, ſcilicet pudicitiam, modeſtiam, ſobrietatem, & fidelitatem. Dicit ergo: *Similiter* ſicut dixi de diaconibus, dico de mulieribus, quia oportet eas eſſe *pudicas*. Eccli. xxvi. 19. *Gratia ſuper gratiam, mulier ſancta, & pudorata*. Item modeſtas lingua, *Non detrahentes*. Eccle. x. 11. *Quomodo ſi ſerpens mordeat in ſilentio, nihil eo minus habet qui detrahit*. Item *ſobrias*, quod eſt maximum ornamentum mulierum: ſupra 11. 9. *Similiter & mulieres in habitu ornato, cum verecundia, & ſobrietate*. Item *fideles*, vel Deo quantum ad veram fidem, vel viris ſuis.

Sed quæ culpa eſt diaconi, ſi ejus uxor eſt mala? Reſpondeo. Aliquis a miniſterio repellitur non ſolum propter culpam, ſed etiam propter aliquod impedimentum miniſterii. Et ideo ſi præter culpam eorum poſſent mulieres eſſe malæ; tamen præſtant impedimentum dupliciter. Primo quia cum malæ ſunt, indigent majori cura; & per hoc earum viri minus vacarent eccleſiaſticis miniſteriis. Secundo quia viri depravantur ex uxoribus. Item eſſet in periculum, quia miniſtrorum Eccleſiæ multi frequentant domos. Dixerunt autem Cataphrigæ, quod ex quo inter diaconos agitur de mulieribus, mulieres poſſunt ordinari ad ſacros ordines. Sed ſciendum eſt quod in jure aliquæ mulieres aliquando vocantur diaconiſſæ, non quia habeant hujuſmodi ordinem, ſed propter aliquod miniſterium Eccleſiæ; ſicut in Græco dicitur diaconus quilibet miniſter.

LE-

LECTIO III.

Diaconi ſint unius uxoris viri, qui filiis ſuis bene præſint, & ſuis domibus. Qui enim bene miniſtraverint, gradum bonum ſibi acquirent, & multam fiduciam in fide quæ eſt in Chriſto Jeſu. Hæc tibi ſcribo, fili Timothee, ſperans me venire ad te cito. Si autem tardavero, ut ſcias quomodo oporteat te in domo Dei converſari, quæ eſt Eccleſia Dei vivi, columna, & firmamentum veritatis. Et manifeſte magnum eſt pietatis ſacramentum; quod manifeſtatum eſt in carne, juſtificatum eſt in ſpiritu, apparuit Angelis, prædicatum eſt Gentibus, creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria.

SUpra oſtendit Apoſtolus quales debent eſſe diaconi, & eorum uxores; hic oſtendit quomodo diaconi ſe habeant ad uxores, & ad filios, & familiam: & primo ponit documentum; ſecundo ejus rationem, ibi, *Qui enim bene miniſtraverint, gradum bonum ſibi acquirent*. Dicit ergo: Dixi, quod mulieres diaconorum ſint pudicæ: & ſi in uxoribus eſt pudicitia habenda propter eos, amplius in ipſis eſt neceſſaria; ut ſint omnino a contactu mulierum immunes. Sed quia ſecundum hoc pauci eſſent miniſtri, concedit quod ſaltem ſint unius uxoris viri: quia habuiſſe plures, eſt ſignum incontinentiæ, & contra ſignificationem ſacramenti. Et inde eſt quod Dominus inſtituit matrimonium unius ad unum. Unde & prima uxor benedicitur, non ſecunda. Deinde monet qualiter ſe habeant ad filios, dicens: *Qui filiis ſuis bene præſint*, ſcilicet bene erudiendo in diſciplina bona, & bona vita. Eccli. VII. 25. *Filii tibi ſunt? Erudi illos, & curva illos a pueritia illorum*. Conſequenter hortatur eos bene præeſſe toti domui, ideſt familiæ, ſcilicet cum manſuetudine. Eccli. IV. 35.

Noli

Noli esse sicut leo in domo tua, evertens domesticos tuos, & opprimens subjectos tibi. Et hujus ponit rationem, dicens: *Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent*; quasi diceret: Quod requiris ab Episcopis, rationabile est, quia ipsi sunt prælati. Sed quare a diacono, qui est minister? Respondet dicens: *Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent*: & primo ostendit quod bonus usus hujus ministerii est via ad majorem dignitatem; secundo etiam quod est via ad vitam æternam. Quantum ad primum dicit: *Qui enim bene ministraverint*, exercendo officium diaconi (quod enim est in Græco diaconus in Latino dicitur minister) *gradum bonum sibi acquirent*; idest, promoveri merentur ad gradum altiorem. Matth. xxv. 21. *Quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam*. Et dicit *bonum*, quia supra eodem: *Qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat*. Nec tamen in hoc est eorum finis, sed cum hoc remunerationem habent a Deo, Joan. xii. 26. *Volo ut ubi ego sum, illic sit & minister meus*. Et ideo dicit, *Multam fiduciam*, scilicet auxilii gratiæ in præsenti, & gloriæ in futuro; & hoc *in fide quæ est in Christo Jesu*, idest per fidem Christi. II. Corinth. iii. 4. *Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum*, Esa. xii. 2. *Fiducialiter agam, & non timebo*.

Deinde cum dicit, *Hæc tibi scribo*, ponit rationem omnium prædictarum monitionum: & primo excludit causam opinatam; secundo adstruit veram, ibi, *Si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari*; tertio assignat rationem, ibi, *Quæ est Ecclesia Dei vivi*. Circa primum sciendum est, quod posset Timotheus credere quod ex quo scripsit, de cetero eum non visurus esset; alias superfluum videretur eum litteris monere: & ideo dicit: *Hæc tibi scribo, fili, sperans me venire ad te cito*. Et nominavit eum filium,

lium, quia ſibi cariſſimus erat. I. Corinth. IV. 17. *Ideo miſi ad vos Timotheum, qui eſt filius meus cariſſimus.* Et dicit, *Sperans*, quaſi non certus. II. Joan. 12. *Plura habens vobis ſcribere, nolui per chartam, & atramentum: ſpero enim me futurum apud vos, & os ad os loqui.* Scribo igitur, licet ſpem habeam, quia ſpes in longum protrahi poteſt. Prover. XVI. 1. *Hominis eſt præparare animum & Domini linguam gubernare.* Et ideo dicit: *Si autem tardavero, ut ſcias quomodo oporteat te in domo Dei converſari.* I. Theſſal. II. 18. *Sed ſatanas impedivit nos.* Ego igitur ſcribo, *ut ſi tardavero, ſcias quomodo oporteat te in domo Dei converſari.* Pſalm. LXVII. 7. *Habitare facit unius moris in domo.*

Deinde cum dicit, *Quæ eſt Eccleſia Dei vivi*, aſſignat rationem quare ſit ſic converſandam in ea; & aſſignat rationem hujus cauſæ, quæ eſt duplex, primo commendando ipſam Eccleſiam; ſecundo veritatem Eccleſiæ, ibi, *Et manifeſte magnum eſt pietatis ſacramentum.* Circa primum duo facit: quia primo commendat Eccleſiam ex parte ejus cujus eſt Eccleſia; ſecundo ex veritate ipſius Eccleſiæ, ibi, *Columna, & firmamentum veritatis.* Ex parte ejus cujus eſt Eccleſia, quia eſt *Dei vivi.* Eccleſia dicitur quaſi adunatio, quia in Eccleſia eſt adunatio fidelium: Rom. VIII. 30. *Quos vocavit, hos & juſtificavit.* Et adunantur in Deum Joan. XVII. 21. *Ut & ipſi in nobis ſit unum.* Et ideo dicit, *Quæ eſt Eccleſia Dei:* & addit, *Vivi*, ad diſtinctionem aliorum deorum ad quos congregantur Gentes: nam hi ſunt mortui; ſed Deus Eccleſiæ eſt vivus. Joan. V. 26. *Sicut Pater habet vitam in ſemetipſo, ſic dedit & Filio habere vitam in ſemetipſo.* Eſt ergo ſic in ea converſandum ut ſpiritualiter vivamus. Pſalm. XCII. 5. *Domum tuam, Domine, decet ſanctitudo.* Secunda ratio eſt ex veritate Eccleſiæ. Naturale eſt enim homini

ut

ut desideret cognitionem veritatis, cum sit perfectio intellectus. Unde Augustinus dicit, quod beatitudo est finis hominis, quæ nihil aliud est quam gaudium de veritate. Hoc innotuit Philosophis per creaturas, Rom. 1. sed in hoc vacillabant, quia non habebant certitudinem veritatis: tum quia erant corrupti erroribus; tum quia vix invenitur apud eos quod in veritate concordent. Sed in Ecclesia est firma cognitio, & veritas: unde dicit, *Columna:* Eccli. XXIV. 7. *Thronus meus in columna nubis:* Exod. XXVI. 23. *Columnæ aureæ super bases argenteas:* & dicitur aurea, quia in se sancta: *& firmamentum*, scilicet quantum ad alios, quia non possunt firmari in veritate nisi per Ecclesiæ sacramenta. Luc. XXII. 32. *Tu aliquando conversus, confirma fratres tuos.* Psalm. LXXIV. 4. *Ego confirmavi columnas ejus.* Quia igitur Ecclesia congregat in Deo, & dat cognitionem veritatis, debemus esse in ea.

Deinde cum dicit, *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum*, commendat veritatem Ecclesiæ: & primo Christum, ad cujus manifestationem apparuit; secundo de ejus exaltatione agit, ibi, *Assumptum est in gloria.* Commendat autem Christum dupliciter. Primo quantum ad naturam divinam; secundo quantum ad humanam, ibi, *Quod manifestum est.* Dicit ergo: *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum:* quia sacramentum idem est quod sacrum secretum. Nihil autem tam secretum quam id quod in corde gerimus. Multo ergo magis quod in corde Dei, & secretum est, & sacrum. I. Corinth. II. 11. *Quæ sunt Dei, nemo novit nisi Spiritus Dei.* Esa. XXIV. 16. *Secretum meum mihi.* Ibid. XLV. 15. *Tu es Deus absconditus.* Et hoc est Verbum Dei in corde Patris. Psalm. XLIV. 2. *Eructavit cor meum verbum bonum.* Hoc siquidem secretum est *sacramentum pietatis.* Secretum autem hominis aliquando est vanum: Psal-

xcIII. 11. *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt*. Inquantum ergo est restaurativum mundi, est *pietatis*. Item *magnum*, quia est verus Deus, cujus magnitudinis non est finis. Hoc ergo secretum quod latet in corde Patris, factum est homo; & ideo describit ipsum secundo quantum ad naturam humanam: & primo quantum ad carnem; secundo quantum ad animam. Quantum ad primum dicit: *Quod manifestatum est in carne*. Sicut verbum quod latet in corde, manifestatur verbo sensibili; ita Verbum Dei in corde Dei latebat; sed in carne est manifestatum. Ioan. 1. 14. *Verbum caro factum est, & habitavit in nobis*. Quantum ad animam dicit: *Justificatum est in spiritu*. Hoc dupliciter exponitur. Primo ne credatur quod caro prius sit concepta, dicit quod non, quia *in spiritu*; idest, per Spiritum sanctum conceptus est: Matth. 1. 2. *Quod enim ex ea natum est, de Spiritu sancto est:* & Luc. 1. 35. *Quod enim ex te nascetur, vocabitur Filius Dei:* & hoc, quia *Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Vel in spiritu sancto humano, de quo Matth. xxvII. 50. *Emisit spiritum*. Et sic est manifestatum in carne, quod tamen est cum spiritu. Et dico spiritu justificato, scilicet quia justus est absque omni macula.

Deinde cum dicit, *Apparuit*, ostendit eius manifestationem: & primo factam Angelis; secundo hominibus, ibi, *Prædicatum est Gentibus*. Dicit ergo sacramentum illud quod apparuit Angelis, & excedit etiam cognitionem Angelorum. Illud autem dicitur apparere quod in potestate sua habet videri, & non videri, & non subest potestati videntis. Unde non dicitur, Lapis apparet mihi; sed, Video lapidem. Si ergo Angelus in sua natura, vel potestate haberet quod videret Verbum; non diceretur Verbum apparere sibi; sed quod ipse videret cum vellet. Et ideo dicit Apostolus,

quod *apparuit Angelis*, quia non in ſua natura viderunt ipſum. Et verum eſt quod a principio apparuit Angelis, quando ex converſione ad ſe, deificavit ipſos; ſed quando eſt incarnatum, multa myſteria innotuerunt Angelis quæ non cognoverant antea. Et ideo dicit Beda, quod in nativitate apparuit Angelis claritas, quæ non antea in veritate viſa eſt hominibus. Et hoc dupliciter. Primo quantum ad miniſterium Apoſtolorum; ſecundo quantum ad cognitionem populorum, quibus manifeſtatur. Olim ſiquidem ſolis Judæis manifeſtabatur, ſed nunc in Gentibus: & ideo dicit *Prædicatum eſt Gentibus*. Matth. ult. 19. *Euntes ergo docete omnes Gentes*. Pſal. xcv. 3. *Annuntiate inter Gentes gloriam ejus*. Et hoc efficaciter, quia *creditum eſt in mundo*. Et hoc Dominus orabat, Joan. xvii. Et hoc maxime mirum eſt quod per ſimplices, pauperes, & impotentes totus mundus eſt converſus. I. Corinth. i. 26. *Non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles*. Et hoc, *ut non glorietur omnis caro in conſpectu ejus*: ibid. 29. Secundo manifeſtat quod ſola veritas Dei hoc facit, quia *aſſumptum eſt in gloria*. Chriſtus ſcilicet, quia manifeſtatus, aſſumptus eſt in cælis. Marc. ult. 19. *Dominus quidem Jeſus, poſtquam locutus eſt eis, aſſumptus eſt in cælum*. Philip. ii. 11. *Et omnis lingua confiteatur quia Dominus noſter Jeſus Chriſtus in gloria eſt Dei Patris*.

CA-

CAPITIS QUARTI

LECTIO I.

SPiritus autem manifeſte dicit, quia in novisſimis temporibus diſcedent quidam a fide, attendentes ſpiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, in hypocriſi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium ſuam conſcientiam, prohibentium nubere, & abſtinere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognoverunt veritatem: quia omnis creatura Dei bona eſt, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur: ſanctificatur enim per verbum Dei, & orationem.

SUperius inſtruxit Timotheum de pertinentibus ad ordinationem Eccleſiæ in ſpiritualibus; ſecundo quantum ad documenta fidei, cultum Dei, & diſpoſitionem miniſtrorum: hic inſtruit eum de ordinatione Eccleſiæ quantum ad exteriora: & primo quantum ad cibos; ſecundo quantum ad ſtatum hominum, & divitias, cap. VI. ibi, *Quicumque ſunt ſub jugo ſervi, dominos ſuos omni honore dignos arbitrentur*. Item primo agit de uſu ciborum; ſecundo de diſpenſatione ciborum, v. cap. ibi, *Viduas honora*. Item primo excludit ſuperſtitioſam abſtinentiam; ſecundo præfert pietatem abſtinentiæ licitæ, ibi, *Exerce te ipſum ad pietatem*. Item primo pronuntiat falſam doctrinam de illicita abſtinentia; ſecundo inſtruit eum hæc proponere fratribus, ibi, *Hæc proponens fratribus, bonus eris miniſter Chriſti Jeſu*. Item primo errorem manifeſtat; ſecundo excludit ipſum, ibi, *Quos Deus creavit ad percipiendum*. Item primo prænuntiat errorem futurum ex parte deceptorum

ſecundo ex parte decipientium, ibi, *In hypocriſi loquentium mendacium*. Item primo ponit auctorem denuntiationis, ſecundo fidei defectum, ibi, *Quia in noviſſimis temporibus recedent quidam a fide*; tertio cauſam defectus, ibi, *Attendentes ſpiritibus erroris*. Dicit ergo: *Magnum eſt pietatis ſacramentum, quod .... juſtificatum eſt in ſpiritu*; ſed ſupra hoc ſacramentum Spiritus ſanctus aliquid prænuntiat futurum, ad eum enim pertinet revelare myſteria. I. Corinth. xv. & Joan. xvi. *Quæ ventura ſunt, annuntiabit vobis*. Spiritus ergo prænuntiat prius ſecreta in corde Patris futura. Sed olim loquebatur in ſimilitudinibus: Num. xii. 6. *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar ad illum:* Oſeæ xii. 10. *Ego viſionem multiplicavi, & in manu Prophetarum aſſimilatus ſum*. Sed in novo teſtamento *Spiritus ſanctus manifeſte dicit*. Joan. xvi. 25. *Et palam de Patre meo annuntiabo vobis*. Et prænuntiat defectum fidei futuram: unde dicit: *In noviſſimis temporibus diſcedent quidam a fide*. Noviſſimum tempus dicitur ultima ætas: quia nos ſumus in quos fines ſæculorum devenerunt. Tamen in hoc tempore, tanto amplius noviſſimum eſt, quanto magis propinquum noviſſimæ diei. Et ſicut in primitiva Eccleſia propter propinquitatem ad Chriſtum, & ſacramenta recenter inſtituta, fuit ferventiſſima fides; ſic in noviſſimis temporibus, in comparatione ad tempus Apoſtolorum *diſcedent quidam a fide*, quia carnales erunt, ſed magis in fine abundabunt errores. Gen. xlix. 1. *Congregamini, ut annuntiem quæ ventura ſunt vobis noviſſimis diebus*. Cauſa defectus eſt duplex. Una ex parte diaboli ſeducentis. II. Corinth. xi. 3. *Timeo ne, ſicut ſerpens Evam ſeduxit aſtutia ſua, ita corrumpantur ſenſus veſtri*. Et ideo dicit: *Attendentes ſpiritibus erroris*, ſcilicet dæmonibus, quorum eſt officium in errorem mittere. Joan. viii.

44.

94. *Mendax est, & pater ejus*. III. Reg. ult. 22. *Egrediar, & ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus*. Et dicit, *Spiritibus*, quia dæmon major multos habet ministros. Sed quomodo attendent eis? Numquid eos videbunt? Non; sed loquentur in eis. Et ideo addit secundam causam, scilicet falsam doctrinam. Et secundum Glossam, dicit hic falsos doctores, dæmones; nec immerito: sicut enim boni homines interdum dicuntur Angeli; sic isti propter excellentem malitiam dæmones dicuntur. Joan. VI. 71. *Nonne ego duodecim vos elegi; & unus ex vobis diabolus est?* Ex parte decipientium est duplex causa. Una, eorum falsitas; alia, perversitas conscientiæ eorum. Quantum ad primum dicit, *Dæmoniorum*, idest hominum a dæmone possessorum: & horum, dico, *loquentium mendacium*. Hier. XXIII. 26. *Usquequo istud est in corde prophetarum vaticinantium mendacium, & prophetantium seductiones cordis sui?* Et nota, quod per mendacium simplex absque pallio apparentiæ non posset aliquis decipere quempiam. Et ita hi neminem possent fallere, nisi prætenderent aliquod pallium vel bonæ intentionis, vel simulationis, vel falsæ auctoritatis. Ephes. v. 6. *Nemo vos seducat inanibus verbis*. II. Timoth. III. 5. *Habentes quidem speciem pietatis*, idest fictam pietatem. Et *dæmoniorum*, dico, *habentium conscientiam cauteriatam*. Cauterium est corruptio in carne per ignem, ex qua egreditur continue putredo. Ita ex igne perversæ voluntatis, iræ, odii, concupiscentiæ, ulceratur conscientia, & dæmoniorum egreditur falsa doctrina. Ad Titum I. 15. *Coinquinatæ sunt eorum mentes*.

Deinde ostendit quæ sit ista falsa doctrina, & tangit hæresim Manichæorum, qui damnant matrimonium, contra illud Matth. XIX. 6. *Quos Deus coniunxit, homo non separet*. I. Corinth. VII. 26. *Mulier non peccat, si nubat*. Item Manichæi pro-

hibent uſum ciborum; ideſt, mandant abſtinere a cibis. Abſtinere autem a cibis poteſt quis licite, intentione domandi carnem, ſicut Timotheus abſtinebat a vino; vel propter ſcandalum, ſicut dicit Apoſtolus I. Corinth. VIII. 13. *Si eſca ſcandalizat fratrem meum, non manducabo carnes in æternum*. Item illicite. Uno modo propter legis præceptum, quaſi legalia adhuc eſſent ſervanda, contra quod loquitur ad Galat. II. alio modo ſecundum hæreſim Manichæorum, non quia prohibitum lege (quam damnant), ſed quia dicunt quod in carnibus, ovis, & vino, & hujuſmodi, ideſt in aliqua talium particula, divina natura eſt commixta; quod non poteſt de Deo putari. Non videtur autem hoc dicere de cibis legalibus, quia dicit, *In noviſſimis diebus*, ſed de prohibitis a Manichæis. Et iſtos Manichæos dæmones vocat, quia inter omnes hæreſes plus dant diabolo de honore: quia ponunt eum principium ex æquo cum Deo bono, ponentes eum principium viſibilium. Improbat autem Apoſtolus hanc erroneam doctrinam dupliciter; ſcilicet ex intentione Dei creantis cibos; ſecundo ex conditione creaturæ, ibi, *Omnis creatura Dei bona eſt*. Dicit ergo, quod præcipiunt abſtinere, & hoc contra intentionem Dei, qui *creavit eos ad percipiendum*. Geneſ. I. & IX. 3. *Sicut olera virentia dedi vobis omnia*.

Sed dicis: Numquid plantæ propter animalia, & animalia propter homines? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod ſic ſecundum etiam Philoſophum in I. Pol. quia imperfectum ordinatur ad perfectius. Et ideo ſicut in generatione eſt multiplex perfectio, primo ſcilicet plantarum, deinde animalium, & ultimo humana; ita in uſu rerum: & ideo *ad percipiendum*, ſed *cum gratiarum actione*. I. Theſſal. ult. 18. *In omnibus gratias agite*, quia ſcilicet conceſſa ſunt vobis a Deo. Pſalm. XXI. 17. *Edent pauperes, & ſaturabuntur*. Et ſubdit, *Fidelibus*,

quia

quia illi qui percipiunt cum grariarum actione, ſunt fideles. Nullus enim poteſt gratias agere Deo in eo quod illicitum eſt. Stultus enim eſt qui agit gratias de fornicatione Deo, quia Deus non eſt auctor malorum. Ergo ille gratias agit qui habet hoc quod uſus ciborum ſit licitus. Et hoc quidem innoteſcit per fidem ſolam: & ex iſta ratione dicit, *Fidelibus*.

Deinde cum dicit, *Qui cognoverunt veritatem, quia omnis creatura Dei bona eſt*, improbat errorem ex conditione creaturæ: & primo proponit creaturam eſſe bonam ſecundum ſe; ſecundo quantum ad uſum. Dicit ergo: *Omnis creatura Dei eſt bona*, ſcilicet in ſua natura. Geneſ. 1. 31. *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona*. A bono enim auctore nihil eſt niſi bonum. Sed quia multa ſunt in ſe bona, quorum tamen uſus non eſt bonus; ideo probat omnem creaturam eſſe bonam, non ſolum in ſe, ſed & quantum ad uſum: & primo ponit intentum, ſecundo probat, ibi, *Sanctificatur enim per verbum Dei*. Dicit ergo: Nihil reiiciendum eſt, ſcilicet ex debito divinæ legis, quamvis ex alia cauſa: ſicut venenum comedere, inquantum cibus, non eſt peccatum; ſed reiiciendum eſt, inquantum eſt mortiferum. Similiter nec alii cibi, inquantum res tales ſunt, non ſunt reiiciendi, ſed inquantum incitant ad laſciviam. Ergo ſecundum diſcretionem rationis, & ordinationem caritatis, non ſunt rejiciendi. Matth. xv. 17. *Omne quod intrat in os, non coinquinat hominem*.

Quare ergo aliqui cibi in veteri lege ſunt prohibiti? Auguſtinus ponit rationem contra Fauſtum. Quia in illo ſtatu, non ſolum per verba, ſed etiam per acta præfiguratus eſt Chriſtus. Et ideo in cibis, veſtibus, & ſacrificiis fuerunt figuræ futuri ſtatus. Non ergo prohibentur ſecundum ſe, ſed quia immundorum figuræ ſunt; ſicut porcus

est signum immundæ vitæ, & ideo prohibitio carnis ejus, est signum quod in lege Christi est prohibita omnis immunditia. Et est exemplum Augustini. Hoc nomen Fatuus potest considerari secundum quod est vox composita ex litteris, & sic est bona; vel inquantum signum, & significativa talis rei, & sic mala est, & prohibita. Omnis ergo creaturæ usus secundum se est bonus. Cujus ratio est, quia si esset malus, hoc non posset esse nisi inquantum diabolus post peccatum hominis accepisset potestatem super eos: quia ex quo homo peccavit, accepit in hominem potestatem, & in ea quæ sunt ejus. Sed per Christum est ablata hæc potestas, & hæc vocatur sanctificatio: unde omnia quæcumque benedicimus, exorcizantur primo; & ideo dicit: *Sanctificatur enim per Verbum Dei*, idest per Christum qui omnes sanctificat, Joan. XVII. *& per orationem* fidelium. Jacob. ult. 19. *Multum valet deprecatio justi assidua.*

LECTIO II.

HÆc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu, enutritus verbis fidei, & bonæ doctrinæ, quam assecutus es. Ineptas autem, & aniles fabulas devita. Exerce autem teipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est; pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, & futuræ. Fidelis sermo, & omni acceptione dignus. In hoc enim laboramus, & maledicimur, quia speramus in Deum vivum, qui est Salvator omnium hominum, maxime autem fidelium.

SUpra reprobavit superstitiosam ciborum abstinentiam; hic mandat Timotheo ut doctrinam præmissam proponat fidelibus: & primo ostendit quid debet proponere; secundo quid debet vitare, ibi,

ibi, *Ineptas autem, & aniles fabulas devita*. Proponit ergo duas rationes quare debet proponere præmissa: unam ex commisso sibi officio; secundam ex ejus educatione. Dicit ergo: *Hæc*, quæ dixi supra, scilicet quod *omnis creatura est bona*, & quod *nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur*, *proponens fratribus*, *bonus eris minister Christi Jesu*. Timotheus enim constitutus erat in officio ministerii Christi: quia omnes habentes officium prædicandi, & regendi, constituuntur ministri Christi. I. Corinth. IV. 1.. *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei*. Ille autem est bonus minister qui sequitur intentionem domini sui; Christus autem hoc docuit Matth. XV. 20. *Nihil quod intrat in os, coinquinat*. Et ideo hoc officium requirit illud docere. Item ipsa educatio hoc requirit. Prov. XXII. 6. *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea*. Et ideo inconveniens est quod aliqui nutriti veritate doctrinæ, recedant ab ea. Unde recedens a doctrina, qua Ecclesia suos parvulos instruit, non est bonus minister Christi; & ideo dicit: *Enutritus verbis fidei, & bonæ doctrinæ*. Verbum enim Dei est spirituale nutrimentum quo sustentatur anima, sicut corpus per cibum. Matth. IV. 4. *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei*. Hoc verbum fidei instruit primo circa credenda; & sic dicit, *Enutritus verbis fidei:* secundo circa agenda, & sic subjungit, *Et bonæ doctrinæ*. Vel fidei verbum, quod & simplices habent; & bonæ doctrinæ, quod spirituales magistri.

Deinde cum dicit, *Ineptas autem, & aniles fabulas devita*, ostendit quid vitandum sit, quia fabulæ ineptæ, & inanes. Fabula enim, secundum Philosophum, est composita ex miris: & fuerunt in principio inventæ (ut dicit Philosophus in Poetria) quia intentio hominum erat ut inducerent

ad acquirendum virtutes, & vitandum vitia. Simplices autem melius inducuntur repræsentationibus quam rationibus. Unde in miro bene repræsentato videtur delectatio, quia ratio delectatur in collatione. Et sicut repræsentatio in factis est delectabilis, ita repræsentatio in verbis: & hoc est fabula, scilicet dictum aliquod repræsentans, & repræsentando movens ad aliquid. Antiqui enim habebant aliquas fabulas accommodatas aliquibus veris, qui veritatem occultabant in fabulis. Duo ergo sunt in fabula, quod scilicet contineat verum sensum, & repræsentet aliquid utile: item quod conveniat illi veritati. Si ergo proponatur fabula quæ non potest repræsentare aliquam veritatem, est inanis; sed quæ non proprie repræsentat, est inepta, sicut fabulæ de Thalmuth.

Deinde cum dicit, *Exerce autem teipsum ad pietatem*, excluſa superstitiosa abstinentia, hic comparat abstinentiam virtuosam aliis virtutibus. Et sciendum est, quod iste Timotheus erat homo valde abstinens: unde dicit infra v. quod modico vino utatur: & forte ut sit solicitus de his quæ ad misericordiam pertinent: quia qui non parcunt sibi, frequenter nec aliis parcunt. Et ideo inducit eum ut pietatem præferat abstinentiæ: & primo inducit eum ad pietatem; secundo præfert eam abstinentiæ, ibi, *Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est*; tertio confirmat quoddam dictum, ibi, *Promissionem habens vitæ quæ nunc est & futuræ*; quarto dat formam docendi pietatem, ibi, *Præcipe hæc, & doce*. Dicit ergo: *Exerce teipsum ad pietatem*. Pietas est per quam parentibus, patriæque benevolentiæ officium impendimus; sicut religio per quam cultum debitum Deo exhibemus. Pietas enim importat quamdam affectionem ad suum principium. Principium autem generationis est pater, & patria. Et ideo oportet quod homo circa eos sit benevolus. Pater autem

om-

omnium est Deus. Malach. 1. 6. *Si ego pater, ubi est honor meus?* Et ideo nomen pietatis est derivatum ad cultum Dei, ut dicit Augustinus IV. de Civitate Dei. Unde eusebia est idem quod pietas. Job XXVIII. 28. *Ecce pietas, ipsa est sapientia* secundum aliam translationem, ubi nostra sic habet: *Ecce timor Domini, ipse est sapientia.* Ad Titum 1. 1. *In agnitione veritatis, quæ est secundum pietatem.* Sed quantum ad terrenam pietatem, competit pietati ut homo sit benevolus compatriotis; sed quantum ad Christianam pietatem requiritur ut homo omnibus hominibus sit benevolus, quia omnes sumus ejusdem patriæ. Et ideo pietas sumitur pro misericordia. Cum ergo dicit, *Exerce te ipsum ad pietatem*, potest accipi secundum quod pertinet ad cultum Dei, & ad opera misericordiæ exhibenda. Glossa: *Ad pietatem, id-est ad cultum omnipotentis Dei, & opera misericordiæ.* Et dicit, *Exerce*, non Fac: quia exercitium dicit promptitudinem: & hoc ideo, quia exercitatus facit levius, delectabilius, & stabilius. Proverb. XXIV. 27. *Diligenter exerce agrum tuum.*

Deinde cum dicit, *Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est*, præfert eam abstinentiæ: & primo ostendit ad quid valet exercitatio corporalis; secundo ad quid pietas, ibi, *Pietas autem ad omnia utilis est.* Corporalis exercitatio jejunii, & hujusmodi, in sua natura non sunt bona, sed pœnalia; & si homo non peccasset, nihil horum fuisset; sed sunt bona medicinalia. Sicut enim reubarbarum est bonum, inquantum relevat a cholera, sic & ista inquantum comprimunt concupiscentias. Ergo ad istud modicum sunt utilia. I. Corinth. IX. 27. *Castigo corpus meum, & in servitutem redigo.* Col. III. 5. *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram.* Et ideo si homo esset in statu in quo non posset peccare, non indigeret jejunio, & hujusmodi. Unde Chrysostomus super il-

Matth.

BIBLIOTECA O. F. M. CAP. MONTEFUSCO (Av)

Matth. xvi. 13. *Venit Jesus in partes Cæsareæ Philippi*, dicit: *Joannes purus homo indigebat medicina jejunii; Christus Deus erat, & non purus homo; & ideo hujusmodi non indigebat*. Ergo ad modicum utilis est: quia tantum ad morbum peccati carnalis, non spiritualis: quia aliquando propter abstinentiam homo iracundiam, inanem gloriam, & hujusmodi incurrit.

Deinde cum dicit, *Pietas autem ad omnia utilis est*, præfert abstinentiæ pietatem: & accipitur hic utroque modo, scilicet pro cultu Dei, & misericordia. Et *est ad omnia utilis*, quia ad omnia peccata delenda. Eccli. iii. 33. *Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemosyna resistit peccatis*. Item ad bona promovenda. Eccli. xvii. 18. *Eleemosyna hominis quasi sacculus cum ipso*. Item promeretur specialem Dei misericordiam. Matth. v. 7. *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*. Et ideo ad hoc designandum Dominus Matth. xxv. specialiter commemorat opera misericordiæ. Quod probat subdens: *Promissionem habens vitæ quæ nunc est, & futuræ*. In præceptis enim decalogi unum solum invenitur quod pertinet ad pietatem, scilicet honorare patrem, & matrem, & sub illo continentur omnia præcepta ad quodcumque beneficium impendendum proximo; & hoc est solum præceptum inter ea quæ sunt ad proximum, habens promissionem, scilicet, *Ut sis longævus super terram*: Exod. xx. 12. Et Apostolus hic interpretatur Longævus, secundum vitam præsentem, & futuram. Unde dicit: *Vitæ quæ nunc est, & futuræ*. Prov. iii. 16. *Longitudo dierum in dextera ejus*.

Sed tunc est quæstio: quia aliquando invenitur aliquis pietatem sequens, qui tamen non est longævus. Respondeo. Sicut dicit Philosophus, hæc bona temporalia intantum sunt bona, inquantum utilia ad felicitatem. Unde si quis haberet tantum

tum de temporalibus quod propter ipsa impediretur a bono virtutis, & felicitatis; hoc non esset sibi ad bonam fortunam, sed ad malam, ut dicitur X. Ethic. Et longitudo vitæ est unum de temporalibus, intantum bonum, inquantum coadjuvat ad virtutem. Aliquando autem est occasio ad peccandum: & ideo Deus aliquando subtrahit eam homini, non quia deficiat a promissione, sed quia dat quod melius est. Sapient. IV. 11. *Raptus est, ne malitia immutaret intellectum ejus.*

Alia est quæstio: quia Apostolus præfert pietatem corporali exercitationi, quia habet spem vitæ præsentis, & futuræ. Sed numquid corporalis exercitio non habet spem? Alias jejunans non mereretur vitam æternam. Respondeo. Quando duæ virtutes sunt, & una continet aliam, illud quod est superioris virtutis per se competit per accidens inferiori. Virtus autem cui competit per se mereri vitam æternam, est caritas; cujus proprius, & immediatus effectus est pietas. Et ideo secundum propriam rationem attingit ad merendam vitam æternam; abstinentia autem non, nisi inquantum ordinatur ad caritatem, & pietatem: quia si jejunans non refert hoc ad dilectionem Dei, non meretur vitam æternam.

Tertia quæstio est: quia dicit hic Ambrosius in Glossa: *Omnis summa disciplinæ Christianæ in misericordia, & pietate est; quam aliquis sequens, si lubricum carnis patiatur, sine dubio vapulabit, non tamen peribit.* Ubi primo est dubium de prima ejus parte, quia misericordia, & pietas immediate ordinatur ad caritatem, in qua est summa Christianæ religionis. Respondeo. Quorumdam fuit opinio, sicut Augustinus dicit de Civ. Dei, quod exercentes pietatis opera, quantumcumque faciant peccata carnalia, finaliter non pereunt æternaliter: & ad hoc est auctoritas ista, item quod habetur Matth. XXV. ubi damnandis solum impro-

perat

perat defectum misericordiæ : ergo debetur pœna æterna solum immisericordibus. Augustinus autem dicit contrarium : quia Apostolus dicit Galat. v. 27. *Qui talia agunt, regnum Dei non consequentur*. Quantumcumque enim exercitetur quis in misericordia, si in morte est in peccato mortali, non intrabit in regnum. Ad opposita dicendum est, quod non est misericors, qui sibi non miseretur, secundum illud Eccli. xxx. 24. *Miserere animæ tuæ, placens Deo:* & hoc fit, si homo conjungatur Deo per amorem ; alias non est misericors. Ad illud Evangelii respondet Augustinus, quod non quicumque peccat, detruditur in infernum statim, quia remanet ei locus pœnitentiæ; sed ille detruditur qui finaliter moritur in peccato, & pertinet pœnitentia ad misericordiam.

Sed quid dicit : *Si lubricum carnis patiatur?* Respondeo. Dicendum est, quod loquitur de lubrico mortali. Et quod dicit, *Non peribit*, licet hoc non sit ex condigno, tamen est ex congruo, inquantum disponitur animus ad bonum : unde Dominus post lapsum hominem reparat. Et hoc præcipue videtur esse in pietate : quia homo benefaciendo aliis, inducit alios ad orandum pro se; & Dominus donat aliquando veniam peccatoribus, precibus sanctorum, inquantum impetratur eis venia peccatorum, & donum gratiæ : quia homo potest mereri ex congruo alteri primam gratiam; alias pro nihilo oraret Ecclesia pro peccatoribus.

Deinde cum dicit, *Fidelis sermo*, ostendit quod promittitur nobis futura vita : & primo ostendit hoc ex labore sanctorum; secundo ex eorum spe, ibi, *Quia speramus in Deum vivum*; tertio ex benignitate Dei, ibi, *Qui est Salvator omnium hominum*. Dicit ergo : *Sermo*, quod scilicet pietas habet promissionem, *est fidelis:* quod supra expositum est. Et quare? *In hoc enim*, idest propter hoc ut consequamur vitam æternam, *laboramus*

II. Tim. 11. 6. *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere*. Item ut benefaciamus licet mala sustineamus: unde dicit: *Benedicimus, & maledicimur*. Jac. 1. 4. *Patientia opus perfectum habet:* & Rom. v. 4. *Patientia probationem operatur*. Et sustinemus propter spem vitæ: *quia speramus in Deum vivum, qui est Salvator*, vitæ præsentis, & futuræ. Item ex officio Dei, cujus est salvare. Esa. xliii. 11. *Non est absque me salvator*. Et ideo incarnatus est Deus, & vocatus est Jesus: Matth. 1. 21. *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum:* & Jesus idem est quod Salvator, quia salvat salute corporali quo ad omnes; & ideo dicit, *Omnium hominum:* item spirituali quo ad bonos; ideo dicit, *Et maxime fidelium*.

LECTIO III.

PRæcipue *hæc, & doce. Nemo adolescentiam tuam contemnat; sed exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in caritate, in fide, in castitate. Dum venio, attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ. Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterii. Hæc meditare, in his esto; ut profectus tuus manifestus sit omnibus. Attende tibi, & doctrinæ: insta in illis. Hoc enim faciens, & teipsum salvum facies, & eos qui te audiunt. Seniorem ne increpaveris; sed obsecra ut patrem, juvenes ut fratres, anus ut matres, juvenculas ut sorores in omni castitate*.

SUperius Apostolus hortatus est Timotheum ad pietatem; hic dat ei formam docendi pietatem: cui primo injungit ut pietatem doceat; secundo quomodo sit idoneus ad docendum, ibi, *Nemo adolescentiam tuam contemnat*; tertio quomodo

di-

diverſos diverſimode doceat, ibi, *Seniorem ne increpaveris*. Doctrina vero pietatis in duobus conſiſtit, ſcilicet in agendis, & credendis. Agenda autem non ſolum debent inſtruere, ſi ſunt auctoritatem habentes, ſed etiam præcipere; & ideo dicit, *Præcipe hæc*. Tit. II. 15. *Argue cum omni imperio*. Quantum ad credenda dicit, *Et doce*. Matth. ult. 19. *Docete omnes gentes*. Job IV. 3. *Ecce docuiſti plurimos*.

Deinde cum dicit, *Nemo adoleſcentiam tuam contemnat*, oſtendit quomodo poſſit eſſe idoneus ad prædicta: & primo ad præcipiendum; ſecundo quomodo ad docendum, ibi, *Dum venio, attende lectioni*. Circa primum duo facit: quia primo docet quomodo debet excludere contemptum; ſecundo manifeſtat per quid excludendum ſit, ibi, *Sed exemplum eſto fidelium*. Præceptum efficaciam non habet niſi per auctoritatem præcipientis; & ideo quando auctoritas contemnitur, præceptum fruſtratur: quod maxime fit in adoleſcentia, quia tales non creduntur prudentes eſſe. Unde, ſecundum Philoſophum, nemo juvenes eligit duces. Et ideo dicit: *Nemo adoleſcentiam tuam contemnat*; quaſi dicat: Licèt ſis juvenis, mores tamen repræſentent ſenectutem. Tob. I. 4. *Cum eſſet junior omnibus in tribu Nephthali, nihil tamen puerile geſſit in opere*. Deinde oſtendit quomodo excluditur contemptus, dicens: *Sed eſto exemplum fidelium*, ut ſcilicet talem exhibeas te, ut ſis exemplum faciendi quod verbo doces.

Et notandum, quod in his in quibus prælatus eſt exemplum, eſt multiplex differentia. Quædam enim ordinantur ad proximum, quædam ad Deum, quædam ad ſe. Quantum ad proximum dicit: *Exemplum eſto fidelibus*, ut ſcilicet quod verbo præcipis, impleas opere. I. Petr. ult. 3. *Forma facti gregis ex animo*. Et hoc in locutione: unde dicit, *In verbo*, ſcilicet ponderato, ordinato, & circum-

cumſpecto. Coloſſ. IV. 6. *Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus*. I. Petr. IV. 11. *Si quis loquitur, quaſi ſermones Dei*. Item *in converſatione* exteriori, ut ſicut excellit loco, & dignitate; ita & honeſta converſatione. I. Pet. II. 12. *Converſationem veſtram inter gentes habentes bonam*. Matth. V. 16. *Videant opera veſtra bona, & glorificent Patrem veſtrum qui in cælis eſt*. Quantum ad Deum ordinatur caritas, quæ perficit affectum: unde dicit, *In caritate*. I. Corint. XIII. 1. *Si linguis hominum loquar, & Angelorum, caritatem autem non habeam, factus ſum velut æs ſonans, aut cymbalum tinniens*. Coloſſ. III. 14. *Super omnia caritatem habentes*. Item per fidem, quæ illuminat intellectum: unde dicit, *In fide*. Hebr. XI. 6. *Sine fide impoſſibile eſt placere Deo*. Quod ſpecialiter competit prælatis, qui ſunt cuſtodes fidei. Unde Luc. XXII. 32. ſpecialiter Dominus orat pro fide Petri, dicens: *Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua*. Quantum ad ſe, vitam, & mentem ordinat caſtitas: quia indecens eſt nimis ut vita miniſtrorum diſcordet a vita domini. Eccli. X. 2. *Secundum judicem populi, ſic & miniſtri ejus*. Chriſtus autem ſic caſtitatem dilexit ut de virgine vellet naſci, & ipſe eam ſervavit; ideo ſequitur, *In caſtitate*.

Deinde cum dicit, *Dum venio, attende lectioni*, oſtendit quomodo ſit idoneus ad docendum: & primo facit hoc; ſecundo aſſignat rationem præmiſſæ monitionis, ibi, *Noli negligere gratiam quæ in te eſt*. Per duo autem eſt idoneus ad docendum, ſcilicet per lectionem, in qua acquirit ſcientiam, & per exercitium, in quo efficitur promptus: & ideo dicit; *Dum venio, attende lectioni*, ſcilicet librorum ſanctorum. I. Mach. XII. 9. *Habentes ſolatio libros ſanctos*. Joan. V. 39. *Scrutamini Scripturas*. Et hoc ſignificatur Exod. XXV. ubi dicitur, quod ſemper in arca Domini debebant eſſe

vectes in circulis, & circuli in angulis; quasi semper parati ad portandum. Ad exercitium autem necessaria est exhortatio nostra quantum ad agenda, doctrina quantum ad cognoscenda: ideo addit: *Exhortationi, & doctrinæ*. Hier. III. 15. *Dabo vobis pastores juxta cor meum, & pascent vos scientia, & doctrina.*

Deinde cum dicit, *Noli negligere gratiam quæ in te est*, ponit rationem monitionis præmissæ: & primo ponit causam ex dono suscepto; secundo causam ex præmio expectato, ibi, *Attende tibi, & doctrinæ*. Item primo ponit rationem; secundo ostendit quomodo quod in ratione continetur, impleri potest, ibi, *Hæc meditare*. Dicit ergo: *Noli negligere gratiam quæ in te est*; quasi dicat: Immo attende: quia qui recipit gratiam, non debet in ea negligens esse, sed ex ea fructificare debet. Matth. XXV. servus abscondens in terra pecuniam, punitur propter negligentiam. *Noli* ergo *negligere gratiam quæ in te est*. Per hoc intellige vel dignitatem episcopalem, vel donum scientiæ, vel prophetiæ, vel miraculorum: quorum nihil debet negligi. II. Corinth. VI. 1. *Ne in vanum gratiam Dei recipiatis*. Dico gratiam *quæ data est tibi per prophetiam*, id est per divinam inspirationem. Nam in primitiva Ecclesia, ubi pure, & propter Deum electiones fiebant, nullus assumebatur ad Episcopatum nisi per electionem divinam, sicut electus est Ambrosius, & Nicolaus. Et hanc inspirationem vocat hic prophetiam. Unde Glossa dicit: *Idest per sanctorum electionem: quia sancti non eligebant quem a Deo non sciebant electum*. Item apostolus prævidebat hunc profuturum esse populo. Prov. XXIX. 18. *Cum prophetia defecerit* (idest talis modus electionis) *dissipabitur populus*. Et quomodo? *Cum impositione manus presbyteri:* alia littera habet, *Manuum presbiterii*. Et, sicut dictum est, nomina presbyteri, vel Epi-

piſcopi ſunt promiſcua: quia ſacerdotes, & preſbyteri, ideſt Epiſcopi, erant qui recipiebantur cum manus impoſitione. Num. XXVII. 18. *Voca Joſue, & impone manum tuam ſuper eum.* Dominus etiam impoſuit manum pueris, ut dicitur Matth. XIX. Item Apoſtoli ſeptem diaconibus, Act. VI. Et ideo ordinandis in Epiſcopos imponuntur manus.

Sed quæſtio eſt. Cum Epiſcopus debeat ordinari a tribus, quare hic dicitur ſingulari numero, *Presbyteri?* Reſpondeo. Hoc ideo dicit, quia & ſi conveniant multi, tamen unus eſt principalis, & alii coaſſiſtentes. Tamen poteſt dici, quod tunc hæc conſtitutio nondum erat, & tunc pauci erant Epiſcopi, qui non poterant congregari. Alia littera habet, *Presbyterii*, ideſt illorum qui ſibi impoſuerunt manus, non in quantum homines, ſed in quantum presbyteri. Et hæc impoſitio ſignificat collationem gratiæ: non quod miniſtri dent gratiam, ſed quod ſignificant gratiam datam a Chriſto. Unde illorum eſt ſolum qui ſunt miniſtri Chriſti; & ideo dicit, *Presbyterii*, vel *preſbiteri*: quia manus impoſitio, alia eſt quæ fit a diaconibus, & alia quæ fit a presbyteris.

Deinde cum dicit, *Hæc meditare*, oſtendit quomodo impleatur quod dictum eſt, ut ſcilicet continue meditetur ea quæ ſpectant ad officium ſuum. Hebr. ult. 17. *Ipſi enim pervigilant, quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri. Hæc* ergo *meditare*; ideſt, frequenter cogita quæ ſunt ad curam gregis tui; *in his eſto*; ideſt, tota virtus tua ſit ad hoc. Et quare? *Ut profectus tuus manifeſtus ſit omnibus.* Luc. XI. 33. *Nemo accendit lucernam, & in abſcondito ponit, neque ſub modio, ſed ſupra candelabrum.* Philipp. IV. 5. *Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus.* Et hæc debet ſervare propter præmium expectatum: propter quod ſubdit dicens: *Attende tibi, & doctrinæ.* Aliqui ſic

attendunt doctrinæ quod ſui curam negligunt; ſed Apoſtolus dicit, quod primo attendat ſibi, & poſtea doctrinæ. Eccli. xxx. 24. *Miſerere animæ tuæ, placens Deo*. Unde Jeſus cœpit facere, & docere. *Inſta in illis*; ideſt, inſtanter exerce. II. Tim. iv. 2. *Inſta opportune*. Et fructus erit ex hoc copioſus: quia *hoc faciens, & teipſum ſalvum facies, & eos qui te audiunt*. Et hoc eſt magnum. Jac. v. 20. *Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſalvabit animam ſuam a morte*. Dan. xii. 3. *Qui ad juſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates*. Unde doctoribus debetur præmium aureolæ.

Deinde cum dicit, *Seniorem ne increpaveris*, oſtendit quomodo diverſimode diverſis ſuam doctrinam debet tradere; & ponit duas diverſitates: unam ſecundum ætatem, aliam ſecundum ſexum. Secundum ætatem primo quantum ad viros; ſecundo quantum ad feminas, ibi, *Anus ut matres*. Dicit ergo: *Seniorem ne increpaveris, ſed obſecra ut patrem*. Levit. xix. 32. *Honora perſonam ſenis*. Et ideo non ſunt mordaciter increpandi, ſed obſecrandi. I. Pet. v. 1. *Seniores qui in vobis ſunt obſecro conſenior*. Et ſi Petrus ſenior hoc faciebat, quanto magis juvenis hoc debet?

Sed contra. Eſa. lxv. 20. *Puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit*. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod ſenex propter excedentem malitiam perdit honorem ſenectutis, & tunc increpandus.

Juvenes ut fratres. Matth. xxiii. 8. *Omnes vos fratres eſtis*. Ezech. xxxiv. 4. *Cum auſteritate imperabatis eis*. Ex parte feminarum eſt differentia ætatum: quia *anus ut matres*, maxime quæ non ſunt juvenes. Infra v. 3. *Viduas honora. Juvenculas ut ſorores*, ex amore caritatis. Et hoc *in omni caſtitate:* quia amor ſpiritualis ad mulieres, niſi cautus ſit, degenerat in carnalem, ideo

in

In his quæ ad juvenculas pertinent, adhibenda eſt caſtitas: & ideo Apoſtolus addit hoc. Unde Papa ſcribens eis, dicit, *Dilectis in Chriſto*; ſed viris ſimpliciter dicit, *Dilectis filiis*.

CAPITIS QUINTI.

LECTIO I.

Viduas honora quæ vere viduæ ſunt. Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet, diſcat primum domum ſuam regere, & mutuam vicem reddere parentibus: hoc enim acceptum eſt coram Deo. Quæ autem vere vidua eſt, & deſolata, ſpèret in Deum, & inſtet obſecrationibus, & orationibus nocte & die. Nam quæ in deliciis eſt, vivens mortua eſt. Et hoc præcipe, ut irreprehenſibiles ſint. Si quis autem ſuorum, & maxime domeſticorum, curam non habet, fidem negavit, & eſt infideli deterior.

SUpra inſtruxit Timotheum de uſu ciborum, & de abſtinentia; hic inſtruit eum de diſpenſatione ciborum, quæ fit ſpiritualibus perſonis, ſcilicet quæ diſpenſabantur viduis, & doctoribus. Primo ergo inſtruit eum de viduis; ſecundo de doctoribus, ibi, *Qui bene præſunt presbyteri, duplici honore digni habeantur*. Circa primum primo oſtendit quando viduis, & doctoribus ſunt miniſtranda alimenta per Eccleſiam; ſecundo qualis vidua ſit eligenda, ibi, *Vidua eligatur non minus ſexaginta annorum*. Item primo oſtendit qualibus viduis ſit ſubveniendum; ſecundo manifeſtat quod dixit, ibi, *Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet; diſcat primum domum ſuam regere*; tertio oſtendit rationem dictorum, ibi, *Si quis autem ſuorum, & maxime domeſticorum, curam non habet,*

bet, *fidem negavit*. Dicit ergo: *Viduas honora*, non ſolum reverentiam exhibendo, ſed neceſſaria tribuendo. Hæc enim duo intelliguntur in verbo honoris. Unde in præcepto honorandi parentes, intelligitur etiam de ſubventione; quaſi dicat, In neceſſariis provide: & hoc inchoatum eſt a principio Eccleſiæ. Act. VI. 1. *Factum eſt murmur Græcorum adverſus Hebræos, eo quod deſpicerentur in miniſterio quotidiano viduæ eorum*. II. Mach. III. in templo pecunia poſita erat ad alimoniam viduarum, & pupillorum. Sed quas viduas? Illas *quæ vere ſunt viduæ*. Vidua dicitur quaſi a viro idua, ideſt diviſa. Nam vidua vere eſt illa quæ non habet alias perſonas a quibus ſuſtentetur: & huic neceſſaria dabantur de eleemoſynis fidelium.

Deinde cum dicit, *Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet, diſcat primum domum ſuam regere*, exponit quæ ſint vere, viduæ: & primo oſtendit quæ non ſunt vere; ſecundo quæ ſunt vere, ibi, *Quæ autem vere vidua eſt, & deſolata, ſperet in Deum*. Circa primum primo agit de inſtitutione earum quæ ſunt vere viduæ; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Hoc enim acceptum eſt coram Deo*. Inſtruit ergo hujuſmodi, quod *diſcant domum ſuam regere*. Tob. X. 13. *Docuerunt filiam ſuam regere familiam*. Et dicit *primum*: quia vidua quæ aſſumitur ad proviſionem ſibi ab Eccleſia fiendam, debet eſſe cum honeſtate vigilans: & hoc eſt quod dicit, *Diſcat*. Item debet ſuis parentibus ſervire; & ideo dicit: *Mutuam vicem reddere parentibus*; quaſi dicat: Sicut parentes eam nutrierunt, ita & ipſa eos, ſi habet. Et hujus ratio aſſignatur, cum ſubjungit dicens: *Hoc enim eſt acceptum coram Deo*. quia hæc non ſolum hominibus fiunt, ſed Deo. Et hoc patet, quia Dominus de hoc ſpeciale mandatum dedit Exod. XX. quod etiam Dominus Jeſus in Evangelio noluit prætermit-

mitti. Item hoc natura docet ut homo recompenſet beneficia impendentibus. At nulli tantum impenderunt quantum parentes.

Deinde cum dicit, *Quæ autem vere vidua eſt, & deſolata, ſperet in Deum*, tractat de veris viduis: primo oſtendens quæ vere ſint viduæ; ſecundo qualiter inſtruendæ ſunt, ibi, *Speret in Deum*. Dicit ergo: *Quæ autem vere vidua eſt, & deſolata*, ideſt quæ non habet conſolationem humanam, ſcilicet filios, vel parentes, & taliis quæ non habet aliud confugium, *ſperet in Deum*, etiam quantum ad temporalia ſubſidia per Eccleſiam ſuſtentata. Er debet inſtrui primo ut exercitetur in bonis; ſecundo ut caveat a malis, ibi, *Et hoc præcipe ut irreprehenſibiles ſint*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quibus debet occupari hæc vidua; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Nam quæ in deliciis eſt, vivens mortua eſt*. Dicit ergo: *Speret in Deum*, & actum ſpei convenientem exerceat: quod fit per orationem & obſecrationem; per quas obtinetur quod ſperatur. Oratio enim elevatio eſt mentis in Deum; obſecratio eſt poſtulatio per aliqua ſacra: & ideo ſubjungit: *Et inſtet obſecrationibus, & orationibus*. Et dicit, *Die & nocte*, quia impoſſibile eſt quod animus hominis ſit ſine aliqua cura. Et ideo ex quo vidua nihil habet in quo occupetur, debet vacare ſemper Deo. Luc. II. 37. *Anna non diſcedebat de templo, jejuniis, & obſecrationibus ſerviens nocte ac die*. Judith VIII. 5. *Fecit cubiculum in ſuperiori ad orandum*.

Deinde cum dicit, *Nam quæ in deliciis eſt, vivens mortua eſt*. Reddit rationem quare debet ſemper vacare orationi, ſcilicet quia impoſſibile eſt quod animus non occupetur circa aliquam delectationem. Et cum animus otioſi non occupatur utilibus, oportet quod occupetur carnalibus. Et ideo dicit, quod vidua ſic deſolata vacet ora-

tioni: quia ſi non habet hanc occupationem, dat ſe deliciis, & ſic mortua eſt morte peccati. Apoc. III. 1. *Nomen habes quod vivas, & mortuus es.* Eſa. XXXVIII. 19. *Vivens* (ſcilicet interius) *vivens* (ſcilicet exterius) *confitebitur tibi*. Et licet deliciæ ſint omnibus hominibus occaſio mortis, ſpecialiter tamen mulieribus, quia ex ſui natura habent animi mollitiem. Cum ergo deliciæ emolliant animum, neceſſe eſt quod mulieres multo plus emolliantur. Hierem. XXXI. 22. *Uſque quo deliciis diſſolveris filia vaga?* Apoc. XVIII. 7. *Quantum glorificavit ſe, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum, & luctum.*

Deinde cum dicit, *Et hoc præcipe ut irreprehenſibiles ſint*, oſtendit quod inſtrui debent cavere ſibi a malis: & ideo dicit, quod etiam prohibeat hoc, præcipiens *quod mulieres*, quæ ab Eccleſia ſuſtentantur, *ſint irreprehenſibiles*. Pſal. XCII. 5. *Domum tuam, Domine, decet ſanctitudo.*

Deinde cum dicit, *Si quis autem ſuorum, & maxime domeſticorum, curam non habet, fidem negavit*, aſſignat rationem hujus quod dixit, *Diſcat primum domum ſuam regere, & mutuam vicem reddere parentibus*: dicens, quod oportet quod circa hoc inſtruatur vidua, quia hoc eſt de neceſſitate. Et ideo dicit: *Suorum*, quorum ſcilicet cura ei incumbit, *& maxime domeſticorum*. Cant. II. 4. *Ordinavit in me caritatem*. Et, ſicut Auguſtinus dicit, poſſumus omnibus bene velle, ſed illi qui ſunt nobis conjuncti, æſtimantur quaſi quædam ſors, & ideo magis diligendi. Ambroſius in Lib. de Offic. dicit, quod ratio hujus eſt, quia forte his quibus non eſt verecundum ſuſcipere a ſuis, eſſet verecundum ſuſcipere ab aliis. *Fidem negavit*, per opera: quia ſi non ſervat fidem his quos ſibi natura copulavit, conſequens eſt quod nec aliis. Tit. I. 16. *Confitentur ſe noſſe Deum, factis autem negant.*

Sed

Sed numquid eſt hoc verum, *Et eſt infideli deterior?* Cujus contrarium videtur per Auguſtinum, Joan. xv. 22. *Si non veniſſem, & locutus fuiſſem eis, peccatum non haberent:* quia ſuper hoc dicit, quod ibi loquitur de peccato infidelitatis, quod eſt gravius ceteris peccatis: quia peccata in Deum ſunt graviora quam quæ in proximum.

Reſpondeo, quod fidelis, & infidelis poſſunt dupliciter conſiderari. Primo quantum ad ſtatum peccati; & ſic infideles ſunt in pejori ſtatu, quia nihil agunt Deo acceptum. Secundo quantum ad unum peccatum, & tunc e contra: fidelis enim, & infidelis ſi mœchentur, plus peccat fidelis, quia facit injuriam fidei. Et ſic dicit, quod ſi fidelis contemnit curam parentum, gravius peccat quam ſi hoc faceret infidelis. II. Pet. II. 21. *Melius erat eis non cognoſcere viam juſtitiæ, quam poſt agnitionem retrorſum converti ab eo quod illis traditum eſt ſancto mandato.*

LECTIO II.

VIdua eligatur non minus ſexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor, in operibus bonis teſtimonium habens, ſi filios educavit, ſi hoſpitio recepit, ſi ſanctorum pedes lavit, ſi tribulationem patientibus ſubminiſtravit, ſi omne opus bonum ſubſecuta eſt. Adoleſcentiores autem viduas devita. Cum enim luxuriatæ fuerint in Chriſto, nubere volunt: habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem & otioſæ diſcunt circumire domos, non ſolum otioſæ, ſed & verboſæ, & curioſæ, loquentes quæ non oportet. Volo autem juniores nubere, filios procreare, matresfamilias eſſe, nullam occaſionem dare adverſario maledicti gratia. Jam enim quædam converſæ ſunt retro poſt ſatanam. Si quis fidelis habet viduas, ſubminiſtret illis, ut non gravetur Eccleſia; ut his quæ vere viduæ ſunt ſufficiat.

Su-

tioni: quia si non habet hanc occupationem, dat se deliciis, & sic mortua est morte peccati. Apoc. III. 1. *Nomen habes quod vivas, & mortuus es.* Esa. XXXVIII. 19. *Vivens* (scilicet interius) *vivens* (scilicet exterius) *confitebitur tibi*. Et licet deliciæ sint omnibus hominibus occasio mortis, specialiter tamen mulieribus, quia ex sui natura habent animi mollitiem. Cum ergo deliciæ emolliant animum, necesse est quod mulieres multo plus emolliantur. Hierem. XXXI. 22. *Usque quo deliciis dissolveris filia vaga?* Apoc. XVIII. 7. *Quantum glorificavit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum, & luctum.*

Deinde cum dicit, *Et hoc præcipe ut irreprehensibiles sint*, ostendit quod instrui debent cavere sibi a malis: & ideo dicit, quod etiam prohibeat hoc, præcipiens *quod mulieres*, quæ ab Ecclesia sustentantur, *sint irreprehensibiles*. Psal. XCII. 5. *Domum tuam, Domine, decet sanctitudo.*

Deinde cum dicit, *Si quis autem suorum, & maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit*, assignat rationem hujus quod dixit, *Discat primum domum suam regere, & mutuam vicem reddere parentibus*: dicens, quod oportet quod circa hoc instruatur vidua, quia hoc est de necessitate. Et ideo dicit: *Suorum*, quorum scilicet cura ei incumbit, *& maxime domesticorum*. Cant. II. 4. *Ordinavit in me caritatem*. Et, sicut Augustinus dicit, possumus omnibus bene velle, sed illi qui sunt nobis conjuncti, æstimantur quasi quædam sors, & ideo magis diligendi. Ambrosius in Lib. de Offic. dicit, quod ratio hujus est, quia forte his quibus non est verecundum suscipere a suis, esset verecundum suscipere ab aliis. *Fidem negavit*, per opera: quia si non servat fidem his quos sibi natura copulavit, consequens est quod nec aliis. Tit. I. 16. *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.*

Sed

Sed numquid eſt hoc verum, *Et eſt infideli deterior?* Cujus contrarium videtur per Auguſtinum, Joan. xv. 22. *Si non veniſſem, & locutus fuiſſem eis, peccatum non haberent:* quia ſuper hoc dicit, quod ibi loquitur de peccato infidelitatis, quod eſt gravius ceteris peccatis: quia peccata in Deum ſunt graviora quam quæ in proximum.

Reſpondeo, quod fidelis, & infidelis poſſunt dupliciter conſiderari. Primo quantum ad ſtatum peccati; & ſic infideles ſunt in pejori ſtatu, quia nihil agunt Deo acceptum. Secundo quantum ad unum peccatum, & tunc e contra: fidelis enim, & infidelis ſi mœchentur, plus peccat fidelis, quia facit injuriam fidei. Et ſic dicit, quod ſi fidelis contemnit curam parentum, gravius peccat quam ſi hoc faceret infidelis. II. Pet. II. 21. *Melius erat eis non cognoſcere viam juſtitiæ, quam poſt agnitionem retrorſum converti ab eo quod illis traditum eſt ſancto mandato.*

LECTIO II.

VIdua eligatur non minus ſexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor, in operibus bonis teſtimonium habens, ſi filios educavit, ſi hoſpitio recepit, ſi ſanctorum pedes lavit, ſi tribulationem patientibus ſubminiſtravit, ſi omne opus bonum ſubſecuta eſt. Adoleſcentiores autem viduas devita. Cum enim luxuriatæ fuerint in Chriſto, nubere volunt: habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem & otioſæ diſcunt circumire domos, non ſolum otioſæ, ſed & verboſæ, & curioſæ, loquentes quæ non oportet. Volo autem juniores nubere, filios procreare, matresfamilias eſſe, nullam occaſionem dare adverſario maledicti gratia. Jam enim quædam converſæ ſunt retro poſt ſatanam. Si quis fidelis habet viduas, ſubminiſtret illis, ut non gravetur Eccleſia; ut his quæ vere viduæ ſunt ſufficiat.

Su-

SUpra oſtendit viduas ab Eccleſia eſſe ſuſtentandas; hic oſtendit quales ſunt ſuſtentandæ: & primo oſtendit qualis ſit eligenda; ſecundo qualis vitanda, ibi, *Adoleſcentiores autem viduas devita.* Circa primum tria facit: quia primo oſtendit eſſe eligendam ex tempore; ſecundo ex caſtitate; tertio ex bonorum operum exercitio. Ex tempore, quia *ſexaginta annorum.*

Sed de qua electione agit? Ad hoc poteſt reſponderi dupliciter. Uno modo quod loquitur de electione qua eligitur ad præſidendum gubernatióni aliarum viduarum quæ ab Eccleſia nutriebantur; quæ ſic antiqua præficiatur ut de continentia ejus nullus ſuſpicetur. Num. IV. 23. *A triginta annis & ſupra, uſque ad annos quinquaginta.*

Sed contra videtur: quia Eccleſia facit contrarium, quia abbatiſſæ juniores fiunt. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod inordinatum eſt quod nimis juvenculæ fiant; ſed tamen non eſt tanta diligentia Eccleſiæ in eis quæ ſunt incluſæ, ut in eis quæ ſunt liberæ.

Alio modo quod loquatur de electione qua eligitur ad hoc quod ſuſtentetur ſtipendiis Eccleſiæ; & talis eligatur non minus quam annorum ſexaginta: quia juvenes poſſunt laborare manibus, ſicut & Apoſtolus, qui licet poſſet de Evangelio vivere, tamen laborabat; ſed vetulæ quieſcunt.

Ex caſtitate etiam eligenda eſt vidua: ideo dicit: *Quæ fuerit unius viri uxor.* Sicut enim requiritur in Epiſcopo quod ſit vir unius uxoris, ita in vetula quod ſit viri unius uxor. Gloſſa: *Hoc dicit propter prædictum ſacramentum.* Hæc Gloſſa eſt magiſtralis, & parum valet. Non enim videtur ratio ſumi ex aliquo ſacramento, quia mulieres non ſuſcipiunt aliqua ſacramenta miniſtranda. Sed hoc dicit propter firmitatem, ut ſcilicet habeant continuum propoſitum ſervandæ viduitatis. Sed Hieronymus in epiſtola ad Agerun-

tiam,

tiam, alias ad Eſiciam, aliam rationem aſſignat, ſcilicet quod apud Gentiles mos erat quod in ſacris deorum nulla præerat quæ haberet duos viros. Et ideo Apoſtolus voluit ut quæ alimentis Eccleſiæ nutriebantur, non minus eſſent caſtæ. Judith XV. 11. *Eo quod caſtitatem amaveris, & poſt virum tuum, alterum neſcieris.* Luc. II. 36. *Vixit annis ſeptem cum viro ſuo a virginitate ſua.* Et ideo eſt quaſi laudabile ſignum caſtitatis quod unius viri fuit.

Deinde cum dicit, *In operibus bonis teſtimonium habens*, oſtendit viduam eſſe eligendam ex exercitatione bonorum operum: & primo in generali; ſecundo in ſpeciali, ibi, *Si filios educavit*; tertio dat idem intelligere de omnibus bonis operibus, ibi, *Si omne opus bonum ſubſecuta eſt*. Quantum ad primum dicit: *In operibus bonis teſtimonium habens*. Prov. ult. 31. *Laudent eam in portis opera ejus*. Et dicit, *Teſtimonium habens*. Joan. v. 36. *Opera quæ dedit mihi Pater ut perficiam, ipſa opera quæ ego facio, teſtimonium perhibent de me.* Exteriora enim opera oſtendunt interiorem fidem. Jac. II. 18. *Oſtende mihi fidem tuam ſine operibus, & ego oſtendam tibi ex operibus fidem meam.* Sed quæ opera? Primo ad ſuos; ſecundo ad alios. Ad ſuos dicit: *Si filios educavit*, ſcilicet in timore Dei, & caſtitate. Eccli. VII. 25. *Filii tibi ſunt? Erudi illos.* Quantum ad alios tangit tria opera pietatis. Primo miſericordiam: quia mulieres habentes cor molle, ſunt naturaliter miſericordes. Primo ergo docet hoſpitalitatem ibi, *Si hoſpitio recepit*. Rom. XII. 13. *Hoſpitalitatem ſectantes*. Secundo cum hoc ſimul ponit humilitatem, dicens: *Si ſanctorum lavit pedes*: ſic enim ſunt ſancti recipiendi, & honorifice tractandi. Luc. X. 40. *Martha autem ſatagebat circa frequens miniſterium*. Sic Chriſtus Joan. XIII. 14. *Si ergo ego lavi pedes veſtros Dominus, & magiſter;*

& *vos debetis alter alterius lavare pedes*. Gloſſa Auguſtini ſuper Joan. *Faciunt hoc ſibi invicem fratres etiam in ipſo opere viſibili, & quod manu non faciunt, corde faciunt. Multo autem melius eſt ut etiam manibus fiat; nec dedignetur id quod fecit Chriſtus, facere Chriſtianus. Qui enim ad pedes fratris inclinatur, ei in corde humilitas excitatur; vel ſi jam inerat, confirmatur humilitatis affectus*. Tertio fortitudinem, & conſtantiam, ut ſcilicet tribulatis aſſiſtat: unde dicit: *Si tribulationem patientibus ſubminiſtravit*. Heb. x. 34. *Vinctis compaſſi eſtis*. Deinde cum dicit, *Si omne opus bonum ſubſecuta eſt*; concludit, in quibus debet eſſe bona, dicens: *Si omne opus bonum ſubſecuta*, ideſt proſecuta *eſt*. Galat. VI. 10. *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes*.

Deinde cum dicit, *Adoleſcentiores autem viduas devita*, oſtendit quæ ſint vitandæ: & primo hoc oſtendit; ſecundo aſſignat rationem, ibi, *Cum enim luxuriatæ fuerint in Chriſto, volunt nubere*. Dicit ergo: Eligantur viduæ talis ætatis, ſed *devita adoleſcentiores viduas*; ideſt, paſſim non recipias ad ſuſtentationem in Eccleſia, præcipue infames, & diſſolutas. Vel *devita* eas quantum ad conſortium & familiaritatem. Eccli. XLII. 14. *Melior eſt iniquitas viri* (ideſt ſecurior ad commorandum) *quam mulier benefaciens:* unde ibi ſubditur: *Et mulier confundens in opprobrium*. Prima expoſitio eſt litteralis.

Deinde cum dicit, *Cum enim luxuriatæ fuerint in Chriſto, volunt nubere*, aſſignatur duplex ratio ex duplici periculo quod imminet. Circa primum duo facit: quia primo proponit primum; ſecundo reſpondet quæſtioni, ibi, *Habentes damnationem*. Si enim adoleſcentes aſſumantur ad ſuſtentationem Eccleſiæ, ſunt duo conſequentia, ſcilicet quod habeant ſufficientiam, & quod non cogantur manibus operari. Ex utroque autem imminet periculum.

lum. Ex primo periculum caſtitatis: unde dicit: *Cum enim luxuriatæ fuerint*. Luxuria quandoque ſumitur pro ſuperfluitate actus venerei, & ſic eſt unum de ſeptem vitiis capitalibus; quandoque vero ſumitur pro omni ſuperfluitate rerum corporalium, & ſic ſumitur hic; quaſi dicat: Cum habuerint ſuperabundantiam *in Chriſto*, ideſt per ſuffragium Chriſti, tunc *nubere nolunt*. Exod. XXXII. 6. *Sedit populus manducare, & bibere, & ſurrexerunt ludere*. Valerius dicit, quod a cerere, ideſt cibo, & libero patre, propinquus eſt locus ad venerem. Oſeæ IV. 10. *Comedent, & non ſaturabuntur; fornicati ſunt, & non ceſſaverunt*.

Deinde cum dicit, *Habentes damnationem*, reſpondet tacitæ quæſtioni. Poſſet enim aliquis dicere: Quid enim mali eſt, ſi nubant? Tu enim dicis I. Corinth. VII. 36. *Mulier non peccat, ſi nubat*. Ideo dicit: *In hoc habent damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt*, caſtitatis, quam voverunt: alias enim non fuiſſent aſſumptæ ad alimoniam. Unde dicit Auguſtinus hic, quod ex ſolo propoſito quis incurrit damnationem. Verum eſt, ſi ſit ad determinatum, & cum conſenſu. Eccle. V. 3. *Si quid voviſti Deo, ne moreris reddere*. Luc. IX. 62. *Nemo mittens manum ad aratrum, & aſpiciens retro, aptus eſt regno Dei*. Ex ſecundo, ſcilicet quod non laborant, tria mala incurrunt. Primum malum eſt otioſitas: Eccli. XXXIII. 29. *Multam malitiam docuit otioſitas*: Ezech. XVI. 49. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia, & otium*: Prover. XII. 11. *Qui ſectatur otium, ſtultiſſimus eſt*. Ex otioſitate ſequuntur hæc mala. Cor mulieris non eſt firmum ſicut viri, & propter hoc ad diverſa movetur. Si ergo non aſtringatur ad operandum, oportet ferri ad diverſa. Et ideo eſt periculum quod mulieres ſint otioſæ: unde antiqui occupabant eas. Item efficiuntur inſtabiles quantum

ad locum, quia *discunt circumire domos*. Proverb. VII. 12. *Nunc foris, nunc in plateis, nunc juxta angulos insidians*. Hierem. XIV. 10. *Dilexit movere pedes suos, & non quievit, & Domino non placuit.* Quantum ad verba dicit, *Verbosæ:* ex quo enim non occupantur, multum vacant nugis. Prov. VII. 10. *Garrula, vaga, quietis impatiens*. Quantum ad cor, *Curiosæ:* quia ex quo non occupantur in suis, intromittunt se de alienis; & ideo loquuntur *quæ non oportet*, quia omnium facta diiudicant. Eccli. IX. 11. *Colloquium ejus, quasi ignis exardescit*.

Deinde cum dicit, *Volo ergo juniores nubere*, ostendit cui operi sint applicandæ, scilicet ut nubant: & proponit primo documentum; secundo assignat rationem, ibi, *Jam enim quædam conversæ sunt retrorsum post satanam*. Dicit ergo: *Volo juniores*, scilicet viduas, *nubere*.

Contra. I. Corinth. VII. 8. *Bonum est eis, sic sicut permaneant*. Ergo debet melius dicere, Volo continere.

Respondeo. Hieronymus dicit, quod illud I. Corinth. VII. volebat ex principali intentione; sed unusquisque habet proprium donum a Deo. Et ideo subdit: *Melius est nubere quam uri*. Et ideo in quo casu loquitur, videndum est: quia in hoc, ne primam fidem faciant irritam; & ideo quod hic dicit, *Volo*, intelligitur non ex principali intentione. *Filios procreare*, & non eos occulte occidere per abortum. Supra II. 15. *Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserit in fide*. *Matresfamilias esse*, scilicet sint occupatæ, nec verbosæ discurrant per domos. Et etiam hoc volo, *ut nullam occasionem dent adversario*, idest vel diabolo, vel gentili, *maledicti gratia*; idest, ut possit maledicere Ecclesiis Dei. In quo sic concludit vitam viduarum, ut sic vivant quod in nullo alios provocent ad lasciviam. I. Petr. II. 15. *Sic est voluntas*

luntas Dei, ut bene facientes, obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam. Et est ejus hæc ratio: quia *quædam* voventes castitatem *conversæ sunt retro*, votum irritantes: & tales vadunt *post satanam*, per imitationem, qui apostatavit de societate Angelorum.

Deinde cum dicit, *Si quis fidelis habet viduas, subministret illis*, ostendit quæ viduæ sunt nutriendæ a privatis personis: & primo ponit documentum; secundo rationem, ibi, *Ut non gravetur Ecclesia*. Dicit ergo, quod quæ est vidua vere, speret in Deo; sed jam si qua habet fratres, vel parentes, sustentetur ab illis: & ideo dicit: *Si quis fidelis habet viduas, subministret illis*: quia hoc est opus pietatis: & hoc, *ut Ecclesia non gravetur*: & hoc necessarium est: quia tunc Ecclesia non habuit possessiones; sed modo habet possessiones deputatas ad hoc. II. Thessal. III. 8. *Nocte & die operantes, ne quem vestrum gravaremus.*

LECTIO III.

QUi bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur; maxime qui laborant in verbo, & doctrina. Dicit enim Scriptura: Non alligabis os bovi trituranti: &, Dignus est operarius mercede sua. Adversus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus. Peccantes coram omnibus argue, ut & ceteri timorem habeant. Testor coram Deo, & Christo Jesu, & electis Angelis ejus, ut hæc custodias sine præjudicio, nihil faciens, in alteram partem declinando. Manus cito nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis. Teipsum castum custodi. Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates. Quorumdam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad judicium; quorumdam au-

autem sequuntur. Similiter & facta bona manifesta sunt, & quæ aliter se habent, abscondi non possunt.

SUperius egit de viduis honorandis, quæ stipendiis Ecclesiæ sustentabantur; hic agit de honoratione presbyterorum: & primo instruit Timotheum qualiter se habeat ad eos; secundo ostendit quomodo quædam dicta sunt intelligenda, ibi, *Quorumdam hominum peccata manifesta sunt*. Item primo ostendit quod presbyteri sunt honorandi; secundo confirmat per auctoritatem, ibi, *Dicit enim Scriptura: Non alligabis os bovi trituranti*. Circa primum duo facit: quia primo ostendit qua ratione debetur eis honor, ibi, *Maxime qui laborant in verbo & doctrina*. Dicit ergo: *Qui bene præsunt presbyteri*. Presbyter idem est quod senior; & sicut senes ætate consueverunt habere prudentiam: Job XII. 12. *In multo tempore prudentiam:* ita qui sumitur ad regimen Ecclesiæ, debet prudens esse. Luc. XII. 42. *Fidelis servus, & prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam*. Et ideo prælati Ecclesiæ, scilicet Episcopi, & sacerdotes, vocantur presbyteri: & ideo dicit: *Qui præsunt presbyteri*. Nec hoc tantum, sed oportet quod bene præsint, scilicet ad Dei honorem, & non ad propriam commoditatem. Ezech. XXXIV. 2. *Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos*. Item prudens sit, ut unicuique det tempore suo. I. Corinth. IV. 2. *Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur*. Isti *duplici digni sunt honore:* quorum unus est in ministratione necessariorum. Tob. I. 16. *Ex his quibus honoratus fuerat a Rege, habuisset decem talenta argenti*. Prov. III. 9. *Honora Dominum de tua substantia*. Item alius in exhibitione reverentiæ. Eccli. IV. 7. *Presbytero humilia animam tuam*. Hebr. XIII. 17. *Obedite præpositis vestris*. Proverb. ult. 31. *Omnes do-*

domeſtici ejus veſtiti ſunt duplicibus. Eſa. lxi. 7. *In terra ſua duplicia poſſidebunt*. Sed *maxime*, præcipue, hic honor eſt illis exhibendus qui hoc merentur ſuo labore, ſcilicet *qui laborant in verbo* prædicationis. Philip. ii. 15. *Inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes*. Coloſſ. iii. 16. *Verbum Chriſti habitet in vobis abundanter, in omni ſapientia docentes*. Item *in doctrina*, ideſt in eruditione. Hierem. iii. 15. *Dabo vobis paſtores juxta cor meum; & paſcent vos ſcientia, & doctrina*. Et Epheſ. iv. jungit paſtores & doctores: quia hoc eſt officium Epiſcopi.

Deinde cum dicit, *Dicit enim Scriptura*, probat per duplicem auctoritatem: & unam introducit ſecundum ſenſum myſticum, aliam ſecundum litteralem, ibi, *Dignus eſt operarius mercede ſua*. Dicit ergo: *Dicit enim Scriptura*, ſcilicet Deuter. xxv. 4. *Non alligabis os bovi trituranti*. I. Corint. ix. probat Apoſtolus hoc eſſe intelligendum de doctoribus, quia Deo non eſt cura de bobus, non quin ſubſint divinæ providentiæ, ſed quia Deo non eſt cura qualiter homines tractent boves, qui poſſunt eis uti ut volunt. Unde illa lex non eſt de bobus, ſed per ſimilitudinem dicitur; quaſi dicat: Homini laboranti in officio prædicationis, & regiminis, non prohibeas quin vivat de illo officio. Per boves intelliguntur docentes: Prover. xiv. 4. *Ubi plurimæ ſegetes, ibi manifeſta eſt fortitudo bovis:* per meſſes, fideles: Matth. ix. 37. *Meſſis quidem multa*. Ergo non ſunt prohibendi prædicatores, & doctores quin ſumptus habeant. Alia auctoritas eſt Matth. x. 10. *Dignus eſt operarius cibo ſuo*. Vel potius in veteri teſtamento eſt licet non ſic ſcripta ſit: nec enim conſuevit Apoſtolus de Evangelio adducere auctoritatem, niſi cum expreſſione dicentis: ſed ſumitur hæc de Lev. xix. 13. *Non morabitur apud te merces mercenarii tui uſque mane*.

Sed numquid iſti ſumptus ſunt merces? Dicit Auguſtinus in Gloſſa quod ſic. Non tamen venale eſt Evangelium, ut pro iſtis prædicetur. Merces enim quandoque dicitur quod homini redditur pro præmio finali; & ſic abſit quod prædicatorum merces ſint hujuſmodi ſumptus: quandoque dicitur merces ſolum, quo quis ſit dignus laborando: & hoc modo large hic dicitur merces. Et ideo dicit Auguſtinus: *Accipiant ergo &c.*

Deinde cum dicit, *Adverſus presbyterum accuſationem noli recipere*, agit de correctione presbyteri, dicens, quod presbyteri qui bene præſunt, duplici honore ſunt honorandi; ſed mali ſunt corrigendi. Circa quod tria facit. Primo dicit, quod faciliter eorum accuſatio non admittatur; ſecundo quod culpabiles ſunt publice corrigendi, ibi, *Peccantes coram omnibus argue*; tertio quod non damnentur temere, ibi, *ſine præjudicio*. Dicit ergo: Tu major presbyter *noli adverſus presbyterum accuſationem recipere*. Duo ſufficiunt, ſi boni ſunt. Cujus dicti ratio eſt in Gloſſa: quia non eſt facile accuſanda tam alti ordinis perſona, quæ ſit vice Chriſti.

Sed hoc non videtur ſufficere, quia aliorum accuſatio non *niſi ſub duobus*, *vel tribus teſtibus* admittitur. Deuter. XVII. 6. *In ore duorum*, *aut trium teſtium peribit qui occidetur*. Unde notandum, quod aliud eſt accipere accuſationem, & aliud condemnare accuſatum. Secundum non debet judex, niſi cum teſtibus convictus fuerit damnandus, & hoc in hominibus vulgi; ſed in ſacerdotem non debet accuſationem recipere, niſi ſit evidens.

Deinde cum dicit, *Peccantes coram omnibus argue*, oſtendit quomodo puniatur ſi ſibi probetur: & primo oſtendit quod publice corrigat eum; ſecundo adjurat eum quod obſervet iſta, ibi, *Teſtor coram Deo*. Dicit ergo: *Peccantes*, tam presbyteros, quam quoſcumque, *coram omnibus argue*. Et

qua-

quare? *Ut ceteri timorem habeant*. Proceditur tamen aliter in correctione fraterna, aliter in judiciaria: quia judex gerit personam publicam, & ideo debet intendere bonum commune, quod læditur per peccatum publicum, quia multi scandalizantur. Et ideo judex ecclesiasticus sic debet publice punire ut alii ædificentur. Eccle. VIII. 11. *Quia non cito profertur contra malos sententia, absque ullo timore filii hominum perpetrant mala.* Prov. XIX. 25. *Pestilente flagellato, stultus sapientior erit.*

Nota, quod dicit, *Coram omnibus*. Sed contra Matth. XVIII. 15. *Si peccaverit in te frater tuus, vade, & corripe eum inter te, & ipsum solum.*

Respondet Augustinus in Glossa. Distingue tempora, & peccatum: quia aliud est occultum, aliud publicum. Sed primum indiget occulto remedio, idest occulte est arguendum; & de hoc loquitur Dominus: unde dicit, *In te*, scilicet solo, quasi occulte. Sed Apostolus loquitur de peccato publico, quod publica pœna indiget. Et hoc significatur in mortuis quos Dominus suscitavit. Matth. IX. puellam suscitavit intra domum; per quod occultum peccatum intelligitur: unde & tunc ejecit turbam. Sed Luc. VII. filium viduæ extra portam, coram omnibus; per quod ostenditur publicum peccatum publice puniendum.

Deinde dicit, *Testor coram Deo*. Quia judex ecclesiasticus maxime gerit in judicando personam Dei, ideo per Deum attestandus est quod juste judicet. Sic enim debet arguere coram omnibus quod non despiciat judicium Dei. Ubi tria ostendit. Primum est auctoritas divina, quia Deus Pater auctoritate judicabit; ideo dicit, *Coram Deo*. Gen. XVIII. 25. *Judicas omnem terram*. Item Christus homo sicut in judicio comparens: Joan. V. 27. *Potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est:* & ideo dicit, *Et Christo Jesu*. Item

Angeli ſicut miniſtri: Matth. xxv. 31. *Cum venerit Filius hominis in majeſtate ſua, & omnes Angeli cum eo, tunc ſedebit ſuper ſedem majeſtatis ſuæ:* ideo addit, *Coram Angelis*. Job 10. 17. *Inſtauras teſtes tuos contra me.*

Deinde cum dicit, *Sine præjudicio*, removet temerarium judicium, dicens: *Sine præjudicio*, ut ſcilicet non temere procedas, ſed cum deliberatione, *nihil faciens*, ſcilicet declinando ad aliquam partem. Vel *ſine præjudicio*, ideſt ſine præcedenti diſcuſſione. Eccli. xxxiii. 30. *Sine judicio nihil facias grave*. Job xxix. 16. *Cauſam quam neſciebam, diligentiſſime inveſtigabam*. Alioquin non eſſes medius inter partes. Exod. xxiii. 6. *Non declinabis in judicio pauperis.*

Deinde cum dicit, *Manus cito nemini impoſueris*, agit de promotione: & hoc videtur eſſe ratio primi. Sicut enim non debent cito punire, ita nec cito promovere, ideſt ordinare de facili ad ſacros ordines. Supra iii. 10. *Et hi probentur primum, & ſic miniſtrent*. Num. xi. 16. *Congrega ad me ſeptuaginta viros de ſenioribus Iſrael, quos tu noſti quod ſenes ſint populi, ac magiſtri*; quaſi dicat: illos quos tibi conſtat idoneos eſſe. Et quare? *Neque communicaveris peccatis alienis*: quia ſi inordinate promoveas, & ex hoc contingat peccatum eis, vel in plebe; hoc tibi imputabitur. Vel communicat alienis qui non corripit cum poteſt. Rom. i. 32. *Digni ſunt morte, non ſolum qui faciunt ea, ſed etiam qui conſentiunt facientibus*. Eſa. lii. 11. *Pollutum noli tangere.*

Deinde cum dicit, *Teipſum caſtum cuſtodi*, oſtendit quomodo habeat ſe ad ſeipſum, & hoc ſatis rationabiliter: quia contingit quod aliquis ita fertur ad alios quod ſe negligit. Unde primo hortatur eum ad caſtitatem; ſecundo ex hoc reprimit immoderatam ejus abſtinentiam, ibi, *Noli adhuc aquam bibere*. Dicit ergo: Tu, qui alios debes cor-

corrigere, *teipſum caſtum cuſtodi*. I. Corinth. IX. 27. *Caſtigo corpus meum, & in ſervitutem redigo, ne cum aliis prædicavero, ipſe reprobus efficiar*. Iſte ſiquidem Timotheus erat nimiæ abſtinentiæ, & ad vitandum carnis peccata corpus macerabat. Eccle. II. 3. *Cogitavi in corde meo abſtrahere a vino carnem meam, ut animum meum transferrem ad ſapientiam, devitaremque ſtultitiam*. Et quia propter hoc fuit infirmus totaliter, ideo dicit: *Noli adhuc*, poſtquam es infirmus, *aquam bibere*. Et quare? Quia Levit. II. 13. *Quidquid obtuleris ſacrificii, ſale* (ſcilicet diſcretionis) *condies*. Rom. XII. 1. *Rationabile obſequium veſtrum*. Et ideo dicit: *Utere vino, ſed modico*, non ad ebrietatem. Eccli. XXXI. 36. *Exultatio animæ, & cordis vinum moderate potatum. Propter ſtomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates*, ſcilicet quæ tibi ex ex abſtinentia provenerunt. Gloſſa: *Laborandum enim eſt ut, ſi fieri poteſt, ceptum officium gradatim promoveatur potius quam per inconſiderationem diminuatur*.

Sed notandum eſt, quod ſanabat Paulus infirmos, & mortuos ſuſcitabat; & tamen Timotheum curat conſilio medicinæ: per quod datur intelligi quod non ad omnes utebatur miraculis, ſed quando expediebat propter fidem.

Deinde cum dicit, *Quorumdam peccata manifeſta ſunt*, oſtendit qualiter intelligenda ſunt duo quæ dixit, ſcilicet ſine præjudicio nihil in condemnationibus fiendum: item manus cito nemini imponendas: & primo primum; ſecundo ſecundum. Quantum ad primum dicit: *Quorumdam hominum peccata manifeſta ſunt*; quaſi dicat: Superius dixi, *ſine præjudicio*; tamen debes adhibere conſiderationem: quia quædam peccata ſunt notoria, & hæc non indigent examinatione; quædam occulta, & hæc indigent. Unde in iſtis vere intelligitur *ſine præjudicio*, & non in primis: quia illa præ-

cedunt judicium, ista vero subsequuntur, scilicet manifestationem per discussionem non tunc publicandam. Prov. XXVII. 19. *Quomodo in aquis respondent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.* Secundo dicit: *Manus cito nemini imposueris:* quod dicit esse intelligendum in non manifeste bonis: quia *similiter facta bona*, quorumdam, *manifesta sunt.* Matth. v. 16. *Videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum.* Joan. III. 21. *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur ejus opera. Quæ aliter se habent*, idest quæ non sunt manifesta, *abscondi non possunt:* quia, Matth. x. 26. *nihil opertum quod non reveletur, & occultum quod non sciatur:* quia vel in futuro, vel etiam hic omnis iniquitas manifestatur. Et in his non est facilis impositio.

CAPITIS SEXTI

LECTIO I.

QUicumque sunt sub jugo servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur; ne nomen Domini, & doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt; sed magis serviant, quia fideles sunt & dilecti, quia beneficii participes sunt. Hæc doce, & exhortare. Si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, superbus est, nihil sciens, sed languens circa quæstiones, & pugnas verborum, ex quibus oriuntur invidiæ, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ, conflictationes hominum mente corruptorum, & qui veritate privati sunt, existimantium quæstum esse pietatem. Est autem quæstus magnus pietas cum sufficien-

ficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum: haud dubium quod nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus.

SUpra Apostolus Timotheum instruxit de usu ciborum, & de personis quibus Ecclesia ministrabat alimenta; hic agit de aliis personis ad populum Ecclesiæ pertinentibus: & primo de personis infimi status; secundo de personis majoris status, ibi, *Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere*. Circa primum tria facit: quia primo ponit instructionem de servis; secundo arguit contrariam assertionem, ibi, *Si quis aliter docet ... superbus est*; tertio monet ut contraria vitet, & servet prædicta, ibi, *Tu autem, homo Dei, hæc fuge*. Item prima in duas: quia primo ostendit quid sit tenendum; secundo docet hoc esse docendum, ibi, *Hæc doce*. Item primo ostendit qualiter se habeant servi ad dominos infideles; secundo qualiter se habeant ad fideles; ibi, *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant*. Dicit ergo: *Quicumque servi sunt sub jugo*, scilicet propter servilem conditionem; quæ dicitur jugum similitudinarie, quia sicut boves continentur sub jugo, ut non liceat eis ire quo velint, ita servi sub domino, ut non liceat eis quod velint facere. Galat. v. 1. *Nolite iterum sub jugo servitutis contineri. Omni honore dignos arbitrentur*, idest debita reverentia. Ephes. VI. 5. *Servi obedite dominis carnalibus cum omni timore, & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo*. Cujus ratio est, *ne nomen Domini, & doctrina blasphemetur*: si enim domini infideles, servos suos intuitu fidei rebelles sentirent, damnarent nomen Christi, & blasphemarent doctrinam nostram. Rom. II. 24. *Nomen Christi per vos blasphematur*. Qui ergo infideles habent dominos, illis obediant, *ne nomen Dei, &*

doctrina blasphemetur. Sed quomodo fidelibus? *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant:* quod quandoque contingit, quando familiaritas infimis exhibetur, scilicet quod erigantur in superbiam. Prov. xxx. 21. *Per tria movetur terra, & quartum non potest sustinere: per servum, cum regnaverit*. Et hujus ratio est secundum Philosophum, quia homines in talibus paralogizant: quod si in uno vident se æquales, credunt quod sint in omnibus æquales, & nolunt illis in aliquo subdi; sicut in civilibus bellis, quia populus non est subjectus, credunt quod sint totaliter æquales nobilibus. Et sic posset contingere quod servi videntes se in aliquo, scilicet fide, æquales dominis, reputent se æquales simpliciter: & ideo dicit: *Non contemnant*. Et ponit tria. Primum est fidei donum: unde dicit: *Quia fideles sunt:* & hoc valde magnum est, quia per fidem vivit justus: item per eam vincitur mundus. Secundum est dignitas divinæ dilectionis; ideo dicit, *Dilecti*, scilicet excellentius aliis creaturis, quia adoptantur in filios Dei. I. Joan. III. 1. *Videte qualem caritatem dedit nobis Deus Pater, ut filii Dei nominemur, & simus*. Tertio beneficium gratiæ; ideo dicit: *Qui beneficii participes sunt*, scilicet quantum ad sacramentum Domini. I. Corinth. x. 16. *Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Domini est?* Psal. CXVIII. 63. *Particeps ego sum omnium timentium te. Hæc doce*, scilicet nescientes, *& exhortare*, ut impleant scientes. Tit. II. 15. *Hæc loquere, & exhortare*.

Deinde cùm dicit, *Si quis aliter docet .... superbus est*, excludit contrariam assertionem: & primo modum falsæ doctrinæ; secundo radicem, ibi, *Superbus est, nihil sciens;* tertio effectum ejus, ibi, *Ex quibus oriuntur invidiæ &c.* Si vis scire quæ doctrina sit erronea, hoc ostendit ex tribus. Primo si sit contra doctrinam ecclesiasticam; &

ideo

ideo dicit: *Si quis aliter docet*, ſcilicet quam ego, & alii Apoſtoli, quantum ad primum. Galat. 1. 9. *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepiſtis, anathema ſit*. Doctrina enim Apoſtolorum, & Prophetarum dicitur canonica: quia eſt quaſi regula intellectus noſtri: & ideo nullus aliter debet docere. Deut. IV. 2. *Non addetis ad verbum quod loquor vobis, neque auferetis ex eo*. Apocal. ult. 18. *Si quis appoſuerit ad hæc, apponet Deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto*. Quantum ad ſecundum dicit: *Et non acquieſcit ſanis ſermonibus Domini noſtri Jeſu Chriſti*. Nam Dominus Jeſus venit, ut teſtimonium perhibeat veritati. Joan. XVIII. 37. *In hoc natus ſum, & ad hoc veni in mundum, ut teſtimonium perhibeam veritati*. Et ideo miſſus eſt a Patre ſicut doctor, & magiſter. I. Mach. II. 65. *Ipſum audite ſemper, & ipſe erit vobis pater*. Et ideo erroneus eſt quicumque non acquieſcit ſermonibus ejus. I. Reg. XV. 23. *Quaſi peccatum ariolandi eſt repugnare, & quaſi ſcelus idolatriæ nolle acquieſcere*. Et dicit, *Sanis*, quia in Chriſti ſermonibus nihil eſt corruptionis, nihil falſitatis, vel perverſitatis, quia ſunt ſermones divinæ ſapientiæ. Prov. VIII. 8. *Juſti ſunt ſermones mei: non eſt in eis pravum quid, neque perverſum: recti ſunt intelligentibus, & æqui invenientibus ſcientiam*. Quantum ad tertium Prov. VI. 20. *Conſerva, fili mi, præcepta patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ:* unde dicit: *Et ei quæ ſecundum pietatem eſt doctrinæ*, ſcilicet eccleſiaſticæ. Hæc pietas eſt per cultum Dei. Tit. I. 1. *Secundum agnitionem veritatis, quæ eſt ſecundum pietatem*. Radix autem erroris eſt duplex, ſcilicet ſuperbiæ affectus, & defectus intellectus. Quantum ad primum dicit, *Superbus*. Dicitur autem ſuperbia radix errorum dupliciter. Primo quia ſuperbi volunt ſe intromittere de his ad quæ non attingunt; & ideo neceſſe eſt quod errent, & deficiant.

ficiant. Esa. XVI. 6. *Superbia ejus*, & *arrogantia ejus*, & *indignatio ejus plus quam fortitudo ejus.* Item quia nolunt intellectum alteri subiicere, sed innituntur suæ prudentiæ; & ideo nolunt obedire Scripturæ sacræ. Contra hoc dicitur Prov. III. 5. *Ne innitaris prudentiæ tuæ*. Ibid. XI. 2. *Ubi humilitas, ibi sapientia*. Item defectus intellectus. Ubi sciendum est, quod sicut in corpore sanitas est quædam æqualitas humorum, ita veritas est quædam æqualitas in intellectu, quia veritas est adæquatio rei, & intellectus. Unde sicut infirmus quando non habet æqualitatem complexionis, ad modica contraria accidentia læditur; sic in intellectu, quando homo non fundatur in veritate, nec habet virtutem per quam possit judicare veritatem a qualibet quæstionis difficultate incidit in errorem. Unde dicit: *Languens circa quæstiones*, & *pugnas verborum*. Sap. IX. 5. *Homo infirmus*, & *exigui temporis*, & *minor ad intellectum judicii*, & *legum*. Sicut dicit Boetius, ita se habet intellectus ad rationem, sicut circulus ad centrum. Ratio enim discurrit considerando actus, ac defectus, & habitudinem unius rei ad aliam: & nisi resolvat usque ad intellectum veritatis, vana est ratio. Unde quando accipit veritatem rei, habet eam quasi centrum. Quidam autem discurrunt, & non attingunt: II. Timoth. III. 7. *Semper discendentes*, & *numquam ad scientiam veritatis pervenientes:* & ideo dicit, *Circa quæstiones*, idest non pervenientes ad ipsum centrum. Et dicit, *Quæstiones, pugnas verborum*, quia in aliquibus dubitatio fit ex parte rei, in aliquibus ex parte verborum, & nominum. Et ideo dicit, *Quæstiones*, quantum ad primum, scilicet de rebus: supra I. 4. *Quæ quæstiones præstant magis quam ædificationem Dei, quæ est in fide*. Quantum ad secundum dicit, *Pugnas verborum*. Prov. XIX. 7. *Qui tantum verba sectatur, nihil habebit*. Et dicit,

Pu-

Pugnas verborum: quod intelligitur quando fit diſſenſio ex verbis tantum orta. Quia Dominus dicit Joan. VIII. 36. *Si Filius liberaverit, vere liberi eritis:* & Matt. XVII. 25. *Ergo liberi ſunt filii:* ſi ex hoc vellent aliqui inferre, quod omnes catholici ſicut ſunt filii Dei, ita eſſent etiam liberi, eſſet pugna verborum: quia Dominus loquitur ibi de libertate ſpirituali, non de carnali.

Deinde cum dicit, *Ex quibus oriuntur invidiæ &c.* ponit effectum erroris: & primo ponit ipſum effectum; ſecundo manifeſtat quædam quæ dixerat, ibi, *Eſt autem quæſtus magnus pietas cum ſufficientia.* Item primo oſtendit quæ mala ſequantur ex falſa doctrina; ſecundo in quibus, ibi, *Hominum mente corruptorum.* Inter mala vero quæ ponit, quædam ſunt intus in corde, quædam exterius. Interius ſunt inordinati motus reſpectu boni, vel reſpectu mali. Reſpectu boni eſt triſtitia de bono alieno: unde dicit, *Invidiæ:* quod poteſt intelligi vel in propoſito, vel univerſaliter: quia cum aliqui laborant non ad veritatem, ſed ſolummodo ad verba, non vident æquo animo, ſi aliquis prævalet. Job v. 2. *Parvulum occidit invidia.* Item in propoſito: quia ſi ſervi habentur ut liberi, & non ſubditi, domini invidebunt, & dolebunt ſervos ſibi æquari. Ex invidia vero homo inſurgit contra proximum cui invidet: & hæc eſt contentio. Prov. XX. 3. *Honor eſt homini qui ſe ſeparat a contentionibus.* Vel inſurgit contra Deum & hoc eſt blaſphemia. II. Petr. II. 12. *Quæ ignorant blaſphemantes.* Reſpectu vero mali eſt ſuſpicio: unde dicit, *Suſpiciones malæ*, ſcilicet dominorum adverſus Chriſtianos, quaſi libertatem ad lucrum finxerimus. Vel quod ſolum tota doctrina Chriſtiana eſſet inventa, ut ſervi fierent liberi. Eccli. III. 26. *Multos ſupplantavit ſuſpicio illorum, & in vanitate detinuit ſenſus illorum.* Et ex iſtis ſequuntur conflictationes adverſus fideles. Gen.

XIII.

XIII. 7. *Facta est rixa inter pastores gregum Abraham, & Loth.* Sed hoc non est in cordibus omnium, sed quorumdam. Et ponit tres eorum conditiones; quarum prima pertinet ad defectum luminis naturalis, secunda ad defectum cognitionis, tertia ad vitium inordinatæ affectionis. Quantum ad primum dicit, *Hominum mente corruptorum*, idest ratione etiam naturali, qui habent perversum judicium. Psalm. XIII. 1. *Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt.* Quantum ad secundum dicit: *Veritate*, scilicet cognitionis ejus, *privati sunt.* Oseæ IV. 1. *Non est misericordia, & non est scientia Dei in terra.* Quantum ad tertium dicit: *Existimantium quæstum esse pietatem*; idest, quod cultus Dei ordinetur ad quæstum, & acquisitionem divitiarum. Sap. XV. 12. *Existimaverunt lusum esse vitam nostram, & conversationem vitæ compositam ad lucrum, & oportere undecumque etiam ex malo acquirere.* Homines ergo hujusmodi, qui hoc credunt, de facili contemnunt, & incidunt in mala prædicta.

Deinde cum dicit, *Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia*, declarat ultimo dictum, scilicet quæstum esse pietatem: & primo ostendit quomodo pietas habet se ad quæstum; secundo ostendit quod non consistit in quæstu divitiarum exteriorum, ibi, *Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem.* Item primo ostendit primum; secundo rationem assignat, ibi; *Nihil enim intulimus in hunc mundum.* Dicit ergo: Isti dicunt quæstum esse pietatem; sed ego dico, quod *pietas est quæstus:* & addit, *Cum sufficientia*, idest illarum divitiarum quæ dant sufficientiam. Et hoc consistit in duobus. In uno principaliter, scilicet pietate, quæ ordinat alia in Deum, & proximum; & hæc sunt virtutes, & dona gratiæ. Sapient. VII. 14. *Infinitus enim thesaurus est hominibus, quo qui usi sunt, participes facti sunt amicitiæ Dei.*

Se-

Secundo in sustentatione vitæ : unde dicit, *Cum sufficientia*, idest in his quæ sunt necessaria ad vitam. Matth. VI. 33. *Quærite primum regnum Dei & justitiam ejus; & hæc omnia adjicientur vobis.* Supra IV. 8. *Pietas ad omnia utilis est.*

Deinde cum dicit, *Nihil enim intulimus in hunc mundum*, assignat rationem hujus : & primo ex humana conditione; secundo ex ejus necessitate, ibi, *Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus.* Conditionem autem ponit quantum ad duo, scilicet quantum ad principium : quia *nihil intulimus in hunc mundum*; quasi dicat : Sufficit necessitas, non expedit superfluitas : quia *nihil intulimus in hunc mundum.* Job I. 21. *Nudus egressus sum de utero matris meæ.* Item quantum ad finem : quia *nihil auferemus.* Psal. lxxv. 6. *Dormierunt somnum suum, & nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis.* Job XXVII. *Dives cum dormierit, nihil secum auferet : aperiet oculos suos, & nihil inveniet.* Eccli. V. 15. *Quomodo venit sic revertetur.* Quantum ad necessitatem dicit : *Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus :* quia bona sunt propter necessitatem, quibus indiget homo contra interiora consumentia, & hæc sunt alimenta; vel contra exteriora corrumpentia, & sic indiget homo tegumentis vestium, & domorum. Hebr. ult. 5. *Sint mores sine avaritia, contenti præsentibus.* Eccli. XXIX. 28. *Initium vitæ hominis aqua, & panis, & vestimentum, & domus protegens turpitudinem.*

LECTIO II.

NAm qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia, & nociva, quæ mergunt homines in interitum, & perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas : quam quidam

ap-

appetentes, erraverunt a fide, & inseruerunt se doloribus multis. Tu autem, o homo Dei, hæc fuge. Sectare vero justitiam, pietatem, fidem, caritatem, patientiam, mansuetudinem. Certa bonum certamen fidei, apprehende vitam æternam, in qua vocatus es, & confessus bonam confessionem coram multis testibus. Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, & Christo Jesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem, ut serves mandatum sine macula irreprehensibile usque in adventum Domini nostri Jesu Christi.

SUpra ostendit Apostolus quid sit quæstus Christianis expediens, quia *pietas cum sufficientia*; hic ostendit quod quærentes superfluum quæstum divitiarum, incurrunt damna multa: & primo ostendit mala quæ sequuntur ex inordinato appetitu divitiarum; secundo assignat rationem, ibi, *Radix enim omnium malorum est cupiditas*. Mala autem, quæ sequuntur, sunt duplicia: quædam enim oriuntur ex hoste exteriori, quædam vero a concupiscentia interiori, ibi, *Desideria multa inutilia, & nociva*. Dicit ergo: Simus contenti alimentis, & quibus tegamur: quia *qui volunt divites fieri*, non ad necessitatem, sed ad abundantiam divitiarum, *incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli*. Eccli. x. 10. *Nihil est iniquius quam amare pecuniam*. Eccle. v. 9. *Qui amant divitias, fructum non capient ex eis*. Et ponit duo, scilicet tentationes, & laqueum: quia primo tentant, inquantum divitiæ alliciunt, & inducunt ad aliqua peccata. I. Thessal. III. 5. *Ne forte tentaverit vos qui tentat, & inanis fiat labor vester:* I. Cor. x. 13. *Tentatio vos non apprehendat nisi humana:* & laqueo involvunt, quia divitiæ sunt non habentibus ad tentationem, habentibus in laqueum, quia non libenter reddunt eas quas auferunt. Prov. XXI. 6. *Qui congregat the-*

thesauros lingua mendacii, vanus, & excors est. Ex parte interiori ponit tria mala. Primo quod incidit in desideria multa. Perfectio enim hominis est quod cor ejus congregetur in unum: quia quanto aliquid est magis unum, tanto est Deo similius, qui vere unus est. Psalm. XXVI. 4. *Unam petii a Domino, hanc requiram.* Sed contra hoc patitur quærens divitias, quia cor ejus trahitur ad diversa. Oseæ X. 2. *Divisum est cor eorum, nunc interibunt.* Et hoc ideo, quia *ubi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum*: Matth. VI. 21. Item sunt *inutilia* hujusmodi desideria multipliciter. Primo quia inutilia sunt spiritualiter, quia divitiæ non ducunt ad beatitudinem. Sap. V. 8. *Quid nobis profuit superbia; aut quid divitiarum jactantia contulit nobis?* Eccle. V. 9. *Qui amat divitias fructum non capiet ex eis.* Item temporaliter, quia non dant quod promittunt: Eccle. VI. 1. *Est aliud malum, quod vidi sub sole, & quidem frequens apud homines. Vir cui dedit Deus divitias, & substantiam, & honorem, & nihil deest animæ suæ ex omnibus quæ desiderat; nec tribuit ei potestatem Deus ut comedat ex eo; sed extraneus homo devorabit illud. Hoc vanitas, & miseria magna est.* Tertio sunt *nociva*. Eccle. V. 12. *Divitiæ conservatæ in malum domini sui.* Et ostendit quomodo sunt nocivæ: quia *mergunt in interitum*, scilicet in præsenti. Propter divitias multi perierunt. Item in futuro: unde dicit, *Et perditionem.* Act. VIII. 20. *Pecunia tua tecum sit in perditione.* Vel utrumque refertur ad spirituale damnum. *Interitum*, idest mortem æternam: Rom. IX. 22. *Sustinuit in multa patientia vasa iræ, apta in interitum: & perditionem*, idest pœnam æternam, quæ dicitur perditio propter pœnam damni: quia sunt quasi perditi damnati, dum non possunt redire in domum suam, scilicet æternitatis. Job XXI. 30. *In diem perditionis servabitur malus, &*

ad

ad diem furoris ducetur.

Deinde cum dicit, *Radix enim omnium malorum eſt cupiditas*, oſtendit ratio hujus; & hoc ex duobus, ſcilicet ex natura cupiditatis, & experientia, ibi, *Quam quidam appetentes erraverunt a fide*. Dicit ergo: *Incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli*. Quare? Quia *radix omnium malorum eſt cupiditas*.

Ubi notandum eſt, quod ſecundum quoſdam, cupiditas ſumitur tripliciter. Quandoque pro avaritia, ſecundum quod eſt ſpeciale peccatum, ſcilicet inordinatus amor habendi divitias. Quandoque prout eſt genus peccatorum omnium, ſecundum quod importat inordinatum appetitum rei temporalis; & hoc includitur in omni peccato, quia peccatum eſt converſio ad bonum commutabile. Sed ſic non eſt radix, ſed genus omnium. Tertio modo prout eſt quædam inordinatio animi ad cupiendum bona temporalia inordinate; & hæc eſt habituale tantum peccatum, & non in actu, ſed eſt quædam radix omnium peccatorum. Et dicitur cupiditas radix, & ſuperbia initium: Eccli. x. 15. *Initium omnis peccati eſt ſuperbia*: quia ſuperbia dicit corruptionem animi ad recedendum a Deo. Arbor autem a radice habet alimentum; & ſic peccatum a cupiditate ex parte converſionis ab bonum commutabile ſumit nutrimentum. Sed credo quod loquitur de cupiditate, ſecundum quod eſt ſpeciale peccatum: unde dicit: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli*. Et hæc eſt inordinatus amor pecuniarum. Et ideo dico, quod avaritia eſt radix omnium: omnia enim peccata conſiſtunt in appetitu, & ideo origo peccatorum eſt ſecundum originem appetibilium. Origo enim appetibilium procedit ex fine; & ideo quanto aliquod peccatum habet finem magis deſiderabilem, tanto eſt pejus. Finis autem alicujus peccati eſt deſiderabilis propter

pter duo: scilicet propter seipsum; & hæc est excellentia, quia ad hoc homo bonum illud vult, ut excellat; & hæc est superbia, & ideo superbia est initium omnium peccatorum. Item propter aliud, & hoc est quod ad omnia valet; & hujusmodi sunt divitiæ quia per hoc homines credunt se habere omnia. Ex ista parte avaritia est radix omnium malorum.

Deinde cum dicit, *Quam quidam appetentes erraverunt a fide*, ostendit idem per experientiam; & dicit, *Appetentes*, quia quanto magis habentur divitiæ, tanto magis desiderantur. Eccle. v. 9. *Avarus non implebitur pecunia*. Et incidunt primo in damnum spirituale: unde dicit: *Erraverunt a fide*. Cujus ratio est, quia per sanam doctrinam fidei prohibentur multa illicita lucra, a quibus desistere nolunt; & inveniunt sibi aliam doctrinam, ubi eis sit spes salutis: & hoc specialiter faciunt usurarii. Secundo quia *inseruerunt se doloribus multis*, etiam in præsenti; quia est solicitudo in acquirendo, timor in possidendo, dolor in amittendo: Job xx. 22. *Cum satiatus fuerit divitiis, arctabitur, æstuabit, & omnis dolor irruet in eum*: & multo magis in futuro dolebunt.

Deinde cum dicit, *Tu autem, o homo Dei, hæc fuge*, monet ad sequendum sanam doctrinam, & vitandam malam: & primo exponit viam quam sequatur; secundo alligat eum inductione præcepti, ibi, *Præcipio*. Item primo hortatur ad vitandum peccata prædicta; secundo ostendit quid agat, ibi, *Sectare vero justitiam*. Et quia servus debet imitari dominum suum: quia, ut dicitur Eccli. x. 2. *secundum judicem populi, sic & ministri ejus*: ideo dicit, *O homo Dei*; quasi dicat, Tu deditus servituti Dei. Psalm. cxv. 16. *Ego servus tuus*. I. Joan. II. 6. *Qui dicit se in illo manere, debet sicut ille ambulavit, & ipse ambulare*. Si igitur tu es homo Dei, debes facere sicut Christus fecit,

qui, ut habetur Joan. VI. fugit cum eum volebant facere Regem. Hebr. XII. 8. *Qui propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucem, confuſione contempta.* Ergo & tu *hæc fuge*. Pſalm. XLV. 8. *Elongavi fugiens, & manſi in ſolitudine*. Quid ergo faciet? Ad duo hortatur: primo ſcilicet ad ſectandum arma ſpiritualia; ſecundo ad certandum in eis, ibi, *Certa bonum certamen fidei*. Arma autem ſpiritualia aut ſunt ad faciendum bonum, aut ad malum tolerandum. Primum autem eſt vel in comparatione ad proximum, cui per duo ordinamur, ſcilicet per juſtitiam, & pietatem, ſeu miſericordiam: quia primum ſine ſecundo eſt ſeveritas; ſecundum ſine primo, eſt remiſſio. Quantum ad primum dicit, *Sectare juſtitiam*, quæ competit prælatis. Sap. I. 1. *Diligite juſtitiam qui judicatis terram*. Item quantum ad ſecundum dicit, *Pietatem*, ideſt miſericordiam. Prov. XX. 28. *Miſericordia, & juſtitia cuſtodiunt Regem, & roboratur clementia thronus ejus*. In comparatione autem ad Deum, primum eſt, quod perficit intellectum, fides. Hebr. XI. 6. *Sine fide impoſſibile eſt placere Deo*. Secundum, quod perficit affectum, eſt caritas. I. Joan. IV. 16. *Qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo*. Ad ſuſtinenda mala ſunt duæ virtutes, ſcilicet patientia, & manſuetudo; quia homo in malo duas paſſiones inordinatas incurrit, ſcilicet triſtitiam inordinatam, & iram quæ eſt ex ea. Et ideo patientia eſt contra immoderatam triſtitiam; Luc. XXI. 19. *In patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras*: & manſuetudo eſt contra iram.

Deinde inducit eum ad debitum certamen: & primo oſtendit qualiter certet; ſecundo inducit rationem. Dicit ergo; *Certa bonum certamen*, ſcilicet exemplo militum, qui publiciter pugnant, ſcilicet quandoque ad defendendum quod habent, quandoque ad acquirendum non habita; & hoc imminet ſanctis. Primum ut cuſtodiant habita, ſci-

ſcilicet fidem, & virtutes; & ideo dicit, *Fidei*, ideſt pro fide cuſtodienda: Eccli. IV. 33. *Uſque ad mortem certa pro juſtitia*. Vel *fidei*, ut per fidem vites peccata: I. Joan. ult. 4. *Hæc eſt victoria quæ vincit mundum, fides noſtra*. Vel *fidei*, ideſt ut alios ad eam convertas. Et dicit *bonum*, ideſt legitimum certamen. I. Corinth. IX. 25. *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet*. Tunc eſt bonum quando abſtinet ſe ab omnibus impedimentis. II. Tim. IV. 7. *Bonum certamen certavi*, Secundo certant ad acquirendnm quæ non habent; & hæc eſt vita æterna, quæ acquiritur per pugnam. Matth. XI. 12. *Regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*. Et ideo dicit: *Apprehende vitam æternam*; ſcilicet, quaſi tenens, tuo certamine vincas. Vel *certa certamen fidei*. Et quo præmio? Ut apprehendas vitam æternam: I. Corinth. IX. 25. *Nos autem incorruptam coronam accipiamus*.

Deinde cum dicit, *In qua vocatus es*, rationem ponit hujus dicti, ſcilicet *Apprehende vitam æternam*: & primo reſpondet objectioni; quaſi dicat: Dicis, quod debeo apprehendere. Vellem quidem, ſed non poſſum. Immo potes, quia debetur tibi de jure, quia vocatus es in eam a Deo, & a Rege illius regni. Et ideo debes conari potiſſime. I. Petr. II. 9. *De tenebris vos vocavit in admirabile lumen ſuum*. Secundo proponit obligationem; quaſi dicat: *Certa bonum certamen*, quia dediſti juramentum de hoc faciendo; & ideo non licet tibi repugnare: unde dicit: *Et confeſſus bonam confeſſionem coram multis teſtibus*; id eſt, in conſecratione bonum certamen profeſſus es, quando ordinatus es Epiſcopus. I. Corinth. IX. 16. *Nam ſi non evangelizavero, væ mihi eſt. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo; ſi autem invitus, diſpenſatio credita eſt mihi*. Vel *confeſſionem bonam*, ſcilicet prædicando fidem, ut eam ſerves.

Deinde cum dicit; *Præcipio tibi coram Deo*, obligat eum ad prædicta ex præcepto: quod primo ponit; secundo manifestat quædam dicta, ibi, *Quem suis temporibus ostendet beatus*, & *solus potens Rex regum*. In præcepto autem primo testes inducit; secundo commendat præceptum; tertio ostendit quamdiu servet præceptum. Testes inducit Deum Patrem, & Dominum nostrum Jesum Christum. Dicit ergo: Te monui; sed ne credas quod liceat aliter facere, *præcipio tibi*; sicut tu debes præcipere subditis tuis, *coram Deo*. Ad duo induxerat, scilicet *Apprehende vitam æternam*, & *confessus es bonam confessionem*: & ideo inducit auctorem vitæ: *Qui vivificat omnia*. Dicit autem, *Deo*, qui est tota Trinitas, qui est auctor vitæ. Item hominem Christum inducit etiam; qui confessus est se esse Filium Dei; quod est bona confessio fidei nostræ. Item commendat mandatum, quia in se justum, & rectum, & irreprehensibile ab aliis. Job VI. 30. *Non invenietis in lingua mea iniquitatem*. Et quamdiu est servandum? *Usque in adventum Domini*. Ly *usque* dicit finem intentionis; idest, ut per observantiam hujus mandati ordines te ad adventum: vel idest usque ad mortem tuam; quia qualis ieris in illa, talis invenieris tunc. Matth. XXIV. 13. *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

LECTIO III.

Quem suis temporibus ostendet beatus, & solus potens Rex regum, & Dominus dominantium: qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest: cui honor, & imperium sempiternum. Amen.

Sup-

SUpra Apoſtolus proponens præceptum Timotheo, præcepit ut ſervet prædicta uſque ad adventum Chriſti; & ideo agit hic de Chriſti adventu, de quo tria manifeſtat. Primo quod erit tempore congruo; ſecundo quod manifeſtus erit; tertio oſtendit actorem adventus. Quantum ad primum dicit: *Quem ſuis temporibus oſtendet beatus, & ſolus potens Rex regum*. II. Petr. ult. 3. *Venient in noviſſimis diebus in deceptione illuſores, juxta proprias concupiſcentias ambulantes, dicentes: Ubi eſt promiſſio, ubi adventus ejus?* Et ideo vult oſtendere quod etſi videatur adventus tardari, tamen ſuo tempore oſtendetur. Eccle. III. 1. *Omnia tempus habent*. Ibid. VIII. 6. *Omni negotio tempus eſt, & opportunitas*. Congruum tempus eſt finis mundi: quia illud tempus eſt meſſis, & collectionis fructus: & ideo oportet quod veniat in fine. Quantum ad ſecundum dicit; *Oſtendet*, ideſt manifeſtabit. Licet enim ſit viſibilis quantum ad carnem, tamen virtus ejus eſt abſcondita; ſed tunc etiam divinitas ejus erit manifeſta ſanctis, reprobi vero ſolum videbunt gloriam carnis. Sed quantum ad tertium dicit, quod oſtendet eum Deus Trinitas; & circa hoc duo facit: quia primo deſcribit adventum Chriſti; ſecundo in ejus commendationem prorumpens, laudat eum, ibi, *Cui honor, & imperium ſempiternum*. Item circa primum tria facit. Primo actorem adventus deſcribit ex perfecta operatione; ſecundo ex ſingulari poteſtate; tertio ex incomprehenſibilitate naturæ. Primum cum dicit, *Beatus*. Beatitudo enim eſt operatio perfecta, quæ eſt ſupremæ virtutis operativæ optime diſpoſitæ: & hæc eſt beatitudo noſtra; Dei autem beatitudo eſt qua cognoſcit ſe: ſi enim ſe non cognoſceret, Deus non eſſet beatus. Gregorius: *Deus dum ſeipſo perfruitur, perfecte gloriosus eſt*. Et convenienter de actore hujus adventus dicit quod beatus eſt: quia

ad hoc eſt adventus Chriſti, ut nos deducat ad beatitudinem. Tob. XIII. 20. *Beatus ero, ſi fuerint reliquiæ ſeminis mei ad videndum claritatem Hieruſalem*. Quantum ad ſecundum dicit, *Solus potens*. Pſalm. LXXXVIII. 9. *Potens es, Domine*.

Sed quare dicit, *Solus*? Numquid non omnia habent potentiam? Immo, ſed per participationem, ſed ſolus Deus a ſe eſſentialiter: unde dicit: *Rex regum, & Dominus dominantium*. Ambroſius: *Dominus eſt nomen poteſtatis, & Rex ſimiliter*. Qui ergo habet Dominum, & Regem ſupra ſe, eſt ſubjectus poteſtati; & talis non eſt potens a ſe, ſed ab alio. Si ergo Chriſtus eſt *Rex regum, & Dominus dominantium*, neceſſe eſt quod ſolus habeat potentiam, non ab alio, ſed omnes ab eo. Et ſignatur duplex potentia Dei: ſcilicet gubernativa mundi, cum dicit, *Rex regum*, quaſi a regimine dicta. Prov. XX. 8. *Rex qui ſedet in ſolio judicii, diſſipat omne malum intuitu ſuo*. Item potentia creandi, cum dicit, *Dominus dominantium*. Pſalm. XCIX. 3. *Scitote quoniam Dominus ipſe eſt Deus, ipſe fecit nos*. Apoc. XIX. 16. *Et habebat in veſtimento, & in femore ſuo ſcriptum, Rex regum, & Dominus dominantium*.

Quantum ad tertium dicit: *Qui ſolus habet immortalitatem, & lucem habitat inacceſſibilem*. Incomprehenſibilitas Dei ex duobus patet. Primo quia tranſcendit quidquid in creaturis eſt comprehenſibile; ſecundo quia hoc ipſum quod Deus eſt, omnium comprehenſionem excedit. Primum oſtendit cum dicit, *Solus*. In qualibet enim mutatione eſt quædam corruptio: quia omne quod mutatur, inquantum hujuſmodi, deſinit eſſe tale. Illud ergo proprie & vere eſt incorruptibile, quod penitus eſt immutabile. Quælibet autem creatura in ſe conſiderata, habet aliquam mutationem, vel mutabilitatem; Deus autem eſt omnino immutabilis. Sed ſi aliqua creatura eſt immutabilis; hoc

convenit ei ex dono gratiæ. Et ex hoc oſtenditur quod natura Dei tranſcendit omne quod eſt in natura creata. Supra 1. 17. *Regi ſæculorum immortali, inviſibili, ſoli Deo honor, & gloria.* Quantum ad ſecundum dicit: *Lucem habitat inacceſſibilem.* Lux in ſenſibilibus eſt principium videndi: unde illud quo aliquid cognoſcitur quocumque modo, dicitur lux. Unumquodque autem cognoſcitur per ſuam formam, & ſecundum quod eſt actu: unde quantum habet de forma & actu, tantum habet de luce. Res ergo quæ ſunt actus quidem, ſed non purus, lucentia ſunt, ſed non lux. Sed divina eſſentia, quæ eſt actus purus, eſt ipſa lux. Joan. 1. 8. *Non erat ille lux, ſed ut teſtimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera.* Deus autem habitat apud ſe; & hæc lux eſt inacceſſibilis, id-eſt non viſibilis oculo carnis, ſed intelligibilis. Et tamen nullus intellectus creatus poteſt ad eum accedere. Notandum eſt tamen, quod dupliciter poteſt intellectus accedere ad cognitionem naturæ alicujus, ſcilicet ut cognoſcat, & ut comprehendat. Ad comprehendendum autem Deum impoſſibile eſt intellectum pervenire: quia ſic cognoſceret Deum ut cognoſcibilis eſt; Deus autem perfecte cognoſcibilis eſt inquantum habet de entitate, & luce; hæc autem ſunt infinita: ergo eſt infinite cognoſcibilis. Virtus autem intellectus creati eſt finita: & ideo etiam intellectus Chriſti non comprehendit Deum. Sed alius modus eſt cognoſcendi Deum, ſcilicet attingendo Deum; & ſecundum hoc nullus intellectus creatus per propria naturalia attingit ad cognoſcendum id quod eſt Deus. Et ratio hujus eſt, quia nulla potentia poteſt in aliquid altius ſuo objecto, ſicut viſus ad altius colore. Proprium autem objectum intellectus eſt quod quid eſt: unde quod ſuperat quod quid eſt, excedit proportionem omnis intellectus. In Deo autem non eſt aliud eſſe, & quidditas ejus.

Quomodo ergo cognoſcibilis eſt? Accedamus ad eum cognoſcendum hic per gratiam, & in futuro per gloriam. Pſalm. xxxiii. 6. *Accedite ad eum, & illuminamini.*

Sed qualiter ergo Deus habitat lucem inacceſſibilem? & in Pſalm. xcvi. 2. *Nubes, & caligo in circuitu ejus?* Exod. xx. 21. *Moyſes acceſſit ad caliginem in qua erat Deus.* Reſpondet Dionyſius. Omnis caligo eſt inacceſſibile lumen. Eſt ergo idem quod hic lumen, ibi caligo; ſed caligo eſt inquantum non videtur, lumen vero inquantum videtur. Sed aliquid eſt inviſibile dupliciter. Uno modo propter ſe, ſicut opacum; alio modo propter excedentiam ejus, ſicut ſol ab oculo noctuæ. Sic quædam ſunt nobis non conſpicua propter defectum ſui eſſe, & quædam propter excedentiam ejus: & ſic Deus nobis quodammodo inacceſſibilis eſt. *Quem nullus hominum vidit.* Si intelligatur de comprehenſione, ſic abſolute verum eſt, etiam de Angelis: quia ſolus Deus comprehendit ſe. Si autem de viſione, qua attingitur, ſic intelligitur tripliciter. Uno modo. Nemo vidit oculo corporali. Alio modo, ſecundum eſſentiam oculo mentis, vivens in carne, niſi Chriſtus. Exod. xxxiii. 20. *Non videbit me homo, & vivet.* Tertio modo. Nemo vidit quid eſt Deus per ſeipſum. Matth. xi. 27. *Nemo novit Patrem niſi Filius, & cui voluerit Filius revelare.* Ibid. xvi. 17. *Caro & ſanguis non revelavit tibi.*

Deinde prorumpit in laudem Dei, dicens: *Cui honor, & imperium ſempiternum:* & ponit duo. Primum pertinet ad reverentiæ exhibitionem dicens, *Honor*, qui eſt exhibitio reverentiæ. Malach. i. 6. *Si ego pater, ubi eſt honor meus?* Secundum ad gubernationem, cum dicit, *Imperium ſempiternum.*

LE-

LECTIO IV.

Divitibus hujus ſæculi præcipe non ſublime ſapere, neque ſperare in incerto divitiarum; ſed in Deo vivo, qui præſtat nobis omnia abunde ad fruendum, bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, theſaurizare ſibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant bonam vitam. O Timothee, depoſitum cuſtodi devitans profanas vocum novitates, & oppoſitiones falſi nominis ſcientiæ: quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

SUpra egit de inſtructione perſonarum infimi ſtatus; hic redit ad materiam ſuam, & inſtruit eum ad inſtruendum divites: & primo facit hoc; ſecundo agit de inſtructione Timothei, ibi, *O Timothee, depoſitum cuſtodi*. Et ſemper quando inſtruit eum ad inſtructionem aliorum, monet ut non negligat ſe. Et circa primum primo excludit vitia quæ ſolent in divitibus abundare; ſecundo inducit ad bona, ibi, *Bene agere*. Item circa primum primo proponit vitia quæ ſolent eſſe in divitibus; ſecundo excludit hæc, reddendo rationem hujus, ibi, *In incerto divitiarum*. Dicit ergo, *Divitibus*. Divitiæ abundantiam important. Eſt autem abundantia ſpiritualium, & hæ ſunt veræ divitiæ. Eſa. XXXIII. 6. *Divitiæ ſalutis ſapientia, & ſcientia; timor Domini ipſe eſt theſaurus ejus*. Quædam corporales, & hæ non ſunt veræ divitiæ, quia non ſufficiunt: & ideo addit cum quadam diminutione, *Hujus ſæculi*. Baruch III. 18. *Qui argentum theſaurizant, & aurum, in quo confidunt homines*. His ergo *præcipe*. Quando de ſervis egit non poſuit præceptum: quia hoc eſt virtus quod homo utatur auctoritate ad majores, non ad minores: & ideo dicit: Non dimittas propter divi-

tias,

tias, & propter altum ſtatum eorum, quin præcipias. Et quid debet præcipere? *Non ſublime ſapere*; ideſt, non ſentire aliquid excelſum de ſe.

Numquid hoc eſt malum? Reſpondeo. Poteſt reddi malum ex duobus. Primo ſi ſublime ſapit de ſe propter ea quæ non habent excellentiam veram; & hoc eſt, ſi in rebus temporalibus: unde qui propter exteriorem excellentiam ſublime ſapit de ſe, inordinate ſapit; & hæc eſt ſuperbia. Et tamen carnales non aliam ſublimitatem curant niſi iſtam; & hæc acquiri poteſt per divitias. Eccle. x. 12. *Pecuniæ obediunt omnia*. Unde quia divites hujus mundi hæc habent, inaniter extolluntur. Item alio modo, quia ſunt quædam quæ habent ſublimitatem, ſicut dona ſpiritualia. Eccl. xxv. 13. *Quam magnus eſt qui invenit ſapientiam; & ſcientiam*. In his enim aliquis poteſt inordinate ſapere ſublimitatem, non ex natura donorum, ſed vel attribuendo ſibi quod non habet, vel non cognoſcendo a Deo ea quæ habet. Unde in primo eſt inordinatio propter defectum rerum, in ſecundo propter inordinationem affectus.

Secundum vitium in divitibus eſt ſpes mundanorum: unde dicit: *Neque ſperare in incerto divitiarum*. Job xxxi. 24. *Si putavi aurum robur meum, & obrizo dixi, Fiducia mea*. Prov. x. 15. *Subſtantia divitis, urbs fortitudinis ejus*.

Deinde cum dicit, *In incerto divitiarum*, aſſignat rationem monitionis. In eo enim ſperat aliquis, unde credit auxilium habere; ſed auxilium habetur a forti, & divitiæ ſunt fragiles: ergo non eſt in eis ſperandum. Matth. vi. 19. *Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra, ubi ærugo, ac tinea demolitur. Sed in Deo vivo*, ubi eſt vera ſpes ponenda. Hier. xvii. 7. *Beatus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia ejus*. Jac. i. 7. *Dat omnibus affluenter*. Sed hoc quod dicit, *Abunde ad fruendum*, dupliciter poteſt exponi. Uno mo-

modo, ut fruitio ſumatur pro gaudio, & hoc modo eſt etiam in corporalibus. Vel expone: Ideſt ut per hæc perveniamus ad fruitionem Dei.

Deinde cum dicit, *Bene agere*, monet ad operandum bonum. Qui autem habent affectum ad divitias, primo nituntur ad acquirendum non habitas; ſecundo ut utantur habitis; tertio ut ad finem divitiarum perveniant. Hic tria monet Apoſtolus. Primo ut acquirant ſpirituales, quas non habent; & ideo dicit: *Bene agere, divites fieri in bonis operibus*. Eſai. 1. 17. *Diſcite bene facere*. Quantum ad ſecundum ſciendum eſt, quod duplex eſt uſus divitiarum. Unus eſt tenere, & alius eſt dare; ſed principalis eſt dare: & ideo iſta duo ponit. Primo ut dent: unde dicit, *Facile tribuere*, ideſt ſine gravitate cordis interius. II. Corint. IX. 7. *Non ex triſtitia, aut ex neceſſitate: hilarem enim datorem diligit Deus*. Et ſine tarditate. Pro. III. 25. *Ne dicas amico tuo: Vade, & revertere; & cras dabo tibi; cum ſtatim poſſis dare*. Job XXXI. 16. *Si oculos viduæ expectare feci*. Secundo ut cuſtodiat, non quidem tantum ad ſuam utilitatem, ſed ad quoddam commune: unde dicit, *Communicare*, ideſt habere eas ſicut communes. Roman. XII. 13. *Neceſſitatibus ſanctorum communicantes*. Quantum ad tertium, ut ad finem theſaurizandi perveniant; ideo dicit: *Theſaurizare ſibi fundamentum bonum in futurum*. Theſaurus ſpiritualis eſt congregatio meritorum, quæ ſunt fundamentum futuri ædificii, quod nobis præparatur in cælo: quia tota præparatio futuræ gloriæ eſt per merita, quæ acquirimus per gratiam, quæ eſt principium merendi. Matth. VI. 20. *Theſaurizate vobis theſauros in cælo, ubi neque tinea, neque ærugo demolitur*. I. Corinth. IX. 24. *Sic currite ut comprehendatis*.

Deinde cum dicit, *O Timothee, depoſitum cuſtodi*, inſtruit ipſum Timotheum: & primo ut bo-

na conſervet; ſecundo ut mala devitet, ibi, *Devitans profanas vocum novitates*. Dicit ergo: *O Timothee, depoſitum cuſtodi*. Depoſitum hominis eſt omne bonum quod habet quilibet; quod ſibi commiſſum eſt a Deo ut conſervet, & multiplicet. Eccli. XVII. 18. *Gratiam hominis, quaſi pupillam conſervabit*. I. Cor. XV. 10. *Et gratia ejus in me vacua non fuit, ſed gratia ejus ſemper in me manet*. Et ſic dicit ei, ut depoſitum cuſtodiat, ideſt, ut ſe in gratia Dei conſervet, & multiplicet. Qui enim abſcondit talentum, punitur. *Tollite ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta ... & inutilem ſervum eiicite in tenebras exteriores*: Matth. XXV. 28. Et ſpecialiter prælati habent depoſitum, ſcilicet curam proximorum, & fidelium. Joan. ult. 17. *Paſce oves meas*. Hebr. ult. 17. *Ipſi pervigilant, quaſi rationem reddituri pro animabus veſtris*. II. Timoth. I. 14. *Bonum depoſitum cuſtodi*. Item quod mala vitet, præcipue illa quæ ſunt nata coinquinare fidem. Cujus ratio eſt quia ſicut Princeps ſæcularis ponitur ad cuſtodiendam unitatem regni, ita ſpiritualis ad ſervandam unitatem ſpiritualem. Pax autem regni conſiſtit in juſtitia; & ideo ille ordinatur ad juſtitiam. Sed unitas Eccleſiæ eſt in fide: & ideo principaliter monet ad cuſtodiam fidei. Luc. XXII. 32. *Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua; & tu converſus aliquando confirma fratres tuos*. Similiter autem poſſet corrumpi fides per fallaciam, ſicut etiam quælibet ſcientia. Sed, ſicut dicitur I. Elench. fallacia fit quandoque ex voce, quandoque ex re. Unde eſt fallacia in dictione, & extra dictionem. Et ſic fides aliquando corrumpitur per aliquas voces inordinatas, ſicut dicit Hieronymus quod ex verbis inordinate prolatis fit hæreſis. Et ideo dicit: *Devitans profanas vocum novitates*. Quia non velle audire aliquid novi, eſt oblatrare contra conſuetudines. Sed nova profana non ſunt

al-

audienda: Sed profana novitas eſt, quando inducitur aliquid contra fidem. Et dicitur novum per comparationem ad id quod eſt antiquum. Hoc fecit Neſtorius, quando dixit de Virgine Maria; Chriſtotochos, ut inferret quod non eſſet mater Dei. Et ideo ſancti Patres in Epheſino Concilio inſtituerunt, quod diceretur Theotochos. II. Timoth. 1. 13. *Formam habens ſanctorum verborum, quæ a me audiſti in fide, & dilectione in Chriſto Jeſu:* & cap. 11. 16. *Profana, & vaniloquia devita: multum enim proficiunt ad impietatem.* Quandoque vero corrumpitur per rationes reales ſophiſticas: & iſtud vitandum eſt. Et dicit, *Et oppoſitiones ſcientiæ falſi nominis*, quia non eſt vera ſcientia, ſed apparens. Scientia enim ſecundum propriam rationem non eſt niſi verorum: impoſſibile autem eſt quod verum ſit vero contrarium, licet quandoque duo falſa ſint ſibi contraria; & ideo impoſſibile eſt quod illud quod repugnat veritati divinæ, quæ eſt ſumma veritas, ſit verum. Coloſſ. 11. 8. *Videte ne quis vos decipiat per philoſophiam, & inanem fallaciam, ſecundum traditionem hominum, ſecundum elementa mundi, & non ſecundum Chriſtum, Promittentes*, ideſt dicentes, ſe habere. Hier. x. 14. *Stultus factus eſt omnis homo a ſcientia ſua:* quæ non eſt Dei: quia *qui loquitur mendacium, ex propriis loquitur:* Joa. VIII. 44. Hier. 11. 16. *Filii Mempheos, & Thanes conſtupraverunt te uſque ad verticem.* Eſa. XLVII. 10. *Sapientia tua, & ſcientia tua hæc decepit te. Gratia Dei tecum. Amen.*

DIVI-

D. THOMÆ AQUINATIS
DOCTORIS ANGELICI
IN EXPOSITIONEM
D. PAULI APOSTOLI
AD TIMOTHEUM II.
PROLOGUS.

Nocte, & die æstu urebar, & gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis. Genes. XXXI. 40.

Erba sunt Jacob ostendentis, & commendantis curam pastoralem, ac pastorale officium: in quibus circa hoc officium tria ponuntur, scilicet assiduitas, patientia, solicitudo. Primum est, quia sine intermissione debet curam gregis gerere: unde dicit, *Nocte, & die:* nocte orando, die erudiendo. Esai. XXI. 8. *Super speculam Domini ego sum stans jugiter per diem, & super custodiam ego sum stans totis noctibus.* Vel per diem, idest tempore prosperitatis; & per noctem, idest tempore adversitatis: in quibus prælatus debet respicere curam gregis. II. Cor. VI. 7. *Per arma justitiæ a dextris & a sinistris.* Prov. XVII. 17. *Omni tempore diligit qui amicus est.* Secundum est, quia maxime prælato patientia ne-

ces-

ceſſaria eſt : debet enim prelatus propter gregis ſalutem omnia ſuſtinere. Joan. x. 11. *Bonus paſtor animam ſuam dat pro ovibus ſuis*. Prov. XIX. 11. *Doctrina viri per patientiam noſcitur*. Unde dicit, *Æſtu*, ideſt fervore inſtantis perſecutionis: Jac. I. 11. *Exortus eſt ſol cum ardore, & arefecit fenum: gelu*, ideſt timore futurorum: II. Corinth. VII. 5. *Foris pugnæ, intus timores*. Tertium eſt, quia præeſt in ſolicitudine, ut dicitur Rom. XII. & hoc expellit ſomnum negligentiæ : unde ſubditur: *Fugiebatque ſomnus ab oculis meis*. Prov. VI. 3. *Diſcurre, feſtina, ſuſcita amicum tuum, ne des oculis tuis ſomnum*. Recte ergo hæc verba materiæ hujus Epiſtolæ conveniunt. In prima enim inſtruit eum de ordinatione eccleſiaſtica ; in hac autem ſecunda agit de ſolicitudine tanta paſtorali ut etiam martyrium ſuſtineat pro cura gregis, ut patet in Prologo.

CAPITIS PRIMI

LECTIO I.

PAulus Apoſtolus Jeſu Chriſti per voluntatem Dei, ſecundum promiſſionem vitæ, quæ eſt in Chriſto Jeſu. Timotheo cariſſimo filio gratia, & miſericordia, & pax a Deo Patre noſtro, & Chriſto Jeſu Domino noſtro.

DIviditur autem hæc Epiſtola in ſalutationem, & narrationem. Secunda ibi, *Gratias ago Deo meo*. Item primo ponitur perſona ſalutans; ſecundo perſona ſalutata; tertio bona optata. Perſona ſalutans deſcribitur ex nomine, *Paulus*, quod ſonat modicitatem; quod ei competit propter humilitatem mentis, & tribulationem, quæ faciunt ho-

hominem parvum; intantum quod Christus dicitur minoratus propter passiones. Hebr. 11. 9. *Eum qui modico ab Angelis minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis, gloria, & honore coronatum.* Item ex dignitate, quam primo ponit; secundo dignitatis originem; tertio fructum. Dignitas est magna, quia est *Apostolus Jesu Christi*; idest, missus est a Christo. Luc. VI. 13. *Elegit duodecim ex ipsis, quos etiam Apostolos nominavit.* Hanc dignitatem adeptus est, quia plus omnibus laboravit, I. Corinth. XV. & Gala. II. 8. *Qui operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est & mihi inter Gentes.* Origo Apostolatus est voluntas Dei: unde dicit, *Per voluntatem Dei:* quam quidam præveniunt, quia se ingerunt; contra quos dicitur Hebr. V. 4. *Nemo assumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, tamquam Aaron*, Item quidam permittuntur propter peccata populi. Job. XXXIV. 30. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Sed hic *per voluntatem Dei*; quod dicit, quia non per voluntatem suam. Fructus autem non est aliquid terrenum, sed *secundum promissionem vitæ, quæ est in Christo Jesu*; idest, ad consequendam vitam æternam promissam a Christo. Hic debet esse finis prælatorum. I. Cor. IX. 25. *Illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.* Daniel. XII. 3. *Qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Persona salutata est Timotheus filius ejus, ab eo conversus, Act. XVI. Carissimus, quia sibi unanimis. Philip. II. 20. *Neminem habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis solicitus sit.* Bona optata sunt tria, scilicet *gratia*, per quam est remissio peccatorum; *misericordia*, per quam consequitur finale bonum; *pax*, Glossa, *Idest tranquillitas mentis*: hæc competit prælato, qui ad hoc ponitur, ut pacem procuret. Joan. XX. 19. dixit

Do-

Dominus, *Pax vobis*. Et præcepit intrantibus domum, pacem offerre, ut habetur Matth. x. Et hoc *a Deo Pater*, qui est dator omnis boni, Jac. 1. Item *a Jesu Christo*, qui est mediator, inquantum homo, Dei, & hominum. II. Petr. 1. 4. *Per quem maxima nobis, & pretiosa promissa donavit.*

LECTIO II.

GRatias ago Deo meo, cui servio a progenitoribus meis in conscientia pura, quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die desiderans te videre, memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear, recordationem accipiens ejus fidei quæ est in te non ficta, quæ & habitavit primum in avia tua Loide, & matre tua Eunice; certus sum autem quod & in te.

HIc incipit epistolaris narratio: in qua primo munit eum contra præsentes persecutiones; secundo contra futura pericula Ecclesiæ, III. cap. ibi, *Hoc autem scito, quod in novissimis diebus instabunt tempora periculosa*. Item primo inducit ad instantiam prædicationis, quæ tunc erat causa, & occasio persecutionis; secundo hortatur ad sustinendas tribulationes propter Christum, cap. II. ibi, *Tu ergo, fili mi, confortare in gratia quæ est in Christo Jesu*. Item primo commemorat bona ipsius Timothei; secundo hortatur eum ad usum horum bonorum per instantiam prædicationis, ibi, *Propter quam causam admoneo te ut resuscites gratiam quæ est in te per impositionem manuum mearum*; tertio ponit se in exemplum, ibi, *In quo positus sum ego prædicator, & Apostolus, & magister*. Item primo ponit affectum quem habebat ad Timotheum; secundo ponit bona hujus, quæ provocabant eum ad hujusmodi affectum, ibi,

Memor lacrymarum tuarum. Affectus oſtenditur per duo, ſcilicet per orationem, & deſiderium; & ideo gratias agit Deo de affectu quem habet ad Timotheum, quia eſt caritatis, & caritas eſt principale donum; quaſi dicat: Reputo me gratiam conſecutum, quod ſic ſincerum affectum habeo ad te. Et dicit, *Deo meo, cui* ſpecialiter *ſervio a progenitoribus meis*, non a parentibus carnalibus, quia I. Timoth. 1, 15. *Chriſtus venit peccatores ſalvos facere, quorum primus ego ſum*; ſed ſervitio derivato a progenitoribus meis, ſcilicet Patriarchis, & Prophetis, qui Deo ſincere ſervierunt. Et dicitur, *A progenitoribus*, quia filii facilius imitantur perfectionem paternam: tum quia inſtruuntur ab eis, ut Tobias; tum quia etiam facilius imitantur amicos. Et quomodo ſervio ei? *In conſcientia pura:* quia, ut habetur Habac. 1, 13. *Mundi ſunt oculi tui, Domine, ne videant malum, & reſpicere ad iniquitatem non poteris*. II. Corinth. 1. 12. *Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ*. De quo agit gratias: *quia ſine intermiſſione*, ſive die proſperitatis, ſive nocte adverſitatis, oro pro te. Item ex deſiderio; ideo dicit: *Deſiderans te videre*, ſcilicet propter conſolationem utriuſque. Rom. 1. 1. *Deſidero enim videre vos*.

Deinde cum dicit, *Memor lacrymarum tuarum*, oſtendit bona quæ erant in Timotheo: & primo commemorat affectum ejus ad ſe; ſecundo fidem ad Deum, ibi, *Recordationem accipiens ejus fidei quæ eſt in te non ficta*. Dicit ergo: *Memor lacrymarum tuarum*, quas ſcilicet Timotheus effudit, quando diſceſſit Epheſum ab eo, paratus ad martyrium. Vel *lacrymarum* quas fudit in orationibus. Et hoc *ut gaudio implear*; id eſt, hæc memoria replet me gaudio. Philip. 11. 2. *Implete gaudium meum*. Item memor fidei ad Deum. Fidem ejus primo commemorat; ſecundo oſtendit

eam

eam a parentibus derivatam, & non novitiam. Dicit ergo: *Recordationem accipiens ejus fidei quæ est in te non ficta*. Fides necessaria est prælato, qui est fidei custos. Hebr. xi. 6. *Sine fide impossibile est placere Deo*. Et dicit, *Non ficta*: vera enim per opera bona est. Jac. ii. 18. *Ostende mihi sine operibus fidem tuam, & ego ostendam tibi ex operibus fidem meam*. I. Timoth. i. 5. *Finis præcepti est caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta*. Sap. i. 5. *Effugiet fictum*. Et hæc non nova, sed *habitavit primum in avia tua Loide, & matre tua Eunice*. Act. xvi. dicitur quod fuit filius mulieris Judææ. *Certus sum autem*, vel per revelationem, vel per indicia, *quod & in te*.

LECTIO III.

PRopter *quam causam admoneo te ut resuscites gratiam Dei, quæ est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis. Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri, neque me vinctum ejus; sed collabora Evangelio, secundum virtutem Dei, qui nos liberavit, & vocavit vocatione sua sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum, & gratiam; quæ data est nobis in Christo Jesu ante tempora sæcularia; manifestata est autem nunc per illuminationem Salvatoris nostri Jesu Christi, qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam, & incorruptionem per Evangelium.*

SUpra commendavit eum de bonis gratuitis; hic hortatur ad usum gratuitorum sibi datorum, præcipue in prædicatione Evangelii: & primo monet generaliter ad usum datæ sibi gratiæ; secundo specificat qualis sit usus gratiæ, ibi, *Noli ita-*

que erubeſcere teſtimonium Domini noſtri. Item primo ponit monitionem; ſecundo ejus rationem, ibi, *Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timoris, ſed virtutis*. Dicit ergo: Fides non ficta in matre, & avia, & in te eſt: *propter quam cauſam admoneo te ut reſuſcites gratiam Dei*. Gratia Dei eſt ſicut ignis, qui quando obtegitur cinere, non lucet; ſic gratia obtegitur in homine per torporem, vel humanum timorem. Unde & Timotheus effectus puſillanimis, torpuerat circa prædicationem; & ideo dicit: *Ut reſuſcites gratiam* ſopitam. I. Theſſal. v. 19. *Spiritum nolite extinguere*. Et addit: *Quæ eſt in te per impoſitionem manuum mearum*, a quo ſcilicet ordinatus erat Epiſcopus: in qua manus impoſitione, data eſt ei gratia Spiritus ſancti.

Deinde cum dicit, *Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timoris*, ponitur ratio monitionis, & ſumitur ex conditione divinorum munerum. Qui enim accipit munus, debet operari ſecundum congruentiam muneris. Ergo ſecundum conditionem divinorum munerum debemus Deo ſervire. Eſt autem duplex ſpiritus, hujus mundi, & Dei: & horum diſtinctio eſt. Spiritus enim ſignificat amorem: quia nomen ſpiritus impulſionem importat, & amor impellit. Duplex autem eſt amor; ſcilicet Dei, & hic eſt per ſpiritum Dei; & amor mundi, & hic eſt per ſpiritum mundi. I. Corin. II. 12. *Non enim accepimus ſpiritum hujus mundi, ſed Spiritum qui ex Deo eſt*. Spiritus autem mundi facit amare bona mundi, & timere mala temporalia; & ideo dicit: *Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timoris*, ſcilicet mundani: quia hunc Deus aufert a nobis. Matth. x. 28. *Nolite timere eos qui occidunt corpus*. Eſt alius ſpiritus timoris Domini, & ſanctus; & iſte facit ut timeatur Deus; hic autem eſt ſine pœna, & ſine offenſa, & hic eſt a Deo. Matth. x. 28. *Timete eum*

eum qui potest & animam, & corpus perdere in gehennam. Et addit, *Sed virtutis*, quia per Spiritum sanctum dirigimur in malis; & hoc per virtutem, scilicet fortitudinis contra adversa mundi. Luc. ult. 49. *Sedete in civitate, donec induamini virtute ex alto.* Item dirigimur in bonis, quia quantum ad affectionem ordinamur per dilectionem caritatis, dum quis omnia quæ diligit, refert in Deum: unde dicit, *Et dilectionis.* I. Joan. III. 14. *Qui non diligit, manet in morte.* Item quantum ab bona exteriora; & ideo dicit, *Et sobrietatis*, idest omnis temperantiæ, servando debitum modum, & mensuram, ut scilicet temperate utamur bonis mundi. Tit. II. 12. *Sobrie, & juste, & pie vivamus in hoc sæculo.* I. Timoth. III. 2. *Oportet Episcopum esse irreprehensibilem, unius uxoris virum, sobrium.*

Deinde cum dicit, *Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri*, specificat usum gratiæ: & primo excludit contraria huic usui; secundo hortatur ad usum gratiæ, ibi, *Sed collabora Evangelio.* A solita autem prædicatione poterat impediri propter duo. Primo per erubescentiam; secundo ex pœna Apostoli, quam patiebatur propter Evangelium; & ideo quantum ad primum dicit: *Noli itaque*, scilicet ex quo habes spiritum fortitudinis, *erubescere testimonium Domini nostri.* Prædicatio enim Christi, si referatur ad sapientiam mundi, videbatur stulta, unde erubescentiam habere videbatur. I. Corint. I. 23. *Nos prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam.* Rom. I. 6. *Non enim erubesco Evangelium.* Luc. IX. 26. *Qui me erubuerit, & meos sermones, hunc Filius hominis erubescet.* Quantum ad secundum sciendum est, quod si latro videt aliquem suspensum, erubescit se confiteri socium ejus. Sic, quia Apostolus erat vinctus, poterat eum Timotheus erubescere; &

Ideo dicit: *Neque me vinctum ejus*. Epheſ. VI. 20. *Pro quo legatione fungor in catena*. Eccli. IV. 27. *Ne reverearis proximum tuum in caſu ſuo*.

Deinde cum dicit, *Sed collabora Evangelio*, hortatur ad uſum gratiæ: & primo in generali; ſecundo oſtendit ex qua fiducia hunc uſum aggrediatur, ibi; *Secundum virtutem Dei*. Hic manifeſtat quod dicit ibi, *Non ſecundum opera noſtra, ſed ſecundum propoſitum ſuum*. Dicit ergo: *Ne erubeſcas*, ſed *collabora*, ideſt ſimul mecum labora. I. Corinth. III. 8. *Unuſquiſque propriam mercedem accipiet*. Et dicit, *Evangelio*, quod poteſt eſſe ablativi caſus, & ſic in Evangelio prædicando; & dativi caſus, & ſic ad laudem Evangelii, ut ſcilicet creſcat. Sap. III. 15. *Bonorum laborum glorioſus eſt fructus*. Et hoc cum fiducia, non propria: quia *non ſufficientes ſumus cogitare aliquid a nobis, quaſi ex nobis*: II. Corinth. III. 5. ſed *ſecundum Dei virtutem*, ideſt habendo fiduciam de virtute Dei. Eſa. XL. 29. *Qui dat laſſo virtutem, & his qui non ſunt fortitudinem, & robur multiplicat*. Hæc virtus manifeſtatur per duo, ſcilicet quantum ad affectum, quia liberamur a malis; & ideo dicit, *Qui nos liberavit*. I. Eſd. VIII. 31. *Liberavit nos de manu inimici, & inſidiatoris in via*. Joan. VIII. 36. *Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis*. Et quantum ad hoc quod vocat nos ad bona: unde ſequitur: *Et vocavit vocatione ſua ſancta*: quia vocavit ad ſanctificandum. Rom. VII. 30. *Quos prædeſtinavit, hos & vocavit*. I. Petr. II. 9. *Qui de tenebris nos vocavit in admirabile lumen ſuum*. Et manifeſtat quædam quæ dicit, dicens: *Non ſecundum opera noſtra*: ubi oſtendit quod per virtutem Dei liberati, & vocati ſumus, non per humanam: & primo oſtendit cauſam vocationis noſtræ, & liberationis eſſe a Deo; ſecundo proceſſum cauſæ, ibi, *Quæ data eſt nobis in Chriſto Jeſu*; tertio commendat datorem cauſæ, ſcilicet

gra-

gratiæ, & ejus conservatorem, ibi. *Qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam*. Dicit ergo: Vocavit, non per nostram virtutem, quia scilicet non per opera nostra, quæ sunt effectus virtutis: Tit. III. 5. *Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit*. Est autem duplex causa humanæ salutis, quæ est a Deo. Una est æterna, scilicet ejus prædestinatio; alia est temporalis, scilicet gratia justificans. Quantum ad primum dicit, *secundum propositum*, ideſt prædestinationem, quæ est propositum miserendi. Ephes. I. 11. *Operatur omnia secundum propositum voluntatis suæ*. Rom. VIII. 28. *His qui secundum propositum vocati sunt sancti*. Quantum ad secundum dicit, *Et gratiam*: Rom. III. 24. *Justificati gratis per gratiam ipsius*.

Circa processum gratiæ primo ostendit quomodo est præparata gratia; secundo quomodo collata; tertio per quem. Primum ostendit, cum dicit: *Quæ data est nobis in Christo Jesu*, ideſt prævisa est nobis dari, *ante tempora sæcularia*. Sicut dicit Philosophus, sæculum nihil aliud est quam mensura durationis aliquarum rerum: unde diversa sæcula diversæ sunt ætates hominum: unde unum sæculum durat mille annis: quia homo dicitur vivere quamdiu est in memoria hominum, quæ non excedit mille annos. Tempora ergo sæcularia sunt quæ mensurant res mutabiles, & hæc inceperunt cum mundo; sed prædestinatio est ante mundum. Ephes. I. 4. *Elegit nos in ipso ante constitutionem mundi*. Et dicit, *In Christo Jesu*, quia non sumus electi sic ut salvemur propriis meritis, sed per gratiam Christi: quia sicut prædestinavit salutem nostram, ita modum salutis nostræ. Joan. I. 17. *Gratia, & veritas per Jesum Christum facta est*. Sed hæc prædestinatio prius erat occulta, sed nunc est manifesta. Et quomodo? Sicut conceptus cordis per opera. Unde nunc

in effectu operis, suis electis manifestavit. *Per illuminationem*. Proprie loquitur: manifestare enim est in lucem ducere. Job XXVIII. 11. *Abscondita produxit in lucem*. Sic ergo *manifestata est nunc per illuminationem Salvatoris nostri Jesu Christi*: per hoc quod misit Christum nos illuminantem. Esa. lx. 1. *Surge, illuminare Hierusalem, quia venit lumen tuum*. Lucæ 1. 79. *Illuminare his qui in tenebris, & in umbra mortis sedent*.

Deinde cum dicit, *Qui destruxit quidem mortem*, commendat Christum illuminatorem: & primo ejus virtutem quantum ad mala quæ abstulit; secundo quantum ad bona quæ contulit. Dicit ergo: *Christus*, propter hoc quod pro nobis passus est, *destruxit mortem*, idest satisfecit Deo pro peccatis nostris: I. Petr. III. 18. *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis*. Et peccatum erat causa nostræ mortis corporalis: Rom. VI. 23. *Stipendia enim peccati mors*: & ideo destruendo peccatum, destruxit mortem. Oseæ XI. 14. *Ero mors tua, o mors, morsus tuus ero, inferne*. Contulit etiam perfecta bona. Primo animæ in præsenti per gratiam fidei: Habac. II. 4. *Justus meus ex fide vivit*: & est imperfecta in hac vita, sed perficietur in gloria. Joan. XVII. 3. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te*. Secundo immortalitatem carnis resultantem ex gloria animæ: I. Corinth. XV. 53. *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem*. Joan. x. 10. *Ego veni, ut vitam habeant* (scilicet jam per gratiam) *& abundantius habeant*, scilicet per gloriam in futuro. Item ibidem XI. 26. *Omnis qui vivit, & credit in me, non morietur in æternum*.

LECTIO IV.

In quo positus sum ego prædicator, & Apostolus, & magister Gentium. Ob quam causam etiam hæc

hæc patior; sed non confundor. Scio enim cui credidi, & certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem. Formam habe sanorum verborum quæ a me audisti in fide, & in dilectione in Christo Jesu. Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis. Scis enim hoc, quod aversi sunt a me omnes qui in Asia sunt: ex quibus est Philetus, & Hermogenes. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quia sæpe me refrigeravit, & catenam meam non erubuit; sed cum Romam venisset, solicite me quæsivit, & invenit. Det illi Dominus invenire misericordiam a Deo in illa die. Et quanta Epheſi ministravit mihi, tu melius nosti.

SUpra monuit ad solicitam Christi prædicationem; hic inducit ad hoc per sui exemplum: & primo ponit hoc; secundo inducit ad sui sequelam, ibi, *Formam habe sanorum verborum quæ a me audisti*; tertio ostendit sequendi necessitatem, ibi, *Scis enim hoc quod aversi sunt a me omnes qui in Asia sunt*. Item primo ponit suum officium; secundo ostendit quæ patitur pro sui officii executione, ibi, *Oh quam causam etiam hæc patior*; tertio spei certitudinem, ibi, *Scio enim cui credidi*. Describit autem officium suum tripliciter: quia dicit se prædicatorem ad excitandum ad bonos mores: infra IV. 2. *Prædica verbum, insta opportune*. Marc. ult. 15. *Prædicate Evangelium omni creaturæ*. Apostolum ad regendum Ecclesiam: quia Apostoli sunt prælati Ecclesiæ: Galat. II. 8. *Qui operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est & mihi inter Gentes*. Et magistrum institutum ad docendum fidei sanctitatem, & cognitionem Dei: I. Tim. II. 7. *Doctor Gentium in fide & veritate*. Joel. II. 23. *Filii Sion exultate, & lætamini in Domino Deo nostro, qui dedit vobis doctorem justitiæ*. Sed dicit: *In quo positus sum ego:*

ubi

ubi nota tria. Primo quod ipse non assumpsit sibi sed ab illo positus est: Heb. v. 4. *Nemo assumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo tamquam Aaron.* Secundo in positione designatur ordo. Tertio firmitas: quia secundum ordinem rationis institutus, firmiter mansit. Joan. xv. 16. *Posui vos ut eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat.* Judic. v. 20. *Stellæ manentes in ordine, & cursu suo.*

Deinde cum dicit, *Ob quam causam etiam hæc patior*, ostendit quæ patitur pro sui officii executione, dicens: *Hæc* adversa *patior*, scilicet vincula & tædia, & hoc pro fide Christi: infra 11. 9. *Laboro usque ad vincula.* Et dicit, *Ob hanc causam*, quia pati simpliciter non est laudabile, sed propter justam causam. Matth. v. 10. *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam.* Et ideo: *Sed non confundor:* quia non est ad confusionem ei qui patitur propter justitiam. I. Pet. IV. 15. *Nemo vestrum patiatur quasi homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor; si autem ut Christianus, non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine.* Act. v. 41. *Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati.*

Deinde cum dicit, *Scio cui credidi*, ponitur certitudo spei, quæ facit eum non confundi: & hoc provenit ex magnitudine Dei promittentis; & ideo dicit, *Cui credidi.* Et nota, quod uno modo credere est actus fidei; & est sensus. *Scio*; idest, scio quod ille qui promisit est verax, & potens ad reddendam vitam æternam, quam repromisit homini fideli existenti.

Sed contra. Ex hoc sequitur quod eadem est scientia, & fides; & idem est scitum, & creditum: quod est impossibile: quia de ratione sciti est quod videatur; de ratione crediti quod non.

Respondeo. In fide duo sunt, scilicet id quod creditur, & ille cui creditur. De eo quod creditur,

tur, non poteſt eſſe ſcientia, quia ſic perderet crediti rationem; ſed de eo cui creditur, eſt ſcientia, quia per evidentiſſimam rationem eſt ſcitum quod Deus eſt verax. Et ſic dicit: *Scio cui credidi*. I. Joan. IV. 1. *Nolite omni ſpiritui credere; ſed probate ſpiritus, ſi ex Deo ſunt*. Proverb. XIV. 15. *Innocens credit omni verbo*. Alio modo dicitur credere fidei ejus cui committit rem ſuam; & hic ſenſus eſt verior; quaſi dicat: Quia meipſum, labores, & paſſiones credidi, ideſt commiſi, Deo: ſcio quod *potens eſt depoſitum meum ſervare in illum diem*.

Et nota, quod depoſitum dicitur dupliciter. Uno modo, quod ego depoſui: & ſic homo deponit apud Deum ſalutem ſuam, quando ſe Deo totum committit. I. Pet. V. 7. *Omnem ſolicitudinem veſtram in eum proiicientes, quoniam ipſi cura eſt de vobis*. Pſal. LIV. 23. *Jacta ſuper Dominum curam tuam, & ipſe te enutriet*. Item deponit operà ſua, quando ſcilicet non ſtatim recipit remunerationem ſuam, ſed in poſterum: & ſic qui bene facit, deponit illud apud Deum, & hoc *uſque in illum diem*, quando judicabit occulta hominum, quibus tunc reddet Deus mercedem laborum ſuorum. Sap. X. & Eſa. III. 10. *Dicite juſto, quoniam bene, quoniam fructum adinventionum ſuarum comedet*. Vel *depoſitum*, ideſt quod penes me poſitum eſt officium, ſcilicet officium Evangelii. Act. IX. 15. *Vas electionis eſt mihi iſte, ut portet nomen meum coram Gentibus, & Regibus, & filiis Iſrael*. Et Deus eſt potens conſervare ſuum Apoſtolum uſque ad mortem ſuam.

Deinde cum dicit, *Formam habens ſanorum verborum quæ a me audiſti*, inducit ad ſequelam ſui: & eſt duplex littera. Una dicit, *Habe*; altera, *Habens*. Si dicit, *Habens*, ſic primo ponit idoneitatem, quam proponit Timotheo ad imitandum exemplum Apoſtoli; ſecundo hortatur ad imi-

tan-

tandum, ibi, *Bonum depoſitum cuſtodi*. Apoſtolus autem bonam idoneitatem habuit ſecundum duo: ſcilicet ſecundum eruditionem quantum ad cognitionem; & ideo dicit, *Sanorum verborum*: item ſecundum virtutem, unde dicit, *In fide, & dilectione*. Dicit ergo: Non potes te excuſare, ſi patienter te non habeas uſque ad vincula, ſicut ego: quia tu es *habens formam ſanorum verborum*, ſcilicet quæ non continent falſitatis corruptionem. Tit. II. 1. *Loquere quæ decent ſanam doctrinam*. Et dicitur doctrina ſana, non corrupta, effective, quia nos ſanos facit. Et addit, *Quæ a me audiſti*; quaſi dicat: Non es deceptus, quia hoc tibi tradidi quod a Chriſto audivi: I. Corinth. XI. 23. *Ego enim accepi a Domino quod & tradidi vobis:* Luc. X. 16. *Qui vos audit, me audit*. Et hoc *in fide, & dilectione:* quia ſi aliquis omnia verba ſana ſciret, & non crederet, non eſſet idoneus; nec etiam diligeret, quia de facili recederet a doctrina, vel per adverſa, vel per proſpera. Heb. XI. 6. *Sine fide impoſſibile eſt placere Deo*. I. Joan. III. 14. *Qui non diligit, manet in morte*. Et hoc *in Chriſto Jeſu:* quia vera fides eſt eorum quæ Chriſtus docuit, & vera dilectio eſt in Chriſto, qui dedit Spiritum ſanctum, per quem Deum diligimus. Hæc igitur habens, *cuſtodi bonum depoſitum*, quod ſcilicet dedi tibi, ideſt officium prædicationis, ut numquam a veritate recedas, nec propter timorem officium prædicationis ullo tempore dimittas. Prov. IV. 23. *Omni cuſtodia ſerva cor tuum*. I. Tim. VI. 20. *O Timothee, depoſitum cuſtodi*. Et hoc *cuſtodi* bono adjutorio, ſcilicet *per Spiritum ſanctum, qui habitat in nobis*. I. Corinth. III. 16. *Neſcitis quia templum Dei eſtis, & Spiritus Dei habitat in vobis?* Secundum aliam litteram monet ad duo. Primo ad ſanam doctrinam; ſecundo ad perſeverantiam in ea.

Deinde cum dicit, *Scis enim hoc*, oſtendit neceſ-

ceſſitatem monitionis ex defectu, & profectu aliorum. Quando enim aliquis videt aliquos ſociorum ſuorum proficere, & aliquos deficere, nititur ſequi bonos: & ideo primo commemorat deficientes; ſecundo proficientes, ibi, *Det miſericordiam Dominus Oneſiphori domui*. Oſtendit ergo quid caveat, alias eſt periculum: I. Corinth. x. 12. *Qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne cadat:* & ideo dicit: *Averſi ſunt a me omnes qui in Aſia ſunt*. Gloſſa: *Iſti ſallacia erant pleni: ſimulate enim fuerant cum Apoſtolo, ut ſcilicet addiſcerent unde facerent calumniam Apoſtolo*. Iſti ergo, *qui ſunt averſi a me, ſunt modo in Aſia*, inter quos præcipue ſunt iſti duo qui converſi ſunt per Jacobum.

Deinde cum dicit, *Dominus Oneſiphori domui det miſericordiam*, oſtendit aliorum profectum, & præcipue cujuſdam Oneſiphori: commemorans primo bona quæ ſibi contulit Romæ; ſecundo quæ in Aſia. Item primo optat ei Dei miſericordiam; ſecundo oſtendit meritum miſericordiæ, tertio tempus miſericordiæ. Primum, cum dicit, *Det miſericordiam*. Recte optat ei miſericordiam, quia præſens vita miſeria eſt. Job XIV. 1. *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miſeriis*. Dicit: *Det Oneſiphori domui*, non ſolum perſonæ, ſed familiæ: quia propter bonitatem unius derivatur gratia ad totam familiam. Matth. x. 13. *Si quidem fuerit domus illa digna; veniet pax veſtra ſuper eam*. Meritum autem miſericordiæ eſt miſericordia quam habebat in Apoſtolum: unde dicit: *Quia ſæpe me refrigeravit*, ſcilicet quietem præſtando. Matth. v. 7. *Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur*. Eccli. XVIII. 16. *Nonne ardorem refrigerabit ros*. Ad Philem. 7. *Viſcera ſanctorum requieverunt per te, frater. Et catenam meam:* infra II. 9. *Laboro uſque ad vincula, quaſi male operans: non erubuit; ſed cum Romam veniſſet, ſolicite*, ut amicus, *quæſivit*. Eccl.

VI.

VI. 7. *Si possides amicum, in tentatione posside illum.* Prov. XVII. 17. *Omni tempore diligit qui amicus est.* Optat autem misericordiam futuri sæculi cum dicit, *In illa die*, in qua scilicet Dominus judicabit, quando misericordia est necessaria. Non solum autem Romæ, sed & Ephesi. Et ideo dignus est divina misericordia.

CAPITIS SECUNDI

LECTIO I.

TU ergo, fili mi, confortare in gratia, quæ est in Christo Jesu; & quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Labora sicut bonus miles Christi Jesu. Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat cui se probavit. Nam & qui certat in agone, non coronabitur, nisi legitime certaverit. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere. Intellige quæ dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum.

SUpra induxit Timotheum ad diligentem Evangelii prædicationem; inducit eum hic ad constantem tolerantiam martyrii: & primo inducit eum ad sustinendam passionem pro salute fidelium; secundo docet eum qualiter resistat infidelibus, ibi, *Noli contendere verbis*. Item primo inducitur præparatio ad martyrium sustinendum; secundo exhortatio martyrii, ibi, *Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis*. Præparatio martyrii præmittitur quantum ad tria. Primum est animi fortitudo; secundum est bonorum dispensatio, ibi, *Et quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus*; tertium est fructuo-

ctuosus militiæ labor, ibi, *Labora sicut bonus miles Christi*. Requiritur autem ad martyrium animi fortitudo, quæ est circa pericula mortis; & ideo dicit: *Tu ergo, fili mi*, scilicet quem per Evangelium genui, *confortare in gratia:* Psal. xxx. 25. *Viriliter agite, & confortetur cor vestrum: quæ est* non in te, scilicet cujus fortitudo est vana, sed *in Christo Jesu*. Eph. vi. 10. *Confortamini in Domino, & in potentia virtutis ejus*. Vel *in gratia, quæ est in Christo Jesu*, id est gratuito Dei dono per Christum. Joan. i. 17. *Gratia, & veritas per Jesum Christum facta est*. Secundum est dispensatio bonorum. Circa quod notandum est, quod quando aliquis adducitur ad mortem, disponit de suis. Non ergo minus debent esse soliciti sancti de bonis spiritualibus sibi creditis, quod non dispereant post eorum mortem; sed aliis credant: & ideo monet eum ut, si ad martyrium venerit, quod dispenset doctrinam fidei. Et primo ponit quomodo accepit, quia per auditum; unde dicit: *Quæ audisti a me*, & ego a Christo. Et dico, *A me*, non singulariter, sed confirmata *per multos testes*, idest per legem, & Prophetas. Rom. iii. 21. *Testificata a lege, & a Prophetis*. Vel per Apostolos: I. Corinth. xv. 11. *Sive enim ego, sive illi, sic prædicavimus, & sic credidistis. Hæc commenda*, inquantum sunt accepta; Sap. vii. 13. *Quam sine ficione didici, & sine invidia communico: fidelibus hominibus*, ut scilicet, non quærant lucrum temporale, sed gloriam Dei. I. Cor. iv. 2. *Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur*. Matth. xxiv. 45. *Fidelis servus, & prudens quem constituit dominus super familiam suam*. Item qui sunt idonei ad dispensandum; ideo dicit: *Qui idonei erunt & alios docere*. Debent autem esse idonei tripliciter. Primo intellectu, ut sint sapientes ad intelligendum, Lucæ xxi. 15. *Ego dabo vobis os, & sapientiam:*

cui

cui non poterunt reſiſtere, & contradicere omnes adverſarii veſtri. Item lingua, ut ſint facundi ad docendum: Eſa. l. 4. *Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut ſciam ſuſcitare eum qui lapſus eſt verbo.* Item opere, quia *cœpit Jeſus facere, & docere*: Act. 1. 1.

Deinde cum dicit, *Labora ſicut bonus miles Chriſti*, ponitur tertium, quod eſt legitimus militiæ labor: ad quem primo hortatur; ſecundo ponit laboris præmium, ibi, *Nam & qui certat in agone non coronabitur niſi legitime certaverit*; tertio militiæ ſtipendia, *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere*. Item primo hortatur ad legitimum laborem; ſecundo exponit quis labor ſit legitimus, ibi, *Nemo militans Deo implicat ſe negotiis ſæcularibus*. Dicit ergo: *Labora ſicut bonus miles Chriſti*. Eſt autem tripliciter aliquis miles Chriſti. Primo inquantum pugnat contra peccata. Job VII. x. *Militia eſt vita hominis ſuper terram*: & XIV. 14. *Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea*. Et hæc pugna eſt contra carnem, mundum, & diabolum: Epheſ. ult. 12. *Non eſt nobis colluctatio adverſus carnem, & ſanguinem, ſed adverſus principes, & poteſtates, adverſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitiæ, in cœleſtibus*. Secundo eſt aliquis miles Chriſti, pugnando contra errores. II. Corin. x. 4. *Arma militæ noſtræ non ſunt carnalia, ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionum, conſilia deſtruentes*. Tertio eſt militia martyrum contra tyrannos: & hæc eſt laborioſior. Job XXV. 3. *Numquid eſt numerus militum ejus?* Et non debet quieſcere miles, quia dicitur a militia ſuſtinenda.

Deinde cum dicit, *Nemo militans Deo implicat ſe negotiis ſecularibus*, exponit quid ſit legitimus labor: & primo inducit enim ad laborem; ſecundo oſtendit qualis debet eſſe bonus miles, ibi,

ibi, *Ut ei placeat cui se probavit*. Primo circa primum duo facit: quia primo exemplum ponit; secundo manifestat. Dicit ergo: *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus*. Circa primum sciendum est, quod alius est finis militiæ spiritualis, & alius est finis militiæ corporalis: quia finis militiæ corporalis est ut obtineat victoriam contra hostes patriæ; & ideo milites debent abstinere ab his quæ abstrahunt a pugna, puta a negotiis, & deliciis: I. Corinth. IX. *Qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet:* sed militiæ spiritualis finis est ut victoriam habeat ab hominibus qui sunt contra Deum: & ideo oportet quod abstineant ab omnibus quæ distrahunt a Deo. Hæc autem sunt negotia sæcularia: quia solicitudo hujus sæculi suffocat verbum. Et ideo dicit, *Implicat se*.

Sed contra. Negotia sæcularia sunt temporalia: hoc autem Apostolus fecit, quando vixit de labore manuum suarum.

Respondeo. Dicendum est, quod Apostolus dicit, *Implicat*, & non dicit, Exercet. Ille autem eis implicatur cujus cura, & solicitudo jungitur circa ipsa: & tunc proprie ipsa hæc interdicuntur militibus Christi, in quibus ostenditur non esse necesse implicari animum. Item non dicit simpliciter, Implicatur; sed dicit, *Implicat se*: quia quandoque implicatur; & non se implicat. Implicat enim se, quando sine pietate, & necessitate assumit negotia; sed quando necessitas officii pietatis, & auctoritatis exercetur, tunc non implicat se; sed implicatur hujusmodi necessitate. Rom. XVI. 2. *Assistatis ei in quocumque negotio vestri indiguerit*.

Causa autem quare non debet se implicare, est *ut ei placeat cui se probavit*. I. Joan. II. 15. *Si quis diligit mundum, non est caritas Patris in eo.* Qui enim est miles Christi, devovit se ad mili-

tandum Deo; & ideo debet conari ut ei placeat cui se devovit.

Deinde cum dicit, *Nam & qui certat in agone, non coronabitur, nisi legitime certaverit*, ponit laboris præmium. Et quia diceret aliquis: O Paule, magna imponis; sed quis est eorum fructus? respondet: Assumatis exemplum in pugnis sæcularibus, ubi non omnes, sed legitime pugnantes accipiunt coronam. Sic ergo erit & in spiritualibus, quod nullus coronabitur, nisi servet debitas leges pugnæ. I. Corint. IX. 25. *Illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam*. Sap. IV. 2. *In perpetuum coronata triumphat*.

Deinde cum dicit, *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere*, ostendit stipendia, interdicitque ei negotia sæcularia: & primo proponit stipendia sub metaphora; secundo exponit, ibi, *Intellige quæ dico*. Officium enim prædicatorum, & doctorum, est officium militum, inquantum insurgunt contra hostes, & vitia: item agricolæ, inquantum fructum faciunt, promovendo ad bona. Hujus ager est Ecclesia, & principalis agricola est Deus, interius, & exterius operans. Joan. XV. 1. *Ego sum vitis vera, & Pater meus agricola est*. Homines autem exterius adhibent ministerium; I. Corinth. III. 6. *Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit*. Isti sunt exteriores agricolæ: Job XXXI. 39. *Si animam agricolarum ejus afflixi*. Istum ergo agricolam oportet fructum accipere. Hujus fructus sunt opera virtutum: Eccli. XXIV. 23. *Flores mei, fructus honoris, & honestatis*. Galat. V. 22. *Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia*. Inter hos fructus eleemosynarum: Act. IX. 36. *Hæc erat plena fructibus bonis, & eleemosynis quas faciebat*. Illi ergo debent principaliter fructum percipere, ut ipsi gaudeant.

deant. Primo de ſubditorum fructibus : Phil. IV. 1. *Itaque fratres mei cariſſimi, & deſideratiſſimi, gaudium meum, & corona mea.* Secundo de ſubſidiis temporalibus, non pro præmio principali, ſed ſtipendio: Gal. VI. 6. *Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui ſe catechizat, in omnibus bonis.* Matth. X. 10. *Dignus eſt operarius cibo ſuo.*

Deinde cum dicit, *Intellige quæ dico*, exponit quæ dixerat, ſequens modum Chriſti poſt parabolas: Matth. XIII. 9. *Qui habet aures audiendi audiat.* Quaſi dicat: Reduc hæc ad intellectum ſpiritualem: Dan. X. 1. *Intelligentia opus eſt in viſione.* Quaſi diceret aliquis: Tu dicis: Accipe ſtipendium, o Timothee; ſed tu non facis, quia de labore manuum vis vivere. Unde *intellige quæ dico:* quia eſt neceſſaria diſcretio; quia ibi non ſunt accipienda ubi eſt occaſio avaritiæ contra Evangelium, vel propter otium: & hoc poteris intelligere, quia *dabit tibi Dominus in omnibus intellectum.* I. Joan. II. 27. *Unctio docebit vos de omnibus.*

LECTIO II.

MEmor eſto Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum reſurrexiſſe a mortuis ex ſemine David, ſecundum Evangelium meum, in quo laboro uſque ad vincula, quaſi male operans; ſed verbum Dei non eſt alligatum. Ideo omnia ſuſtineo propter electos, ut & ipſi ſalutem conſequantur, quæ eſt in Chriſto Jeſu cum gloria cæleſti. Fidelis ſermo. Nam ſi commortui ſumus, & convivemus; ſi ſuſtinemus, & conregnabimus; ſi negaverimus, & ille negabit nos; ſi non credimus, ille fidelis permanet, negare ſeipſum non poteſt. Hæc commone, teſtificans coram Deo. Noli contendere verbis: ad nihil enim utile eſt, niſi ad ſubverſionem audientium. Solicite autem

tem cura teipſum probabilem exhibere Deo, operarium inconfuſibilem, recte tractantem verbum veritatis.

SUpra ponitur præparatio ad martyrium; hic ponitur exhortatio ad ipſum: & primo præmittit exemplum præmii; ſecundo exemplum martyrii, ibi, *In quo laboro uſque ad vincula*; tertio manifeſtat conſequentiam præmii ad martyrium, ibi, *Fidelis ſermo*. Nam præmium mortis pretioſæ martyrii eſt reſurrectio glorioſa; cujus exemplum præceſſit in capite noſtro Chriſto: & ideo dicit: *Memor eſto Dominum Jeſum Chriſtum reſurrexiſſe a mortuis*; quaſi dicat: Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum habe in mente contra tribulationes. Proverb. III. 6. *In omnibus viis tuis cogita illum, & ipſe diriget greſſus tuos*. Multa enim ſunt in eo cogitanda, ſed ſpecialiter reſurrectio: ad hanc omnia ordinantur, & præcipue totus Chriſtianæ religionis ſtatus. Rom. x. 9. *Si confitearis in ore tuo Dominum Jeſum, & corde tuo credideris, quod Deus excitavit illum a mortuis, ſalvus eris.*

Et nota, quod non dicit reſuſcitatum, quia etſi Pater eum ſuſcitaverit, tamen propria etiam virtute reſurrexit, & eſt primus reſurgentium, I. Corint. xv. Sed quia ſecundum naturam humanam reſurrexit, & mortuus eſt, *Ex ſemine David*: Rom. I. 3. *Qui factus eſt ei ex ſemine David ſecundum carnem*. *Secundum Evangelium meum*, ideſt a me prædicatum: I. Corinth. xv. 1. *Notum autem facio vobis Evangelium, quod prædicavi vobis*. Qui prædicat Evangelium, eſt miniſter Evangelii, ſicut qui baptizat, eſt miniſter baptiſmi: Tamen non poteſt dici baptiſma meum, ſed Evangelium ſic. Et hoc ideo, quia multum facit exhortatio, & ſolicitudo.

Deinde cum dicit, *In quo laboro uſque ad vin-*

cu-

exla, oſtendit ſe in exemplum martyrii: & primo ejus pœnam; ſecundo ejus cauſam, ibi: *Ideo omnia ſuſtineo*. Tria autem oſtendit eſſe in pœna, ſcilicet acerbitatem, opprobrium, & conſtantiam. Acerbitatem, cum dicit, *In quo*, ſcilicet Evangelio prædicando, vel pro quo *laboro*, ideſt affligor; & hoc *uſque ad vincula*: quia quando hanc Epiſtolam ſcripſit, erat Romæ in vinculis. Epheſ. ult. 19. *Myſterium Evangelii, pro quo legatione jungor in catena*: Opprobrium quantum ad infideles, cum dicit: *Quaſi male operans*: Chriſtiani enim tunc reputabantur peſſimi. Luc. VI. 22. *Beati eritis cum vos oderint homines, & ſeparaverint, & exprobraverint, & ejecerint nomen veſtrum tamquam malum, propter Filium hominis*. Chriſtus etiam fuit damnatus quaſi male operans: Eſa. LIII. 12. *Et cum ſceleratis reputatus eſt*. Conſtantiam autem oſtendit, cum dicit: *Sed verbum Dei non eſt alligatum*. Licet enim corpus ſit alligatum, tamen verbum Dei non eſt alligatum: quia prædicatio fuit ex voluntate Apoſtoli; quæ libera eſt, præcipue propter efficaciam caritatis, quæ nihil timet. Roman. VIII. 38. *Certus ſum enim quia neque mors, neque vita .... poterit nos ſeparare a caritate Dei*. Quia ſicut I. Joan. III. 20. dicitur, *major eſt Deus corde noſtro*. Et dicitur, quod in vinculis exiſtens multos convertit.

Deinde cum dicit, *Ideo omnia ſuſtineo propter electos*, oſtendit cauſam: quia martyrem non pœna facit, ſed cauſa. Duplex autem eſt cauſa martyrii, ſcilicet propter divinum honorem, & ſalutem proximi. Propter Deum quidem, quia Rom. VIII. 36. *Propter te mortificamur tota die*. Propter ſalutem proximorum, quia dicit hic, *Propter electos*: Joan. XV. 13. *Majorem caritatem nemo habet, ut animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis*. I. Joan. III. 16. *Quoniam ille pro nobis animam ſuam poſuit. & nos debemus pro fratribus animas pone-*

re. Et dicit, *Propter electos*, quia quæcumque bona fiunt, specialiter cedunt in bonum electorum non reproborum. Et quomodo? *Ut & ipsi salutem consequantur*.

Sed numquid sufficit passio Christi? Dicendum est, quod sic effective; sed passio Apostoli dupliciter expediebat. Primo quia dabat exemplum persistendi in fide; secundo quia confirmabatur fides, & ex hoc inducebantur ad salutem. Et hoc *in Christo*, idest quæ venit nobis per eum: Matth. 1. 21. *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum*. Et hoc non solum salutem gratiæ præsentem, sed etiam *cum gloria cælesti*. Matth. v. 12. *Merces vestra copiosa est in cælis*.

Deinde cum dicit, *Fidelis sermo*, ponit consequentiam præmii ad meritum martyrii: & primo ponit attestationem; secundo consequentiam, ibi, *Nam si commortui sumus, & convivemus*; tertio confirmat per testimonium, ibi, *Hæc commone, testificans coram Domino*. Dicit ergo: *Fidelis sermo*; idest, verbum quod dicam, est fidele. Apoc. ult. 6. *Hæc verba fidelissima sunt, & vera*.

Deinde cum dicit, *Nam si commortui sumus, & convivemus*, ponit consequentiam: & primo de remuneratione bonorum; secundo de punitione malorum, ibi, *Si negaverimus, & ille negabit nos*. In præmio bonorum sunt duo, scilicet reparatio per resurrectionem, & superadditio gloriæ, ad quam resurgent: & ideo primo ostendit quod per Christum venitur ad reparationem vitæ; secundo quod per ipsum venitur ad resurrectionem, ibi, *Si sustinemus, & conregnabimus*. Dicit ergo: *Si commortui sumus, & convivemus*, scilicet cum Christo, & hoc per sacramenti susceptionem in baptismo. Rom. VI. 4. *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem*. Item per pœnitentiam nos macerando: Galat. v. 24. *Qui Christi sunt carnem suam crucifixerunt cum vitiis, & concupiscen-*

ſcentiis. Item pro confeſſione veritatis moriendo, ſicut & Chriſtus: Pſalm. cxv. 15. *Pretioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum ejus*. *Si* ergo *commortui ſumus, & convivemus*; ideſt, ſicut ipſe reſurrexit, ſic & nos. Rom. vi. 5. *Si complantati facti ſumus ſimilitudini mortis ejus, ſimul & reſurrectionis erimus*.

Deinde agit de gloria, quam ſancti merentur per mortis ignominiam. Luc. ult. 26. *Nonne hæc oportuit Chriſtum pati, & ita intrare in gloriam ſuam?* Et ideo dicit: *Si ſuſtinemus*, ſcilicet patienter, afflictiones, & opprobria, *conregnabimus*; ideſt, ſimul cum ipſo perveniemus ad regnum. Matth. v. 10. *Beati qui perſecutionem patiuntur propter juſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum*.

Deinde cum dicit, *Si negaverimus, & ille negabit nos*, oſtendit conſequentiam quantum ad pœnas. Dupliciter autem poteſt aliquis peccare contra fidem. Primo exterius negando; ſecundo interius eam deponendo. Quantum ad primum dicit: *Si negaverimus*, ſcilicet coram aliis, *ipſe negabit nos*, in judicio. Matth. xxv. 12. *Amen dico vobis, neſcio vos*. Negare eſt non cognoſcere eos eſſe de ovibus ſuis. Quantum ad ſecundum dicit: *Si non credimus*, ideſt ſi fidem a corde abiiciamus, *ille fidelis permanet*; ideſt, ipſe fidem ſuam tenet: unde fidelis manet in ſua fide: quia fides nihil aliud eſt quam participatio, ſive adhæſio veritati. Ipſe autem eſt ipſa veritas, quæ negare ſe non poteſt. Ergo non eſt omnipotens. Reſpondeo. Ex hoc eſt omnipotens quod *ſeipſum negare non poteſt*. Poſſe enim deficere, magis eſt pertinens ad impotentiam: quia quod aliquid deficiat a ſuo eſſe, eſt per debilitatem virtutis propriæ. Chriſtum autem negare ſeipſum, eſt deficere a ſeipſo. Hoc ergo ipſum quod non poteſt negare ſe, eſt ratio perfectæ virtutis. Unde nec peccatum cadit in eum,

ut eſt dictum, nec poteſt negare ſuam virtutem, & ſuam juſtitiam quin puniat: Marc. ult. 16. *Qui vero non crediderit, condemnabitur.*

Sed numquid non poteſt Deus alicui remittere pœnam? Poteſt quidem ſecundum ordinem ſapientiæ ſuæ; ſed contra ordinem ſapientiæ, & juſtitiæ, non.

Deinde cum dicit, *Hæc commone, teſtificans coram Deo*, confirmat per teſtimonium, quaſi dicat, Simul cum aliis admoneo, ut ſemper habeas in corde, *teſtificans coram Deo*; ideſt, teſtem adducens coram quo loquor.

Deinde cum dicit, *Noli contendere verbis*, oſtendit quomodo reſiſtat infidelibus: quia primo præmittit modum reſiſtendi; ſecundo oſtendit quæ ſunt quibus reſiſtat, ibi, *Profana autem, & vaniloquia devita*. Item primo excludit indebitum modum reſiſtendi; ſecundo ponit debitum, ibi, *Solicite autem cura teipſum probabilem exhibere Deo.* Circa primum primo excludit indebitum modum; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Ad nihil enim utile eſt*. Dicit ergo: *Noli contendere verbis*. Contentio importat concertationem in verbis. Poteſt ergo ſecundum duo intelligi: quia acrimoniam loquens, depravatur dupliciter. Uno modo, ſi per hoc acceditur ad favorem falſitatis, ut quando quis cum confidentia clamoris impugnat veritatem; alio modo propter inordinationem, ut quando utitur acrimonia, vel ultra modum debitum, vel contra qualitatem perſonæ. Sed ſi moderate, & cum circumſtantiis debitis, & pro veritate fiat, non eſt peccatum. Et ſic in Rethorica eſt unum inſtrumentum exhortationis. Tamen in ſacra Scriptura accipitur ſecundum quod importat inordinationem. I. Corinth. xi. 16. *Si quis videtur inter vos contentioſus eſſe, nos non habemus talem conſuetudinem, neque Eccleſia Dei.* Et dicit, *Verbis*, quia aliqui diſceptant ſolum verbis improperii; &

hoc

hoc proprie est contendere. Si hoc fit non verbis tantum, sed veris rationibus, hoc est disputare, non contendere.

Deinde cum dicit, *Ad nihil utile est*, ostendit rationem documenti. Nam moderata disputatio quando cum ratione fit, est utilis ad instructionem; sed quando cum verbis tantum, tunc est litigiosa. Ideo dicit: *Nisi ad subversionem audientium:* & hoc dupliciter. Uno modo, dum quod est certum, venit in dubium; alio modo, quia audientes scandalizantur. Proverb. XIV. 23. *Ubi verba sunt plurima, ibi frequenter egestas:* unde Jac. III. 16. *Ubi zelus, & contentio, ibi inconstantia, & omne opus pravum.*

Sed numquid non sine contentione debet quis disputare coram populo de fide? Respondeo. Distinguendum est ex parte audientium: quia aut sunt solicitati ab infidelibus, & tunc est utilis publica disputatio, quia per hanc simplices efficiuntur magis instructi, quando vident errantes confutari. Si vero non sunt solicitati ab infidelibus, tunc non est utilis disputatio, sed periculosa. Item est distinguendum ex parte disputantis: quia si disputans est prudens sic quod manifeste confutet adversarium, tunc debet publice disputare; si vero non, nullo modo.

Deinde cum dicit, *Solicite cura teipsum*, ponit debitum modum resistendi: & primo quantum ad rectam intentionem; secundo quantum ad rectam operationem; tertio quantum ad rectam doctrinam. Qui enim vult disputare, primo debet scrutari suam intentionem, utrum moveatur bono zelo: ideo dicit: *Probabilem Deo exhibere*, qui scilicet probat cor. II. Corinth. X. 18. *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.* Psalm. XVI. 3. *Probasti cor meum, & visitasti nocte.* Item quod doctrinam quam prædicat ore, stabiliat per opera; quod nisi faciat, est con-

confusione dignus: unde dicit, *Operarium inconfusibilem*; quasi dicat: Hæc facito, sic non confunderis. Item quod recte tractet verbum veritatis, vera docendo, & utilia audientibus: unde subjungit: *Recte tractantem verbum veritatis*, non quærens lucrum, & gloriam. II. Corinth. II. 17. *Non sumus, sicut plurimi, adulterantes verbum Dei; sed ex sinceritate, sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur.*

LECTIO III.

PRofana autem, & vaniloquia devita: multum enim proficiunt ad impietatem, & sermo eorum ut cancer serpit. Ex quibus est Hymeneus, & Philetus, qui a veritate exciderunt, dicentes, resurrectionem esse jam factam, & subverterunt quorumdam fidem. Sed firmum fundamentum Dei stat habens signaculum hoc: Cognovit Dominus qui sunt ejus: & discedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini. In magna autem domo non solum sunt vasa aurea, & argentea, sed & lignea, & fictilia, & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam.

SUpra instruxit Timotheum, ostendens modum generalem, quo infidelibus est resistendum; hic ostendit in speciali quibus sit resistendum: & primo ostendit quibus est resistendum; secundo quare, ibi, *Multum enim proficiunt ad impietatem*, tertio quomodo, ibi, *Juvenilia autem desideria fuge*. Dicit ergo: *Profana, & vaniloquia devita*: ubi ostendit duo esse vitanda, scilicet profana, & vaniloquia; & referuntur ad idem, vel ad diversa: nam profana dicuntur, quasi procul a fano, scilicet cultu divino; & hæc sunt documenta hæresum, & hæc vitanda: ideo dicit: *Devita profana*. Potest etiam dici, quod hæc profana sunt quæ

fidei

fidei repugnant, sed vaniloquia, fabulosa. Psalm. XI. 3. *Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum.*

Deinde cum dicit, *Multum enim proficiunt ad impietatem*, ostendit quare hæc sunt vitanda; & hoc dupliciter. Primo ex nocumento quod inferunt; secundo ex fructu vitationis, ibi, *Si quis ergo emundaverit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit quomodo noceant ad fidei subversionem; secundo quomodo non possunt totaliter fidem subvertere, ibi, *Sed firmum fundamentum Dei stat.* Item primo ponit documentum; secundo subdit similitudinem, ibi, *Et sermo eorum ut cancer serpit*, tertio exemplum, ibi, *Ex quibus est Hymeneus, & Philetus.* Dicit ergo: Hæc sunt vitanda, quæ impediunt pietatem, quæ cultus Dei dicitur. Unde doctrina fidei est doctrina pietatis; impietas vero est doctrina contra fidem: unde dicit: *Multum enim proficiunt ad impietatem*, idest, perducunt ad errorem, sive ad erroneam doctrinam. Sed hic profectus est in malis abusive: infra III. 13. *Mali homines, & seductores proficiunt in pejus, errantes, & in errorem alios mittentes.*

Deinde ponit eorum similitudinem, dicens: *Sermo eorum ut cancer serpit.* Hæretici enim dicunt a principio quædam vera, & utilia; sed cum audiuntur, evomunt mortifera; & ideo dicit: *Sermo eorum ut cancer serpit.* Eccli. XI. 34. *A scintilla una augetur ignis, & ab uno doloso augetur sanguis.*

Deinde cum dicit, *Ex quibus est Hymeneus, & Philetus*, ponit ad hoc exemplum: hi enim duo fidem suo tempore corrumpebant; a quibus quidam errantes conversi sunt in vaniloquium. De Phileto dicitur supra I. 15. *Aversi sunt a me omnes, qui sunt in Asia; ex quibus est Philetus, & Hermogenes.* De Hymeneo autem autem habetur I. Timoth. I. 20. *Ex quibus est Hymeneus.* Et dicit,

Ex-

Exciderunt: I. Joan. II. 19. *A nobis exierunt*. Et hoc aggravat: quia II. Petr. II. 21. *Melius enim erat eis non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti*. Errabant autem, *dicentes, resurrectionem jam factam esse:* de qua Matth. XXVII. 52. *Multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt*. Et dicebant, quod non est alia resurrectio expectanda; sed tunc surrexerunt. Alio modo, & melius, quod sicut est duplex mors, ita duplex est resurrectio, scilicet animæ, & corporis. De resurrectione animæ habetur Apocal. XX. 6. *Beatus, & sanctus qui habet partem in resurrectione prima*. Dicebant ergo quod omnia quæ dicuntur in Scripturis, erant referenda ad resurrectionem animarum, quæ jam facta est. Colos. III. 1. *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite*. Et hic error est etiam hodie apud hæreticos, & per istum subvertunt quosdam. Et congrue dicit: *Et subverterunt quorumdam fidem:* quia destruunt fundamentum fidei. Act. XIII. 10. *O plene omni dolo, & omni fallacia, fili diaboli, & inimice omnis justitiæ, non desinis subvertere vias Domini rectas*.

Deinde cum dicit, *Sed firmum fundamentum Dei stat*, ostendit quomodo per hæreses fides non est totaliter subvertenda: & primo quod per doctrinas hæreticas non potest tota Ecclesiæ fides corrumpi; secundo ostendit quare Deus permittit aliquos errare, ibi, *In magna autem domo non solum sunt vasa aurea, & argentea, sed & lignea, & fictilia*. Item primo ostendit immobilitatem fidei electorum; secundo addit demonstrationem, ibi, *Habens signaculum hoc*. Dicit ergo: Subvertunt; *sed firmum fundamentum Dei stat*. Hæc enim fundamenta sunt illa quibus datur gratia immobiliter standi: Matth. VII. 25. *Fundata enim erat super firmam petram. Firmum*, quia immobile: unde præmittitur ibi, Matth. loc. cit. *quod*

vene-

venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam; & non cecidit. Hujus firmitas dependet primo ex divina prædeſtinatione; ſecundo ex libero arbitrio noſtro: & ideo quantum ad primum dicit: Hoc firmum fundamentum *habet hoc ſignaculum*; ideſt, hoc eſt ſignum hujus firmitatis. Joan. III. 33. *Qui autem acceperit teſtimonium ejus, ſignavit quia Deus verax eſt*. Et hæc eſt prima pars ſignaculi, ſcilicet ex divina prædeſtinatione: quia *novit Dominus qui ſunt ejus*: & hæc eſt notitia divinæ prædeſtinationis. Joan. X. 14. *Ego cognoſco oves meas .... & alias oves habeo quæ non ſunt ex hoc ovili*. Matth. VII. 23. *Non novi vos*. Sed quantum ad ſecundum, dicit: *Diſcedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini*; quaſi dicat: Si prædeſtinati ſunt a Deo, quod per liberum arbitrium ſalvabuntur: quia ex hoc quod aliquis finaliter non adhæret peccato, oſtendit ſe eſſe prædeſtinatum. Et ponit duo, quæ pertinent ad ordinationem in ſtatu ſalutis. Primum quod confiteatur fidem: ideo dicit: *Omnis qui invocat nomen Domini*. Rom. X. 10. *Ore autem confeſſio fit ad ſalutem*. Secundum, quod recedat a peccato. Matth. VII. 21. *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum; ſed qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis eſt*. Et ideo dicit: *Diſcedat ab iniquitate*. Eſai. LV. 7. *Derelinquat impius viam ſuam*. Quod vero dicit, *Invocat nomen*, non intelligit quod ſolum nominet ore, ſed interius per fidem, & extra per opus.

Deinde cum dicit, *In magna autem domo non ſolum ſunt vaſa aurea, & argentea, ſed & lignea, & fictilia*, ponit rationem quare Deus permittit aliquos errare, licet omnes diligat. Dupliciter autem poteſt hoc intelligi: quia vel in generali, vel in ſpeciali ad hunc vel illum. Si enim quæras in ſingulari, quare dat huic donum perſe-

severantiæ, & non illi: non habet rationem, nisi solam Dei voluntatem. Augustinus (tract. xxvi. in Joan.) *Quare hunc trahat, & illum non trahat, noli velle judicare, si non vis errare.* Sed si quæras in generali quare quibusdam dat, & quibusdam non, habet rationem, quam & assignat Apostolus Rom. ix. & est eadem ratio cum ista, licet per alia exempla: ideo enim dicit 22. *Sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum.* Secundum enim quod omnia opera quæ Deus fecit in natura, & gratia, sunt facta ad manifestandum gloriam Dei: Eccli. xlii. 16. *Gloria Domini plenum est opus ejus:* sic etiam fecit diversas creaturas, ut perfectio divinæ bonitatis, quæ non potest manifestari per unam sufficienter, manifestetur per aliam. Ita etiam considerandum est de uno artifice. In domo una est una fenestra quæ est altera pulchrior. Si quis ergo quærat, quare non tota domus est fenestra; ratio est, quia tota domus esset imperfecta. Similiter dicit Apostolus I. Corinth. xii. 17. *Si totum corpus esset oculus, ubi auditus?* Sic ergo dicit Apostolus in effectu gratiæ: quia oportuit quod Deus manifestaret justitiam, & misericordiam. Si enim omnes salvaret, esset solum ejus misericordia; si omnes damnaret, solum esset justitia. Et ideo Deus *volens manifestare iram* (idest justitiam) *& notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum:* Rom. ix. 22. Et similis est ratio de perfectione Ecclesiæ, quam oportebat esse perfectam: quod non esset, si non esset in ea diversitas. In qua triplex est diversitas, scilicet bonorum & malorum, bonorum & meliorum, malorum & pejorum: & hanc assignans, dicit: *In magna autem domo*, idest Ecclesia: Baruch iii. 24. *O Israel, quam magna est domus Dei, & ingens locus possessionis ejus! non solum sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea,*

& *fictilia:* ubi aurea, & argentea distinguuntur a fictilibus: item argentea ab aureis: item fictilia a ligneis. In primo comparatio bonorum & malorum innuitur; in secundo comparatio bonorum & pejorum: nam aurea, & argentea sunt boni; sed aurea meliores, argentea minus boni. Similiter lignea, & fictilia sunt mali; sed fictilia sunt pejores, lignea vero minus mali.

Consequenter designat diversitatem quantum ad usum, ut boni sint vasa in honorem, sicut deputati ad honorabilem usum; mali vero sint vasa fictilia, & lignea, quasi deputati in contumeliam, ideſt ad vilem usum. Sunt enim in hominibus quidam scilicet sancti, quasi vasa pretiosa: Eccli. 1. 10. *Vas auri solidum, ornatum omni lapide pretioso:* Act. IX. 15. *Vas electionis est mihi iste.* Quidam vero sunt vasa inutilia, scilicet mali: Esa. XXXII. 7. *Fraudulenti vasa pessima sunt:* Eccli. XXI. 17. *Cor fatui, quasi vas confractum.* Prima vasa sunt in honorem, quibus debetur vita æterna: Rom. II. 7. *His quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam, & honorem, & incorruptionem quærunt, vitam æternam.* Secunda vasa sunt in contumeliam. I. Reg. II. 30. *Qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.* Et prædicta diversitas potest aliter applicari ad diversitatem Ecclesiæ; ut vasa aurea sint prælati, argentea vero & lignea, & fictilia, tenentes inferiorem gradum, inter quos est quidam gradus. Et quod subdit, *Quædam in honorem, quædam autem in contumeliam*, non est tunc intelligendum, quod vasa aurea, & argentea omnia sint in honorem, & fictilia in contumeliam: quia de quocumque statu quidam salvantur, & quidam damnantur.

LECTIO IV.

SI quis ergo se emundaverit ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & utile Domino, ad omne opus bonum paratum. Juvenilia autem desideria juge: sectare justitiam, fidem, spem, caritatem, & pacem cum his qui invocant Dominum de corde puro. Stultas autem, & sine disciplina quæstiones devita, sciens quia generant lites. Servum autem Domini non oportet litigare; sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati: ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, & resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem.

SUpra ostendit quod profana sint vitanda per rationem sumptam ex nocumento; hic ostendit idem per rationem sumptam ex fructu: & primo proponit vitationem sumptam; secundo ejus fructum; ibi, *Erit vas in honorem sanctificatum*. Nam vitationem vocat emundationem. Dicit ergo: Quædam sunt vasa in contumeliam: *ergo si quis emundaverit se ab istis*, quia eorum consortia inquinant. Eccli. XIII. 1. *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea*. Et ideo fugiendi sunt. II. Corinth. VI. 17. *Exite de medio, & separamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis*. Fructus autem sequens, est quadruplex. Primus est ex ordine ad gloriam: quia *erit vas in honorem*: quia si sordidetur ab illis, erit in contumeliam; si emundat se, in honorem. Psalm. CXXXVIII. 17. *Nimis honorati sunt amici tui, Deus:* Proverb. XXV. 4. *Aufert rubiginem de argento, & egredietur vas purissimum*. Alii effectus sunt gratiæ: quorum primus est hominis sanctificatio; secundus est hominis ordina-

tio

tio per rectam intentionem; tertius per operis executionem. Quantum ergo ad primum dicit, *Sanctificatum*. I. Corinth. VI. 11. *Abluti estis, sanctificati estis*. Sed quantum ad secundum dicit, *Utile Domino*.

Sed numquid indiget servitio nostro? Non: Ps. XV. 11. *Bonorum meorum non indiges*. Sed dicit, *Utile Domino*; idest, utilitas sua cedet ad honorem Domini. Act. IX. 15. *Ut portet nomen meum coram Gentibus, & Regibus, & filiis Israel*.

Quantum ad tertium dicit: *Ad omne opus bonum paratum*. Psal. CXVIII. 60. *Paratus sum, & non sunt turbatus*. Et dicit, *Ad omne bonum*, quia præcepta affirmativa non obligant ad semper. Et ideo debet esse paratus, ut quando necesse est operetur.

Deinde cum dicit, *Iuvenilia autem desideria fuge*, ostendit qualiter profana sunt vitanda: & ponit duo vitanda. Primum est conversatio prava; secundum est doctrina mala, ibi, *Stultas autem, & sine disciplina quæstiones devita*. Circa primum duo facit: quia primo ostendit quid sit vitandum; secundo quid sit sequendum, ibi, *Sectare justitiam, fidem, spem, caritatem, & pacem*. Dicit ergo: Dico, quod debes vitare hæc, ut sis vas emundatum: ideo *juvenilia desideria fuge*. Considerandum est, quod dicit hoc, quia iste juvenis erat. Et hæc sunt desideria vanitatum exteriorum, & carnalium voluptatum: naturale enim est juvenibus quod hæc desiderent. Eccle. XI. 10. *Adolescentia & voluptas vana sunt*. Cujus est duplex ratio. Una quia non sunt alia experti; secunda quia hujusmodi delectationes naturales sunt ordinatæ ut medicina contra labores. Natura vero in juvenibus laborat, & ideo inclinantur ad eas.

Deinde cum dicit, *Sectare vero justitiam, fidem, spem, caritatem, & pacem*, ostendit quæ sunt sectanda; & sunt quatuor: quorum primum ordinat

ad ſubditos, & hæc eſt juſtitia, quia princeps eſt cuſtos juſtitiæ: Prov. xx. 8. *Rex qui ſedet in ſolio judicii, diſſipat omne malum intuitu ſuo*. Secundum ordinat ad Deum, & hæc eſt fides, ſine qua impoſſibile eſt placere Deo, Hebr. xi. Tertium eſt ſpes. Quartum ordinat ad proximum unumquemque, ſcilicet caritas, & pax, quæ ſe extendit ad inimicos: I. Corinth. xiii. 2. *Si habuero fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem autem non habuero, nihil ſum*. Ex caritate ſequitur gaudium. Pax autem importat ordinatam concordiam. Quod autem ſubdit, *Cum his qui invocant Dominum de corde puro*, uno modo exponi poteſt referendo ad immediate dictum; quaſi dicat: Sequimini pacem *cum his qui invocant Dominum de corde puro*. Quod autem dicit, *De corde puro* ponitur, quia *non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris*: Eccli. xv. 9.

Sed Hebr. xii. 14. dicitur: *Pacem ſequimini cum omnibus*. Quare ergo dicitur hic: *Cum his qui invocant Dominum de corde puro?* Reſpondeo. Dicendum eſt, quod quantum in nobis eſt, debemus habere pacem cum omnibus, ſi fieri poteſt; ſed non poteſt eſſe pax inter bonos & malos: quia pax dicit concordiam, quæ non poteſt haberi cum malis.

Alio modo legitur: *Cum his qui invocant Dominum de corde puro*; ut referatur ad totum præcedens; quaſi dicat: Ita ſectare juſtitiam, pacem, & omnia, ſicut & illi *qui invocant Dominum de corde puro*.

Deinde cum dicit, *Stultas autem, & ſine diſciplina quæſtiones devita*, hortatur ad vitandum doctrinam malam: & primo docet quid ſit vitandum; ſecundo quid ſit ſectandum, ibi, *Sed mansuetum eſſe ad omnes*. Circa primum duo facit quia primo proponit documentum; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Sciens quia generant lites*. Vi-

tan-

tandæ ſunt *quæſtiones ſtultæ*, quantum ad materiam, quia ſunt de ſtultis, ideſt de his quæ contrariantur ſapientiæ, ideſt de his quæ ſunt contra divinam ſapientiam. Has non debet homo movere, ſed eis reſiſtere. Hierem. x. 14. *Stultus factus eſt omnis homo a ſcientia ſua*. Dicit autem *Sine diſciplina*, quantum ad modum, quia clamoſæ ſunt. Vel *ſine diſciplina* ex parte eorum de quibus dubitatur; ut puta, ſi vertat in dubium id quod tota Eccleſia tenet. Job xxxiv. 35. *Job autem ſtulte locutus eſt, & verba ejus non ſonant diſciplinam*. Quæſtiones autem intantum ſunt amandæ inquantum ducunt ad veritatem, propter hoc quod oportet quod omnes unum dicant. Quæſtiones autem ſtultæ non ducunt ad veritatem, ſed ad litem, quæ eſt vitanda. Eſa. lviii. 4. *Ecce ad lites, & contentiones jejunatis, & percutitis pugno impie*. Et ideo dicit: *Servum autem Domini*, ideſt eum qui ſe dat ſervitio Domini, *non oportet litigare*. I. Timoth. iii. 3. *Non litigioſum*.

Deinde cum dicit, *Sed manſuetum eſſe ad omnes*, oſtendit quid ſit ſectandum: & primo ponit documentum; ſecundo rationem, ibi, *Ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoſcendam veritatem*. Item prima in duas: quia primo proponit quoddam generale ad omnes; ſecundo quædam neceſſaria ad ſingulos, ibi, *Docibilem, patientem &c.* Generale, quod debet habere qui vult diſputare, eſt quod ſit manſuetus. Pſa. xxiv. 9. *Docebit mites vias ſuas*. Eſt enim manſuetudo virtus compeſcens ab ira, quæ perturbat judicium rationis, quæ neceſſaria eſt in quæſtione, & judicio veritatis. Matth. xi. 29. *Diſcite a me, quia mitis ſum, & humilis corde*. In ſpeciali autem debet habere, reſpectu ſuperiorum, docilitatem; reſpectu perſecutorum, patientiam; reſpectu falſorum doctorum, correctionem. Quantum ad primum

dicit, *Docibilem*, ideſt paratum corrigi a quocumque: & hæc eſt ſapientia cæleſtis. Jacob. III. 17. *Quæ autem de ſurſum eſt ſapientia, primum quidem pudica eſt, deinde autem pacifica, modeſta, ſuaſibilis*. Quantum ad ſecundum dicit, *Patientem*. Pſal. XCI. 15. *Bene patientes erunt, ut annuntient*. Prov. XIX. 11. *Doctrina viri per patientiam noſcitur*. Quantum ad tertium dicit, *Cum modeſtia corripientem*: quia correctio debet eſſe modeſta. Galat. VI. 1. *Vos qui ſpirituales eſtis, hujuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis*.

Deinde cum dicit, *Ne quando Deus det illis pœnitentiam*, aſſignat rationem vitationis; & reſpondet cuidam tacitæ quæſtioni. Poſſet enim aliquis dicere: Iſti reſiſtunt veritati, & ideo imminet neceſſitas corrigendi. Reſpondeo, quod Deus pater eos poteſt reducere ad pœnitentiam, & ad hoc debet juſtus niti. Et primo præmittit pœnitentiam, quam debet intendere contra adverſarios; ſecundo pœnitentiæ fructus; tertio pœnitentiæ neceſſitatem: Dicit ergo: *Ne quando*, ideſt ut, *Deus aliquando det eis pœnitentiam:* quia ex ſuperbia reſiſtunt, quibus difficile videtur dari pœnitentia.

Hic excluditur error Pelagii, qui dicit dona gratiæ eſſe ex operibus noſtris: quod per hoc patet eſſe falſum, quia etiam principium bonorum, ſcilicet pœnitentia, datur a Deo. Thren. V. 21. *Converte nos Domine ad te, & convertemur*. Eſai. XXVI. 18. *A timore tuo concepimus*.

Fructus vero pœnitentiæ duplex eſt, ſcilicet cognitio veritatis, & liberatio a poteſtate diaboli. Quantum ad primum dicit, *Ad agnoſcendam veritatem:* quia quando ex malitia reſiſtitur veritati, ipſa malitia ſua excæcat eos: quando ergo malitia auferetur, cognoſcunt veritatem. Joan. VIII. 32. *Et cognoſcetis veritatem*. Quantum ad ſecundum dicit: *Et reſipiſcant a diaboli laqueis*, ideſt ab occaſionibus er-

errorum ex parte intellectus, ſicut ſunt falſæ phantaſiæ, & ex parte affectus, ſicut ſunt invidia, ſuperbia, & hujuſmodi. Neceſſitas autem pœnitentiæ eſt magna, quam niſi habeant, diabolus dominatur eis: unde dicit: *A quo captivi tenentur:* quia, *qui facit peccatum, ſervus eſt peccati:* Joan. VIII. 34. Et dicit, *Ad ipſius voluntatem*, ſcilicet ſectandam: vel ut de homine faciat voluntatem ſuam.

Sed contra. Non ſtatim præcipitat, ſicut vellet. Dicendum eſt, quod ſolum adipiſcitur quantum permittitur ſibi; ſed difficile eſt quod ei auferatur id quod tenet. Eſai. XLIX. 24. *Numquid tolletur a forti præda, aut quod captum fuerit a robuſto, ſalvum eſſe poterit?*

CAPITIS TERTII

LECTIO I.

Hoc autem ſcito, quia in noviſſimis diebus inſtabunt tempora periculoſa, & erunt homines ſeipſos amantes, cupidi, elati, ſuperbi, blaſphemi, parentibus non obedientes, ingrati, ſceleſti, ſine affectione, ſine pace, criminatores, incontinentes, immites, ſine benignitate, proditores, protervi, tumidi, & voluptatum amatores magis quam Dei, habentes ſpeciem quidem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.

SUpra inſtruxit eum quomodo reſiſtat tribulationibus, & periculis præſentibus; hic oſtendit quomodo ſtet contra futura: & primo prænuntiat futura pericula; ſecundo oſtendit idoneitatem ſuam ad reſiſtendum, ibi, *Tu autem aſſe-*

eius es meam doctrinam; tertio ostendit qualiter resistat IV. cap. ibi, *Testificor coram Deo*. Circa primum duo facit: quia primo prænuntiat pericula novissimorum temporum; secundo ostendit quomodo eorum vitia sunt etiam modo vitanda, ibi, *Et hos devita*. Item prima in duas: quia primo prænuntiat esse futura pericula in novissimis temporibus; secundo causam periculorum, ibi, *Et erunt homines seipsos amantes*. Dicit ergo: Dixi: *Devita profana, & vaniloquia*. Non solum autem sunt hæc modo vitanda, sed in futuro restant etiam quædam alia vitanda. Et dicuntur novissimi dies, quia sunt propinqui novissimæ diei. Joa. VI. 55. *Ego resuscitabo eum in novissimo die*. Gen. penult. I. *Congregamini, ut annuntiem quæ ventura sunt vobis diebus novissimis*. Et addit: *Instabunt tempora periculosa*: Matth. XXIV. 9. *Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum*. Causa horum est iniquitatis abundantia: Matth. XXIV. 12. *Quoniam abundavit iniquitas refrigescet caritas multorum*: quia fides, & caritas vel annullabitur, vel totaliter peribit: quia quanto magis aliquid elongatur a suo principio, tanto plus deficit. Et ideo in tempore illo magis deficient fides, & caritas, quia plus elongabuntur a Christo. Luc. XVIII. 8. *Filius hominis veniens putas inveniet fidem in terra?* Et circa hoc primo ponit iniquitatis radicem; secundo diversas ejus species. Radix autem totius iniquitatis est amor sui ipsius. Duplex autem amor duplicem civitatem facit.

Sed contra, Quilibet naturaliter diligit se. Respondeo. Dicendum est, quod in homine duo sunt, scilicet natura rationalis, & corporalis. Quantum ad intellectualem, seu rationalem, quæ interior homo appellatur, ut dicitur II. Corinth. IV. homo debet plus se diligere quam omnes alios: quia stultus esset qui vellet peccare ut alios a peccatis retraheret: sed quantum ad exteriorem hominem,

lau-

laudabile eſt ut alios plus diligat quam ſe. Unde illi qui ſe ſic tantum amant, ſunt vituperabiles. Philip. II. 21. *Omnes quæ ſua ſunt quærunt, non quæ Jeſu Chriſti.*

Ex hac radice diverſæ ſunt ſpecies iniquitatis: unde dicit: *Cupidi, elati, ſuperbi, blaſphemi &c.* & circa hoc triæ facit: quia primo ponit peccata quæ ſunt in abuſu rerum exteriorum; ſecundo quæ pertinent ad inordinationem hominis ad alios, ibi, *Blaſphemi;* tertio quæ ad ſeipſum, ibi, *Incontinentes*. Duo autem ſunt in rebus exterioribus, ſcilicet abundantia divitiarum, & excellentia bonorum. Quantum ad primum dicit, *Cupidi*; & cupiditas primo ponitur, quia eſt radix omnium malorum: vel eſt propinqua amori ſui ipſius, quæ eſt ad bona exteriora. Quantum ad ſecundum dicit, *Elati*. Elatio eſt ſpecies ſuperbiæ, quæ ſunt quatuor. Una quando aliquis attribuit ſibi quo caret. Secundo quod ab alio habet, attribuit ſibi, ac ſi haberet a ſe: I. Corinth. XIV. 7. *Quid habes quod non accepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris, quaſi non acceperis?* Tertia quando attribuit ſibi quod habet ab alio, ſed meritis propriis. Lucæ XVIII. 12. *Jeiuno bis in ſabbato, decimas do omnium quæ poſſideo.* Quarta quando ſingulariter vult videri ſupra omnes; & hæc eſt elatio. Pſalm. CXXX. 1. *Domine, non eſt exaltatum cor meum, neque elati ſunt oculi mei.* Quod dicit, *Superbi* reducitur ad alias ſpecies ſuperbiæ. Jac. IV. 6. *Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.*

Conſequenter ponit vitia quantum ad alios: & primo quantum ad ſuperiores; ſecundo quantum ad æquales, ibi, *Sceleſti*. Superior eſt triplex, ſcilicet Deus; & contra hunc dicit, *Blaſphemi*. Eſa. I. 4. *Derelinquerunt Dominum, blaſphemaverunt Sanctum Iſrael, abalienati ſunt retrorſum.* Item parentes; & quantum ad hoc dicit, *Paren-*

tibus non obedientes. I. Reg. xv. 23. *Quasi peccatum ariolandi, est repugnare; & quasi scelus idolatriæ, nolle acquiescere*. Prov. xxx. 17. *Oculum qui subsannat patrem, & qui despicit partum matris suæ, effodiant eum corvi de torrentibus, & comedant eum filii aquilæ*. Item benefactor, inquantum hujusmodi; & quantum ad hoc dicit, *Ingrati*. Psalm. xxxvii. 21. *Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi*. Coloss. iii. 15. *Grati estote*: Sapient. xvi. 29. *Ingrati enim spes tamquam hibernalis glacies tabescet, & disperiet tamquam aqua supervacua*. Tunc ponit mala quæ sunt ad æqualem, & proximum; & sunt tria. Primum pertinet ad opus: unde dicit, *Scelesti*, idest qui scelera gravia perpetrant in proximos. Esa. i. 4. *Væ genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis*. Secundum ad affectum: unde dicit, *Sine affectione*, idest sine affectu caritatis, & sine pace. Tertio quantum ad verbum: unde dicit, *Criminatores*. Levit. xix. 16. *Non eris criminator, nec susurro in populis*.

Item quantum ad seipsum ostendit quædam alia tripliciter. Primo quantum ad corruptionem concupiscibilis; secundo irascibilis; tertio rationalis. Quantum ad primum dicit, *Incontinentes*. Unde dicitur incontinens qui se non tenet in bono proposito propter pravas concupiscentias. Eccli. xxvi. 20. *Omnis autem ponderatio non est digna continentis animæ*. Quantum ad irascibilem dicit proprie, *Immites*, idest non mansueti: etenim mansuetudo moderatur passiones iræ. Matth. xi. 29. *Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde*. Psalm. xxiv. 29. *Docebit mites vias suas*. Item ponit aliud quod pertinet ad affectum irascibilis, scilicet benignitatis exclusio: unde dicit, *Sine benignitate*. Hoc enim est naturale, quod quando dominatur unum contrariorum, excludit aliud.

Ephes.

Ephes. IV. 32. *Estote invicem benigni*. Deinde ponit vitia quæ sunt ad corruptionem rationalis. Hæc autem potentia perficitur per prudentiam; prudentiæ autem opponitur aliquod vitium per abusum prudentiæ, & aliquod per ejus privationem; & utrumque ponit. Quantum ad primum dicit, *Proditores*. Ad prudentiam autem pertinet sagacitas, qua quidam abutuntur in malum, & hi sunt proditores. Prov. XI. 13. *Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana*. Item constantia, qua quidam abutuntur, dum in malo protervium: unde dicit, *Protervi*. Prov. III. 5. *Ne innitaris prudentiæ tuæ*. Deinde ponit vitia quæ sunt ad privationem prudentiæ: & primo ponit privationis causam: unde dicit, *Tumidi*. Superbi enim inflantur in agendis, quia non metiuntur vires suas, & ideo deficiunt. Prov. XI. 2. *Ubi superbia, ibi erit & contumelia; ubi autem humilitas, ibi & sapientia*. Secundo ponit privationis effectum, quia temporalia præponunt æternis: unde dicit: *Voluptatum amatores magis quam Dei*. Esa. XIII. 22. *Sirenæ in delubris voluptatis*.

Sed numquid est idem esse incontinentem, & voluptatum amatorem? Respondeo. Dicendum est, quod non: quia proprie incontinens dicitur qui habet spem fugiendi, sed vincitur ab eis; sed proprie amator earum est intemperatus qui habet corruptam æstimationem.

Consequenter ponit simulationem, dicens: *Habentes quidem speciem pietatis*: II. Corinth. XI. 13. *Operarii subdoli: virtutem autem ejus abnegantes*, virtutem scilicet pietatis, quæ dicitur hic dupliciter. Uno modo ipsa vis pietatis, idest ejus virtus: unde dicit, *Abnegantes*, idest veritatem non habentes: ad Titum I. 16. *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant*. Alio modo quia virtus rei dicitur illud ex quo dependet tota res. Tota autem virtus pietatis dependet ex caritate;

ideo

ideo dicit: *Virtutem ejus*, scilicet caritatem, *abnegantes*.

LECTIO II.

ET *hos devita. Ex his enim sunt qui penetrant domos, & captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desideriis: semper discentes, & numquam ad scientiam veritatis pervenientes. Quemadmodum autem Jamnes, & Mambres restiterunt Moysi, ita & hi resistunt veritati: homines corrupti mente, reprobi circa fidem. Sed ultra non proficient: insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit. Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconii, Lystris: quales persecutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me Dominus.*

SUpra Apostolus descripsit pericula novissimorum temporum, & causam assignavit; hic docet hujusmodi etiam in præsenti esse vitanda: & primo præmittit monitionem de horum vitatione; secundo ostendit in quibus hominibus in præsenti appareant prædicta, ibi, *Ex his enim sunt qui penetrant domos*. Dicit ergo: Dixi, quod in novissimis temporibus erunt homines pessimi; sed non credas te in præsenti esse tutum; sed etiam nunc hos, & tales homines devita; scilicet ne in similem errorem labaris. Tit. ult. 10. *Hæreticum hominem post unam, & secundam correptionem devita.* Et licet quantum ad aliqua vitandi sint, sed non quantum ad sermonem exhortationis. Et tunc ostendit, quod etiam modo sunt aliqui tales: & primo ostendit nocumentum quod inferunt; secundo defectum quem patiuntur, ibi, *Homines corrupti*

pti mente, *reprobi circa fidem*; tertio impedimentum quo arctantur, ibi, *Sed ultra non proficient*. Circa primum duo facit: quia primo ostendit impedimentum quod inferunt subditis; secundo impedimentum quod inferunt prælatis, ibi, *Quemadmodum autem Jamnes, & Mambres restiterunt Moysi, ita & hi resistunt veritati*. Iterum prima in duas: quia primo ostendit eorum imprudentiam; secundo eorum astutiam, ibi, *Et captivas ducunt mulierculas*. Quantum ad primum dicit: *Devita hos*; quia jam sunt aliqui tales: *ex his enim*, idest ex eorum numero, *sunt*. I. Joan. II. 18. *Nunc antichristi multi sunt facti*. Nec debetis intelligere quod ex his fuerunt, sed sunt, scilicet *scelesti*, & *ingrati* &c. quia peccatores jam conversi non debent dici peccatores. Psal. XV. 4. *Nec memor ero nominum eorum per labia mea*.

Deinde cum dicit, *Qui penetrant domos*, ostendit eorum malitiam: & ad litteram potest exponi, quasi inordinate ingerentes se, & circumeuntes propter lucrum: contra quod Eccli. XXI. 25. *Pes fatui facilis in domum proximi*. Sed propter hoc non prohibentur aliqui visitare afflictos in domibus. Jac. I. 27. *Religio munda, & immaculata apud Deum, & Patrem, hæc est, visitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum*. Vel metaphorice potest exponi domus, idest conscientia. Sapient. VIII. 16. *Intrans in domum meam, conquiescam cum illa*. Illi ergo penetrant domos, qui cum astutia volunt scire secreta conscientiæ, ut decipiant alios. Eccli. XIII. 14. *Ex multa loquela tentabit te, & subridens interrogabit te*. Nihilominus tamen illis qui curam habent, licet inquirere statum conscientiæ. Proverb. XXVII. 23. *Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera*.

Deinde cum dicit, *Et captivas ducunt mulierculas*, ostendit eorum astutiam. Et primo tangi-

tur

tur eorum malitia, quia abducunt a libertate, & ſtatu gratiæ: Jac. 1. 25. *Qui autem proſpexerit in lege perfectæ libertatis, & manſerit in ea, non auditor obliviosus factus, ſed factor operis; hic beatus in facto ſuo erit*: & ducunt in ſtatum ſervitutis, qui eſt ſtatus peccati: Pſalm. cxxv. 1. *In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti ſumus ſicut conſolati*. Hoc enim, nomen captivitatis importat: Eſa. v. 13. *Propterea captivus ductus eſt populus meus, quia non habuit ſcientiam*. Secundo oſtendit in quas perſonas exercent malitiam: quas deſcribit primo a fragilitate ſexus; ſecundo ex malitia converſationis; tertio ex vanitate affectionis; quarto ex defectu diſcretionis. Quantum ad primum dicit, *Mulierculas*, quæ ſunt minoris diſcretiouis, & ſexus fragilioris. Et dicit, *Mulierculas*, quia magnæ dominæ habent aliquos conſiliarios, unde non poſſunt ſeduci; ſed hæ ſunt tali auxilio deſtitutæ. Matth. xxiii. 14. *Comeditis domos viduarum*. I. Mach. i. 34. *Captivas duxerunt mulieres*. Quantum ad ſecundum dicit, *Oneratas peccatis*. Peccatum eſt onus, quia non permittit libere incedere, nec erectum eſſe, & ſtare, ſed incurvat. Pſal. xxxvii. 5. *Sicut onus grave, gravatæ ſunt ſuper me*. Et ideo iſtas ſpecialiter decipiunt, quia peccatum parat viam ſeductioni. Item quia malæ ſunt, timent reſiſtere, ne prodantur. Quantum ad tertium dicit: *Quæ ducuntur variis deſideriis*; ideſt, aptæ ſunt ut ſeducantur propter varia deſideria quæ habent. Jac. i. 8. *Vir duplex animo, inconſtans eſt in omnibus viis ſuis*. Et ideo prima mulier fuit ſeducta, quia non ſtetit conſtanter in verbis Domini, ſed dixit, Geneſ. iii. 3. *Ne forte moriamur*. Eccli. ix. 3. *Ne reſpicias mulierem multivolam*. Quantum ad quartum dicit: *Semper diſcentes, & numquam ad ſcientiam veritatis pervenientes*. Curioſitas ſemper nova nititur quære-

re,

re, & non vult insistere: unde dicit, *Semper discentes*. Proverb. IX. 13. *Mulier clamosa, & stulta, plenaque illecebris, & nihil omnino sciens*. Tamen hoc quod dicit, *Semper discentes*, potest reduci ad penetrantes domos.

Deinde cum dicit, *Quemadmodum autem Jamnes, & Mambres restiterunt Moysi*, ostendit nocumentum quod afferunt prælatis, scilicet nocumentum resistendi eorum doctrinæ: & inducit exemplum de Exodo, ubi magi Pharaonis restiterunt Moysi: quia a principio mundi semper fuit pugna inter veritatem & falsitatem. II. Petr. II. 1. *Fuerunt vero & pseudoprophetæ in populo, sicut & in vobis erunt magistri mendaces*. Sed in Exodo isti magi non nominantur, sed hic sic: quod forte habuit ex aliquibus verbis Judæorum. *Ita & hi resistunt veritati*, scilicet quam nos prædicamus. Job XXIV. 13. *Ipsi fuerunt rebelles lumini*. Act. VII. 51. *Semper Spiritui sancto restitistis*.

Consequenter cum dicit, *Homines corrupti mente*, ostendit eorum defectum in fide, & in opere. In opere *homines reprobi*. Glossa: *In operibus, id est qui per opera sua se reprobos ostendunt*. Hier. VI. 30. *Argentum reprobum vocate eos*. Item in fide *corrupti mente*, idest potentia rationali. Unumquodque enim tunc dicitur corruptum quando deficit a propria virtute. Propria autem mentis perfectio est cognitio veritatis. Unde dicitur corruptus mente qui deficit a cognitione fidei.

Consequenter cum dicit, *Sed ultra non proficient* ostendit quomodo arctantur: & primo ostendit eos esse impediendos; secundo docet modum impediendi, ibi, *Insipientia enim eorum manifesta erit omnibus*. Sciendum est autem circa primum, quod voluntas nocendi est homini a seipso, sed potestas nocendi est a Deo permittente. Et Deus non permittit ut noceat quantum vult malus, sed imponit terminum. Job XXXVIII. 11. *Hic confringes*

ges tumentes fluctus tuos. Sic & diabolus non læsit Job, nisi secundum quòd permissus fuit a Deo. Sic Arius non nocuit in Ecclesia, nisi quantum Dominus permisit. Apocal. VII. 3. dicit Angelus: *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque signemus servos Dei in frontibus eorum* Et dicit: *Ultra*, scilicet quam Deus permittit, *non proficient*. Modus impediendi est, ut tollatur eorum pallium, & occultatio, quæ sunt tollenda, quia nocent. Job XLI. 4. *Quis revelabit faciem indumenti ejus?* Et ideo dicit: *Insipientia eorum manifesta erit*, Deo detegente, quando illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, ut dicitur I. Corinth. IV. *Sicut & illorum*; scilicet magorum Pharaonis: quæ fuit manifesta, quia non potuerunt facere signa.

Deinde cum dicit, *Tu autem assecutus es meam doctrinam*, ostendit idoneitatem Timothei ad resistendum hujusmodi periculis: & primo ostendit quod erat idoneus ex institutione Apostoli; secundo ex experientia Scripturarum, ibi, *Ab infantia sacras litteras nosti*. Item primo ostendit quomodo erat instructus sufficienter ab Apostolo; secundo quomodo universaliter instrui ab aliis poterat, ibi, *Omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur*. Circa primum primo ostendit quomodo instructus erat verbo; secundo quomodo exemplo, ibi, *Propositum*. Sed sciendum est, quod verbo aliquis instruitur dupliciter: uno modo de justitia operanda. Quantum ad primum dicit: *Tu autem assecutus es meam doctrinam*, idest, instructus es in fide catholica, ideo bene potes vitare eos. Quantum ad secundum dicit, Meam *institutionem*. Institutio est eruditio, quæ est de aliquibus agendis, quæ subduntur operationi humanæ. Philip. IV. 12. *Ubique, & in omnibus institutus sum*. Item quomodo institutus erat exemplo: & primo quantum ad bona agenda;

se-

ſecundo quantum ad mala toleranda, ibi, *Patientiam*. In bonis faciendis ponit duo. Primum eſt intentio recti finis; & quantum ad hoc dicit, *Propoſitum*, quod eſt de fine. Sap. VIII. 9. *Propoſui ergo hanc adducere mihi ad convivandum*. Et ad hoc pervenitur per bona opera, quæ derivantur a tribus virtutibus, ſcilicet fide, ſpe, & caritate. Et primo ponit fidem, cum dicit, *Fidem*: Heb. XI. 6. *Sine fide impoſſibile eſt placere Deo*. Secundo ſpem, cum dicit, *Longanimitatem*, quæ in longum expectat: II. Cor. VI. 6. *In longanimitate*. Tertio caritatem, cum dicit, *Dilectionem*: I. Joan. III. 14. *Qui non diligit, manet in morte*. Deinde de malis tolerandis inſtruit eum quantum ad tria, ea reducendo ad memoriam: & primo patientiam quam habuit; item mala quæ ſuſtinuit; item divinum auxilium quod ſibi affuit. Primo ergo ponit *patientiam*, quæ opus perfectum habet, Jac. I. & primo ponit patientiæ materiam, ſcilicet *perſecutiones* in generali. Matth. X. 23. *Si vos perſequuntur in una civitate, fugite in aliam*. Item in ſpeciali, cum dicit, *Paſſiones*, quas ſcilicet paſſus eſt in proprio corpore. II. Corinth. XI. 25. *Ter virgis cæſus ſum, ſemel lapidatus ſum, ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui*. Tertio in particulari, cum dicit: *Qualia facta ſunt mihi Antiochiæ, Iconii, & Lyſtris*. Act. XVI. & XVII. Judæi perſecuti ſunt eum, præſente Timotheo. Sed affuit divinum auxilium; & ideo dicit: *Et ex omnibus eripuit me Dominus*. II. Corinth. I. 4. *Qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra*.

LECTIO III.

ET *omnes qui pie volunt vivere in Chriſto Jeſu, perſecutionem patientur. Mali autem homines & ſeductores proficient in pejus, errantes, & in errorem mittentes. Tu vero permane in his quæ di-*

BIBLIOTECA MONTEFUSCO (Av)

didiciſti, & credita ſunt tibi, ſciens a quo didiceris: & quia ab infantia ſacras litteras noſti, quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem, per fidem quæ eſt in Chriſto Jeſu. Omnis enim Scriptura divinitus inſpirata utilis eſt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in juſtitia, ut perfectus ſit homo Dei, ad omne opus bonum inſtructus.

SUpra propoſuit Timotheo in exemplum perſecutiones quas ipſe paſſus fuit: & ne videatur ipſe ſolus per hujuſmodi paſſiones tranſiſſe, oſtendit eas eſſe communes ſanctis: & primo docet quomodo ſancti patiuntur hic defectus pœnales; ſecundo quomodo mali proficiunt per defectum culpæ, ibi, *Mali autem homines, & ſeductores proficient in pejus*. Dicit ergo: Perſecutiones ſuſtinui, & non ſolum ego, ſed *& omnes qui pie volunt vivere in Chriſto Jeſu*. Pie ſumitur dupliciter. Quandoque pro virtute pietatis ad cultum divinum: ſupra eodem: *Habentes ſpeciem pietatis*. Quandoque pro miſericordia ad proximum: I. Tim. IV. 8. *Pietas ad omnia valet*. *Omnes* ergo *qui pie volunt vivere in Chriſto*; ideſt, volunt obſervare cultum religionis Chriſtianæ: Tit. II. 12. *Sobrie, & juſte, & pie vivamus in hoc ſæculo:* tales *perſecutionem patientur*, & maxime in primitiva Eccleſia, quando Chriſtus undique impugnabatur a Judæis, & Gentibus. Et ideo Joan. XVI. 2. *Venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obſequium ſe præſtare Deo*. Matth. XXIV. 9. *Eritis odio omnibus Gentibus propter nomen meum*. Item *omnes qui pie volunt vivere in Chriſto*, ideſt volunt per fidem Chriſti ſervare miſericordiam ad proximum, neceſſe eſt eos perſecutionem pati; & ſi non ab extra, tamen ab intus, quando ſcilicet compatiuntur defectibus proximorum, quorum culpas, & pœnalitates vident. II. Corinth. XI. 29.

Quis

Quis ſcandalizatur, & ego non uror? II. Petr. II. 8. *Habitans apud eos qui de die in diem animam juſtam iniquis operibus cruciabant*. Pſal. CXVIII. 158. *Vidi prævaricantes, & tabeſcebam*. Item ſunt aliæ perſecutiones, quæ ſanctis omnibus deeſſe non poſſunt, ſcilicet carnis, mundi, & dæmonis: quia, ut habetur Galat. v. 17. *caro concupiſcit adverſus ſpiritum*. Roman. VII. 24. *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Pſalm. XXXIII. 20. *Multæ tribulationes juſtorum*.

Deinde cum dicit, *Mali autem homines, & ſeductores proficient in pejus*, oſtendit quod mali incidunt in pejora mala, ſcilicet culpæ. Dicit, *Mali*, in ſe, ſcilicet inquantum peccatis inhærent: Matth. XXI. 41. *Malos male perdet: & ſeductores*, ſcilicet in proximorum nocumentum, inquantum ſeorſum ducunt eos a via veritatis, quæ communis eſt. Rom. ult. 18. *Per dulces ſermones, & benedictiones ſeducunt corda innocentium*. Sed iſti non contenti malis quæ fecerunt, *proficient in pejus*. Apoc. ult. 11. *Qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc*.

Sed contra. Supra eodem: *Ultra non proficient*. Dicendum eſt, quod qui proficiunt in pejus, ſunt permiſſi a Deo. Vel ſic, quod proficiunt in pejus ex intentione malitiæ eorum, quæ ſemper eſt ad malum; ſed ſecundum providentiam divinam prohibentur, ne poſſint implere quod cœperunt. Proficiunt autem in pejus mali in ſeipſis, inquantum errant circa veritatem. Matth. XXII. 29. *Erratis, neſcientes Scripturas, neque virtutem Dei*. Item opere errant; & hoc modo omnes mali errant. Prov. XIV. 22. *Errant omnes qui operantur malum*. Item in proximis, quia *ſeductores*; unde dicit: *In errorem mittentes*, ſuadendo ſcilicet quod poſſint per proſperitates venire ad regnum cælorum, contra illud ſupra (hoc cap.) *Qui pie volunt vivere in Chriſto Jeſu, perſecutionem patientur*: &

Esa. III. 12. *Populе meus, qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt.*

Deinde cum dicit, *Tu vero permane in his quæ didicisti*. monet eum ut maneat in sua institutione: & hortatur eum tripliciter, scilicet ex parte doctoris, ex parte ipsius Timothei, & ex parte eorum quæ accepit. Dicit ergo: *Assecutus es meam doctrinam*, & cetera ut supra: ergo *permane in his*, Eccle. x. 4. *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris*. I. Corinth. xv. 58. *Stabiles estote, & immobiles*. Dicit ergo: *Quæ didicisti, & credita sunt tibi:* quia quilibet Christianus discit quæ fidei sunt; & hæc est doctrina salutaris. Joan. VI. 45. *Omnis qui audidivit a Patre meo, & didicit, venit ad me*. Sed specialiter documenta fidei sunt credita prælatis, inquantum debent aliis ea dispensare. Galat. II. 7. *Cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium præputii*. Et quare oportet permanere? Quia ego a magistro scientiæ habui qui errare non potuit: II. Corinth. XIII. 3. *In me loquitur Christus*. Et ideo in his firmiter permane, *sciens a quo didiceris*, quia a Paulo, qui non ab homine, neque per hominem didicit, sed per revelationem Jesu Christi: Gal. I. Secundo ex propria conditione. Turpe enim est homini nutrito in bono a puericia, in senectute deficere. Eccli. XXVI. 27. *Qui transgreditur a justitia ad peccatum, Deus paravit eum ad romphæam*. Timotheus autem sic fuit nutritus, Proverb. XXII. 6. *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea*. Unde dicit: *Et quia ab infantia sacras litteras nosti*, quæ sunt litteræ veteris testamenti; quas didicit ab infantia, quia filius mulieris Judææ, Act. XVI. unde mater sua fecit eum erudiri in eis: quod est contra Manichæum: quia Apostolus vetus testamentum hic nominat *sacras litteras*, quæ non possunt intelligi de novo testamento, quia ab

in-

infantia ſua non erat edoctus litteras novi teſtamenti. Tertio ex parte eorum quæ accepit; & eſt tertia ratio. Nam ſi aliquis habet aliquam ſcientiam in qua non eſt utilitas, deſerit eam, & tranſit ad aliam; ſed ſi ſcientia eſt valde utilis, ſtultum eſt eam dimittere. Et primo facit rationem; ſecundo manifeſtat eam, ibi, *Omnis Scriptura divinitus inſpirata utilis*. Dicit ergo: Dico, quod accepiſti litteras ſacras, quæ non ſunt contemnendæ, quia ſunt utiles. Eſa. XLVIII. 17. *Ego Dominus Deus tuus, docens te utilia*. Unde ſubdit dicens: *Quæ te poſſunt inſtruere*. Joan. VI. 69. *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes*. Ibid. v. 39. *Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vitam æternam habere. Illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me*. Et hæ litteræ te poſſunt inſtruere ad ſalutem; ſed non niſi *per fidem quæ eſt in Chriſto Jeſu*; Rom. x. 4. *Finis enim legis eſt Chriſtus, ad juſtitiam omni credenti:* Heb. XI. 6. *Sine fide enim impoſſibile eſt placere Deo*. Rationem autem manifeſtat, dicens: *Omnis Scriptura divinitus inſpirata utilis eſt*. Ubi oſtendit quod ſacræ litteræ ſunt viæ ad ſalutem. Et tria ponit: nam commendat Scripturas ratione principii, ratione effectus utilis, & ratione ultimi fructus, & profectus. Si enim conſideres ejus principium, habent privilegium ſuper omnes: quia aliæ ſunt traditæ per rationem humanam, ſacra autem Scriptura eſt divina; ideo dicit, *Scriptura divinitus inſpirata*. II. Pet. I. 21. *Non enim voluntate humana, allata eſt aliquando prophetia; ſed Spiritu ſancto inſpirati, locuti ſunt ſancti Dei homines*. Job XXXII. 8. *Inſpiratio Omnipotentis dat intelligentiam*.

Sed dices: Quomodo non omnis ſcriptura divinitus inſpiratur, cum, ſecundum Ambroſium, omne verum, a quocumque dicatur, a Spiritu ſancto eſt?

Dicendum est, quod Deus dupliciter aliquid operatur: scilicet immediate, ut proprium opus, sicut miracula; & mediantibus causis inferioribus, ut opera naturalia: Job x. 8. *Manus tuæ, Domine fecerunt me:* quæ tamen fiunt operatione naturæ. Et sic in homine instruit intellectum & immediate per sacras litteras, & mediate per alias scripturas.

Effectus hujus Scripturæ est duplex, scilicet quia docet cognoscere veritatem, & suadet operari justitiam. Joan. XIV. 26. *Paraclytus autem Spiritus sanctus docebit*, scilicet cognoscenda, *& suggeret*, operanda. Et ideo utilis est ad cognoscendam veritatem, & utilis est ad dirigendum in operatione. Est enim ratio speculativa, & est etiam ratio practica. Et in utroque sunt duo necessaria, scilicet quod veritatem cognoscat, & errorem refellat. Hoc enim opus est opus sapientis, scilicet non mentiri, & mentientem refellere. Quantum ad primum dicit: *Utilis est ad docendum*, scilicet veritatem; Psal. CXVIII. 66. *Bonitatem, & disciplinam, & scientiam doce me.* Quantum ad secundum subdit, *Ad arguendum:* Titum. I. 9. *Ut sis potens exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt, arguere.* Item quantum ad practicam sunt duo necessaria, scilicet ut reducat a malo, & ab bonum inducat: Psal. XXXIII. 15. *Declina a malo, & fac bonum.* Quantum ad primum dicit, *Ad corripiendum*, quod est eripere a malo: Matth. XVIII. 15. *Si peccaverit in te frater tuus, vade, & corripe eum inter te & ipsum solum:* Job V. 17. *Beatus homo qui corripitur a Domino.* Quantum ad secundum dicit, *Ad erudiendum in justitia.* Et hæc omnia facta Scriptura facit. Esa. VIII. 11. *In manu forti erudivit me.* Sic ergo quadruplex est effectus sacræ Scripturæ, scilicet docere veritatem, arguere falsitatem, quantum ad speculativam; eripere a malo, & inducere ad bonum, quantum ad practicam. Ultimus ejus effectus est ut perducat homines ad per-

fe-

fectum. Non enim qualitercumque bonum facit, ſed perficit: Hebr. VI. 1. *Ad perfectionem feramur.* Et ideo dicit: *Ut perfectus ſit homo Dei:* quia non poteſt homo eſſe perfectus, niſi ſit homo Dei. Perfectum enim eſt cui nihil deeſt. Tunc ergo homo eſt perfectus quando eſt *inſtructus*, ideſt paratus, *ad omne opus bonum:* non ſolum ad ea quæ ſunt de neceſſitate ſalutis, ſed etiam ad ea quæ ſunt ſupererogationis. Galat. ult. 9. *Bonum autem facientes, non deficiamus.*

CAPITIS QUARTI

LECTIO I.

TEſtificor coram Deo, & Jeſu Chriſto, qui judicaturus eſt vivos, & mortuos, per adventum ipſius, & regnum ejus: prædica verbum, inſta opportune, importune, argue, obſecra, increpa in omni patientia, & doctrina. Erit enim tempus cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, ſed ad ſua deſideria coacervabunt ſibi magiſtros prurientes auribus; & a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur. Tu vero vigila, in omnibus labora, opus fac Evangeliſtæ, miniſterium tuum imple, ſobrius eſto.

PRæmiſſis periculis temporum noviſſimorum, & idoneitate Timothei ad reſiſtendum, hic oſtendit quomodo reſiſtat: & primo ponitur monitio; ſecundo ejus neceſſitas, ibi, *Erit enim tempus cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt.* Item primo ponitur ejus conteſtatio; ſecundo admonitio, ibi, *Prædica verbum.* In conteſtatione ſunt duo conſideranda, ſcilicet coram quibus conteſtetur, & per quem. Conteſtatur autem coram duobus, ſcilicet

coram eo qui eſt noſtra beatitudo, & coram eo qui nos in beatitudinem introducit. Beatitudo autem noſtra Deus eſt: Pſal. xxxii. 12. *Beata gens, cujus eſt Dominus Deus ejus:* & ideo dicit: *Teſtificor coram Deo*; ideſt, teſtem invoco Deum quod hanc monitionem faciam: hic enim teſtis non decipitur: II. Corinth. i. 23. *Ego autem Deum teſtem invoco in animam meam:* & *Jeſu Chriſto*, cujus eſt introducere in beatitudinem. Rom. v. 2. *Per quem & acceſſum habemus per fidem in gratiam iſtam*. Vel aliter. Introducit quidem, quia ipſe *judicaturus eſt vivos, & mortuos*. Et tunc vivos dicit illos qui vivi reperientur in adventu ejus; qui morientur quidem, ſed quia in modico tempore reſurgent, dicuntur vivi. I. Theſſal. iv. 14. *Nos qui vivimus, qui reſidui ſumus in adventum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt*. Vel vivos dicit bonos, ſcilicet qui vivunt vita gratiæ; & mortuos, malos. I. Joan. iii. 14. *Qui non diligit, manet in morte*. Et hos etiam judicat. Act. x. 42. *Ipſe eſt qui conſtitutus eſt a Deo judex vivorum, & mortuorum*.

Sed cum Chriſtus ſit Deus, quomodo utitur hic hac copula, *Coram Deo, & Chriſto?* Reſpondeo. Poteſt dici, quod dicitur, *Coram Deo*, ſcilicet Patre, *& Chriſto*, ideſt Filio: Pater enim eſt fons divinitatis.

Deinde cum dicit, *Per adventum ipſius, & regnum ejus*, conteſtatur per duo deſiderabilia ſanctis. Primum eſt adventus Chriſti: Luc. xii. 36. *Similes hominibus expectantibus dominum ſuum, quando revertatur a nuptiis:* Apoc. ult. 20. *Veni Domine Jeſu*. Secundum eſt regnum ejus: Matth. vi. 10. *Adveniat regnum tuum*. Regnat quidem ſecundum poteſtatem generalem ſuper omnem creaturam: Matth. ult. 18. *Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo, & in terra:* ſed ſpecialiter, & ſpiritualiter in ſanctis regnat, in præſenti per gratiam,

&

& in futuro per gloriam: qui ſancti non ſunt de hoc mundo: Joan. XVIII. 36. *Regnum meum non eſt de hoc mundo*. Sed hoc regnum hic inchoatur, & in futuro conſummabitur, quando omnia regna ei ſubiicientur, & volentia, & nolentia. Pſal. CIX. *Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum*.

Conſequenter cum dicit, *Prædica verbum*, ponitur monitio; & hoc ut inſtet doctrinæ, quæ eſt duplex. Una ad omnes, quam ponit primo; alia ad aliquos, & hanc ponit ſecundo, ibi, Argue. Item primo monet eum ad generalem doctrinam exequendam; ſecundo docet modum exequendi. Dicit ergo: *Prædica verbum*, ſcilicet Evangelii: Marc. ult. 15. *Euntes in mundum univerſum, prædicate Evangelium omni creaturæ*. In prædicatione duo ſunt, ſcilicet denuntiatio veritatis, & inſtructio ad mores: & hæc duo debet prædicator facere. Luc. ult. 27. *Incipiens a Moyſe, & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quæ de ipſo erant*. Modus eſt inſtantia, & continuatio: unde dicit: *Inſta opportune, importune*: II. Corinth. XI. 8. *Inſtantia mea quotidiana, ſolicitudo omnium Eccleſiarum*.

Sed dicit, *Importune*. Contra. Eccli. XX. 22. *Ex ore fatui reprobabitur parabola: non enim dicit illam in tempore ſuo*. Item Prov. XV. 23. *Sermo opportunus optimus eſt*.

Dicendum eſt, quod prædicator, ſecundum veritatem, ſemper debet prædicare opportune; ſed ſecundum exiſtimationem falſam audientium, debet prædicare importune: quia prædicator veritatis ſemper eſt bonis opportunus, & malis importunus ſemper. Joan. VIII. 47. *Qui ex Deo eſt, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non eſtis*. Eccli. VI. 21. *Quam aſpera eſt nimium ſapientia indoctis hominibus*. Si homo enim vellet hanc ſervare opportunitatem ut ſolum dice-

ret his qui volunt audire, prodeſſet tantum juſtis, ſed oportet quod aliquando etiam prædicet malis, ut convertantur: & ad hoc additur, *Importune*. Eſa. lviii. 1. *Clama, ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam, & annuntia populo meo ſcelera eorum, & domui Jacob peccata eorum.*

Conſequenter cum dicit, *Argue*, ponitur doctrina in ſpeciali: quam primo ponit; ſecundo modum, ibi, *In omni patientia, & doctrina*. Inſtituens autem aliquem ſpecialiter poteſt eum inſtituere vel de pertinentibus ad fidem, puta ut doceat veritatem, & removeat errorem; & quantum ad hoc primum dicit, *Argue*, ſcilicet errores: Tit. ii. 15. *Argue cum omni imperio*. Vel de pertinentibus ad bonos mores, & ad hoc debet inducere aliquando bonum, & ſuperiorem; & tunc debet placide, & benigne monere: unde dicit, *Obſecra*: I. Tim. v. 1. *Seniorem ne increpaveris, ſed obſecra ut patrem*. Galat. vi. 1. *Vos qui ſpirituales eſtis, hujuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis*. Et ſpecialiter ſi non peccat ex malitia. Si autem inſtruat, vel inſtituat malum, debet eum increpare: ideo dicit, *Increpa*. Tit. i. 13. *Ob quam cauſam increpa illos dure, ut ſani ſint in fide*. Job v. 17. *Increpationem Domini ne reprobes*. Sed quis modus? *In omni patientia*, ne iratus appareas, & ex ira inſtruas, ſed tranquille: Prov. xix. *Doctrina viri per patientiam noſcitur*: Pſalm. xci. 15. *Bene patientes erunt, ut annuntient*: & *doctrina*, ſcilicet de his quæ ad fidem, & in his quæ ad mores: Hier. 3. 15. *Paſcent vos ſcientia, & doctrina*.

Deinde cum dicit, *Erit enim tempus cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt*, oſtendit neceſſitatem monitionis præmiſſæ. Eſt autem triplex neceſſitas prædictorum; & prima ex parte audientium; ſecunda ex parte Timothei, ibi, *Tu vero vigila*; tertia ex parte Apoſtoli, ibi, *Ego enim jam delibor*. Circa primum duo facit: quia primo proponit neceſſita-

tatem; secundo exponit dictum suum, ibi, *Et a veritate quidem auditum avertent*. Necessitas prima, est auditorum perversitas in audiendo, ut utilia nolint audire, sed curiosa. Dicit ergo quantum ad primum: *Insta*, dum nolunt audire sanam doctrinam: *erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt*, quando erunt mali doctores. Act. xx. 29. *Ego scio quoniam lupi rapaces intrabunt in vos post discessionem meam*. Unde dicit, *Non sustinebunt*; ideest, erit eis odiosa vestra doctrina, scilicet Christi. Proverb. VIII. 8. *Justi sunt omnes sermones mei: non est in eis pravum quid, neque perversum*. Alia perversitas est quia volunt inordinate audire curiosa, & noxia. Prov. I. 22. *Usquequo parvuli diligitis infantiam, & stulti ea quæ sunt sibi noxia, cupient, & imprudentes odibunt scientiam?* Ideo dicit: *Sed ad sua desideria coacervabunt*, ideest multiplicabunt, *sibi magistros*. Contra quos dicitur Jac. III. 1. *Nolite plures magistri fieri fratres mei, scientes quoniam majus judicium sumitis*. Et est coacervatio quando indigni, & insufficientes multiplicantur: & magis coacervatio est, si fiant quatuor indigni, quam si centum boni: quia, ut habetur Sap. VI. 26. *multitudo sapientum, sanitas est orbis terrarum*. Esa. XXX. 10. *Loquimini nobis placentia*. Et hoc est secundum sua desideria, quia unus vult audire unum, alius alium; & sic quærunt diversos magistros. Et dicit, *Magistros prurientes auribus*, scilicet auditores. Pruritum dicitur habere in pedibus qui non vult quiescere; in auribus vero qui semper audire vult nova, inaudita, & curiosa, & quandoque noxia. Act. XVII. 21. *Athenienses ad nihil aliud vacabant, nisi aut dicere, aut audire aliquid novi*. Et ideo multiplicatur doctrina hæretica. Prov. IX. 17. *Aquæ furtivæ dulciores sunt, & panis absconditus suavior*.

Consequenter cum dicit, *Et a veritate quidem*

au-

auditum avertent, exponit dictum : & primò exponit quod dixerat, quod ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, cum dicit : *A veritate auditum avertent*. Sana doctrina eſt quando non habet admixtam falſitatem. Ergo ſanam doctrinam non ſuſtinent dum veritatem nolunt audire. Oſeæ IV. 1. *Non eſt veritas, & non eſt miſericordia, & non eſt ſcientia Dei in terra*. Joan. VIII. 46. *Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi?* Secundo quod dixerat, *Coacervabunt ſibi magiſtros*, exponit cum dicit : *Ad fabulas autem convertentur*. Fabula eſt compoſita ex miris, in quibus deficit veritas : & talia homines habentes in auribus pruritum, volunt audire. I. Tim. IV. 7. *Ineptas, & inanes fabulas devita*.

Deinde cum dicit, *Tu vero vigila*, ponitur neceſſitas ex parte Timothei, cui erat officium commiſſum, & ideo neceſſarium erat quod prædicaret : & primo monet eum ad ſolicitudinem ; ſecundo inducit eum ad laborem ; tertio moderatur laborem. Dicit ergo : *Tu vero vigila* ; quaſi dicat : Iſti ſic faciunt ; *tu vero vigila*. Matth. XXIV. 42. *Vigilate, quia neſcitis qua hora Dominus veſter venturus ſit*. Luc. II. 8. *Et paſtores erant in regione eadem vigilantes, & cuſtodientes vigilias noctis ſupra gregem ſuum*. Rom. XII. 8. *Qui præeſt in ſolicitudine*. Sed quia ſolicitudo ſine labore, inanis eſt ; ideo primo inducit ad univerſaliter laborandum ; ſecundo determinat in quo eſt laborandum ; tertio laborandi neceſſitatem. Dicit ergo : *Vigila*, ſed ſic quod aliquid facias, & ideo *labora* : Sap. III. 15. *Bonorum laborum glorioſus eſt fructus* : & hoc *in omnibus*, ideſt in omni genere hominum. Eſ. XXXII. 20. *Beati qui ſeminatis ſuper omnes aquas*. Marc. ult. 15. *Prædicate Evangelium omni creaturæ*. Unde mox determinat in quo eſt laborandum, dicens : *Opus fac Evangeliſtæ*, ideſt evangeliza : hoc enim eſt nobile opus, quia ad hoc Chri-

Christus est missus : Luc. IV. 43. *Aliis civitatibus oportet me evangelizare, quia ideo missus sum.* Esa. XLI. 27. *Primus ad Sion dicet: Ecce adsum; & Hierusalem Evangelistam dabo.* Evangelista autem dicitur aliquando qui scripsit Evangelium, & sic sunt quatuor; quandoque qui prædicat ipsum, & sic dicitur hic, & Ephes. IV. Necessitas autem hujus laboris est, quia est *ministerium tuum*, tibi commissum; & ideo *imple*, scilicet prædicando. Coloss. IV. 17. *Dicito Archippo: Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas.* Ille autem implet officium Evangelistæ qui verbo prædicat, & opere implet. Act. I. 1. *Cœpit Jesus facere, & docere.*

Consequenter inducit ad moderantiam, dicens: *Sobrius esto*, vel sobrietate corporali, quæ decet prædicatorem: ebrietas enim est inimica sapientiæ. Eccle. II. 3. *Cogitavi abstrahere a vino carnem meam.* Vel potius sobrietas ponitur pro discretione. Act. XXVI. 25. *Verba sobrietatis, & veritatis eloquor.* I. Pet. V. 8. *Sobrii estote, & vigilate.*

LECTIO II.

EGo enim jam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die, justus judex; non solum autem mihi, sed & his qui diligunt adventum ejus.

SUpra monuit eum ut instaret doctrinæ, & hoc propter audientes, & propter ipsum Timotheum; hic inducit tertiam necessitatem, scilicet ex parte Apostoli, & est quia in brevi erat subtrahendus de mundo: & primo prænuntiat suam mortem imminere; secundo mandat quod visitet eum, ibi, *Festina ad me venire cito.* Circa primum

mum duo facit. Primo designatur instantia mortis ejus; secundo securitas morientis, ibi, *Bonum certamen certavi*. Circa primum duo facit: quia primo nuntiat passiones quas patiebatur; secundo prædicit mortem, quæ expectabatur, ibi, *Et tempus resolutionis meæ instat*. Quantum ad primum dicit: *Ego enim jam delibor*; quasi dicat: Statim ego delibor. Sanctorum autem passio dicitur immolatio: Philip. II. 17. *Sed & si immolor super sacrificium, & obsequium fidei vestræ, gaudeo:* Psal. CXV. 17. *Tibi sacrificabo hostiam laudis*, scilicet pro te patiendo. Antiquitus in sacrificiis, quæ ex humidis offerebantur, quædam fiebant prægustationes; & hæ vocabantur delibationes: Rom. XI. 16. *Quod si delibatio sancta est, & massa:* & ideo vocat passiones imminentes, delibationes. Et quamvis jamdiu eas sim expertus; *tempus* tamen *meæ resolutionis instat*. Est autem duplex resolutio, scilicet animæ a corpore: Eccle. ult. 7. *Et revertatur pulvis in terram suam unde erat, & spiritus redeat ad Deum qui dedit illum*. Item est resolutio corporis in pulverem. Genes. III. 9. *Pulvis es, & in pulverem reverteris*.

Deinde cum dicit, *Bonum certamen certavi*, ostendit securitatem suæ mortis. Sed sciendum est, quod est differentia inter mortem justi, & peccatoris: quia, ut dicitur Prov. XI. 7. *mortuo homine impio, nulla erit ultra spes*. Quia enim spem habet in istis rebus transitoriis, ideo spem non habet in æternis; sed justus habet spem in æternis, & non in terrenis. Primo ergo ponit meritum suæ securitatis; secundo securitatem de præmio, ibi, *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ*. Meritum hujus vitæ est in tribus, scilicet in resistendo malis, in proficiendo in bonis, & in bene utendo Dei donis. Primum dicitur quoddam certamen: unde hic dicit: *Bonum certamen certavi*. Sed certamen dicitur bonum primo, si sit pro-

bo-

bonis; puta, si sit pro fide, & justitia, sicut Apostoli Judæ 1.3. *De communi vestra salute necesse habuit scribere vobis, deprecans supercertari semel traditæ sanctæ fidei*. Eccli. IV. 33. *Pro justitia agonizare pro anima tua, & usque ad mortem certa pro justitia*. Secundo propter modum certaminis, si scilicet solicite, & legitime certetur: supra II. 5. *Non coronabitur nisi qui legitime certaverit*. I. Cor. IX. 26. *Sic pugno, non quasi aerem verberans, sed castigo corpus meum, & in servitutem redigo; ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar*. Tertio propter difficultatem certaminis: Sap. X. 12. *Et certamen forte dedit illi, ut vinceret*. Secundum, quod est profectus in bonis, dicitur cursus: unde sequitur: *Cursum consummavi*. I. Corinth. IX. 24. *Sic currite ut comprehendatis*. Et dicitur cursus, profectus sanctorum, quia cum festinatione currunt, ut meliorantes consumment, agitati stimulis caritatis. Heb. IV. 11. *Festinemus ergo ingredi in illam requiem*. Ps. CXVIII. 32. *Viam mandatorum tuorum cucurri*.

Sed adhuc certamen, & cursus mortis restabat: ergo non consummaverat cursum, nec certaverat. Dicendum est, quod sicut homo qui bene incipit, & intendit finire, habet opus perfecte; sic & Apostolus: jam enim inceperat, & finire intendebat.

Bonus usus donorum Dei est duplex: scilicet conservatio fidei; & ideo dicit, *Fidem servavi*; quod facit qui utitur donis Dei ad gloriam Dei, & salutem proximorum. Matth. XXIV. 45. *Quis putas est fidelis servus, & prudens quem constituit dominus super familiam suam?* I. Tim. I. 12. *Fidelem me existimavit, ponens in ministerio*. Vel servavi in me virtutem fidei. Rom. XIV. 23. *Omne quod non est ex fide, peccatum est*. Propter quod Matth. X. 16. *Estote prudentes sicut serpentes*; id est, custodite fidem, tamquam caput, & fundamentum virtutum.

De-

Deinde cum dicit, *In reliquo repoſita eſt mihi corona juſtitiæ*; ponitur ſpes de præmio: quod primo ponit; ſecundo oſtendit datorem ejus, ibi, *Quam reddet mihi Dominus*; tertio ponit participes præmii, ibi, *Qui diligunt adventum ejus*. Dicit ergo: ex quo pugnavi, & curſum conſummavi, nihil reſtat niſi quod coroner. Corona juſtitiæ dicitur quam Deus ex ſua juſtitia reddet.

Sed contra: quia vita æterna ex gratia datur: Rom. VI. 33. *Gratia Dei vita æterna*: & VIII. 18. *Non ſunt condignæ paſſiones hujus temporis ad futuram gloriam*. Non ergo ex juſtitia.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod eſt ibi gratia quantum ad radicem merendi, juſtitia quantum ad actum, qui procedit ex voluntate. Vel corona juſtitiæ eſt, quæ datur ex juſtitia, quia datur juſtis ſecundum opera juſta. Eſa. III. *Dicite juſto quoniam bene, quoniam fructum adinventionum ſuarum comedet*. Hæc corona duplex eſt: quædam principalis, quædam ſecundaria. Prima eſt præmium eſſentiale, quæ nihil eſt aliud quam gaudium de veritate: Eſa. XXVIII. 5. *In illo die erit Dominus exercituum corona gloriæ, & ſertum exultationis reſiduo populi ſui*. Deus eſt ergo corona noſtra. Secunda eſt corona quæ debetur ſpecialibus operibus; & hæc eſt aureola. Et una debetur martyribus: ſupra II. 5. *Non coronabitur niſi qui legitime certaverit*: & ad hoc eſt quod dicit: *Bonum certamen certavi*. Alia debetur virginibus: Sap. IV. 2. *In perpetuum coronata triumphat incoinquinatorum certaminum præmium vincens*: & ad hoc eſt; *Curſum conſummavi*, Apoc. XIV. 4. *Hi ſequuntur agnum, quocumque jerit*. Tertia eſt doctorum; Prov. IV. 9. *Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona inclyta proteget te*: & ad hoc dicit, *Fidem ſervavi*. Et dicit, *Repoſita*, id eſt ſecundum æternam prædeſtinationem reſervata: ſupra I. 12. *Scio cui credidi, & certus ſum*

quia

quia potens eſt depoſitum meum ſervare in illum diem. Dator hujus eſt Deus; ideo dicit: *Quam reddet mihi Dominus*, ſcilicet per ſuam juſtitiam, *in illa die:* nam hæc eſt duplex: ſcilicet animæ, & hæc redditur ſanctis in illa die, ſcilicet in morte: unde hic dicit: *Tempus meæ reſolutionis inſtat:* II. Cor. v. 1. *Si terreſtris domus noſtra hujus habitationis diſſolvatur, ædificationem habemus ex Deo.* Alia eſt corporis, & hæc reddetur *in illa die*, ſcilicet judicii: I. Cor. xv. 43. *Seminatur in ignobilitate, ſurget in gloria.* Participes hujus ſunt omnes ſancti: unde dicit: *Non ſolum autem mihi*, ſcilicet reponitur, Apoc. ult. 20. *Veni Domine Jeſu.* Cantic. v. 1. *Veniat dilectus meus in hortum ſuum, ut comedat fructum pomorum ſuorum.* Qui non diligunt Deum, nihil habent, ut diligant adventum ejus. Amos v. 18. *Væ deſiderantibus diem Domini:* quia corona ſolum caritati debetur: Joan. xiv. 21. *Qui diligit me, diligetur a Patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum.*

LECTIO III.

Feſtina ad me venire cito. Demas enim me dereliquit, diligens hoc ſæculum, & abiit Theſſalonicam, Creſcens in Galatiam, Titus in Dalmatiam. Lucas eſt mecum ſolus. Marcum aſſume, & adduc tecum: eſt enim mihi utilis in miniſterio. Tychicum autem miſi Epheſum. Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maxime autem membranas. Alexander ærarius multa mala mihi oſtendit: reddet illi Dominus ſecundum opera ejus: quem & tu devita: valde enim reſtitit verbis noſtris. In prima mea defenſione nemo mihi affuit; ſed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur. Dominus autem mihi aſtitit, & confortavit me, ut per me prædica-

tio impleatur, & audiant omnes gentes quia liberatus sum de ore leonis. Liberavit me Dominus ab omni opere malo, & salvum faciet in regnum suum cæleste: cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. Saluta Priscam, & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Festina ante hiemem venire. Salutant te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes. Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

ROgat visitari, & primo vocat eum ad se; secundo significat suum statum, ibi, *Alexander ærarius multa mala mihi ostendit*; tertio concludit epistolarem salutationem, ibi, *Salutant te Eubulus, & Pudens, & Linus*. Item primo mandat ut veniat; secundo assignat ei socium, ibi, *Marcum assume, & adduc tecum*; tertio ostendit quid deferat, ibi, *Penulam . . . veniens affer tecum*. Circa primum duo facit, quia primo vocat eum; secundo causam vocationis assignat, ibi, *Demas enim me dereliquit*. Dicit ergo: quia in brevi sum recessurus de mundo, *festina ad me venire cito*; & hoc ut invicem consolarentur, & ut juvarent eum in prædicatione Evangelii, pro quo erat solicitus in vinculis existens. Prov. XVIII. 19. *Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma*. Causa vocationis est, quia societate debita erat destitutus: & primo a quodam qui propter suam culpam recesserat; secundo quia quosdam miserat ad prædicandum. Dicit ergo: *Demas enim me dereliquit*; idest, præposuit amorem hujus sæculi amori meo. I. Joan. II. 15. *Si quis diligit mundum, non est caritas Patris in eo. Crescens*, quidam discipulus, abiit *in Galatiam*, missus ab Apostolo. *Titus*, etiam missus ab eo, abiit *in Dalmatiam*, ubi finaliter dicitur fuisse Episcopus. Job XXXVIII. 35. *Numquid mittes fulgura, &*

& ibunt? Lucas eſt mecum ſolus. Hunc retinuit in prædicatione Evangelii, in qua fuit gratioſus: II. Corinth. VIII. 18. *Cujus laus eſt in Evangelio per omnes Eccleſias*.

Deinde cum dicit, *Marcum aſſume, & adduc tecum*, aſſignat ei ſocium; & circa hoc duo facit: quia primo aſſignat ei ſocium; ſecundo hujus rationem. Hic Marcus alio nomine dicitur Joannes, & conſobrinus Barnabæ Act. XV. dicitur quod Barnabas volebat aſſumere Marcum, ſed Paulus nolebat: & propter hoc diſſenſio facta eſt inter eos, ita ut diſcederet ab eis. Col. ult. 10. *Marcus conſobrinus Barnabæ*. Ratio eſt, quia *eſt mihi utilis in miniſterio*.

Deinde cum dicit. *Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum*, dicit quid portet. Carpus eſt ſanctus quidam. Penula, ſecundum Hieronymum, erat volumen legis, quod habebant in charta per modum rotuli, & hoc vocat penulam. Vel penula dicitur veſtis aliqua; ſed, ſecundum Chryſoſtomum, erat veſtis communis. Et quia Apoſtolus Romæ erat pauper, non accipiens ab aliis, ideo voluit ut ſibi veſtis portaretur. Haymo dicit, quod erat ſpecialis veſtis in ſignum nobilitatis: unde Act. XXII. Paulus dixit ſe civem Romanum; pater enim Pauli ſervierat Romanis in Tarſo Ciliciæ; & ex hoc factus fuit civis Romanus: & penula erat veſtis in ſignum conſulis: & forte pater ſuus erat ibi conſul. Vel penula dicitur mantica, ubi erant libri; quod videtur, quia ſequitur, *Et libros*.

Sed quid Apoſtolo de libris, pleno Spiritu ſancto? Item inſtabat ſua reſolutio. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod propter duo: primo ut in legendo haberet ſolatium. I. Machab. XII. 9. *Habentes ſolatio ſanctos libros, qui ſunt in manibus noſtris*. In libris enim eſt remedium contra tribula-

tiones. Vel dicit hoc, ne perderentur, sed remanerent fidelibus. Item quanto magis appropinquabat morti, tanto magis instabat studio Scripturarum, sicut de Ambrosio dicitur, quod usque ad ultimam ægritudinem non cessavit scribere: unde scribens illud Psalm. xlvii. *Magnus Dominus, & laudabilis nimis &c.* mortuus est.

Maxime autem membranas. Membranæ sunt chartæ non scriptæ, vel schedulæ, ubi scripserat Epistolas, vel prædicationes suas.

Deinde cum dicit, *Alexander ærarius multa mala mihi ostendit*, ostendit quæ apud ipsum fuerunt, & quæ apud ipsum sunt: & primo ex parte hominum; secundo ex parte Dei, ibi, *Dominus autem mihi astitit*. Iterum prima in duas: quia primo significat ei de quodam qui ei adversabatur; secundo de negligentia eorum qui eum non juvabant, ibi, *In prima mea defensione nemo mihi affuit*. Item primo præmittit culpam inique impugnantis; secundo ostendit pœnam ejus futuram, ibi, *Reddet ei Dominus secundum opera ejus*; tertio ostendit quomodo sit etiam secundum Ecclesiam puniendus, ibi, *Quem tu devita*. Videtur quod hic Alexander fuit artifex æris, vel custos ærarii: & erat de his qui dixerunt legalia esse de necessitate salutis servanda: I. Timoth. i. 19. *Circa fidem naufragaverunt, ex quibus est Hymenæus, & Alexander*. Et dicunt quidam, quod iste est de quo dicitur Act. xix, quia concitavit seditionem in Apostolum; sed nomen dissonat quia ille Demetrius, hic Alexander; & locus, quia ille Ephesi, iste Romæ fuit. Et subjungit: *Multa mala mihi ostendit*. Et nota, quod non dicit, Fecit, sed quod *ostendit*: quia impii adversus justos animum ostendere possunt, sed non semper explent. Hier. i. & 15. *Bellabunt adversum te, & non prævalebunt, quia ego tecum sum*. Job v. 12. *Qui dissi-*

pat

fat cogitationes malignorum, ne poſſint adimplere manus eorum quod cœperunt: qui apprehendit ſapientes in aſtutia eorum, & conſilium pravorum diſſipat.

Deinde cum dicit, *Reddet illi Dominus ſecundum opera ejus*, ponit pœnam ejus futuram. Sed nota, quod non ponit verbum optativum, Reddat; ſed dicit, *Reddet:* quia ſignificatur pœnam eſſe paratam a Deo; quod prævidebat Apoſtolus ex ejus pertinacia. Pſalm. lxi. 12. *Quia tu reddes unicuique juxta opera ſua.* Tamen cum hoc quod reſervatur ei pœna in futurum, Eccleſia debet etiam eum punire excommunicando: unde ſubjungit: *Quem & tu devita*, ſcilicet tamquam hæreticum: Tit. iii. 10. *Hæreticum hominem poſt unam, & ſecundam correctionem devita.* Cujus etiam dicti reddit rationem, dicens: *Valde enim reſtitit verbis noſtris:* Act. vii. 51. *Vos ſemper Spiritui ſancto reſtitiſtis.*

Conſequenter ponit negligentiam non juvantium eum: & primo reprehendit eorum culpam; ſecundo petit eis veniam, ibi, *Non illis imputetur.* Dicit ergo: *In prima mea defenſione nemo mihi affuit.* Gloſſa dicit, quod Apoſtolus ſæpe contra Alexandrum prave docentem pugnavit, & in perſona nullus ei affuit. Sed hic non videtur eſſe ſenſus ejus: quia iſte Alexander non erat tantus quod Apoſtolus indigeret aliis ad diſputandum cum eo. Sed dicendum eſt, quod, ſicut dicitur Act. xxv. Paulus appellans miſſus eſt Romam; & ideo oportuit quod præſentaretur Cæſari, ut diſcuteretur miſſionis ſuæ cauſa, & Judæi venerunt contra eum: & hoc Apoſtolus appellat ſuam primam defenſionem: in qua diſcipuli defuerunt ei, timentes ne a crudeli Nerone punirentur. Eccli. li. 10. *Reſpiciens eram ad adjutorium hominum, & non erat.* Eſa. lxiii. 3. *Torcular calcavi ſolus,*

& *de gentibus non est vir mecum*. Sed posset dici, quod hoc fuit, quia a principio nullus scivit. Sed hoc est falsum; immo ex quadam pusillanimitate recesserunt. Psalm. lxxxvii. 19. *Elongasti a me amicum, & proximum, & notos meos a miseria*. Job vi. 15. *Fratres mei præterierunt me, sicut torrens*. Sed quia fecerunt ex infirmitate, orat pro eis, & non excommunicat, dicens: *Non illis imputetur*. Luc. vi. 18. *Orate pro calumniantibus vos*.

Deinde cum dicit, *Dominus autem mihi astitit*, ostendit quid agitur circa eum ex parte Dei: cujus auxilium primo ponit; secundo hujus effectum, ibi, *Et audiant omnes gentes*. Dicit ergo: Omnes me derelinquerunt; sed ubi deest homo, offert se Deus: Psalm. xxvi. 10. *Quoniam pater meus, & mater mea derelinquerunt me, Dominus autem suscepit me:* unde dicit: *Dominus mihi astitit*, scilicet ad adjuvandum me. Hier. xx. 11. *Dominus mecum est, tamquam bellator fortis*. Ps. xv. 8. *Providebam Dominum in conspectu meo semper: quoniam a dextris est mihi, ne commovear*. Et quomodo? *Et confortavit me*, fortitudinem animi dando, ut non stupescerem coram Cæsare. Ezech. iii. 14. *Manus Domini erat mecum, me confortans*. Et hoc *ut per me prædicatio impleatur:* quæ impletur quando ad plures diffunditur, & quando quod ore dicitur opere impletur. Act. ix. 15. *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, & Regibus, & filiis Israel*.

Deinde cum dicit, *Et audiant*, ponitur effectus auxilii divini: & primo quantum ad præterita; secundo quantum ad futura; tertio agit gratias. Sed duplex est beneficium circa præterita, scilicet liberationis a culpa, & a pœna. Dicit ergo: *Dominus mihi astitit*; & ideo in illa vocatione

tione liberatus fui, quia non fui condemnatus a Cæsare, sed permissum est mihi quod irem quo vellem: & ideo dicit: *Et audiant omnes gentes*, ut scilicet alii secum confortentur ad veniendum: Psalm. xcv. 3. *Annuntiate inter gentes gloriam ejus:* & ut Judæorum insultatio deprimeretur. Et subdit: *Liberatus sum de ore leonis*, ideſt de crudelitate Neronis: Prov. xix. 12. *Sicut fremitus leonum, ita ira Regis.* Prov. xxviii. 15. *Leo rugiens, & ursus esuriens, Princeps impius super populum pauperem.* Secundo liberatus fuit a culpa: unde dicit: *Liberavit me Dominus ab omni opere malo.* Aliqui vero liberantur a pœna, incidentes in culpam negationis a fide. Psalm. xviii. 18. *Eripuit me de inimicis meis fortissimis, & ab his qui oderunt me.* Et hoc per Deum: Sap. viii. 21. *Non possum esse continens, nisi Deus det.* In futuro *salvum faciet:* Esa. xlv. 17. *Israel salvatus est in Domino salute æterna.* Et dicit, *In regnum cæleste.* Luc. xxii. 29. *Ego dispono vobis, Sicut disposuit mihi Pater meus, regnum.* Matth. v. 12. *Merces vestra copiosa est in cælis.* Et ideo agit gratias, dicens: *Cui gloria in sæcula sæculorum.* I. Timoth. i. 17. *Regi sæculorum immortali, invisibili, soli Deo honor, & gloria in sæcula sæculorum.*

Deinde cum dicit, *Saluta Priscam, & Aquilam, & Onesiphori domum*, injungit ei aliorum salutationem; secundo eum salutat ex parte aliorum; tertio ex parte sua. Item circa primum primo injungit aliorum salutationem; secundo determinat tempus veniendi. Dicit ergo: *Saluta Priscam*, scilicet quæ est mulier, *& Aquilam*, virum Priscæ: quos præmittit, quia forte devotiores: *& Onesiphori domum.*

Sed quare non eum, sed domum? Quia forte mortuus erat; & ideo salutat familiam. Vel for-

te quia erat cum eo Romæ.

Determinans tempus veniendi, primo ostendit necessitatem; secundo prosequitur propositum. Necessitas est propter alios remanentes in aliis locis: item propter turbationem maris.

Deinde ponit personas salutantes, ut patet: & modo consueto, ne corrumpatur Epistola, scribit manu sua. *Gratia autem vobiscum. Amen.*

D. THOMÆ AQUINATIS
DOCTORIS ANGELICI
IN EXPOSITIONEM
D. PAULI APOSTOLI
AD TITUM
PROLOGUS.

Si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique, & non sineret perfodi domum suam. Luc. XII. 39.

Er patremfamilias significatur prælatus Ecclesiæ propter tria quæ debet exhibere, scilicet generationem ad fidem, eruditionem ad salutem, custodiam ad securitatem. Primum quidem, quia sicut est vita corporalis per animam, ita spiritualis per fidem: Habac. II. 4. *Justus autem meus ex fide vivit:* & sicut ad vitam carnalem generatur quis per emissionem seminis corporalis, ita ad vitam spiritualem per infusionem seminis spiritualis, quod est verbum Dei: Matth. XIII. & I. Corinth. IV. 15. *Per Evangelium ego vos genui.* Item per eruditionem. Eccli. VII. 25. *Filii tibi sunt? Erudi illos.* Esai: XLVIII. 17. *Ego Dominus Deus tuus, docens te utilia.* Item per

protectionem ad tutelam. Deut. xxxii. 10. *Circumduxit eum, & docuit; & custodivit quasi pupillam oculi sui.* Cuilibet enim prælato committitur cura subditorum. III. Reg. xx. 39. *Custodi virum hunc: qui si lapsus fuerit, erit anima tua pro anima ejus.* Hebr. xiii. 17. *Ipsi pervigilant, quasi rationem reddituri pro animabus vestris.* Sed ad hanc generationem requiritur scientia. Oseæ iv. 6. *Quia tu scientiam repulisti, & ego repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi.* Et ideo dicit, *si sciret:* requiritur enim quod sciat. Item ultra eruditionem, requiritur quod sit solicitus. Roman. xii. 8. *Qui præest, in solicitudine.* Luc. ii. 8. *Pastores erant in regione eadem, vigilantes, & custodientes vigilias noctis supra gregem suum.* Ad custodiam vero fortitudo requiritur ad protegendum. I. Mach. iii. 3. de Juda Machabæo: *Induit se loricam sicut gigas, & succinxit se armæ bellica sua in præliis, & protegebat castra gladio suo.* Et ideo dicitur: *Et non sineret perfodi domum suam.* ideſt Ecclesiam. I. Tim. iii. 15. *Ut scias quomodo oporteat te conversari in domo Dei, quæ est Ecclesia Dei.* Hæc domus est Dei sicut domini, & prælati sicut famuli. Hebr. iii. 5. *Moyses quidem erat fidelis in tota domo illius, tamquam famulus . . . Christus vero tamquam filius in domo sua.* Hæc perfoditur a fure, ideſt hæretico. Abdiæ 5. *Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses?* Qui dicitur fur, quia occulte venit, & graditur in tenebris: unde fur a furno dicitur, qui est obscurus; sic isti per obscura dogmata. Prov. ix. 17. *Aquæ furtivæ dulciores sunt, & panis absconditus suavior.* Item ex perversa intentione, quia intendunt occidere. Joa. x. 10. *Fur non venit, nisi ut furetur, & mactet, & perdat.* Item ex modo intrandi, quia non per ostium. I. Joan. iv. 3. *Et omnis spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est, & hic est Antichristus,*

de

de quo audiſtis quoniam venit, & nunc jam in mundo eſt. Sic ergo ex præmiſſis trahitur convenienter intentio hujus Epiſtolæ, in qua Apoſtolus inſtruit Titum quomodo regat Eccleſiam, ut patet in argumento.

CAPITIS PRIMI

LECTIO I.

PAulus ſervus Dei, Apoſtolus autem Jeſu Chriſti ſecundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quæ ſecundum pietatem eſt, in ſpem vitæ æternæ, quam promiſit qui non mentitur Deus ante tempora ſæcularia; manifeſtavit autem temporibus ſuis Verbum ſuum in prædicatione, quæ credita eſt mihi ſecundum præceptum Salvatoris noſtri Dei. Tito dilecto filio ſecundum communem fidem, gratia, & pax a Deo Patre, & Chriſto Jeſu Salvatore noſtro.

HÆc Epiſtola dividitur in ſalutationem, & epiſtolarem narrationem, ibi, *Hujus rei gratia reliqui te Cretæ.* In prima primo ponitur perſona ſalutans, quæ notificatur tripliciter: ſcilicet ex nomine, cum dicit, *Paulus*, quod ſignificat humilitatem: I. Corinth. xv. 9. *Ego ſum minimus Apoſtolorum.* Item ex conditione, cum dicit, *Servus Dei:* Pſalm. cxv. 10. *Domine, ego ſervus tuus.*

Contra. Joan. xv. 15. *Jam non dicam vos ſervos.* Reſpondeo. Sancti quandoque dicuntur ſervi, quandoque non, ſed filii. Duplex enim eſt ſervitus. Una eſt ex timore, quæ non competit filiationi Dei, ſed condividitur contra eam: Rom. viii. 15. *Non accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum.* A-

lia

lia ex amore, quæ consequitur filiationem Dei. Et ratio hujus distinctionis est: quia liber est qui est causa sui, qui operatur quod vult; servus vero est qui est causa alterius. Sed triplex est causa quæ est principium operis, scilcet finalis, formalis, & efficiens. Si ergo propter causam finalem, sic omnes sancti sunt servi Dei, quia omnia propter Deum faciunt. I. Corinth. x. 31. *Sive manducatis, sive bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite*. Et hoc est ex amore, à quo procedit quod omnia operemur propter Deum. Si vero propter causam moventem, quæ est extrinseca, & compellit; sic est servitus timoris, & est malorum. Si propter causam formalem sic est habitus inclinans; & sic quidam sunt servi peccati, quidam servi justitiæ: quia secundum habitum inclinantur ad malum, vel ad bonum. Item ex auctoritate, cum dicit, *Apostolus autem Jesu Christi*. Luc. VI. 13. *Elegit* (scilicet super omnes fideles) *duodecim ex ipsis, quos etiam Apostolos nominavit*. Ephes. IV. 11. *Primum quidem Apostolos*. Et describitur primo ab auctore, cum dicit, *Jesu Christi*: quia ab ipso est electus: Galat. I. 1. *Non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum*. Item quia solum Christum annuntiabat II. Corinth. IV. 5. *Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum; nos autem servos vestros per Jesum*. Item quia legatus Christi, cujus auctoritate utebatur: II. Corinth. V. 20. *Pro Christo ergo legatione fungimur*. Ephes. VI. 20. *Legatione fungor in catena*. II. Corinth. II. 10. *Si quid donavi, propter vos in persona Christi*. Item secundo describitur ex idoneitate: nam Apostolus est annuntiator. Matth. ult. 19. *Docete omnes gentes*. Doctor autem debet habere fundamentum doctrinæ, & perfectionem. Primum pertinet ad quemlibet; secundum vero pertinet ad prædicatores, & ad doctores. Et sicut in aliis scientiis sunt prin-

ci-

cipia, ſic in hac ſunt articuli fidei, qui innoteſcunt cuilibet fideli ſecundum lumen infuſum; & articuli ſunt fundamenta fidei, quæ eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium: Hebr. xi. Et ideo dicit: *Secundum fidem electorum Dei*. Item requiritur perfectio doctrinæ: unde dicit, *Et agnitionem veritatis*. Duplex autem habetur cognitio veritatis, ſcilicet perfecta in patria, ſcilicet quando videbimus facie ad faciem; & imperfecta per fidem, quam habent ſancti: Joan. viii. 32. *Cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos.* Sed cujus veritatis? In agnitionem ejus *quæ eſt ſecundum pietatem*. Religio enim, & pietas, ſecundum Tullium, ſunt partes juſtitiæ; & differunt, quia religio eſt cultus Dei. Sed quia Deus non ſolum eſt creator, ſed etiam pater; ideo non ſolum debemus ei cultum ut creatori, ſed amorem, & cultum ſicut patri: & ideo pietas quandoque pro cultu Dei ſumitur. Job xxviii. 28. *Ecce pietas, ipſa eſt ſapientia*, ſecundum aliam translationem; ubi noſtra ſic habet: *Ecce timor Domini, ipſe eſt ſapientia*. Tertio deſcribitur ex fine: & primo ponit ipſum finem; ſecundo ejus dignitatem; ibi, *Quam promiſit qui non mentitur Deus*. Finis autem eſt ſpes vitæ æternæ: quia etſi Moyſes poſſit dici Apoſtolus quia a Domino miſſus, Exod. iv. ſed tamen non in ſpem vitæ æternæ, ſed terræ Hevæi, & Amorrhæi; ſed Paulus eſt Apoſtolus *in ſpem vitæ æternæ*: Joan. vi. 40. *Hæc eſt voluntas Patris mei, qui miſit me, ut omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: & ego reſuſcitabo eum in noviſſimo die*. I. Petr. i. 3. *Regeneravit nos in ſpem vivam*. Rom. v. 2. *Gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei*. Promiſſio autem hæc eſt firma dupliciter. Primo ex parte promittentis: unde dicit, *Qui non mentitur*: Deus enim veritas eſt, cujus contrarium eſt mendacium, Num. xxiii. 19. *Non eſt Deus quaſi homo*,

mo, *ut mentiatur*. Secundo ex divino propoſito dandi: unde dicit, *Ante tempora ſæcularia*. Sæculum, ſecundum Philoſophum, eſt menſura durationis uniuſcujuſque rei. Tempora ergo ſæcularia ſunt tempora diſtincta ſecundum diverſas ſucceſſiones rerum; quaſi dicat: Antequam tempus ſucceſſivum inciperet eſſe. Et quia incepit hoc tempus cum mundo, ideo fuit ante principium mundi. Alia littera habet, *Æterna*, ideſt antiqua: ſic enim aliquando accipitur æternum, ideſt antiquum. Vel *æterna*, non ſecundum veritatem, ſed ſecundum imaginationem. Et ante iſta promiſit hoc, quia hæc ſunt ſucceſſiva. Sed promittere, eſt verbo nuntiare ſuam voluntatem de dando: & Deus ab æterno protulit Verbum ſuum in quo erat, ut ſancti haberent vitam æternam. Epheſ. 1. 4. *Elegit nos ante mundi conſtitutionem*. Confirmatur autem hæc ſpes ex manifeſtatione promiſſionis: unde dicit: *Manifeſtavit autem temporibus ſuis Verbum ſuum*. Et deſcribitur hæc manifeſtatio tripliciter. Primo ex tempore: unde *manifeſtavit*, quando Verbum ſuum incarnari conſtituit: unde dicit, *Temporibus ſuis*, id eſt tempore congruo, quo homo eſſet convictus de ſuperbia, per quam peccaverat. Et ſic primo medicus convincit ægrotum, ut eum congruentius ſanet; homo enim ſuperbiebat de ſcientia; ſed convictus eſt de ignorantia ante tempus legis ubi peccavit in idolatria, & vitiis contra naturam. Item de virtutibus; & de his convictus eſt tempore legis. Galat. IV. 4. *At ubi venit plenitudo temporis, miſit Deus Filium ſuum, factum ex muliere, factum ſub lege, ut eos qui ſub lege erant, redimeret*. Item ſecundo deſcribitur ex modo, quia per publicam prædicationem. Marc. ult. 15. *Euntes in mundum univerſum, prædicate Evangelium omni creaturæ*. Unde dicit, *In prædicatione quæ credita eſt mihi*. I. Corinth. IX. 17. *Diſpenſatio*

rio est mihi credita. Item tertio ex auctore: unde dicit: *secundum præceptum Dei*. Matth. 1. 21. *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum*. Act. IX. 15. *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, & Regibus, & filiis Israel*. Persona salutata ponitur, cum dicit, *Tito:* quem describit tripliciter. Primo ex nomine; secundo ex dilectione; tertio ex filiatione. Filius ergo est per dilectionem, & fidem, quæ debet esse communis, ut idipsum dicant omnes. Et ideo dicit: *Communem fidem:* quæ etiam dicitut catholica, idest universalis. Unde dicitur Ephes. IV. 5. *Una fides, unus Dominus, unum baptisma*. Bona vero optata sunt *gratia, & pax*. Hæc sæpe conjungit, quia omnium spritualium donorum principium est gratia, & pax finis. Psalm. CXLVII. 14. *Qui posuit fines tuos pacem. A Deo Patre nostro, & Christo Jesu Salvatore nostro.*

LECTIO II.

Hujus rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt corrigas, & constituas per civitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi. Si quis sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. Oportet enim Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem, non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum; sed hospitalem, benignum, sobrium, justum, sanctum, continentem.

ACcedit ad narrationem, &, sicut dictum est, intendit munire Ecclesiam contra hæreticos: & primo monet Titum quod alios instruat ad resistendum hæreticis; secundo docet quomodo ipse eis resistat, cap. II. ibi, *Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam*. Item primo monet ut in-

ſtituat Epiſcopos, qui hæreticis reſiſtant; ſecundo oſtendit neceſſitatem hujus commiſſionis, ibi, *Sunt enim multi etiam inobedientes*. Item primo ponit commiſſionem Tito factam de inſtituendo Epiſcopo; ſecundo oſtendit quales debent eſſe Epiſcopi, ibi, *Si quis ſine crimine eſt*; tertio manifeſtat quæ dixit, ibi, *Oportet enim Epiſcopum ſine crimine eſſe*. Quia ergo Apoſtolus habuit univerſalem commiſſionem Eccleſiæ Gentium, & non poterat ſolus per ſe omnia exequi; ideo dicit: *Hujus rei gratia reliqui te Cretæ*, in Creta ſcilicet inſula, ut loco Apoſtoli, Eccleſiæ Cretenſis officium paſtorale gerat. Proverb. XVIII. 19. *Frater qui juvatur a fratre, quaſi civitas firma*.

Sed quod dicit, *Ut quæ deſunt corrigas*, videtur, quod deberet dicere, Suppleas. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod Gloſſa ſic ſupplet. *Ut omnia quæ ſunt in malis, corrigas; & quæ deſunt in bonis, addas*. I. Theſſal. III. 10. *Impleamus ea quæ deſunt fidei veſtræ*. Vel dicendum eſt, quod eſt quoddam peccatum omiſſionis, & quoddam tranſgreſſionis, & utrumque indiget correctione. In ſanctis autem, & perfectis, ſicut Titus fuit, non abundaverunt tranſgreſſiones; & ideo non dicit, Tranſgreſſiones corrigas, ſed *quæ deſunt*, ideſt omiſſiones.

Et conſtituat presbyteros, ideſt Epiſcopos: unde inferius dicit: *Oportet Epiſcopum ſine crimine eſſe*. Et utitur indifferenter nomine Epiſcoporum, & presbyterorum. Unde ſumpſit occaſionem hæreticus, qui ambivit Epiſcopatum; quem quia non poterat adipiſci, diviſit ſe ab aliis, & multa falſa docuit: inter quæ dixit, quod Epiſcopi in nullo differunt a ſacerdotibus; quod eſt contra Dionyſium in Lib. de eccle. Hierar. Utitur ergo Apoſtolus eodem nomine in utroque per identitatem rei, quia presbyter dicitur ſenior. Item quia pertinet ad ſuperiores Epiſcopum conſtituere, licet

eum

eum Canonici eligant. Et dicit, *Constituas*, non in villis, sed *per civitates*: sicut enim in republica Reges sunt tantum in civitatibus, sic in spirituali regimine Episcopi. I. Petr. II. 9. *Regale sacerdotium*. Item debent seniores esse: Eccle. x. 16. *Væ tibi terra, cujus Rex est puer*. Et intellige senes, non solum ætate, sed & moribus: Num. XI. 16. *Congrega mihi septuaginta viros de senioribus Israel, quos tu nosti quod senes sint populi, ac magistri*. Item secundum formam Ecclesiæ: unde dicit: *Sicut ego disposui tibi*. Proverb. III. 21. *Fili mi, ne effluant hæc ab oculis tuis*.

Deinde cum dicit, *Si quis sine crimine est*, describit eos tripliciter, scilicet quantum ad seipsos, quantum ex parte uxoris, & ex parte filiorum. De primo dicitur, *Sine crimine*.

Sed quis talis erit? I. Joan. I. 8. *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est*. Dicendum est, quod aliud est crimen, & aliud est peccatum. Peccatum dicitur quodcumque, sive magnum, sive parvum, sive occultum. Crimen autem magnum, & infame. Psalm. XIV. 1. *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?* & postea subdit: *Qui ingreditur sine macula, & operatur justitiam &c.* Non quod qui mortaliter peccat post baptismum, non possit eligi; sed quod eligendus non sit infamis.

Quo ad secundum dicit, *Unius uxoris virum*: quod Orientales sic exponunt: scilicet quod non habeat simul duas uxores, sicut quorumdam est consuetudo. Sed secundum hoc non esset necessarium quod Apostolus hoc diceret: quia secundum leges Romanas, quibus Apostolus scribebat, etiam ante fidem non licebat simul habere plures uxores Item I. Timoth. v. dicit de vidua quæ fuit unius viri uxor; & tamen numquam licuit quod una plures viros simul posset habere. Et hoc modo

vult

vult iſtud etiam de vidua, ſcilicet quod non habuerit niſi unum virum. Sed Hieronymus dicit, oportere quod unam tantum uxorem poſt baptiſmum habuerit, & quod non eſt vis, ſi ante baptiſmum alias habuiſſet. Sed Auguſtinus, & Ambroſius dicunt, quod per baptiſmum delentur omnia crimina; ſed quod per baptiſmum matrimonium non deletur. Ergo ſecundum hos dicendum eſt, & rectius, quod unam tantum, & non plures licet habuiſſe ante, vel poſt. Secundum quoſdam autem ratio hujus eſt; quia ſignum eſſet incontinentiæ, ſi plures habuiſſet. Sed hoc non eſt verum: quia nihil repugnaret ſi plures habuiſſet meretrices, quæ ſunt magis incontinentes. Sed eſt alia ratio altior ſignificato, ſcilicet quia ipſe eſt diſpenſator ſacramentorum, & ideo nullus defectus ſacramentorum debet eſſe in eo; ſed ſacramentum matrimonii eſt ſignificativum conjunctionis Chriſti & Eccleſiæ: ergo ut ſignum reſpondeat ſignato, ſicut Chriſtus eſt unus, & Eccleſia una, ſic & hic: quod quidem deficeret, ſi Epiſcopus plures uxores habuiſſet. In veteri autem lege Patriarchæ ſignificabant conjunctionem hanc; non ut conjunctam Chriſto, ſed conjungendam; & quia Eccleſia erat futura ex multis, ideo tunc non una, ſed plures habebantur. Et ideo multitudo uxorum ipſorum hoc ſignificabat.

Quantum autem ad tertium, ſcilicet ex parte filiorum, ſubjungit, dicens: *Filios habens fideles, non in accuſatione luxuriæ, aut non ſubditos*. Epiſcopus enim conſtituitur ut ſuperintendat: & qui conſtituitur ad aliquid, debet eſſe exercitatus in illo; alias non prudenter inſtitueretur. Præſumitur autem eſſe bene exercitatus; ſi bene alios rexit. Epiſcopus autem conſtituitur ad tria. Primo ut fidem doceat: Matth. ult. 19. *Docete omnes gentes*: & ideo dicit, *Fideles*. Secundo requiritur quod populum inſtruat ad virtutes: Eccli. VII. 25.

Fi-

Filii tibi sunt? Erudi illos: peccata autem lasciviæ magis abstrahunt a virtute: Eccli. xx. 7. *Lasciviis, & imprudens non servabunt tempus*: & ideo dicit, *Non in accusatione luxuriæ*. I. Reg. III. Heli condemnatur, quia filios de hoc non correxit. Tertio oportet quod pertinaces corrigat: unde dicit, *Aut non subditos*, idest non obedientes Eccli. xxx. 8. *Equus indomitus evadet durus, & filius remissus evadet præceps*.

Deinde cum dicit, *Oportet enim Episcopum sine crimine esse*, exponit quod dixit: & primo quod dixit, *Sine crimine*; secundo sine quibus debet esse, ibi, *Non superbum*. Causa autem primi est, quia debet dispensare divina. Eccli. x. 2. *Secundum judicem populi, sic & ministri ejus*. Psal. c. 6. *Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat*.

Deinde cum dicit, *Non superbum*, ostendit a quibus debet esse immunis: & primo ostendit a quibus criminibus; secundo quibus virtutibus luceat, ibi, *Hospitalem*. Peccatorum autem quædam sunt carnalia, quædam spiritualia. De primis non facit mentionem, quia omnino debent mundi esse ab eis. Ephes. v. 3. *Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut avaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos*. Sed tantum de spiritualibus quæ sunt quinque: quorum duo non habent locum in prælatis, scilicet invidia, quod est peccatum parvulorum: Job v. 2. *Parvulum occidit invidia*. Prælatus autem est in summo. Item nec accidia, quia omnia ei ad votum succedunt. Sed superbia, quia est in summo, & ira, & cupiditas occasione temporalium, quorum est dispensator. Quantum ad primum dicit, *Non superbum*. Psalm. c. 5. *Superbo oculo, & insatiabili corde, cum hoc non edebam*. Eccli. xxxii. 1. *Rectorem te posuerunt? Noli extolli: esto in illis quasi unus ex ipsis*. Quantum ad secundum primo excludit iram, cum dicit, *Non iracundum*; secundo incentivum iræ, quod

est vinum, dicens, *Non vinolentum*. Prov. XXIII. 29. *Cui suffusio oculorum? Nonne his qui commorantur in vino, & student calicibus epotandis?* Tertio sequelam iræ, quod est percussio: ideo dicit, *Non percussorem*, idest non crudelem. Esa. l. 6. *Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus*. Vel *non percussorem*, idest non percutientem conscientias aliorum pravis moribus. I. Corinth. VIII. 12. *Et percutientes conscientiam eorum infirmam*. Quantum ad tertium dicit, *Non turpis lucri cupidum*. I. Timoth. III. 8. *Non turpe lucrum sectantes*. Sapient. XV. 12. *Sed æstimaverunt lusum esse vitam nostram, & conversationem vitæ compositam ad lucrum, & oportere undecumque etiam ex malo acquirere*.

Deinde ponit bona, quæ debet habere: & primo quæ pertinent ad conversationem vitæ; secundo quæ ad veritatem doctrinæ, ibi, *Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem*. Et patent omnia.

LECTIO III.

AMplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem; ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt, arguere. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, & seductores, maxime qui de circumcisione sunt: quos oportet redargui, qui universas domos subvertunt, docentes quæ non oportet turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Testimonium hoc verum est.

SUpra docuit qualem oportet esse Episcopum in vita; hic ostendit qualem oportet esse in doctrina: & primo ostendit quod ad ipsum requiritur diligentia studii; secundo ponit materiam studii;

dii; tertio ejus utilitatem. Quantum ad primum dicit: *Amplectentem eum qui ſecundum doctrinam eſt, fidelem ſermonem*. Aliquid enim amplectens, illud diligenter conſtringit, & amplexus ex dilectione fit. Oportet enim cum ſcientiæ inhærere cum amplexu, ideſt firma adhæſione animi, & cordis dilectione. Sap. VI. 14. *Præoccupat eos qui ſe concupiſcunt*. Prov. IV. 8. *Arripe illam, & exaltabit te: glorificaberis ab ea, cum eam ſueris amplexatus*. Materia ſtudii non debent eſſe fabulæ, nec temporalia; ſed ſermo fidelis, ideſt verus. Pſalm. CXLIV. 13. *Fidelis Dominus in omnibus verbis ſuis*. Vel ſermo fidelis, ideſt fidei, in qua oportet Epiſcopum inſtrui. Sed aliqui ſtudent in eis dupliciter, ut ſcilicet addiſcant ſolum, & operentur. Sed hoc non ſufficit Epiſcopo; ſed oportet ut & alios inſtruat: & ideo dicit, *Quæ ſecundum doctrinam eſt*. I. Timoth. IV. 12. dicitur: *Nemo adoleſcentiam tuam contemnat; ſed eſto exemplum fidelibus in verbo, in converſatione*. Utilitas eſt facultas exequendi officium ſuum. Officium autem prælati eſt ſicut paſtoris: Joan. ult. 17. *Paſce oves meas*. Paſtor vero duo habet facere, ſcilicet paſcere gregem: I. Petr. V. 2. *Paſcite, qui in vobis eſt, gregem Dei:* item arcere lupum. Sic & Epiſcopus paſcere debet per doctrinam veram. Hierem. III. 15. *Dabo vobis paſtores juxta cor meum, & paſcent vos ſcientia, & doctrina*. Et ideo dicit: *Ut ſit potens exhortari in doctrina*. Non dicit, Ut exhortetur, ſed *ut potens ſit exhortari:* quod eſt quando habet in promptu exhortationes, quando eſt neceſſe exequi. Quod figuratur Exod. XXV. per vectes in circulis arcæ, ut arca ſcilicet poſſet portari. Luc. ult. 19. *Potens in opere, & ſermone*. Et dicit, *ſana*, ideſt abſque corruptione falſitatis. Infra II. 1. *Tu autem loquere quæ decent ſanam doctrinam*. I. Theſſal. II. 3. *Exhortatio noſtra non fuit de errore, neque de*

immunditia, *neque in dolo*. Item ut cuſtodiant contra hæreticos; & ideo dicit: *Et eos qui contradicunt*, *arguere*, ideſt convincere, & hoc per ſtudium ſacræ Scripturæ. II. Timoth. III. 16. *Omnis Scriptura divinitus inſpirata*, *utilis eſt ad docendum*, *ad arguendum*. Job VI. 10. *Nec contradicam ſermonibus Sancti*. Et hæc duo, ſecundum Philoſophum, pertinent ad opus ſapientis, ſcilicet non mentiri de quibus novit, quantum ad primum; & mentientem manifeſtare poſſe, quantum ad ſecundum.

Conſequenter cum dicit, *Sunt enim multi etiam inobedientes*, ponit neceſſitatem dictorum: & primo ex parte falſorum doctorum; ſecundo ex parte malorum auditorum, ibi, *Dixit quidam ex illis*. Circa primum duo facit: quia primo deſcribit conditionem falſorum doctorum; ſecundo perverſitatem ſtudii ipſorum, ibi, *Qui univerſas domos ſubvertunt*. Item prim oſtendit eorum conditionem; ſecundo docet remedium contra eos, ibi, *Quos oportet redargui*. Conditionem oſtendit quadrupliciter. Et primo ex numero, cum dicit, *Multi*: Eccle. I. 15. *Stultorum infinitus eſt numerus*. Secundo ex vitio inobedientiæ, cum dicit, *Etiam inobedientes*, quantum ad Deum, & ſuos ſuperiores. Rom. I. 30. *Parentibus non obedientes*. I. Reg. XV. peccatum inobedientiæ, ſicut idolatria dicitur eſſe. Tertio ex vaniloquio, cum dicit, *Vaniloqui*, ſcilicet quo ad ſe. Pſalm. XCIII. 11. *Dominus ſcit cogitationes hominum quoniam vanæ ſunt*. Sap. XIII. 1. *Vani ſunt homines in quibus non ſubeſt ſcientia Dei*. Et præcipue vani ſunt hæretici: ideo ſubjungit dicens, *Seductores*, ſcilicet quo ad inferiores. II. Timoth. III. 13. *Mali homines*, & *ſeductores proficient in pejus*. Quarto ex loco, cum dicit, *Maxime qui de circumciſione ſunt*: qui cogebant homines judaizare. Philip. III. 2. *Videte canes*, *videte malos operarios*, *videte concisionem*.

Con-

Contra quos ponit remedium: non enim ſunt tolerandi, quia corrumperetur populus, & imputaretur paſtori. Ezech. XIII. v. *Non aſcendiſtis ex adverſo, neque oppoſuiſtis murum pro domo Iſrael ut ſtaretis in prælio in die Domini*. II. Timoth. IV. 2. *Argue, obſecra, increpa in omni patientia, & doctrina*. Et ideo dicit: *Quos oportet redargui*.

Deinde cum dicit, *Qui univerſas domos ſubvertunt*, deſcribit horum ſtudium: & primo deſcribitur ex damno quod inferunt; ſecundo ex falſo quod docent; tertio ex lucro, quod concupiſcunt. Damnum eſt, quia *univerſas domos ſubvertunt*. Doctrina enim catholica publice proponitur in Eccleſia; ſed hæretici latenter, & ideo quærunt latibula. Proverb. IX. 17. *Aquæ furtivæ dulciores ſunt & panis abſconditus ſuavior*. Et ideo circumeunt per domos, ut ſeducant præcipue mulieres. II. Timoth. III. 6. *Ex his ſunt qui penetrant domos, & captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis. Docentes quæ non oportet*, ideſt vana, & inutilia: nec quærunt lucrum ſpirituale, ſed temporale; & ideo addit, *Turpis lucri gratia*, ſcilicet temporalis, vel propriæ gloriæ. Sapient. XV. 12. *Sed æſtimaverunt luſum eſſe vitam noſtram, & converſationem vitæ compoſitam ad lucrum, & oportere undecunque etiam ex malo acquirere*.

Deinde cum dicit, *Dixit quidam ex illis proprius ipſorum propheta*, deſcribit auditores: quia iſti erant Cretenſes; & ad hos refert hoc opus: & primo oſtendit conditionem; ſecundo dat remedium, ibi, *Quam ob cauſam increpa illos dure*. Circa primum primo deſcribit conditionem per teſtimonium; ſecundo confirmat. Dicit ergo: Tales ſunt doctores, ſed & auditores ſunt ſimiliter ſeducibiles, juxta teſtimonium cujuſdam poetæ eorum, ſcilicet Epimenidis, quem hic Paulus dicit eorum prophetam. Ubi nota, quod Propheta aliquis dicitur qui a Deo illuminatur ſecundum in-

tellectum, ad cognoscendum aliqua supra communem cognitionem. Num. XII. 6. *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum.* Item qui exponit prophetias eodem spiritu, & eodem modo quo sunt traditæ. Item qui profert aliquid propheticum. Unde potest proferri aliquid propheticum ex quodam interiori instinctu, etiam præter suum intellectum. Joan. XI. 51. *Caiphas, cum esset pontifex, prophetavit:* non enim prophetavit secundum suam intentionem, qui dicebat expedire eum mori, intelligens sic, ne seduceret populum; nihilominus tamen fuit motus ad id dicendum per spiritum. Et hic modus prophetandi est apud illos qui accipiunt primum verbum aliquorum pro omine, quod etiam fit a dæmonibus. Et dicit, *Proprius*, quia proprie descripsit eorum conditiones.

Deinde cum dicit, *Cretenses*, proponit testimonium; & notat eos de tribus, scilicet de corruptione rationalis, cum dicit, *Semper mendaces.* Psal. V. 7. *Perdes omnes qui loquuntur mendacium.* Item de corruptione irascibilis, cum dicit, *Malæ bestiæ*, idest crudeles. Bestiæ dicuntur, quasi vastiæ, quia crudeles sunt. Proverb. XXVIII. 15. *Leo rugiens, & ursus esuriens, Princeps impius super populum pauperem.* Et dicit, *Malæ*, quia, secundum Philosophum in Politicis, homo quando secundum rationem operatur, est optimum animalium; sed quando declinat ad malitiam, est pessimum: quia si declinat propter crudelitatem, nulla bestia ita est crudelis. Unde dicit, quod decies millies est pejor malus homo quam mala bestia. Item de corruptione concupiscibilis, cum dicit, *Ventres pigri*, idest pigritiam habentes ex ventre: erant enim gulosi, & tales quærunt quietem. Luc. XII. 19. *Anima, habes multa bona reposita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare.* Confirmat autem testimonium, cum dicit: *Testimo-*

monium hoc verum est. Glossa: *Per hoc intelligimus quod doctor sacræ Scripturæ accipit testimonium veritatis, ubicumque invenerit*. Unde Apostolus in pluribus locis recitat dicta Gentilium, sicut in I. Corinth. xv. 33. *Corrumpunt bonos mores colloquia mala*: item Act. xvii. 28. *In ipso vivimus, movemur, & sumus*. Nec propter hoc approbatur tota eorum doctrina; sed eligitur bonum, quia verum a quocumque dicatur, est a Spiritu sancto, & respuitur malum. Unde dicitur Deut. xxi. in figura hujus, quod si quis viderit puellam in numero captivorum, debet præcidere ungues, & capillos, idest superfluitates.

LECTIO IV.

Quam ob causam increpa illos dure, ut sani sint in fide, non intendentes Judaicis fabulis & mandatis hominum aversantium se a veritate. Omnia munda mundis; coinquinatis autem, & infidelibus nihil est mundum; sed inquinatæ sunt eorum & mens, & conscientia. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant; cum sint abominati, & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi.

POsita conditione Cretensis populi, hic ponit remedium: & primo ponit remedium reprehensionis; secundo assignat dictorum rationem, ibi, *Omnia munda mundis*. Circa primum tria facit: quia primo hortatur Titum ad reprehendendum eos; secundo reprehensionis finem ostendit, ibi, *Ut sani sint in fide*; tertio docet debitum modum perveniendi ad finem, ibi, *Non intendentes Judaicis fabulis*. Dicit ergo: Cretenses sunt malæ bestiæ, quibus scilicet debetur flagellum, & castigatio: & ideo *increpa illos dure*. Proverb. vi. 23. *Via vitæ, increpatio*. Psalm. lxvii. 31. *Increpa feras arundinis*.

Sed contra II. Timoth. IV. 2. *Increpa in omni patientia*. Respondeo. Duplex est ratio exhortationis hujus. Una ex parte eorum qui reprehenduntur. Cretenses enim duri, & pertinaces erant & ideo dure eos reprehendi jubet; non autem Ephesii, quorum Archiepiscopus erat Timotheus. Alia ex parte reprehendentium: quia Titus fuit lenis, & mansuetus, & ideo inducitur quasi ad contrarium; sed Timotheus erat rigidus, & ideo inducitur ad patientiam.

Deinde cum dicit, *Ut sani sint in fide*, tangit finem reprehensionis. Nam homo est sanus, in quo non est corruptio; & sic sanus est in fide qui in nullo habet eam corruptam. Horum autem fides vitiabatur per hæreticos. II. Corinth. XI. 3. *Timeo ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, & excidant a simplicitate quæ est in Christo Jesu*. I. Timoth. VI. 3. *Si quis autem aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, superbus est, nihil sciens*. Modus perveniendi ad sanitatem est, si vitent errores Judæorum: unde dicit: *Non intendentes Judaicis fabulis*. In lege enim erant duplicia documenta fidei; scilicet quædam circa credenda, item quædam mandata religionis, quæ erant servanda circa cultum Dei: & prima vocat fabulas; secunda mandata hominum, & non Dei. Ex quo videtur quod condemnet vetus testamentum, ut dicunt Manichæi. Sed quod dicit, *Fabulis*, potest referri ad eorum narrationes, præter doctrinam legis; quæ sunt fabulosæ, ut Thalmuth. I. Timoth. I. 4. *Neque intenderent fabulis, & genealogiis interminatis*. Vel ipsa doctrina, quæ fuit olim veritas, nunc secundum quod ipsi intelligunt, sunt fabulæ, sicut illud Esa. VII. 14. *Virgo concipiet, & pariet filium*, fuit veritas; sed nunc, quia ipsi dicunt adhuc hoc esse implendum

est

est fabulosum. Item mandata hominum possunt intelligi, non quæ sunt in lege Moysi, sed traditiones seniorum: Matth. xv.

Sed numquid mandatis hominum non est obediendum? Respondeo, quod sic, quamdiu non avertunt a veritate Dei: & ideo subdit: *Aversantium se a veritate*. II. Timoth. iv. 4. *A veritate quidem auditum avertent; ad fabulas autem convertentur*. Simile habetur Matth. xv. 9. *Sine causa colunt me, docentes doctrinas, & mandata hominum*. Simile dicitur Mar. vii. Vel dicendum est, quod mandata quæ sunt in lege Dei, sunt facta mandata hominum. Quando enim servantur in signum futuræ veritatis, sunt mandata Dei; sed quando volunt ea servare postquam corpus nostrum mortuum est legi, sunt mandata hominum.

Deinde cum dicit, *Omnia munda mundis*, in speciali ostendit dictorum rationem, scilicet quomodo avertunt se a veritate, & quomodo discunt fabulas, & mandata hominum: quod est præcipue de discretione ciborum secundum legem, quam pseudo quidam dicebant esse servandam. Et ideo primo ostendit quomodo hi cibi habent se ad bonos; secundo quomodo ad malos, ibi, *Coinquinatis autem, & infidelibus nihil est mundum*. Dicit ergo: *Non intendentes Judaicis fabulis*, de cibis: quia *omnia*, scilicet cibaria, *sunt munda mundis*.

Sed infert quis: Ergo adulterium est mundum mundis. Respondeo. Dicendum est, quod non: quia ex hoc ipso quod adulterium est, immundat. Sed sunt munda mundis illa quæ de se non immundant.

Ad hæc Matth. xv. 17. *Ea quæ intrant in os, non coinquinant hominem:* ergo omne quod intrat in os, mundum est. Sed duplex est objectio. Una quod Levit. xi. dicitur, quod quando aliquod animal non ruminat, vel non scindit ungulam, est immundum.

Re-

Reſpondeo ſecundum Auguſtinum contra Fauſtum. Aliquod eſt immundum, vel ſecundum rei naturam, vel ſecundum ſignificationem: puta, ſi hoc nomen ſtultus, ſecundum ſe ſumatur, inquantum eſt vox quædam, ſic non eſt immundum, ſed bonum; ſi vero ſecundum ſignificationem, quia ſignificat defectum ſapientiæ, ſic habet immunditiam. Actus autem illius populi erant actus prophetici. Unde porcus, ſecundum quod res quædam, non eſt immundus, ſed ſecundum quod ſignificat hominem voluptatibus ſe involventem. Sed nunc veritate veniente ceſſant, & utuntur cibis homines ſecundum ſuam naturam.

Alia quæſtio eſt, quod Act. xv. mandaverunt Apoſtoli quod abſtinerent ſe a ſanguine, & ſuffocato: ergo videtur quod non ſit licitum hoc comedere. Non ergo omnia munda mundis.

Reſpondeo. Aliqui credunt, quod illud mandatum intelligatur ad litteram, & quod obligat uſque modo, ut apud Græcos, & etiam aliquando apud Latinos. Aliqui autem dicunt, quod non intelligitur ſecundum litteram, ſed ſecundum myſterium, ut per ſanguinem intelligatur homicidium & a ſuffocato, ideſt oppreſſione pauperum. Et hoc bonum eſt, ſed non eſt tota ratio præcepti; & ideo dico, quod ad litteram eſt præceptum, & tamen non obligamur. Quædam enim prohibentur, quia mala ſunt; & hæc ſimpliciter ſunt vitanda. Aliqua vero, quæ non ſunt mala ſimpliciter, ſed pro tempore; & hæc ſunt ſervanda exiſtente cauſa. Et hæc Apoſtoli prohibuerunt, non quia mala ſecundum ſe, quia Matth. xv. dicit Dominus contrarium. Sed ratio erat, quia converſi erant quidam ex Judæis, quidam ex Gentibus; & ideo oportebat ad hoc quod unus populus ex eis fieret, quod uni condeſcenderet alius, ut Judæis, quibus abominabile erat comedere ſanguinem, & ſuffocatum, condeſcenderetur. Et ideo ad ſervandam pa-

cem

cem instituerunt Apostoli hoc esse servandum pro tempore.

Deinde cum dicit, *Coinquinatis autem, & immundis nihil est mundum*, ostendit quomodo se habent ad malos; & circa hoc tria facit: quia primo ostendit hoc; secundo assignat causam, ibi, *Sed inquinatæ sunt eorum & mens, & conscientia*; tertio manifestat per signum, ibi, *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant*. Dicit ergo: Cibi isti mundi sunt mundis, sed immundi *coinquinatis*, idest his qui habent conscientiam coinquinatam. Eccli. XIII. 1. *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea: & infidelibus*, idest qui habent malam fidem: Esai. XXI. 1. *Qui incredulus est, infideliter agit*.

Sed numquid facit peccatov, & infidelis immundam eleemosynam? Dicendum est, quod Apostolus non ponit affirmativam, sed negativam. Unde non dicit, Omnia, sed nihil mundum eis, quod est verum: quia nihil eis perfecte mundum est: quia nihil est mundum in actibus, nisi in finem debitum ordinatum sit. Isti autem sunt extra finem.

Sed numquid aliquid est eis mundum? Sic. Sed contra: quia *omne quod non est ex fide, peccatum est*: Rom. XIV. 23. Dicendum est, quod malum numquam corrumpit totum bonum. Impossibile enim est quin in peccatore quolibet sit aliquod bonum, scilicet naturæ, etiam in dæmonibus. Quando ergo peccator facit aliquid, secundum quod est peccator, & infidelis; totum est peccatum ex radice; sed si quid facit ex principio alicujus boni quod habet, ut fidei informis, vel naturæ, non est immundum. Et ideo signanter dicit, *Coinquinatis, & infidelibus*, idest inquantum sunt hujusmodi. Comedebant enim contra conscientiam, & errabant in fide: & ideo quod de natura sua est mundum, fecerunt sibi immundum. Cujus causa est, quia causa actuum eorum est immunda, scili-

licet voluntas, & intellectus, quæ sunt in eis depravata: unde dicit: *Sed inquinatæ sunt eorum mens*, scilicet per infidelitatem, & *conscientia*, scilicet per peccatum. Baruch III. 10. *Quid est, Israel, quod in terra inimicorum es? Inveteraſti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis.*

Deinde cum dicit, *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant*, ostendit fidem per signum. Si enim aliquis dicat, quod eorum dicta sunt vera, immo quod habent fidem unius Dei, & confitentur eum, hoc excludit. Et primo ostendit bonum quod erat in eis, scilicet quod *confitentur*, scilicet labiis exterioribus, *se nosse Deum*. Esai. XXIV. 13. *Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me*. Hier. XII. 2. *Prope es tu ori eorum, & longe a renibus eorum*. Secundo ostendit defectum interiorem: & primo quantum ad præsentia; secundo quantum ad futura, ibi, *Incredibiles*. Quo ad præsentia, quia negant eum factis. Qui enim peccat, inquantum est de se, negat eum factis: quia qui confitetur Deum, confitetur & ejus potestatem, scilicet quod est ei obediendum. Et ideo si non obedit peccando, negat factis quod confitetur ore.

Sed dicis: Quicumque negat Deum, est infidelis; peccatores negant Deum factis: ergo peccatores sunt infideles. Respondeo. Sicut habens scientiam in universali, potest errare in particulari; ita habens fidem in universali, in particulari tamen agibili corrumpitur, propter corruptionem affectus. I. Timoth. V. 8. *Fidem negavit, & est infideli deterior.*

Quomodo autem quo ad futura deficiunt? Certe, quia non solum negant, sed sunt indispositi ad redeundum ad Deum. Sunt enim tria per quæ homo redit ad Deum. Scilicet Dei gratia: Roman. III. 24. *Justificati gratia ipsius*. Secundum est fides: Act. XV. 9. *Purificans fide corda eorum*.

Ter-

Tertium exercitium boni operis: Rom. 11. 13. *Factores legis justificabuntur*. Hæc tria excludit ab ipsis. Primo gratiam, ibi, *Cum sint abominati*, ideſt non accepti ad gratiam. Secundo fidem, cum dicit, *Incredibiles*, ideſt non apti ad credendum: Ezech. 11. 6. *Increduli, & subversores sunt*. Tertio tertium, quia *ad omne opus bonum reprobi* ideſt reprobandi: Hier. VI. 30. *Argentum reprobum vocate eos*.

CAPITIS SECUNDI.

LECTIO I.

TU autem loquere quæ decent sanam doctrinam: senes ut sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia: anus similiter in habitu sancto, non criminatrices, non multo vino servientes, bene docentes, ut prudentiam doceant: adolescentulas ut viros suos ament, filios suos diligant, prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, ut non blasphemetur verbum Dei. Juvenes similiter hortare ut sobrii sint.

SUperius Apoſtolus inſtruxit Titum quales miniſtros inſtituat ad arcendum hæreticos; hic docet quid ipſe circa eos faciat: & primo proponit hoc in generali; ſecundo diſtinguit per partes ibi, *Senes ut ſobrii ſint*. Dicit ergo: Ita dixi, quod oportet Epiſcopos conſtituere; ſed ne credas quod tu ſis propter hoc alienus a cura; immo major debet eſſe tibi ſolicitudo ad inſtruendum. Ideo *Tu autem loquere quæ decent ſanam doctrinam*, ſcilicet per quæ fides incorrupta ædificatur. Supra 1. 9. *Ut ſit potens exhortari in doctrina ſana*, &

eos qui contradicunt, arguere. Deinde oſtendit idem per partes: & primo ponitur doctrina ſana contra perverſitatem vitæ; ſecundo contra hæreticos, & errores, ibi, *Stultas autem quæſtiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis devita*. Circa primum duo facit: quia primo inſtruit ſingulas conditiones hominum; ſecundo generaliter omnes, cap. III. ibi, *Admone illos principibus, & poteſtatibus ſubditos eſſe*. Iterum prima in duas: quia primo oſtendit quomodo inſtruat liberos; ſecundo quomodo inſtruat ſervos, ibi, *Servos dominis ſuis ſubditos eſſe*. Item primo oſtendit quomodo inſtruat liberos verbo; ſecundo quomodo exemplo, ibi, *In omnibus teipſum præbe exemplum bonorum operum*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quomodo inſtruat ſenes; ſecundo quomodo doceat juvenes, ibi, *Adoleſcentulas ut viros ſuos ament*. Item prima in duas: quia primo oſtendit quomodo inſtruat ſenes mares, ſecundo quomodo anus feminas, ibi, *Anus ſimiliter in habitu ſancto*. Sciendum eſt autem, quod quædam bona ſunt quæ ſenectus diſponit, quæ primo ponit; ſecundo quædam bona quibus ſenectus contrariatur, & hæc ſecundo ponit, ibi, *Sani in fide*. Inter bona vero ad quæ ſenectus diſponit, unum eſt contemptus delectationum, aliud eſt perfectio ſapientiæ, & prudentiæ. Diſponit quidem ſenectus ad contemptum delectationum. Juvenum enim corpora fervent naturali calore, ex quo concitatur juventus ad delectationes corporales, quæ præcipue conſiſtunt in cibis, & potibus, & venereis. Sed ad vitandum hæc diſponit ſenectus: ſenes enim ſunt mortificati. II. Reg. XIX. 35. *Numquid vigent ſenſus mei ad diſcernendum ſuave, vel amarum?* Et ideo dicit: *Ut ſobrii ſint*, quantum ad cibos, & potus, *& pudici*, quantum ad venerea. Gen. XVIII, 12. *Poſtquam conſenui, & dominus meus vetulus eſt, voluptati operam dabo?*

Sed

Sed si senectus ad hoc disponit, quare Io. monet? Respondeo. Aliquando contingit ex magna perversitate quod senex reducitur ad puerilia peccata. Esa. lxv. 20. *Puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit.* Et duplex est ratio quare hoc contingit. Aliter enim ad hæc movetur senex, aliter juvenis. Juvenis enim incitatur ad hæc ex instinctu passionis, sed senex ex electione, propter duo. Nullus enim vult esse sine delectationibus., & tanto plus appetit eas, quanto majores molestias sentit. Senex autem patitur multa incommoda, & defectus naturæ; & ideo quando non habet spirituales delectationes, quærit corporales. Secunda ratio est, quia juvenis quandoque refrenatur per pudorem; senes autem, secundum Philosophum, sunt inverecundi, quia sunt antiqui, & multa experti: juvenes autem vani, & verecundabiles naturaliter; & ideo refrenantur, sed non senes. Item senectus disponit ad prudentiam propter experimentum longi temporis. Job xii. 12. *In antiquis est sapientia & in multo tempore prudentia.* Eccli. xxv. 7. *Quam speciosa veterani sapientia, & glorioſus intellectus & consilium, corona senum multa peritia.* Unde subdit, *Prudentes.* Contingit tamen aliquando senem esse fatuum: Eccli. xxv. 4. *Senem fatuum, & insensatum.* Et hoc est ex duobus, quod senex est fatuus. Prudentia enim acquiritur per exercitium. Quando ergo in juventute se in bonis non occupant, sunt in senectute imprudentes. Eccli. xxv. 5. *Quæ in juventute tua non congregaſti, quomodo invenies ea in senectute tua?* Item alia ratio est, quia in juventute quandoque affluunt voluptatibus, & maxime superfluitate ciborum; & ideo desiccatur eorum cerebrum. Prov. xx. 1. *Luxurioſa res est vinum, & tumultuoſa ebrietas: quicumque his delectatur, non erit sapiens.*

Deinde ponit ea ad quæ contrariatur senectus; & pri-

& primum eſt fides, ſecundum dilectio, tertium patientia. Quantum ad primum dicit, *Sani in fide*: quia ſine ea impoſſibile eſt placere Deo, Hebr. xi. Sed quod aliqui non ſunt ſani in fide, maxime in aliquo novo, quod proponitur ſenibus credendum, contingit ex duobus. Primo quod ſenes non ſunt firmi in aliquo novo propter præſumptionem ſapientiæ; & ideo non credunt aliis. Job xv. 10. *Et ſenes ſunt in nobis*. Item quia naturale vitium ſenum eſt, quod ſint increduli: quia ſunt experti ſe ſæpius eſſe deceptos. Et ideo loquuntur ſemper cum forte, vel fere, adverbiis temperativi, & dubitativi modi. Incredulitas autem repugnat fidei. Eſa. xxi. 2. *Qui incredulus eſt, infideliter agit*. Quantum ad ſecundum dicit, *In dilectione*: & hoc ideo, quia plenitudo legis eſt dilectio. Et monet ad hoc propter duo. Primo quia in ſenibus parum eſt amicitiæ, quia amor nutritur per convictum. Nullus autem vult diu convivere cum triſtibus. Senes autem ſunt triſtes, & ideo non eſt cum eis amicitia. Item quia ſenes diligunt propter utilitatem tantum, ſicut juvenes propter delectabile: ſenex enim indiget ſuſtentatione. Quantum ad tertium, dicit, *In patientia*: & monet ad hoc propter tria. Primo quia ſenes multa mala, ſive incommoda, circumveniunt; & ideo indigent patientia contra turbationes. Alia ratio eſt. Senes enim vivunt in memoria multorum: unde ſemper dicunt antiqua. Juvenes autem vivunt in ſpe magnorum: & ex hoc ſenes dupliciter ad impatientiam moventur: propter bona ſcilicet quæ habuerunt, & carent eis: unde Boetius: *Summa miſeria eſt, fuiſſe felicem*. Thren. i. 7. *Recordata eſt Hieruſalem dierum afflictionis ſuæ, prævaricationis omnium deſiderabilium ſuorum quæ habuerat a diebus antiquis*. Item quia vivunt in memoria, contingit quod aliqui, qui modo eos deſpiciunt, aliquando fuerunt

pe-

pejores; & ideo turbantur. Job xxx. 1. *Nunc autem deridebant me juniores tempore, quorum patres non dignabar ponere cum canibus meis.* Tertia ratio est, quia quanto senex appropinquat ad finem vitæ, tanto magis desiderat vivere: unde videns se deficere, magis tristatur.

Deinde cum dicit, *Anus similiter in habitu sancto*, docet qualiter vetulæ instruantur; & primo docet qualiter vetulæ instruantur in vita; secundo in doctrina. Item primo qualiter in habitu; secundo qualiter in victu; tertio quomodo in verbo. Quantum ad primum dicit, *In habitu sancto*, idest carentes lascivia, & pompa: & hoc convenit omni mulieri. I. Petr. III. 3. *Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti, vestimentorumque cultus.* I. Timot. II. 9. *Similiter mulieres in habitu ornato, cum verecundia, & sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa.* Sed specialiter anus hoc servare debent: quia juvencularum est, propter viros suos modeste se ornare: quod intelligitur simpliciter de omni motu corporis. Eccli. XIX. 27. *Amictus corporis, & risus dentium, & ingressus hominis enuntiant de illo.* Quantum ad secundum dicit, *Non criminatrices.* Duo enim sunt in sene. Unum quod commune est senibus, scilicet quod sunt suspicioſi: quia viderunt multa mala, quæ similiter præsumunt de aliis. Item in mulieribus quæ specialiter sunt zelotypæ. Et utrumque contingit in vetula, quia ratione ætatis est suspicioſa, ratione sexus est zelotypa. Eccli. XXVI. 9. *In muliere zelotypa flagellum linguæ omnibus communicans.* Et ideo *non criminatrices.* Quantum ad convictum dicit: *Non multo vino servientes:* & de viris dixit, *Ut sobrii sint.* Et dicit, *Non multo*, quia quandoque utuntur eo propter frigiditatem earum. Quantum ad doctrinam dicit, *Bene docentes.*

Contra. I. Corinth. XIV. 34. *Mulieres in Ecclesiis taceant: non enim eis permittitur loqui sed subditas esse.* I. Timoth. II. 11. *Mulier in silentio discat cum omni subjectione; docere autem mulieri non permitto.*

Respondeo. Dicendum est, quod doctrina publica, quæ fit in populo, interdicitur mulieri; sed privata, qua quis familiam docet, ei conceditur. Prov. XXXI. 7. *Visio, qua erudivit eum mater sua:* & ibid. IV. 3. *Nam & ego filius fui patris mei, tenellus, & unigenitus coram matre mea, & docebat me, atque dicebat: Suscipiat verba mea cor tuum; custodi præcepta mea, & vives.* Et bene dicit, *Ut prudentiam doceant*, magis ad anus, quam ad viros: quia quandoque docent fabulas aniles, magis quam proficua; & etiam quia magis ipsæ conversantur cum pueris, & cum familia, quam viri.

Deinde cum dicit, *Adolescentulas, ut viros suos ament*, ostendit qualiter instituat juvenes: & primo ostendit qualiter instruat juvenes feminas; secundo qualiter mares juvenes, ibi, *Juvenes similiter hortare ut sobrii sint.* Item prima in tres: quia primo ostendit qualiter se habeant ad personas conjunctas; secundo ad seipsas; tertio ad subjectos. Quantum ad primum dicit: *Ut viros suos ament.* Viro enim debetur amor. Prov. XII. 4. *Mulier diligens, corona est viro suo.* Eccl. XXV. 1. *In tribus beneplacitum est spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo, & hominibus:* & infra 11. *Vir, & mulier bene sibi consentientes.* Vel sic *ut prudentiam doceant adolescentulas, & viros suos ament.* Sed prima expositio est melior. *Filios suos diligant.* Hoc est naturale. Esa. XLIX. 15. *Numquid potest mulier oblivisci infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui?* Et nota, quod dicit, *Ut viros ament, & filios diligant*; ut sit amor ad viros, & ad filios dilectio: quia ad viros est amor fer-

ferventior, ſed ad filios naturalior. Sed quantum ad ſeipſas tria dicit. Unum quo ad rationem, ſcilicet *prudentes*. Prov. XIX. 14. *Domus, & divitiæ datur a parentibus; a Domino autem proprie uxor prudens*. Et hoc neceſſarium eſt, quia juventus earum, & ſexus contrariatur prudentiæ. Aliud eſt quantum ad concupiſcibilem, ſcilicet cum dicit, *Caſtas*. Tertium vero quantum ad iraſcibilem, cum dicit, *Sobrias*. Eccli. XXVI. 19. *Gratia ſuper gratiam, mulier ſancta, & pudorata.* Sed quantum ad ſubjectos, primo ponit curam eorum; ſecundo modum; tertio rationem aſſignat. De primo dicit: *Domus curam habentes*. Prover. XIV. 1. *Sapiens mulier ædificat domum ſuam; inſipiens vero inſtructam quoque deſtruet manibus*. In cura autem ſunt duo obſervanda mulieri. Sunt enim ut plurimum iracundæ: Eccli. XXV. 23. *Non eſt ira ſuper iram mulierem:* & ideo dicit, *Benignas*; quaſi dicat: Cum manſuetudine regant. Aliud eſt, quia quando mulier poteſtatem habet, nititur in contrarium viro ſuo: Eccli. XXV. 30. *Mulier ſi primatum habeat, contraria eſt viro ſuo:* ideo dicitur: *Subditas viris ſuis*. Unde dicitur Gen. III. 16. *Sub viri poteſtate eris, & ipſe dominabitur tui*. Et hoc ideo, *ut non blaſphemetur verbum Dei*; ideſt, non detis occaſionem blaſphemandi. Et omnia hæc notantur Tob. X. ubi dicitur, quod Raguel, & Sara monuerunt filiam ſuam honorare ſoceros, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum, & ſeipſam irreprehenſibilem exhibere.

Conſequenter oſtendit qualiter doceat mares juvenes, ſcilicet *ut ſobrii ſint*: quod repetit, quia ebrietas eſt principium vitiorum. I. Petr. V. 8. *Sobrii eſtote*.

LECTIO II.

IN omnibus teipſum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate, verbum ſanum, irreprehenſibile; ut is qui ex adverſo eſt, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. Servos dominis ſuis ſubditos eſſe, in omnibus placentes; non contradicentes, non fraudantes, ſed in omnibus fidem bonam oſtendentes, ut doctrinam Salvatoris noſtri Dei ornent in omnibus.

SUpra Apoſtolus Titum docuit de quibus inſtruat ſubditos liberos: & quia non tantum verba proſunt, ſed etiam exempla; ideo docet ut ſe exemplum præbeat, primo generaliter; ſecundo ſpecialiter, ibi, *In doctrina, in integritate, in gravitate*; tertio rationem hujus aſſignat, ibi, *Ut is qui ex adverſo eſt, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis*. Dicit ergo: Quia ætate juvenis es, *præbe te in omnibus exemplum bonorum operum*. Prælatus enim debet eſſe quaſi forma exiſtens diſcipulis, I. Corinth. XI. 1. *Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti*. Joan. XIII. 15. *Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis*.

Deinde cum dicit, *In doctrina, in integritate, in gravitate*, ponit ſpecialia, in quibus debet ſe præbere exemplum: & primo oſtendit quis debeat eſſe ejus actus, ſcilicet in doctrina: unde dicit, *In doctrina*: hoc enim eſt proprium prælati. Hier. III. 15. *Dabo vobis paſtores juxta cor meum; & paſcent vos ſcientia & doctrina*. Et ei maxime convenit, ut qui habeat alios Epiſcopos ſub ſe, ut dicitur ſupra 1. 5. *Epiſcopos conſtituas per civitates*. Ideo debet alios docendo eis exemplum doctrinæ præbere. I. Timoth. IV. 16. *Attende tibi*,

&

& doctrinæ. Item monet eum quantum ad vitam. Et primo declinare a malo: Esa. 1. 16. *Quiescite agere perverse:* & ideo dicit, *In integritate*, per incorruptionem: sicut enim corpus perdit integritatem per corruptionem membrorum suorum, ita anima per corruptionem peccati. In prælato autem est integritas sensus per prudentiam, affectus per caritatem, corporis per castitatem. I. Thessal. ult. 23. *Integer spiritus vester, & anima, & corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur*. Secundo quod sit gravis quantum ad bona quæ cum caritate fiunt. Grave autem duo habet. Unum quia descendit, & secundum hoc vituperatur: Psalm. IV. 3. *Filii hominum, usquequo gravi corde?* Aliud est quod est stabile, & firmum: & ideo illi dicuntur graves qui non de facili moventur a bono: ita hic, cum dicit, *In gravitate*: & hoc commendatur Psalm. XXXIV. 18. *In populo gravi laudabo te*.

Deinde ostendit, qualis debet esse ejus doctrina, & verbum. Et dicit, quod debet esse *sanum*, idest non corruptum falsitate. II. Timoth. 1. 13. *Formam habe sanorum verborum quæ a me audisti in fide, & in dilectione in Christo Jesu*. Prov. XVII. 17. *Non decet principem labium mentiens*. Item quantum ad modum, cum dicit, *Irreprehensibile*; idest, ut proferatur tempore suo, & cum omni decentia, & provocatione ad correctionem. Eccli. XX. 22. *Ex ore fatui reprobatur parabola: non enim dicet illam in tempore suo*.

Finis autem doctrinæ est, *ut is qui ex adverso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis*; quasi dicat: Si omnes bene se habeant, scilicet prælati, & subditi; adversarii non possunt vobis nocere. I. Petr. II. 15. *Sic est voluntas Dei, ut bene facientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam*. I. Timoth. V. 14. *Nullam occasionem date adversario maledicti gratia*.

Deinde cum dicit, *Servos dominis ſuis ſubditos eſſe*, docet qualiter inſtruat ſervos: & primo facit hoc; ſecundo ejus rationem aſſignat, ibi, *Apparuit*. Circa primum tria facit: quia primo inducit ſervos ad ſubjectionem; ſecundo determinat modum ejus, ibi, *In omnibus placentes*; tertio oſtendit neceſſitatem doctrinæ hujus, ibi, *Ut doctrinam Salvatoris noſtri Dei ornent in omnibus*. Dicit ergo: Admone ſervos dominis ſuis ſubeſſe. I. Petr. II. 18. *Servi ſubditi eſtote in omni timore dominis; non tantum bonis, & modeſtis, ſed etiam diſcolis.* Coloſſ. III. 22. *Servi obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum ſervientes, quaſi hominibus placentes; ſed in ſimplicitate cordis, timentes Deum*. Idem dicit Epheſ. VI.

Et quare monet hoc tam frequenter Apoſtolus? Reſpondeo. Non ſine cauſa. Hæreſis enim incepit apud Judæos, quod ſervi Dei non deberent ſervire hominibus; & ex hoc etiam derivatum eſt in populo Chriſtiano, quod dixerunt, quod per Chriſtum filii Dei facti, non deberent eſſe ſervi hominum. Sed Chriſtus per fidem non venit tollere ordinem juſtitiæ; immo per fidem Chriſti juſtitia ſervatur, Rom. III. Juſtitia autem facit alios ſubdi. Sed ſervitus hujuſmodi eſt quantum ad corpus. Nam per Chriſtum nunc liberamur a ſervitute quantum ad animam, ſed non a ſervitute, nec a corruptione corporis; ſed in futuro liberabimur etiam a corruptione, & ſervitute corporali. I. Corinth. XV. 24. *Cum tradiderit regnum Deo, & Patri cum evacuerit omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem*. Sed quod dicit, *In omnibus*, poteſt referri primo ad hoc quod dicit, *Subditos*, ut intelligatur *In omnibus*; ſcilicet ad quæ ſe extendit jus dominativæ poteſtatis: vel ad hoc quod dicit, *Placentes*: debet enim eſſe ſubjectio, primo ut ſerviant ſine offenſione, non cum murmure, & tarditate. Coloſſ. I. 10. *Per omnia pla-*

placentes Deo. I. Corinth. x. 33. *Ego per omnia omnibus placeo*.

Contra. Galat. 1. 10. *Si hominibus placerem, Chriſti ſervus non eſſem*. Reſpondeo. Placere homini propter ipſum, eſt vituperabile, ſed propter Deum, eſt laudabile.

Secundo ut ſint ſine repugnantia: ideo dicit, *Non contradicentes*. Eccli. IV. 30. *Non contradicas verbo veritatis*. Tertio ſine fraude: unde dicit, *Non fraudantes*. Ubi unum removet, & alterum adſtruit. Removet fraudem. Servis enim committuntur bona dominorum. Matth. XXV. 14. *Tradidit eis bona ſua*. Adſtruit in omnibus bonitatem; & ideo dicit *Sed in omnibus fidem bonam oſtendentes*.

Sed quo fine ſunt hæc fienda? Non quidem propter terrenum favorem, ſed propter gloriam Dei: unde dicit: *Ut doctrinam Salvatoris noſtri Dei ornent in omnibus*. Gloſſa: *Ornamentum doctoris, eſt honeſta vita diſcipuli; ſicut ſanitas infirmi, eſt laus medici*. Doctor, curator eſt animarum. Si ergo nos oſtendimus bona opera, laudatur doctrina Chriſti. Eſa. III. 5. *Jugiter tota die nomen meum blaſphematur*. Matth. V. 16. *Ut videant opera veſtra bona, & glorificent Patrem veſtrum qui in cælis eſt*.

LECTIO III.

APparuit enim gratia Dei Salvatoris noſtri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem, & ſæcularia deſideria, ſobrie, juſte, & pie vivamus in hoc ſæculo, expectantes beatam ſpem, & adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti; qui dedit ſemetipſum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum acceptabilem, ſectatorem

bonorum operum. Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

SUpra Apoſtolus inſtruxit Titum qualiter doceret ſervos, & liberos; & concluſit quaſi rationem, ut ſcilicet doctrina Chriſti ornaretur: hic aſſignans plenam rationem dictorum exponit quod dixit, per bonam converſationem: & primo præmittit gratiam, & doctrinam Chriſti; ſecundo inducit eum ad gratiæ prædicationem, ibi, *Hæc loquere, & exhortare*. Item primo proponit gratiæ apparitionem; ſecundo ejus inſtructionem, ibi, *Erudiens nos*; tertio ejus operationem, ibi, *Qui dedit ſemetipſum pro nobis*. Sciendum eſt autem, quod gratia importat miſericordiam, quia gratia eſt de eo quod gratis datur; & quod gratis datur, hoc miſericorditer datur. Miſericordia autem ſemper in Deo fuit; tamen olim circa homines latebat. Pſalm. xxxv. 6. *Domine, in cælo miſericordia tua*. Ante Chriſtum enim omnes, quantumcumque eſſent juſti, erant ſub damnatione; ſed Chriſto Filio Dei carnem aſſumente, *Apparuit gratia*. I. Timoth. III. 16. *Et manifeſte magnum eſt pietatis ſacramentum, quod manifeſtatum eſt in carne*. Pſal. lxxix. 3. *Qui ſedes ſuper Cherubim, manifeſtare*. Sed quanto quis eſt potentior, tanto ejus gratia magis deſideratur: unde gratia Dei deſideranda eſt; & hoc eſt quod dicit, *Gratia Dei*. Et hoc ad ſalvandum: unde dicit, *Et Salvatoris noſtri*. Eſa. li. 6. *Salus autem mea in ſempiternum erit*. Hæc autem gratia non proponitur uni ſolummodo populo Judæorum, ſicut olim, ſed *omnibus hominibus*. Eſa. xl. 5. *Videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum eſt*. Ibid. lii. 10. *Et videbunt omnes fines terræ ſalutare Dei noſtri*. I. Timoth. II. 4. *Vult omnes homines ſalvos fieri*. Et poteſt dici, quod in nativitate Chriſti apparuit hæc gratia dupliciter. Uno modo, & primo, quia

per

per maximam Dei gratiam datus est nobis. Unde ejus conceptio, cum sit operatio totius Trinitatis, attribuitur tamen specialiter Spiritui sancto, qui est principium gratiarum. Et hæc gratia apparuit omnibus hominibus, & specialiter homini Christo. Joan. 1. 14. *Plenum gratiæ, & veritatis*. Ex hac gratia secundo est consecuta instructio humani generis: quia ante Christum fuit mundus in ignorantia, & hæresi. Esa. IX. 2. *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam*. Unde dicit, *Erudiens nos*, scilicet sicut homo erudit filium. De duobus autem erudivit nos, quia duo necessaria sunt homini, scilicet bonum opus, & recta intentio. Primo ostendit quomodo Christus nos de primo erudivit; secundo de secundo, ibi, *Expectantes beatam spem*. Dicit ergo: *Ut abnegantes impietatem, & sæcularia desideria, sobrie, juste, & pie vivamus in hoc sæculo*. Notandum est quod dicit, *Impietatem, & sæcularia desideria:* quia omnia peccata vel consistunt in his quæ sunt directe contra Deum, quæ dicuntur peccata impietatis. Pietas enim proprie est secundum quam colimus parentes, & patriam. Sed quia Deus principalis pater noster, ideo pertinet ad cultum Dei pietas. Job XXVIII. 28. secundum aliam litteram, ubi nos habemus sic, *Ecce timor Domini, ipse est sapientia*, habetur: *Ecce pietas, ipsa est sapientia*. Et ideo peccata contra Deum dicuntur esse impietates. Rom. 1. 18. *Revelatur enim ira Dei de cælo super omnem impietatem:* & ibi loquitur de idolatria. Vel consistunt in abusu temporalium, & hæc sunt sæcularia desideria. Est autem sæculum spatium mensurans periodum rerum. Unde per sæcularia intelliguntur res sæculares, & omnia peccata quæ in proximum committuntur, vel in se, per earum abusum.

Deinde cum dicit, *Sobrie, juste, & pie vivamus in hoc sæculo*, ostendit quid boni faciamus:

& dicit, *Sobrie* quantum ad se, *juste* ad proximum, *pie* ad Deum. *Sobrie* ad se, quasi mensurate: bria enim mensura est; & hoc est, si homo cum mensura rationis utatur exterioribus rebus, & propriis passionibus. Unde sobrietas accipitur pro quolibet mensurato usu rerum exteriorum, & extrinsecarum passionum. Sap. VIII. 7. *Sobrietatem enim, & sapientiam docet, & justitiam, & virtutem; quibus nihil utilius est in vita hominibus.* *Juste* ad proximum. Psalm. X. 8. *Justus Dominus, & justitiam dilexit.* *Pie* ad Deum I. Timoth. IV. 7. *Exerce te ad pietatem.*

Deinde cum dicit, *Expectantes beatam spem*, instruit eum de fine, qui consistit in duobus, scilicet in gloria animæ in morte, & in gloria corporis in adventu Christi. Joan. V. 29. *Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, & procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ.* Quantum ad primum dicit: *Expectantes beatam spem:* contra illos qui ponunt finem hominis in actu virtutum in hac vita. Sed hoc non est verum, quia etsi sobrie, & pie, & juste vivamus, adhuc sumus expectantes. Job VII. & XIV. 6. *Sicut mercenarii dies ejus.* Esa. XXX. 18. *Beati omnes qui expectant eum.* Et ideo dicit: *Expectantes beatam spem:* quod potest intelligi dupliciter. Vel quia est spes de beatitudine, vel quia expectatio facit ipsos beatos. Quantum ad secundum dicit: *Et adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi*, scilicet per quem resurgent corpora nostra. Qui enim diligit amicum cum desiderio expectat eum. II. Timoth. IV. 8. *Non solum autem mihi, sed & his qui diligunt adventum ejus.* Luc. XII. 36. *Vos similes hominibus expectantibus dominum suum.* Et dicit, *Adventum gloriæ*, quia primus adventus fuit humilitatis: Philip. II. 8. *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem:* Matth. XI. 29. *Discite a me, quia*

quia mitis sum, & humilis corde: & ille erit elatus, quia sua divinitas omnibus improperabit: Luc. xxi. 27. *Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potestate magna, & majestate*. Et dicit, *Magni Dei*, contra Arium, qui dixit Filium non æqualem Patri. Et bene magnus, quia dicitur Rom. ix. 5. *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula*. I. Joan. ult. 20. *Ut simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus, & vita æterna*. Item est Salvator. I. Timoth. ii. 3. *Hoc enim bonum est, & acceptum coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri*: quia ad hoc venit, & hoc importat nomen ejus: Matth. i. 21. *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum*. Et addit, *Christi*, scilicet qui est unctus; in quo intelligitur unio divinitatis ad humanitatem. Aliqui enim dicuntur uniti; sed non ita quod habeant essentiam divinitatis unitam, sed quia participant ejus aliquid. Sed Christo est unita divinitas. Psalm. xliv. 8. *Unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ*.

Deinde cum dicit, *Qui dedit semetipsum*, ostenditur operatio gratiæ: & primo ostendit beneficium gratiæ passionis ejus; secundo passionis fructum, ibi, *Ut nos redimeret*. Dicit ergo: Dico quod est noster Salvator. Et quomodo? Quia *dedit semetipsum pro nobis*. Ephes. v. 2. *Ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem, & hostiam Deo*. Fructus ejus dicitur liberatio, & sanctificatio. Liberatio, cum dicit: *Ut nos redimeret ab omni iniquitate*. Joan. viii. 34. *Qui facit peccatum, servus est peccati*. Primus enim homo ex peccato suo redactus est in servitutem peccati, ex qua servitute inclinabatur ad aliud peccatum; sed Christus satisfecit per suam passionem: & ideo fuimus redempti a servitute. Esa. xliii. 1. *Noli timere, quia redemi te*. Et non solum ab originali, sed ab omni-

nibus quæ quis ſua voluntate ſuperaddidit. Sanctificatio in bono ponitur, cum dicit; *Ut mundaret ſibi populum*; ideſt, ut ſanctificaret populum, ſic ſcilicet ut eſſemus populus ejus, ideſt ei conſecratus. I. Petr. II. 10. *Qui aliquando non populus ejus, nunc autem populus ejus. Acceptabilem*, ſcilicet Deo per rectam fidem, & intentionem. Proverb. XIV. 35. *Acceptus eſt Regi miniſter intelligens.* Vel *acceptabilem*, ideſt peculiarem. Deut. VII. 6. *Te elegit Dominus Deus tuus, ut ſis ei populus pecularis*. Sed oportet etiam quod extra ſint opera bona: unde dicit, *Sectatorem bonorum operum*, Rom. XIII. 3. *Bonum fac, & habebis laudem ex illa*. Galat. VI. 9. *Bonum autem facientes, non deficiamus.*

Deinde cum dicit, *Hæc loquere, & exhortare*, inducit eum ad prædicationem gratiæ; & circa hoc duo facit: quia primo hortatur eum ad prædicandum; ſecundo inſtruit prædicandi modum, ibi, *Cum omni imperio*. Dicit ergo: *Loquere*, ſpectantia ad credenda, *exhortare*, ad agenda. I. Theſſal. II. 3. *Exhortatio noſtra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo*. *Argue* male agentes: I. Timoth. V. 20. *Peccantes coram omnibus argue*: & hoc *cum omni imperio*, ideſt cum auctoritate, quia loquitur ut inſtrumentum, vel miniſter Dei; & ideo cum fiducia divinæ auctoritatis. Eſt tamen loquendum in exhortando quandoque cum prece, conſiderando infirmitatem propriam: Prov. XVIII. 23. *Cum obſecrationibus loquitur pauper*. Quandoque cum imperio, conſiderando auctoritatem commiſſam: II. Corinth. ult. 3. *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Chriſtus?* Vel cum manſuetudine ad bonos, cum auctoritate ad obſtinatos. Habet autem moneri ut cum imperio arguat, quia naturaliter fuit mitis. I. Timoth. IV. 12. *Nemo adoleſcentiam tuam contemnat.*

CA-

CAPITIS TERTII

LECTIO I.

ADmone illos Principibus, & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse: neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. Eramus enim aliquando & nos insipientes, & increduli, errantes, servientes desideriis, & voluptatibus variis, in malitia, & invidia agentes, odibiles, odientes invicem. Cum autem benignitas, & humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis, & renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Salvatorem nostrum; ut justificati gratia ipsius, heredes simus secundum spem vitæ æternæ. Fidelis sermo est: & de his volo te confirmare, ut curent bonis operibus præesse qui credunt Deo. Hæc sunt bona, & utilia hominibus.

SUpra Apostolus posuit particulares admonitiones pertinentes ad singulos status; hic ponit generales ad omnes: & primo ponit ipsas; secundo rationem ipsarum, ibi, *Eramus enim aliquando & nos insipientes*; tertio inducit Titum ad utrorumque prædicationem, ibi, *Et de his volo te confirmare*. Circa primum duo facit: quia primum monet omnes qualiter se habeant ad superiores; secundo quomodo ad æquales, ibi, *Neminem blasphemare*. Item prima in duas: quia primo ostendit quod superioribus debent subditi reverentiam subjectionis; secundo obedientiam jussionis, ibi, *Dicto obedire*. Dicit ergo: Dixi de quo moneas

prz-

prædictos; sed *admone illos*, ideſt omnes, *Principibus*, ideſt majoribus, ſcilicet Regibus, & hujuſmodi, *& poteſtatibus*, ideſt aliis officialibus, *ſubditos eſſe*. I. Petr. II. 13. *Subjecti eſtote omni humanæ creaturæ propter Deum, ſive Regi, tamquam præcellenti, ſive ducibus, tamquam ab eo miſſis*. Rom. XIII. 1. *Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit*. Et hæc monitio neceſſaria eſt primo ad tollendum errorem circa Judæos, qui dicunt non eſſe obediendum mandatis hominum, ſecundo ut nullam inquietudinem facerent in Eccleſia; tertio quia tenentur ad obedientiam juſſionis. Hebr. ult. 17. *Obedite præpoſitis veſtris, & ſubjacete eis*. Et dixit, *Dicto obedire*, ideſt ad ſolum verbum præſidis. I. Reg. XV. 22. *Melior eſt enim obedientia quam victimæ*. II. Theſſal. III. 14. *Si quis non obedierit verbo noſtro, per epiſtolam hunc notate*. Non ſolum eſt neceſſaria promptitudo, ſed diſcretio: unde dicit, *Ad omne opus bonum:* alioquin non eſſet obediendum: tunc enim magis Deo obediendum eſt, qui major eſt. Act. IV. 19. *Si juſtum eſt in conſpectu Dei vos potius audire quam Deum, judicate*. Unde milites non tenentur obedire in bello injuſto.

Deinde cum dicit, *Neminem blaſphemare*, oſtendit qualiter ſe habeant erga æquales: & primo quo ad vitationem mali; ſecundo quoad operationem boni, ibi, *Sed modeſtos*. Monet autem eos ſpecialiter de verbis, quia in primitiva Eccleſia pauci peccabant factis. Verbis autem aliquis peccat primo contra perſonam alterius, ſi ei improperia inferat: unde dicit, *Neminem blaſphemare*.

Sed contra: quia blaſphemia eſt relatio criminis in Deum: non ergo eſt blaſphemia in proximum. Reſpondeo. Inquantum dilectio proximi refertur in dilectionem Dei, & honor proximi in honorem Dei, ſic ejus improperium eſt in Deum. Sumitur ergo hic blaſphemare pro qualibet male-

di-

dictione occulta, vel manifesta. II. Pet. II. 10. *Sectas non metuunt introducere, blasphemantes.*

Secundo quis peccat contra proximum propter res exteriores; & ideo dicit, *Non litigiosos esse.* Ubi est sciendum, quod tria sunt genera hominum. Quidam eorum sunt virtuosi, & duo vitiosi. Quidam enim omnibus verbis auditis, in nullo contristantur, & hi sunt adulatores; & quidam omni verbo resistunt, & hi litigiosi sunt. Contra hos loquitur hic. Ideo dicitur II. Timoth. II. 24. *Servum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes.* Proverb. XX. 3. *Honor est homini qui se separat a contentionibus.* Sed medium tenens, ut quandoque delectetur verbis, quandoque contristetur, est virtuosus. II. Corinth. VII. 8. *Si contristavi vos Epistola, non me pœnitet.*

Deinde cum dicit, *Sed modestos*, ostendit quomodo se habeant in operatione boni: & primo in exterioribus actibus, dicens, *Sed modestos.* Est autem modestia virtus per quam aliquis in omnibus exterioribus modum tenet, ut non offendat cujusquam aspectum. Philip. IV. 5. *Modestia vestra nostra sit omnibus hominibus.* Proverb. XXII. 4. *Finis modestiæ, timor Domini, divitiæ, gloria, & vita.* Quanto autem quis est impetuosior in interioribus affectibus, tanto refrenatur difficilius etiam in exterioribus. Talis autem est inter omnes affectus iræ; & ideo contra hoc ponit mansuetudinem, quæ moderatur passiones iræ: unde dicit: *Omnem mansuetudinem ostendentes ad omnes homines.* Matth. XI. 29. *Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde.* Jac. I. 21. *In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras.*

Deinde cum dicit, *Eramus enim & nos insipientes*, assignat rationem prædictorum, & maxime hujus ultimi, scilicet quod sint mansueti. Possent enim dicere: Quomodo erimus mansueti ad infideles, quomodo ad malos? Non enim hoc possumus.

Re-

Reſpondet : Conſidera te qualis fueris . Et ideo contra iram optimum remedium eſt recognitio fragilitatis propriæ . Et ideo primo ponit ſtatum eorum præteritum ; ſecundo oſtendit unde venerunt ad ſtatum perfectionis , ibi , *Cum autem benignitas , & humanitas apparuit Salvatoris noſtri Dei ..... ſalvos nos fecit* . Item primo ponit defectus pertinentes ad intellectum ; ſecundo ad affectum , ibi , *Servientes deſideriis , & voluptatibus variis* . Intellectus autem poteſt dupliciter deficere : vel quia deficit a vera cognitione , ſicut per ignorantiam negationis ; vel quia incidit in opinionem falſi . Verum autem in rebus divinis dupliciter aliqui percipiunt . Quidam enim ſolum per fidem , quidam præguſtando per lumen ſapientiæ , per apertam aliquam cognitionem . Unde quantum ad ſecundum dicit : *Eramus enim inſipientes* , ideſt privati iſta ſapientia . Luc.xxi.15. *Dabo vobis os , & ſapientiam , cui non poterunt reſiſtere , & contradicere omnes adverſarii veſtri* . Quantum ad primum dicit , *Et increduli* , ideſt infideles . Ezech.11.6. *Increduli , & ſubverſores ſunt tecum* . Sed erramus incidentes in contrariam opinionem : unde dicit , *Errantes* , ideſt falſum pro vero tenentes . Eſa.xix.14. *Errare fecerunt Ægyptum in omni opere ſuo* . Deinde ponit ea quæ pertinent ad corruptionem affectus : & primo quantum ad ſe ; ſecundo quantum ad alios , ibi , *In malitia , & invidia agentes* . Affectus autem hominis tunc eſt rectus quando ſervit rationi , & utitur licitis delectationibus ſecundum rationem . Quando ergo non ſequitur rationem , ſed ſua deſideria , tunc corrumpitur . Unde dicit : *Servientes deſideriis , & voluptatibus variis* . Voluptates reſpiciunt peccata delectationum carnalium , ut ſunt luxuria , & gula ; deſideria vero , quælibet alia vitia , ut ſunt ambitio , & avaritia , & hujuſmodi . Eccli. xviii. 30. *Poſt concupiſcentias tuas , non eas , & a voluptate tua avertere* . Rom. vi. 12. *Non regnet*

gnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus. II. Timoth. III. 4. *Voluptatum amatores magis quam Dei.*

Deinde cum dicit, *In malitia, & invidia agentes*, ponit peccata in ordine ad alios: & primo malitiam, quæ est voluntas nocendi alteri: effectus enim denominatur a fine: qui ergo intendit inferre malum, dicitur malitiosus. Jac. I. 1. 21. *Propter quod abiicientes omnem immunditiam, & abundantiam malitiæ, in mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras.* Secundo ponit invidiam, quæ dolet de proximi bono, sicut malitia infert malum. Proverb. XIV. 30. *Putredo ossium invidia.* Tertio ponit odium: unde dicit, *Odibiles*, scilicet vel Deo, per hoc quod faciunt peccatum: Sap. XIV. 9. *Similiter odibiles sunt Deo impius, & impietas ejus*: Rom. I. 30. *Detractores Deo odibiles*: vel proximo, quando faciunt illud unde proximus eos odio habere debeat. Et addit, *Odientes invicem*; quasi dicat: Et nos etiam odiebamus alios. I. Joan. III. 15. *Qui odit fratrem suum, homicida est.*

Deinde cum dicit, *Cum autem benignitas, & humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei*, ostendit statum salutis nostræ: cujus ordinem, & processum primo describit; secundo confirmat dictum, ibi, *Fidelis sermo est.* Circa primum quatuor facit: quia primo ostendit causam salutis; secundo rationem salvandi, ibi, *Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit*; tertio modum ejus, ibi, *Per lavacrum regenerationis*; quarto finem, ibi, *Ut justificati gratia ipsius, heredes simus secundum spem vitæ æternæ.* Causa autem nostræ salutis est caritas Dei. Ephes. II. 4. *Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam caritatem suam, qua dilexit nos ..... convivificavit nos in Christo.* Hanc caritatem describit primo quantum ad affectum;

ctum; secundo quantum ad effectum. Interior caritatis affectus designatur in benignitate, quæ dicitur bona igneitas. Ignis autem significat amorem. Cant. VIII. 6. *Lampades ejus, lampades ignis, atque flammarum.* Benignitas ergo est amor interior, profundens bona ad exteriora. Hæc ab æterno fuit in Deo, quia amor ejus est causa omnium. Joel. II. 13. *Benignus, & misericors est, patiens, & multæ misericordiæ.* Sed hoc quandoque non apparebat. Esa. LXIII. 15. *Ubi nunc zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum, & miserationum tuarum? Super me continuerunt se.* Sed per effectum apparuit: quod designatur cum dicit: *Humanitas apparuit:* quod dupliciter potest intelligi. Vel secundum quod significat humanam naturam; quasi dicat: *Apparuit benignitas, & humanitas*, quando Deus ex benignitate est homo factus: Philip. II. 7. *Habitu inventus ut homo:* Psal. LXIV. 12. *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ.* Vel secundum quod designat virtutem, quæ consistit in exteriori subventione defectibus aliorum. Unde humanum esse, est condescendere. Actor. ult. 1. *Barbari autem præstabant non modicam humanitatem nobis.* Sic Deus condescendit nostris defectibus. Psal. CII. 13. *Ipse cognovit figmentum nostrum.* Et hoc *Salvatoris*, quia, ut dicit Psal. XXXVI. *salus autem justorum a Domino.*

Deinde cum dicit, *Non ex operibus justitiæ ... sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit*, ponit rationem salvandi: & primo excluditur ratio præsumpta; secundo ostenditur ratio vera. Ratio præsumpta est quod propter merita nostra simus salvati: quod excludit, cum dicit: *Non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos.* Rom. XI. 5. *Reliquiæ secundum electionem gratiæ Dei salvæ factæ sunt.* Deut. IX. 5. *Non propter justitias tuas, & æquitates cordis tui ingredieris, ut possideas terram eorum.* Sed vera ratio est sola misericordia

Dei:

Dei : unde dicit : *Sed ſecundum ſuam miſericordiam ſalvos nos fecit*. Thren. III. 22. *Miſericordiæ Domini, quod non ſumus conſumpti*. Luc. I. 50. *Et miſericordia ejus a progenie in progenies*.

Modus ſalutis adipiſcendæ eſt per baptiſmum: quem primo proponit; ſecundo effectum ejus; tertio cauſam. Dicit ergo., *Per lavacrum*; ideſt, ſalvati ſumus per ablutionem ſpiritualem. Epheſ. v. 26. *Mundans eam lavacro aquæ in verbo vitæ*. Zachar. XIII. 1. *Erit fons patens domui David, & habitantibus Hieruſalem, in ablutionem peccatoris, & menſtruatæ*.

Quantum ad effectus ejus ſubdit, *Regenerationis, & renovationis*. Pro quo ſciendum eſt, quod homo indigebat duobus in ſtatu perditionis, quæ conſecutus eſt per Chriſtum, ſcilicet participatione divinæ naturæ, & depoſitione vetuſtatis. Erat enim ſeparatus a Deo: Eſa. lix. 2. *Iniquitates veſtræ diviſerunt inter vos & Deum veſtrum; & peccata veſtra abſconderunt faciem ejus a vobis, ne exaudiret*: & erat inveteratus: Baruch III. 11. *Inveteraſti in terra aliena*. Sed primum conſequimur per Chriſtum, ſcilicet participationem naturæ divinæ. II. Pet. I. 4. *Ut per hoc efficiamur conſortes divinæ naturæ*. Sed nova natura non acquiritur, niſi per generationem. Sed tamen hæc natura ita datur, quod etiam remanet noſtra, & ita ſuperadditur: ſic enim generatur participatio in filium Dei quod non deſtruitur homo. Joan. III. 7. *Oportet vos naſci denuo*. Et ideo dicitur generatio. Jac. I. 18. *Voluntarie genuit nos verbo veritatis ſuæ*. Homo etiam per Chriſtum depoſuit vetuſtatem peccati, renovatus ad integritatem naturæ: & hoc vocatur renovatio. Epheſ. IV. 23. *Renovamini ſpiritu mentis veſtræ*.

Sed quæ eſt cauſa hujus effectus, ut cor abluat? Hæc virtus eſt a ſancta, & individua Trinitate. Matth. ult. 19. *In nomine Patris, & Filii, & Spi-*

ritus ſancti baptizantes eos. Unde & Chriſto baptizato Pater in voce, Filius in carne, Spiritus ſanctus in columbæ ſpecie apparuerunt. Et ideo dicit: *Spiritus ſancti*, ideſt quam Spiritus ſanctus facit. Pſal. CIII. 30. *Emitte Spiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terræ*. Item eſt generatio per ſpiritum. Gal. IV. 6. *Miſit Deus ſpiritum Filii ſui in corda veſtra, clamantem, Abba, pater*. Rom. VIII. 15. *Non accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum in timore; ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, pater*. Sed hunc ſpiritum dat Deus Pater. *Quem effudit in nos abunde*, ut deſignet copiam gratiæ in baptiſmo, unde fit plena peccatorum remiſſio. Joel. II. 28. *Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem*; & Eſaiæ XLIV. 3. *Effundam ſpiritum meum ſuper ſemen tuum*. Et propter diverſa dona gratiarum. Jac. I. 5. *Qui dat omnibus affluenter, & non improperat*. Hoc etiam datur *per Chriſtum Jeſum*. Joan. XV. 26. *Paraclytus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille teſtimonium perhibebit de me*. In Chriſto enim duas naturas invenimus, & ad utramque pertinet quod Chriſtus det Spiritum ſanctum. Quantum quidem ad divinam, quia eſt Verbum, ex quo ſimul, & a Patre procedit ut amor. Amor autem in nobis procedit ex conceptione cordis, cujus conceptio eſt verbum. Quantum vero ad humanam, quia Chriſtus accepit ſummam plenitudinem ejus, ita quod per eum ad omnes derivatur. Joan. I. 14. *Plenum gratiæ, & veritatis*: & paulo poſt: *Et de plenitudine ejus omnes nos accepimus, gratiam pro gratia*: & cap. III. 34. *Non enim ad menſuram dat Deus ſpiritum*. Et ideo baptiſmus, & alia ſacramenta non habent efficaciam niſi ex virtute humanitatis, & paſſionis Chriſti.

Deinde cum dicit, *Ut juſtificati gratia ipſius, heredes ſimus ſecundum ſpem vitæ æternæ*, ponitur

tur finis ſalutis noſtræ, quæ eſt participatio vitæ æternæ: unde dicit, *Heredes*. Idem autem eſt *Juſtificati*, & quod prius dixerat Regenerati. In juſtificatione impii ſunt duo termini: ſcilicet a quo, qui eſt remiſſio culpæ, & hæc eſt renovatio; & ad quem, qui eſt infuſio gratiæ, & hoc ad regenerationem pertinet. Dicit ergo: Ideo Verbum caro factum eſt, *ut juſtificati gratia ipſius*, ideſt renovati per gratiam, quia juſtificatio non fit ſine gratia, *heredes ſimus ſecundum ſpem vitæ æternæ*.

Sed numquid Deus poſſet remittere culpam ſine gratiæ infuſione? Videtur quod ſic: quia à principio poterat conſtituere hominem eſſe ſine gratia, & culpa.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod aliud eſt de homine qui numquam offendit, quia ſic poteſt eſſe ſine gratia, & ſine culpa, & aliud eſt de homine qui jam peccavit, qui non poteſt eſſe quin odiatur, vel diligatur: & ſi a Deo diligitur, oportet quod diligat; & ſi diligit, oportet quod præſtetur ei gratia: quia ſine gratia non diligit; & quod etiam per hoc efficiatur heres. I. Pet. 1. 4. *Hereditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarceſcibilem, conſervatam in cælis in vobis*. Et hoc *vitæ æternæ*. Pſal. xv. 6. *Funes ceciderunt mihi in præclaris: etenim hereditas mea præclara eſt mihi*.

Sed quomodo *heredes? Secundum ſpem*, quia jam nobis ineſt ſpes hujus vitæ. Rom. v. 2. *Gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei*.

Deinde cum dicit, *Fidelis ſermo eſt*, probat dicta de ſalute noſtra, & ſpe; quaſi dicat: Hoc dictum eſt fidele. Apoc. ult. 6. *Hæc verba fideliſſima, & vera ſunt*.

Deinde cum dicit, *Et de his volo te confirmare*, mandat hoc prædicari: & primo ponit præceptum; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Hæc ſunt bona, & utilia hominibus*. Dicit ergo: *Et de his*, ſcilicet

quæ ad Dei beneficia, reprehensionem peccatorum, documenta fidei, & morum pertinent, *volo te confirmare*, scilicet alios. Job IV. 4. *Vacillantes confirmaverunt sermones tui*. Act. XV. 32. *Et confirmaverunt eos*. Et ratio hujus est, *ut curent bonis operibus præesse*: quod potest intelligi de prælatis; quasi dicat: Volo quod confirmes viatores, idest prælatos; *ut ipsi curent præesse his qui credunt Deo*, scilicet fidelibus; in *bonis operibus*. I. Pet. II. 12. *Ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum*. Matth. V. 16. *Ut videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum*. *Hæc* verba *sunt bona*, quia de bonitate Dei: Matth. XII. 35. *Bonus homo de bono thesauro profert bona: & utilia hominibus*: Esa. XLVIII. 17. *Ego Dominus Deus tuus, docens te utilia*.

LECTIO II.

STultas autem quæstiones, & genealogias, & contentiones; & pugnas legis devita: sunt enim inutiles, & vanæ. Hæreticum hominem post unam & secundam correptionem devita; sciens quia subversus est qui ejusmodi est, & delinquit, cum sit proprio judicio condemnatus. Cum misero ad te Artemam, aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim: ibi enim statui hiemare. Zenam legisperitum. & Apollo solicite præmitte, ut nihil illis desit. Discant autem & vestri bonis operibus præesse ad usus necessarios, ut non sint infructuosi. Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

SUpra Apostolus docuit Titum qualia ad instructionem populi proponat; nunc ostendit quæ vitet in doctrina: & primo facit hoc; secundo scribit quædam familiaria, ibi, *Cum misero ad te Artemam, aut Tychicum, festina ad me venire Nicopo-*

polim. Item prima in duas: quia primo oſtendit quomodo vitet inutilia, & aliena dogmata; ſecundo quomodo vitet hæreticos, ibi, *Hæreticum hominem poſt unam & ſecundam correptionem devita*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quæ ſunt vitanda in ſua doctrina; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Sunt enim inutiles, & vanæ*.

Notandum eſt autem circa primum, quod ad eum qui profitetur doctrinam alicujus ſcientiæ, primo pertinet ut ſatisfaciat quæſtionibus quæ moventur in illa; ſecundo ut per ſe aliqua tractet; tertio ut diſputet cum reſiſtentibus; & quarto quod doceat quid circa eam ſit vitandum. In aliis autem ſcientiis nullus ſapiens cuilibet quæſtioni reſpondet, ſed tantum ad eas quæ pertinent ad ſuam ſcientiam. Ita doctor veritatis non debet cuilibet quæſtioni reſpondere. Stultitia enim ſapientiæ opponitur. Hæc autem doctrina eſt ſapientiæ: Deuteron. IV. 6. *Hæc enim ſapientia veſtra, & intellectus coram populis*. Quæſtiones ergo adverſantes intentionibus doctrinæ iſtius, ſtultæ ſunt. Ideo dicit, *Stultas quæſtiones .... devita*. Adverſantur autem ei illa quæ ſunt indiſciplinabilia. Job XXXIV. 35. *Job autem ſtulte locutus eſt, & verba illius non ſonant diſciplinam*. Item quando manifeſtum proponitur ut dubium, ſcilicet quæcumque debet aliquis per ſe tenere in ſcientia. Et hæc ſunt quæ ſpectant ad inſtructionem fidei, & eruditionem morum. Et quædam ſunt quæ debet vitare: unde dicit, *Genealogias*. Ponuntur enim genealogiæ in Scripturis propter myſteria, & propter intellectum hiſtorialem. In reſiſtendo impugnantibus debet vitare *contentiones, & pugnas*. Quando enim eſt diſputatio ad inquiſitionem veritatis, eſt laudabile; ſed quando eſt contentio ad oſtendendum quid ſit tenendum, & quid vitandum, tales ſunt vitandæ Proverb. XX. 3. *Honor eſt homini qui ſeparat ſe a contentionibus*. II. Timoth. II. 14. *Noli verbis con-*

pendere. Pugnæ legis ſunt, quæ non ex vitio diſputantium, ſed quæ oriuntur ex contrarietate in Scriptura, vel rationibus contrariis.

Sed numquid hujuſmodi ſemper ſunt vitanda? Dicendum eſt. In Scriptura ſacra ſecundum veritatem nihil eſt contrarium; ſed ſi aliquid apparet contrarium, vel eſt quia non intelligitur, vel quia corrupta ſunt vitio ſcriptorum: quod patet ſpecialiter in numeris, & genealogiis. Et ideo hæc, quia determinari non poſſunt, vult quod vitentur. Et hoc ideo, quia *inutiles ſunt*: & doctor ad duo intendere debet, ſcilicet ad utilitatem, & ad veritatem. Proverb. VIII. 7. *Veritatem meditabitur guttur meum*. Eſa. XLVIII. 17. *Ego Dominus Deus tuus docens te utilia*. Non eſt ergo intromittendum ſe de inutilibus, & quæ non habent ſolidam veritatem. Scire enim ſingularia, ut ſunt genealogiæ, non eſt ad perfectionem intellectus, nec ad inſtructionem morum, nec fidei. Et ſunt *vanæ*, quia non habent ſolidam veritatem.

Deinde cum dicit, *Hæreticum hominem poſt unam & ſecundam correptionem devita*, oſtendit qui ſunt vitandi inter homines: & primo oſtendit quod hæretici; ſecundo oſtendit rationem hujus, ibi; *Sciens quia ſubverſus eſt qui ejuſmodi eſt*. Dicit ergo: *Hæreticum hominem poſt unam & ſecundam correptionem devita*.

Ubi notandum eſt, quid faciat eſſe hæreticum; & accipienda eſt prima ratio hujus nominis *Hæreticus*. Non enim dicitur a diviſione, ſed ab electione, ut dicit Hieronymus. In Græco enim hæreſis dicitur electio. Unde hæreticus, ideſt electivus, quaſi pertinaciter adhærens ſectæ alicujus, quam elegit. Unde ſciendum eſt, quod omnis hæreticus eſt errans, & non e converſo, propter duo. Primo, ex parte materiæ circa quam errat; puta, ſi non eſt circa finem vitæ humanæ, vel circa id quod ad fidem pertinet, & bonos mores. Talis enim

enim sic errans, non est hæreticus. Si vero erraret circa ea quæ sunt ad finem vitæ humanæ, semper est hæreticus: & dico finem vitæ humanæ, quia apud antiquos erant sectæ, ponentes diversum finem, ut patet de Stoicis, & Epicureis. Vel circa fidem. Et sic si aliquis diceret Deum non esse trinum & unum, & fornicationem non esse peccatum; est hæreticus. Secundo ex parte electionis: quia eligens, si non est pertinax, sed est paratus corrigi secundum Ecclesiæ determinationem, & sic non est ex malitia, sed ex ignorantia; non est hæreticus.

Hunc ergo devita, propter periculum. II. Tim. II. 17. *Sermo eorum ut cancer serpit*. Item ne aliquis communicet peccatis eorum, ne videatur eis consentire. II. Joan. 19. *Si quis venerit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec Ave ei dixeritis*. Item propter pœnam. Num. XVI. 26. *Recedite a tabernaculis hominum impiorum, & nolite tangere quæ ad eos pertinent, nec involvamini in peccatis eorum*. Vult tamen quod moneatur: & si non dimittit, tunc est hæreticus, & vitandus. Et dicit: *Post primam & secundam correptionem*: sic enim fit in Ecclesia in excommunicationibus. Et ratio est, quia ternarius numerus, omnis rei habet principium, medium, & finem: ideo accipitur ut sufficiens ad omnia. II. Corinth. ult. I. *Ecce jam tertio hoc venio ad vos*. Item propter perfectionem numeri ternarii. Ratio autem devitationis est, quia cum errante agendum a principio, ut corrigatur. Matth. IX. 12. *Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus*. Et ideo non est dimittendus quousque videatur si curari poterit; sed si non potest sanari, tunc est dimittendus. Luc. XIX. 22. *Ex ore tua te judico, serve nequam*.

Deinde cum dicit, *Cum misero ad te Artemam aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim*, scribit quædam familiaria: & primo quædam dispo-

ſponenda circa ipſum; ſecundo Epiſtolam terminat in ſalute. Dicit ergo: *Cum miſero ad te Artemam, aut Tychicum*. Hi duo diſcipuli erant Apoſtoli. Alios miſit, quia volebat quod Titus iret ad eum. Nec determinat ei tempus, ſed locum: eo enim indiguit in adjutorium prædicationis. Voluit tamen præmitti Artemam: & primo oſtendit quid de eis diſponat; ſecundo objectioni reſpondet, ibi, *Diſcant autem & veſtri bonis operibus præeſſe*. Apollo iſte, de quo Act. XIX. erat Epiſcopus Corinthiorum; propter quorum culpam dimiſit eas, & ivit Cretam ad Titum. Sed correctis Corinthiis Apoſtolus revocat eum. Vocat autem *Zenam legiſperitum*, licet & Apollo eſſet valde doctus, quia in Judaiſmo habuit hanc dignitatem. Ratio autem quare iſtos vult præmitti, & non Titum, eſt, quia Titus neceſſarius erat apud Cretam propter Epiſcopatum, iſti autem non habebant aliquam curam. Et dicit: *Ut nihil illis deſit*; quaſi dicat: Si non habes, provideant ſubditi tui. Et ideo ſubjungit: Sic *diſcant veſtri bonis operibus præeſſe*, ſcilicet fideles providere, ſicut faciunt Judæi. Et dicit, *Veſtri*, ſcilicet ſubditi, *diſcant* excellere Judæos, & alios de Aſia, qui ſuis prædicatoribus, & indigentibus provident. Et dicit, *Ad uſus neceſſarios*, ideſt in caſibus neceſſitatis. I. Timoth. VI. 8. *Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſimus*. Ratio autem quare præſint, eſt, *ut non ſint infructuoſi*. I. Corinth. IX. 7. *Quis plantat vineam, & de fructu ejus non edit?* Populus ergo, ſi eſt ut vinea Domini, debet ferre fructum, non ſolum ſpiritualem, ſed etiam temporalem, ut exinde cultores ſuſtententur: alias eſſent infructuoſi. Matth. VII. 19. *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur*.

Deinde ſalutat eos primo ex parte aliorum; ſecundo rogat quod ſalutent alios; tertio ponit ſuam.

Quan-

Quantum ad primum dicit : *Salutant te qui mecum ſunt omnes*; ideſt, ſalutem optant. Secundo dicit: *Saluta eos qui nos amant in fide*, ideſt in fide Chriſti exiſtentes : quia non eſt conventio fidelis cum infideli. II. Paralip. xix. 2. *Impio præbes auxilium, & his qui oderunt Dominum, amicitiæ jungeris*. Vel *qui nos amant in fide*, ideſt fideli affectu. Eccli. vi. 15. *Amico fideli nulla eſt comparatio. Gratia Dei*, ſcilicet quæ eſt principium omnium bonorum. Rom. iii. 24. *Juſtificati gratis per gratiam ipſius*. Et dicit, *Vobis*, quia non ſcribit uni propter utilitatem ipſius tantum, ſed propter totam Eccleſiam. Deo gratias.

D. THOMÆ AQUINATIS
DOCTORIS ANGELICI
IN EXPOSITIONEM
D. PAULI APOSTOLI
AD PHILEMONEM
PROLOGUS.

Servus si est tibi fidelis, sit tibi quasi anima tua, quasi fratrem sic eum tracta.
Eccl. XXXIII. 31.

Stendit Sapiens tria circa dominum & servum, scilicet quid requiratur ex parte servi; item qualis debet esse affectus domini ad servum; item qualis usus servi. Ex parte servi requiritur fidelitas, in qua est bonum servi: quia & quod est, & omnia sua debet dare domino. Matth. XXIV. 45. *Fidelis servus, & prudens, quem constituit dominus suus super familiam suam.* Et dicit, *Si est fidelis* quia fidelitas apud paucos est. Prov. XX. 6. *Virum fidelem quis inveniet?* Talis ergo servus debet haberi a domino sicut amicus in affectu: unde dicit: *Sit tibi sicut anima tua.* Hoc enim est proprium amicorum, ut eorum anima una sit in nolendo, & volendo. Act. IV. 32. *Multitudinis credentium erat*

erat cor unum, & anima una. In quo datur intelligi, quod eſt quidam conſenſus inter dominum & ſervum, quia ſervus fidelis tranſit in amicum. Uſus ejus eſt ut tractetur ut frater: nam frater eſt & quantum ad generationem naturæ, quia eodem auctore: Job xxxi. 13. *Si contempſi ſubire judicium cum ſervo meo:* Malach. ii. 10. *Numquid non unus pater omnium noſtrum? Numquid non Deus unus creavit nos?* & quantum ad generationem gratiæ, quæ eſt eadem: ad Galat. iii. 27. *Quicumque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis: non eſt Judæus, neque Græcus; non eſt ſervus, neque liber; non eſt maſculus, neque femina: omnes enim vos unum eſtis in Chriſto Jeſu.* Matth. xxiii. 8. *Omnes vos fratres eſtis.* Hæc autem verba conveniunt materiæ hujus Epiſtolæ. Sicut enim ſupra oſtendit qualiter ſpirituales prælati habeant ſe ad ſubditos; ſic hic qualiter temporales domini ad temporales ſervos, & quomodo ſervus fidelis quo ad dominum ejus.

CAPITIS UNICI

LECTIO I.

Paulus vinctus Christi Jesu, & Timotheus frater. Philemoni dilecto adjutori nostro, & Appiæ sorori carissimæ, & Archippo commilitoni nostro, & Ecclesiæ quæ in domo tua est. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis, audiens caritatem tuam, & fidem quam habes in Domino Jesu, & in omnes sanctos: ut communicatio fidei tuæ evidens fiat in agnitione omnis operis boni in Christo Jesu. Gaudium enim magnum habui, & consolationem in caritate tua; quia viscera sanctorum requieverunt per te, frater. Propter quod multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi, quod ad rem pertinet, propter caritatem magis obsecro, cum sis talis ut Paulus senex.

EPistolæ occasio ex hoc est. Apud Colossenses enim quidam Christianus magnus habuit quemdam servum qui furtim fugiens Romam, ab Apostolo est baptizatus, pro quo & scribit. Et primo ponitur salutatio; secundo epistolaris narratio. In salutatione primo ponit personas salutantes; secundo salutatas; tertio bona optata. Dicit ergo: *Paulus*, quod est nomen venerandum omnibus fidelibus, qui sunt docti ab eo, *vinctus*: II. Timoth. II. 9. *Laboro usque ad vincula*: nam tunc vinctus erat Romæ, sed *Jesu Christi*, ubi ostenditur causa vinculorum. Laudabile enim valde est vinctus esse propter Christum, in hoc enim est beatificandus. Matth. v. 10. *Beati qui persecutio-*

cutionem patiuntur propter justitiam. I. Petr. IV. 15. *Nemo vestsum patiatur quasi homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor; si autem ut Christianus, non erubescat; glorificet autem Deum in isto nomine*. Act. v. 41. *Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. Et Timotheus frater*. Fratres sunt quantum ad perfectam fidem. Philip. II. 20. *Neminem habeo tam unanimem qui sincera affectione pro vobis solicitus sit*. Ipsum autem Timotheum adjungit, ut facilius impetret, quia impossibile est preces multorum non exaudiri.

Deinde ponit personas salutatas: & primo ponitur persona principalis salutata; secundo adjuncta. Item primo ponit maritum, & uxorem, qui dominium domus habent, quibus obligatur servus: *Philemoni dilecto nostro adjutori, & Appiæ sorori carissimæ*. Dilectum dicit propter bona opera. Joan: XV. 12. *Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem*. *Adjutori*, quia subministrabat sanctis. Prov. XVIII. 19. *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma*. Secundo ponitur persona adjuncta, cum dicit, *Archippo commilitoni nostro*, qui ita erat potens Colossis, quod omnes Christiani erant sub umbra ejus. Et ideo inducit totam Ecclesiam ibi, cujus erat Episcopus, sic scribens Coloss. ultim. 17. *Dicite Archippo. Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas*. Et dicit, *Archippo commilitoni*, quia omnes prælati sunt sicut spirituales milites Ecclesiæ. II. Corinth. X. 4. *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum*. Et addit, *Et Ecclesiæ quæ in domo tua est*. Hos superinducit, ut moveant eum ad exaudiendum. Bona optata exponuntur, ut consuetum est.

Deinde cum dicit, *Gratias ago Deo meo*, ponitur epistolaris narratio: & primo ponitur gratiarum

rum actio; secundo petitio, ibi, *Propter quod multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi . . . magis obsecro*; tertio conclusio, ibi, *Ita frater*. Item primo gratiarum actio ponitur; secundo materia actionis gratiarum, ibi, *Audiens caritatem tuam*; tertio causa propter quam Deo gratias agit, ibi, *Gaudium enim magnum habui*. Dicit ergo: *Gratias ago Deo meo*: Coloss. III. 15. *Et grati estote*: Philipp. IV. 6. *Cum gratiarum actione*; quasi dicat. Ita ago gratias de præteritis, ut orem tamen pro futuris; & ideo dicit: *Semper memoriam tui faciens in orationibus meis*. Philip. I. 7. *Eo quod habeam vos in corde, & in vinculis meis*. Esai. XLIX. 15. *Numquid potest mulier oblivisci infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui?* Ponendo autem materiam gratiarum actionis, & orationis, ostendit quid pro eo petendo orat. Materia autem hujus erat necessaria, & bona Philemoni, scilicet caritas, & fides, sine caritate enim nihil aliorum valet, & per eam omnia habentur. I. Cor. XIII. 1. *Si linguis hominum loquar, & Angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens*. Item sine fide nullus Deum amare potest, quia non cognoscit vere Deum. De spe autem mentionem non facit, quia media est, & in his intelligitur. Sed in quo habes fidem, & caritatem? *In Domino Jesu*. I. Corinth. ult. 22. *Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, anathema sit*, Et hoc est necessarium, quia ex Christo dulcius dilecto derivatur dilectio ad membra: quia non diligit caput qui non diligit membra. I. Joan. IV. 20. *Qui non diligit fratrem suum, quem videt; Deum, quem non videt, quomodo potest diligere? Et in omnes sanctos*. Fides innititur doctrinæ, prout est manifestata per Christum: quia *Deum nemo vidit umquam*: Joan. I. 18. & ibid. XIV. 1. *Creditis in Deum, & in me credite*: &

ideo

ideo per fidem habemus Christum. Sed quo ad sanctos pertinet, potest intelligi dupliciter. Uno modo quia ex fide quam habent ad Christum, procedunt obsequia impensa sanctis. Vel fides consistit in divinitate principaliter, prout annuntiata per Christum; sed non solum per Christum, sed etiam per sanctos. Matth. ult. 19. *Euntes ergo, docete omnes gentes*. Debemus ergo credere non solum dicta per Christum, sed etiam per sanctos. Hebr. 11. 3. *Quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est. Ut communicatio fidei tuæ evidens fiat*. Hoc continuatur dupliciter. Uno modo, ut sit signum; & est sensus. Tanta est caritas tua, *ut communicatio fidei tuæ evidens fiat*. Vel aliter. *Gratias ago . . . . memoriam tui faciens in orationibus meis*, ut scilicet ostendat quid pro eo petat orando. Et potest intelligi communicatio fidei dupliciter. Vel quia in fide communicabat cum omnibus sanctis, non habens aliam fidem novam, ut hæretici. I. Corinth. 1. 10. *Idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata*. Vel *communicatio*, qua bona communicas sanctis, procedens ex fide. I. Timoth. ult. 18. *Divitibus hujus sæculi præcipe non altum sapere, nec sperare in incerto divitiarum; sed in Deo vivo (qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum) bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare. Evidens fiat*; id est, ut bonum latens in corde, evidens fiat per bona opera; *in agnitione omnis boni*, scilicet quod a te fit; & hoc *in Jesu Christo*, idest pro Jesu Christo. Jac. 11. 18. *Ostende mihi fidem tuam sine operibus, & ego tibi ostendam ex operibus fidem meam*. Vel aliter. Multa sunt opera in mundo quæ sunt bona hominibus, & tamen Deo non sunt bona, quia non recte fiunt. Prov. XIV. 22. *Est via quæ videtur homini recta; novissima autem ejus deducunt ad mortem*.

Eccle. VIII. 10. *Vidi impios sepultos; qui etiam cum adhuc viverent, in loco sancto erant, & laudabantur in civitate quasi justorum operum.* Sed hoc manifestatur per fidem rectam, quando consequitur præmium a Deo, qui non remunerat nisi recta: & ideo dicit, *In agnitione*; ideſt ut hoc evidens fiat, quod cognoscas omne bonum: vel quod cognoscatur in te omne bonum, quod est fruitio divinitatis. Exod. XXXIII. 19. *Ostendam tibi omne bonum.* Sapient. VII. 11. *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa.* Causa autem propter quam gratias agit, est gaudium: & ideo dicit: *Gaudium enim magnum habui.* III. Joann. 4. *Majorem horum gratiam non habeo, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare.* Hoc enim gaudium alleviabat pressuras suas: unde addit, *Et consolationem.* Psalm. XCIII. 19. *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam.* Cujus rationem assignat, dicens: *Quia viscera sanctorum requieverunt per te frater.* Col. III. 12. *Induite vos ergo, sicut electi Dei, sancti, & dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam.* III. Joan. 5. *Carissime, fideliter agis quidquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos, qui testimonium reddiderunt caritati tuæ in conspectu Ecclesiæ.*

Deinde cum dicit, *Propter quod multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi . . . . magis obsecro*, ponitur petitio: & primo fiducia petendi; secundo ipsa petitio, ibi, *Obsecro*; tertio ejus ratio, ibi, *Forsitan ideo discessit ad horam a te, ut in æternum illum reciperes.* Dicit ergo: *Propter quod*, ideſt quia sic abundas caritate, *multam fiduciam habeo in Christo Jesu*; quasi dicat: Non ex me, sed ex auctoritate Jesu Christi, in cujus fide te genui. Et ideo possum tibi imperare, ut pater; sed *quod ad rem*, scilicet tuam, *pertinet*,

net, vel communem: alias prælatus non habet
teſtatem imperandi ſibi quidquam, niſi quod
eſt ad ejus utilitatem, vel Eccleſiæ, vel bonor
morum chriſtianæ religionis. Tamen *propter ca*
tatem magis obſecro. Prov. XVIII. 23. *Cum ob*
erationibus loquitur pauper. Et quare? Certe *c*
ſis talis ut Paulus ſenex. Sunt duo propter q
quis debet obſecrari: ſcilicet ætas ſenectutis:
Tim. V. 1. *Seniorem ne increpaveris, ſed obſe*
ut patrem: item honeſtas virtutis: ubi enim n
delinquimus, pares ſumus. Eccli. XXXII. 1. *P*
ctorem te poſuerunt? Noli extolli: eſto in i
quaſi unus ex ipſis. Dicit ergo: *Cum ſis talis*
Paulus ſenex: quaſi dicat: Si eſſes puer, præci
rem tibi hoc; ſed tu es ſenex. Item ſi levis;
talis es vitæ quod ès mihi ſimilis: non quod
lis, & tantus ſit ſimpliciter, ſed aliquo modo
milis; quod dicit ex ſua humilitate. Rom. XII.
Honore invicem prævenientes. Origenes: *Paulus*
vixit in fide. Converſus enim adoleſcens, nu
dicit, *Ut ſenex*. Origenes: *Raro utilis doctor*
venitur in Eccleſia, quin ſit longævus. Exempl
de Petro, & Paulo.

LECTIO II.

NUnc autem & vinctus Jeſu Chriſti: obſe
te pro meo filio quem genui in vinculis,
neſimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc aut
& mihi, & tibi utilis, quem remiſi tibi.
autem illum ut mea viſcera ſuſcipe: quem
volueram mecum detinere, ut pro te mihi mi
ſtraret in vinculis Evangelii: ſine conſilio autem
nihil volui facere, ut ne velut ex neceſſitate bon
tuum eſſet, ſed voluntarium. Forſitan enim i
diſceſſit ad horam a te, ut in æternum illum
ciperes, jam non ut ſervum, ſed pro ſervo cari
mum fratrem, maxime mihi; quanto autem m

gis tibi & in carne, & in Domino? Si ergo habes me ſocium, ſuſcipe illum ſicut me. Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet; hoc mihi imputa: Ego Paulus ſcripſi mea manu: ego reddam: ut non dicam tibi, quod & teipſum mihi debes: Ita frater. Ego te fruar in Domino: refice viſcera mea in Chriſto. Confidens in obedientia tua, ſcripſi tibi, ſciens quoniam & ſuper illud quod dico, facies. Simul & para mihi hoſpitium: nam ſpero per orationes veſtras donari me vobis. Salutat te Epaphras concaptivus meus in Chriſto Jeſu, Marcus, Ariſtarchus, Demas, & Lucas, adjutores mei. Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti cum ſpiritu veſtro. Amen.

POſita fiducia Apoſtoli de bonitate Philemonis, ponit hic ſuam petitionem: & primo oſtendit perſonam pro qua petit; ſecundo ex hoc petitionem concludit, ibi, *Tu autem illum ut mea viſcera ſuſcipe*. Circa primum duo facit: quia primo deſcribendo perſonam, oſtendit eam ſibi acceptam ex ſpirituali generatione; ſecundo ex morum mutatione. Dicit ergo: Vere ſum exaudiendus, quia petitio continet honeſtatem, & pietatem pro meo filio Oneſimo, de quo eſt præſens mea ſolicitudo. Et acquirens filium tempore defectus, magis eum diligit, ut ſenex filios in ſenectute genitos. Geneſ. XXXVII. 3. *Iſrael autem diligebat Joſeph ſuper omnes filios ſuos, eo quod in ſenectute genuiſſet eum*. Hunc autem genuit in vinculis. Secundo eſt mutatio in moribus: ſi enim in peccato perſeveraſſet, non fuiſſet dignus venia. Et nota, quod minus dicit, & plus ſignificat. Docet enim Tullius, quod quis factum ſuum debet attenuare quantum poteſt. Sic Apoſtolus leviter de culpa hujus loquitur dicens, *Inutilis*, ideſt nocivus in ſubtrahendo res tuas; nunc autem converſus a malo ad ſtatum virtutis, utilis eſt ad

ſer-

ſervitium Dei, & hominum. II. Timoth. II. 21. *Si quis ergo emundaverit ſe ab iſtis, erit vas in honorem, ſanctificatum, & utile Domino, ad omne opus bonum paratum.* Proverb. XXV. 4. *Auſer rubiginem de argento, & egredietur vas puriſſimum.*

Deinde cum dicit, *Tu autem illum ut mea viſcera ſuſcipe*, ponit petitionem ſuam: & primo ponitur petitio; ſecundo reſpondet quæſtioni, ibi, *Quem ego volueram mecum detinere*. Dicit ergo: *Tu ergo illum ut mea viſcera ſuſcipe*. Et hoc ideo quia vidi eum emendatum; cujus ſignum eſt, quia eum remiſi tibi.

Contra. Deut. XXIII. 15. *Non trades ſervum domino, qui ad te confugerit*. Reſpondeo. Verum eſt, quando dominus quærit eum ad mortem; & ideo dicit: *Tu autem illum ut mea viſcera ſuſcipe*. Philip. I. 7. *Eo quod habeam vos in corde, & in vinculis meis, & in defenſione, & confirmatione Evangelii, ſocios gaudii mei omnes vos eſſe.*

Et reſpondet quæſtioni: Quia poſſet dicere: Si eſt utilis tibi, quare non retines eum uſque ad mortem? ideo dicit, quæ eſt cauſa mittendi eum. Primo autem oſtendit propoſitum retinendi eum; ſecundo quare deſtitit a propoſito, ibi, *Sine conſilio autem tuo nihil volui facere*. Dicit ergo Philemoni, qui licet eſſet magnus, tamen Apoſtolo ſolitus erat miniſtrare: Matth. XX. 26. *Quicumque voluerit inter vos major fieri, ſit veſter miniſter:* quod ex hac fiducia propoſuerat eum tenere, ut loco ejus ſibi miniſtraret: unde dicit: *Quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi miniſtraret in vinculis Evangelii*. Quod erat maxime neceſſarium, quando erat in vinculis propter Chriſtum. Eſt enim providendum, quando quis patitur pro Domino ſuo. Ratio autem quare deſtitit, eſt, quia noluit uti re aliena ignorante domino: unde dicit: *Sine conſilio autem tuo nihil volui facere*; quaſi dicat: Si retinuiſſem eum, jam place-

ret tibi non valenti resistere, & esset quædam coactio. Sed sic nolui, immo magis volui quod voluntarie fieret. Exod. xxv. 2. *Ab omni homine qui offert ultroneus, accipietis eas*, scilicet primitias. II. Corinth. ix. 7. *Non ex tristitia, aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus.*

Deinde cum dicit, *Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, ut in æternum illum reciperes*, ponit rationem quare debet eum recipere benigne: & primo ex parte Dei; secundo ex parte ipsius Apostoli, ibi, *Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut me*; tertio ex parte ipsius Philemonis, ibi, *Confidens in obedientia tua, scripsi tibi*. Ex parte Dei, quia sæpe Dei providentia id quod videtur malum permittit fieri, ut exinde sequatur bonum, ut patet de Joseph vendito, ut liberaret Ægyptum, & familiam patris. Gen. xlv. 5. *Pro salute enim vestra misit me Deus ante vos*. Et dicit, *Forsitan*, quia incomprehensibilia sunt Dei judicia, Roman. xi. Et dicit, *Pro servo*, idest loco servi. Matth. xxiii. 8. *Omnes autem vos fratres estis*. Et non solum tibi, sed mihi in comparatione ad Deum, licet sit filius ministerio. *Quanto magis tibi & in carne, & in Domino?* quod dupliciter potest exponi. Uno modo, quod referatur ad primam originem divinæ creationis, & sic est frater. Deut. xxxii. 6. *Nonne est ipse pater tuus, qui possedit, & fecit, & creavit te?* Malach. ii. 10. *Numquid non pater unus omnium nostrum? Numquid non Deus unus creavit nos?* Item in Deo per fidem. Vel magis erat in bonum Philemoni, quia affinis ejus secundum carnem: quia secundum eam erat servus ejus: quia hoc totum quod erat ei carnaliter, erat suum. Unde duplici ratione quis movetur ex caritate, scilicet ex amore secundum carnis originem, & ex amore spirituali. Ex parte autem Apostoli primo allegat suam amicitiam, sub cujus obtentu vult eum suscipi; secun-

cundo fidejubet pro eo de damno; tertio ostendit receptionis officium. Secundum ibi, *Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc mihi imputa*; tertium ibi, *Ita frater*. Dicit ergo: *Si ergo habes me socium, suscipe illum*. I. Joan. 1. 7. *Si autem in luce ambulamus, sicut & ipse est in luce; societatem habemus ad invicem*. Et dicit, *Sicut & me*, quia junctus est mihi. Matth. x. 40. *Qui vos recipit, me recipit*. Secundo autem obligat se pro eo satisfacturum pro damno. Dicit ergo: *Si aliquid nocuit*, scilicet dimittens servitium tuum, *hoc mihi imputa*; quasi dicat, Ego satisfaciam. Galat. ult. 2. *Alter alterius onera portate*. Et plus, quia primo promittit se soluturum; secundo ostendit eum esse debitorem ad hoc, non necessitatis, sed voluntatis. Dicit ergo: *Ego Paulus*, quasi dicat, ut certus sis de restitutione, *scripsi manu mea*. Et hoc non est necessitas, quia tu debes mihi teipsum quem erui a morte æterna. Et talis debet se liberatori. Tob. IX. 2. *Si meipsum tradam tibi servum, non ero condignus providentiæ tuæ*. Et subjungit dicens: *Ita, frater. Ego te fruar*; quasi dicat: Si vis me habere socium, suscipe eum, & ego ita fruar te, frater; ideſt, si feceris, implebis voluntatem meam gaudiis. Nam frui est uti fructu; & sicut est uti ad utile, sic frui ad fructum. Importat autem fructus dulcedinem: Cant. II. 3. *Et fructus ejus dulcis gutturi meo*. Item finem, quia ultimum de arbore est fructus; & ideo proprie est habere aliquid ut delectabile, & finale. Et inde est quod dicit Augustinus: *Fruimur cognitis, in quibus voluntas delectatur propter dulcedinem*. Item frui est alicui inhærere propter se. Aliquando ergo accipiuntur frui, & uti communiter, prout important delectationem absque contrario. Eccli. VIII. 10. *Fruere magnatis sine querela*. Dicit ergo, *Sic fruar*, quia in nullo mihi contrarius es. Et si in hoc mihi satisfacies, nihil e-

rit

ret tibi non valenti resistere, & esset quædam coactio. Sed sic nolui, immo magis volui quod voluntarie fieret. Exod. xxv. 2. *Ab omni homine qui offert ultroneus, accipietis eas*, scilicet primitias. II. Corinth. ix. 7. *Non ex tristitia, aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus.*

Deinde cum dicit, *Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, ut in æternum illum reciperes*, ponit rationem quare debet eum recipere benigne: & primo ex parte Dei; secundo ex parte ipsius Apostoli, ibi, *Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut me*; tertio ex parte ipsius Philemonis, ibi, *Confidens in obedientia tua, scripsi tibi*. Ex parte Dei, quia sæpe Dei providentia id quod videtur malum permittit fieri, ut exinde sequatur bonum, ut patet de Joseph vendito, ut liberaret Ægyptum, & familiam patris. Gen. xlv. 5. *Pro salute enim vestra misit me Deus ante vos*. Et dicit, *Forsitan*, quia incomprehensibilia sunt Dei judicia, Roman. xi. Et dicit, *Pro servo*, idest loco servi. Matth. xxiii. 8. *Omnes autem vos fratres estis*. Et non solum tibi, sed mihi in comparatione ad Deum, licet sit filius ministerio. *Quanto magis tibi & in carne, & in Domino?* quod dupliciter potest exponi. Uno modo, quod referatur ad primam originem divinæ creationis, & sic est frater. Deut. xxxii. 6. *Nonne est ipse pater tuus, qui possedit, & fecit, & creavit te?* Malach: ii. 10. *Numquid non pater unus omnium nostrum? Numquid non Deus unus creavit nos?* Item in Deo per fidem. Vel magis erat in bonum Philemoni, quia affinis ejus secundum carnem: quia secundum eam erat servus ejus: quia hoc totum quod erat ei carnaliter, erat suum. Unde duplici ratione quis movetur ex caritate, scilicet ex amore secundum carnis originem, & ex amore spirituali. Ex parte autem Apostoli primo allegat suam amicitiam, sub cujus obtentu vult eum suscipi; se-

cun-

cundo fidejubet pro eo de damno; tertio ostendit receptionis officium. Secundum ibi, *Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc mihi imputa*; tertium ibi, *Ita frater*. Dicit ergo: *Si ergo habes me socium, suscipe illum*. I. Joan. 1. 7. *Si autem in luce ambulamus, sicut & ipse est in luce; societatem habemus ad invicem*. Et dicit, *Sicut & me*, quia junctus est mihi. Matth. x. 40. *Qui vos recipit, me recipit*. Secundo autem obligat se pro eo satisfacturum pro damno. Dicit ergo: *Si aliquid nocuit*, scilicet dimittens servitium tuum, *hoc mihi imputa*; quasi dicat, Ego satisfaciam. Galat. ult. 2. *Alter alterius onera portate*. Et plus, quia primo promittit se soluturum; secundo ostendit eum esse debitorem ad hoc, non necessitatis, sed voluntatis. Dicit ergo: *Ego Paulus*, quasi dicat, ut certus sis de restitutione, *scripsi manu mea*. Et hoc non est necessitas, quia tu debes mihi teipsum quem erui a morte æterna. Et talis debet se liberatori. Tob. IX. 2. *Si meipsum tradam tibi servum, non ero condignus providentiæ tuæ*. Et subjungit dicens: *Ita, frater. Ego te fruar*; quasi dicat: Si vis me habere socium, suscipe eum, & ego ita fruar te, frater; ideſt, si feceris, implebis voluntatem meam gaudiis. Nam frui est uti fructu; & sicut est uti ad utile, sic frui ad fructum. Importat autem fructus dulcedinem: Cant. II. 3. *Et fructus ejus dulcis gutturi meo*. Item finem, quia ultimum de arbore est fructus; & ideo proprie est habere aliquid ut delectabile, & finale. Et inde est quod dicit Augustinus: *Fruimur cognitis, in quibus voluntas delectatur propter dulcedinem*. Item frui est alicui inhærere propter se. Aliquando ergo accipiuntur frui, & uti communiter, prout important delectationem absque contrario. Eccli. VIII. 10. *Fruere magnatis sine querela*. Dicit ergo, *Sic fruar*, quia in nullo mihi contrarius es. Et si in hoc mihi satisfacies, nihil e-

rit

tit in corde meo de te, quod contristet me, & sic delectabis me. Si autem accipitur frui prout finale quid est, sic non est fruendum homine, sed solo Deo: contra quod est illud Sap. II. 6. *Fruamur bonis quæ sunt, & utamur creatura tamquam in juventute celeriter*. Unde iste addit, *In Domino*; ideſt, fruar te in delectatione Dei, gaudens de bono divino in te: quia ejus actus est dilectio, & fruitio effectus, scilicet caritatis. Ideo addidit: *In hoc refice viscera mea*. Reficitur enim homo spiritualiter, quando satisfit desideriis animæ suæ. Ac si dicat: Imple desideria intima cordis mei; & non in malis, sed *in Christo*; & ideo bona est impletio desiderii.

Deinde cum dicit, *Confidens in obedientia tua, scripsi tibi*, sumitur ratio ex parte Philemonis, & est commendatio obedientiæ ejus: & primo ostendit quomodo confidit de obedientia ejus; secundo injungit ei aliud simile. Dicit ergo: *Confidens in obedientia tua, scripsi tibi*. II. Corinth. VII. 16. *Gaudeo quod in omnibus confido in vobis*. I. Reg. XV. 22. *Melior est obedientia quam victimæ*. Sed plus caute scribit: quia homo magis exaudit aliquem, quando sperat iterum ipsum visurum, quam si desperat: & ideo dicit: *Simul & para mihi hospitium*. Solitus enim erat, cum esset Colossis, hospitari in domo sua.

Chrysostomus. *Jucundum verbum, ut homo pauper diviti mandet ultra tot terrarum spatia per epistolam preparationem hospitii. Quid enim pro eo parandum erat qui pane, & vili pulmento contentus erat? Dicendum ergo, quod non propter hospitii præparationem, sed ad insinuandum familiaritatem, & dilectionem hoc dicit, & magis per hoc provocat eum ad obediendum*. Hæc ille. Non ergo hoc Apostolus dixit propter apparatum exteriorem, sed ad devotionem ejus.

Nam spero per orationes vestras donari me vobis.

bis. Contra. Numquam fuit eis redditus, ſed Romæ eſt mortuus. Ergo ſpes ejus defecit. Reſpondeo. Duplex eſt ſpes juſti: ſcilicet principalis ad proprium bonum; & in hoc numquam deficit pro ſe: alia eſt ſecundaria, ſcilicet probatio aliorum; & in hoc quandoque deficit, quia merita illorum contrariantur, ſicut juſti quandoque non exaudiuntur pro aliis.

Sed numquid fuit deceptus de ſua fiducia? Dicendum eſt, quod futura ſcire eſt ſolius Dei, non autem in cognitione humana, niſi prophetica. Et nullus Prophetarum ſcivit omnia futura de ſeipſo, niſi ſolus Chriſtus, qui non habuit Spiritum ſanctum ad menſuram. Sic Iſaac magnus Propheta fuit deceptus in Jacob. Unde non eſt mirum de Apoſtolo, ſi neſciret.

Tunc terminat Epiſtolam in ſalutatione, & primo ex parte aliorum; ſecundo ex parte ſua. Dicit ergo; *Salutat te Epaphras concaptivus meus in Chriſto Jeſu, Ariſtarchus, Demas, & Lucas adjutores mei.* De his omnibus habetur Coloſs. IV.

Sed dubitatur de hoc quod dicit, *Demas*. Quomodo poteſt hoc eſſe, quia dicitur II. Tim. ult. 9. *Demas dereliquit me, diligens hoc ſæculum*. Quomodo ergo utitur nomine ejus? Dicendum eſt, quod jam redierat ad eum.

Sed nec hoc videtur, quia hæc Epiſtola præceſſerat ſecundam Epiſtolam ad Timotheum: quia hic dicitur: *Spero per orationes veſtras donari me vobis*: ibi IV. 6. prænuntiat mortem ſuam, dicens: *Et tempus meæ reſolutionis inſtat*. Et ideo dicendum eſt, quod Paulus fuit Romæ fere novem annis, & hæc Epiſtola fuit facta in principio; ſecunda vero ad Timotheum in fine vitæ ſuæ; & tunc Demas attædiatus ex longis vinculis, dimiſit eum. Et Epiſtolæ Pauli non ordinantur ſecundum tempus, quia Epiſtolæ ad Corinthios fuerunt ante Epiſtolam ad Romanos, & hæc fuit ante ul-

ultimam ad Timotheum. Et præmittitur illa propter materiam, quia de digniori. Salutatio sua eadem est cum secunda ad Timotheum. Deo gratias. Amen.

FINIS TOMI QUINTI.

3879
BIBLIOTECA O. F. M. CAP.
MONTEFUSCO
(AV)

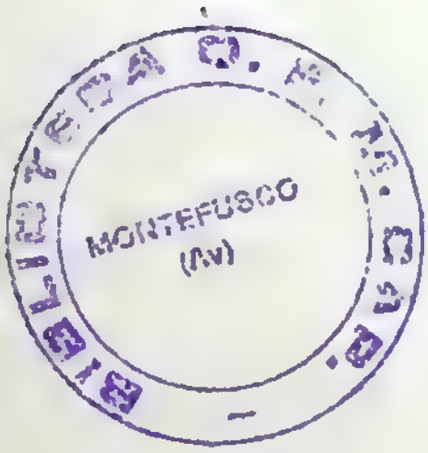
MONTEFUSCO
(AV)

BIBLIOTECA C. F. M. C. A. P.
MONTEFUSCO
(Av)